

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**Hüseyin Nihal ATSIZ'IN “BOZKURLAR DİRİLİYOR”
ROMANINDA SÖZ DİZİMİ**

**Tezi Hazırlayan
Mehtap YAMAN NAKİBOĞLU**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN**

**Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Temmuz – 2008
KAYSERİ**

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN danışmanlığında **Mehtap Yaman NAKİBOĞLU** tarafından hazırlanan **“Hüseyin Nihal ATSIZ’ın “BOZKURLAR DİRİLİYOR” Romanında Söz Dizimi”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

/ / 2008

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

Üye: : Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN

Üye : Doç. Dr. Suzan Suzi TOKATLI

[Handwritten signatures of Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN, Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN, and Doç. Dr. Suzan Suzi TOKATLI]

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..01.08.2008 tarih ve19..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

01 / 08 / 2008

Prof. Dr. Kerim FÜRKMEN

Enstitü Müdürü

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN “BOZKURLAR DIRİLİYOR” ROMANINDA SÖZ DİZİMİ

MEHTAP YAMAN NAKİBOĞLU

ÖZET

Dil bir milletin duygu, düşünce ve isteklerinin ses, şekil ve anlam bakımından, o toplumun değer yargılarına göre şekillenmiş, seslerden örülü bir sistemdir. Dil cümleler halinde ortaya çıkmıştır. Söz Dizimi (Sentaks, Cümle Bilgisi) bir dilde, kelimelerin kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalıdır. Yapılan bu çalışma ile bir dildeki cümlenin anlamı, güzelliği daha iyi anlaşılır. Toplumların kendi dillerini en iyi şekilde anlaması, o dilin güzelliğini kavraması, o dil için çok önemlidir, çünkü milleti ayakta tutan en önemli unsur “dil” dir.

Yapmış olduğumuz bu çalışma Hüseyin Nihal Atsız'ın “Bozkurtlar Diriliyor” romanının Söz Dizimi çalışmasıdır. Atsız'ın bu romanı “Bozkurtların Ölümü” romanının devamı niteliğindedir. Bu romanda Atsız, Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk kitabelerinin bütününe roman haline getirmiştir. Bu romanda Orta Asya Türklüğüne bağlılık, kahramanları kutsama, millet uğrunda ölme, savaşa gözünü kırpmadan koşma, soyumuza bağlılık ve sevgi temalarını ustalıkla işlemiştir. Ayrıca romanda bir neslin, yetişme, sevme ve ülkü ufukları anlatılırken kitabedeki isimlere sadık kalınmış, mekân, zaman ve şahsiyetler gerçeğe uygun olarak aktarılmıştır.

Yazarın anlatmak istediği diriliş hikâyesinde, Türk yaşantısı, Türk töresi ve Türk kültürü unsurları romanın bütününe hâkim olmuştur.

Yapmış olduğumuz bu çalışma kelime grupları, cümle ve çeşitleri, cümle tahlilleri şeklinde üç ana başlık altında toplanmış her bir konu hakkında dilcilerin görüşlerine yer verilmiştir. Romanın tamamı da incelenmiş ve her bir konu için örnekler toplanmıştır. Çalışmayı hazırlarken faydalandığımız eserlerin bibliyografyası son bölümde verilmiştir. “Sonuç ve Değerlendirme” kısmında da konuyla ilgili görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca dilcilerin anlaştıkları ve ayrı düşükleri konular belirtilmiş. Dilciler arasında, birkaç kaynak eser dışında, metot birliğinin bulunmayışı böylece tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: SÖZ DİZİMİ, KELİME GRUPLARI

**THE SYNTACTIC OF “BOZKURLAR DİRİLİYOR” A NOVEL BY HÜSEYİN
NİHAL ATSIZ**

MEHTAP YAMAN NAKİBOĞLU

SUMMARY

Language is a system which consists of phones (sesler) and in which the feelings, thoughts and wills of a nation are shaped in terms of phone, form and meaning and in accordance with the values of that nation. Language has emerged in the form of sentences. Syntax is a science which studies the order of the words and phrases of a language in a sentence and statement, their relations with each other, and types of sentences. With this study, the meaning and beauty of a sentence in a language is understood better. It is essential for communities to understand their languages and to comprehend the beauty of that language because the most important factor that makes a nation exist is “language”.

This study is the syntactic study of “Bozkurtlar Diriliyor”, a novel by Hüseyin Nihal Atsız. This novel of Atsız is the continuation of “Bozkurtların Ölümü”. In this novel, Atsız has made the whole Kültigin, Bilge Kağan and Tonyukuk inscriptions (kitabeler – epitaphs) a novel. He has skillfully discussed the loyalty to Middle Asia (Central Asia) Turkishness, the sanctification of heroes, dying for the sake of nation, go to war without thinking, and loyalty and love to the family. Besides, the growing up, love and ideals of a generation are mentioned in the novel. Meanwhile, the author has remained loyal to the names in the inscriptions, and the places, time and character are given in accordance with the reality. Turkish life, Turkish customs and Turkish culture have dominated the whole novel in the resurgence story that the author wants to tell.

This study is done under three topics; sentence, sentence types and sentence analysis, and linguists’ views on each subject are also given. The whole novel is examined and samples for each subject are collected. The bibliography of the Works we made use of while doing the study are placed in the last section. In the “Conclusion and Evaluation” section are given the views about the subject. Furthermore, subjects that the linguists agree on and disagree on are mentioned, determining that, except for a few works of reference, there is not a method unity among the linguists.

KEY WORDS: SYNTAX, WORD GROUPS

ÖN SÖZ

Bir dilde, kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalına Söz Dizimi (Sentaks, Cümle Bilgisi) denir. Yapmış olduğum bu çalışma Hüseyin Nihal Atsız'ın "Bozkurtlar Diriliyor" romanının kelime grupları, cümle türleri ve cümle tahlilleriyle oluşturulmuş Söz Dizimi (Cümle Bilgisi, Sentaks) çalışmasıdır.

Yapmış olduğumuz bu çalışma "Ön söz, Özet, Hüseyin Nihal Atsız'ın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri, Kelime Grupları (I. Bölüm), Cümle ve Cümle Türleri (II. Bölüm), Cümle Tahlilleri (III. Bölüm), Sonuç ve Değerlendirme ve Kaynaklar" şeklinde düzenlenmiştir.

Kelime Grupları, Türkiye Türkçesinde bugüne kadar yapılmış çalışmalarda önemli bir yer tutmasına rağmen yapmış olduğumuz bu çalışmada da görülüyor ki, çalışma yapanların kelime gruplarının isimlendirilmesi ve tasnifindeki farklı görüşler tespit edilerek, ayrı ayrı dipnotlar halinde verilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili örnekler de metinden tespit edilerek yazılmıştır.

Biz bu çalışmamızda Prof. Dr. Muharrem Ergin ve Prof. Dr. M. Metin Karaörs'ün çalışmalarını örnek aldığımız için "belirtme grubu, belirtme öbeği, takımlar" şeklinde de adlandırılan kelime grubuna, "kelime grupları" dedik ve kelime gruplarını 17 ayrı alt başlık altında topladık. Her bir bölümle ilgili dilcilerin görüşlerine, farklı düşüncelerine, konuyla ilgili farklı tanımlarına yer vererek bu alt başlıkları da örneklerle pekiştirdik. Örneklerin seçiminde ise kelime gruplarıyla ilgili yapılan çalışmalardaki örneklerin çoğu benzerlik taşıdığından, farklı örnekler bulmaya çaba gösterdik.

Çalışmamızın ikinci bölümü olan "Cümle ve Türleri" bölümünde ise araştırmacıların konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiş ve örneklerle açıklanmıştır. Bu grupta cümlenin tanımında hemfikir olan araştırmacıların, cümle türleri ve bunların izahında, bilhassa basit ve birleşik cümle tanımında, farklı düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Bu farklılıklardan da ayrıca bahsedilmiştir. Cümle türleri açıklanırken metinden tespit edilen örneklerle de pekiştirilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü olan “Cümle Tahlilleri” bölümünde ise 15 basit cümle, 15 sıralı cümle, 12 bağlı cümle, 10 şartlı birleşik cümle, 11 ki’li birleşik cümle, 10 iç içe birleşik cümle olmak üzere toplam 73 cümlenin tahlili yapılmıştır. Tahlil yaparken cümleler öğelerine ayrılmış, yapısına, yüklemine, anlamına, unsurlarının sıralanışına göre gruplara ayrılmış ve son olarak cümledeki kelime grupları belirlenerek maddeler halinde yazılmıştır.

Çalışmamızın son bölümü olan “Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca kitaptaki cümle türlerinin istatistik sonuçlarına ait bilgiler bu bölümde belirtilmiştir.

Çalışmamız esnasında faydalandığımız kaynak kitapların listesi de bibliyografya bölümünde verilmiştir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada eserden aldığımız örneklerde yazarın kullandığı imlalara sadık kalınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında göstermiş olduğu hoşgörü ve sabrıyla, karşılaştığım güçlüklerin giderilmesinde bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, ilgi ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Nevzat Özkan’a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamızın, Türk dili üzerinde yapılan araştırmalara katkıda bulunacak bir eser olması dileğimizeyizdir.

Mehtap YAMAN NAKİBOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ.....	1
HÜSEYİN NİHAL ATSIZ	1
HAYATI	1
EDEBİ KİŞİLİĞİ	2
ROMANLARI	4
ESERLERİ	4

BÖLÜM 1

KELİME GRUPLARI

KELİME GRUPLARI.....	7
A. Kelime Gruplarıyla İlgili Genel Bilgiler.....	7
B. Kelime Gruplarıyla İlgili Çalışmalar.....	8
C. YAPILAN ÇALIŞMALARLA İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	18
1. TEKRAR GRUBU (ikilemeler).....	21
1.1. Dilcilerin Tekrar Grubuyla İlgili Görüşleri.....	21
1.2. Metnimizde Tespit Edilen Tekrar Gruplarına Örnekler.....	28
1.2.a. Aynen Tekrarlar	28
1.2.b. Eş Anlamlı Tekrarlar.....	30
1.2.c. Zıt Anlamlı Tekrarlar	31
1.2.d. İlaveli Tekrarlar.....	32
2. BAĞLAMA GURUBU.....	34
2.1. Bağlama Grubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri.....	34

2.2. Metnimizde Tespit Edilen Bağlama Grupları ve Örnekleri	39
2.2.1. “ve” Bağlacı İle Kurulanlar	39
2.2.2. “ile” Bağlacıyla Kurulanlar	41
2.2.3. “Veya” Bağlacı ile Kurulanlar	42
2.2.4. “Yahut” Bağlacı ile Kurulanlar	43
2.2.5. “virgül” İle Yapılan Bağlama Grubu	43
2.2.6. “Sanki” Bağlacıyla Kurulanlar:	44
2.2.7. “hem ... hem de (hem de)” Bağlacıyla Kurulanlar	44
2.2.8. “hem ... hem” Bağlacıyla Kurulanlar	45
2.2.9. “-da... da” Bağlacıyla Kurulanlar	45
2.2.10. “da ... da ... da” Bağlacıyla Kurulanlar	45
2.2.11. “ne ... ne (de) Bağlacıyla Kurulanlar	46
2.2.12. “her ... her” Bağlacıyla Kurulanlar	46
2.2.13. “mı ... mı” Bağlacıyla Kurulanlar	46
2.2.14. “bir yandan ... bir yandan” Bağlacıyla Kurulanlar	46
2.2.15. “Velhasıl” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.16. “bir ... bir (bir de)” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.17. “kimi ... kimi” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.18. “olsa ... olsa” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.19. “bazen ... bazen” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.20. “ya ... ya (ya ... yahut)” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.21. “hangisi ... hangisi” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.22. “Acaba” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.23. “Yani” Bağlacıyla Kurulanlar	47
2.2.24. “Ancak” Bağlacıyla Kurulanlar	48
3. SIFAT TAMLAMASI	49
3.1. Sıfat Tamlamasının Tanımı ve Oluşumuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri	49
3.2. Metnimizde bulunan Sıfat Tamlamalarının Gruplanması	54
3.2.a. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları	54
3.2.b. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları	55
4. İYELİK GRUBU ve İSİM TAMLAMASI	59
4.1. İYELİK GRUBU	59

4.1.1. İyelik Grubunu Ayrı Bir Bölüm Veya Başlık Altında Ele Alan Dilcilerin Görüşleri	59
4.1.2. Metnimizde Bulunan İyelik Grubu Örnekleri	62
4.2. İSİM TAMLAMASI	64
4.2.1. İsim Tamlaması İle İlgili Dilcilerin Görüşleri	64
4.2.2. İsim Tamlamalarıyla İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler	77
4.2.2.a. Belirtili İsim Tamlaması	77
4.2.2.b. Belirtisiz İsim Tamlaması	79
4.2.2.c. Zincirleme İsim Tamlaması	81
5. AİTLİK GRUBU	83
5.1. Aitlik Grubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri	83
5.2. Metnimizde Tespit Ettiğimiz Bazı Aitlik Grubu Örnekleri	84
6. BİRLEŞİK İSİM	87
6.1. Birleşik İsim İle İlgili Dilcilerin Görüşleri	87
6.2. Birleşik İsimlerle İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler	88
7. BİRLEŞİK FİİL	90
7.1. Birleşik Fiille İlgili Dilcilerin Görüşleri	90
7.2. Birleşik Fiillerle İlgili Metnimizde Tespit Ettiğimiz Örnekler	95
7.2.a. İsim + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller	95
7.2.b. Fiil + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller	98
8. ÜNVAN GRUBU	100
8.1. Dilcilerin Ünvan Grubuyla İlgili Görüşleri	100
8.2. Ünvan Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler	103
9. ÜNLEM GRUBU	106
9.1. Ünlem Grubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri	106
9.2. Ünlem Grubu İle İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler	108
10. SAYI GRUBU	111
10.1. Sayı Grubuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri	111
10.2. Sayı Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler	113
11. EDAT GRUBU	115
11.1. Dilcilerin Edat Grubu İle İlgili Görüşleri	115
11.2. Edat Grubuyla İlgili Metnimizde Tespit Ettiğimiz Örnekler	120

11.2.1. “GİBİ” Edatıyla Kurulanlar	120
11.2.2. “İÇİN” Edatıyla Kurulanlar	121
11.2.3. “BİLE” Edatıyla Kurulanlar	122
11.2.4. “HALDE” Edatıyla Kurulanlar	123
11.2.5. “İLE” Edatıyla Kurulanlar	125
11.2.6. “ÜZERE” Edatıyla Kurulanlar	126
11.2.7. “KADAR” Edatıyla Kurulanlar	127
11.2.8. “DİYE” Edatıyla Kurulanlar	128
11.2.9. “-dA” Edatıyla Kurulanlar	128
11.2.10. “e DOĞRU” Edatıyla Kurulanlar	129
11.2.11. “e GÖRE” Edatıyla Kurulanlar	130
11.2.12. “e RAĞMEN” Edatıyla Kurulanlar	130
11.2.13. “e DEK” Edatıyla Kurulanlar	131
11.2.14. “e KARŞI” Edatıyla Kurulanlar	131
11.2.15. “a KARŞILIK” Edatıyla Kurulanlar	132
11.2.16. “a BENZER” Edatıyla Kurulanlar	132
11.2.17. “e DAİR” Edatıyla Kurulanlar	132
11.2.18. “den BERİ” Edatıyla Kurulanlar	132
11.2.19. “den BAŞKA” Edatıyla Kurulanlar	133
11.2.20. “den DOLAYI” Edatıyla Kurulanlar	134
11.2.21. “den SONRA” Edatıyla Kurulanlar	134
11.2.22. “den ÖNCE” Edatıyla Kurulanlar	135
11.2.23. “dan YANA” Edatıyla Kurulanlar	135
11.2.24. “dan ÖTÜRÜ” Edatıyla Kurulanlar	135
12. KISALTMA GRUPLARI	136
12.1. İSNAT GRUBU	136
12.1.1. İsnat Grubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri	136
12.1.2. İsnat Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler	138
12.2. GENETİF (İLGİ) GRUBU	138
12.2.1. Dilcilerin Genetif Grubuyla İlgili Görüşleri	138
12.2.2. Genetif Grubu İle İlgili Örnekler	140
12.3. DATİF GRUBU	140

12.3.1. Dilcilerin Datif Grubuyla İlgili Görüşleri	140
12.3.2. Datif Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler	142
12.4. LOKATİF GRUBU	143
12.4.1. Lokatif Grubuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri.....	143
12.4.2. Lokatif Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler	145
12.5. ABLATİF GRUBU	145
12.5.1. Ablatif Grubuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri	145
12.5.2. Ablatif Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler	147
12.6. AKKUZATİF GRUBU	148
12.6.1. Akuzatif Grubuyla İlgili Olarak Dilcilerin Görüşleri.....	148
12.6.2. Akuzatif Grubuyla İlgili Metnimizde Tespit Ettiğimiz Örnekler	149
13. FİİL GRUBU	150
13.1. Dilcilerin Fiil Grubuyla İlgili Düşünceleri.....	150
13.2. Fiil Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler	152
13.2.a. [mAk] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu	152
13.2.b. [mA] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu	153
13.2.c. [Iş] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu.....	154
14. PARTİSİP GRUBU	156
14.1. Dilcilerin Partisip Grubuyla İlgili Görüşleri	156
14.2. Partisip Grubuyla İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler	159
14.2.1. -(A)r Ekiyle Yapılan Sıfat Fiiller	159
14.2.2. -AcAk Ekiyle Yapılan Sıfat Fiiller	159
14.2.3. -AsI Ekiyle Yapılan Sıfat Fiiller	160
14.2.4. -An Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller.....	160
14.2.5. -mİş Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller.....	161
14.2.6. -mAz Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller.....	161
14.2.7. -DIk Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	161
15. GERUNDİUM GRUBU	163
15.1. Dilcilerin Gerundium Grubu İle İlgili Görüşleri.....	163
15.2. Gerundium (Zarf-Fiil) Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler.....	166
15.2.a. -ArAk Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	166
15.2.b. -A Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	167

15.2.c. -dıkçA Ekiyle Yapılan Gerundium	167
15.2.d. –alı/-eli Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	168
15.2.e. -IncA Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	168
15.2.f. -Ip Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	169
15.2.g. -ken/-iken Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	170
15.2.h. -mAdAn Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	171
15.2.ı. -r/-mez Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	171
15.2.i. -mAksızIn Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	172
15.2.j. –cAsInA Ekiyle Yapılan Gerundiumlar	172
16. KISALMIŞ (KLİŞELEŞMİŞ) GRUPLAR	173
16.1. Dilcilerin Kısaltma Grubu İle İlgili Görüşleri	173
16.2. Kısaltmış (Klişe) Gruplar İle İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler	174

BÖLÜM II

CÜMLE VE CÜMLE TÜRLERİ

1. CÜMLE	177
1.1. Dilcilerin Cümle Tanımları	177
1.2. Cümle İle İlgili Metnimizden Seçtiğimiz Bazı Örnekler	179
A. CÜMLENİN ÖĞELERİ	181
1. YÜKLEM (FİİL)	181
1.1. Dilcilerin Yüklem İle İlgili Görüşleri:	181
1.1.a. Çekimli Fiille Yapılan Yüklemelere Örnekler	183
1.1.b. Birleşik Fiille Yapılan Yüklemeler	184
1.1.c. Bildirme Ekiyle Yapılan Yüklemeler	185
2. ÖZNE (FAİL)	187
2.1. Dilcilerin Özne İli İlgili Görüşleri	187
2.2. Özne Unsuruyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler	189
2.2.a. Gerçek Özneyle Kurulan Cümleler	189
2.2.b. Sözde Özneyle Kurulan Cümleler	190
2.2.c. Gizli Özneyle Kurulan Cümleler	192
3. NESNE	193

3.1. Dilcilerin Nesne İle İlgili Görüşleri	193
3.2. Nesne Unsuruyla Kurulan Cümlelerle İlgili Metnimizden Örnekler.....	196
3.2.a. Belirtili Nesneyle Kurulan Cümleler.....	196
3.2.b. Belirtisiz Nesneyle Kurulan Cümleler	197
4. DOLAYLI TÜMLEÇ (YER TAMLAYICISI).....	198
4.1. Dilcilerin Dolaylı Tümleçle İlgili Görüşleri	198
4.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı) İle İlgili Örnekler.....	201
5. ZARF VE ZARF TÜMLECİ	202
5.1. Dilcilerin Zarf ve Zarf Tümleciyle İlgili Görüşleri.....	202
5.2. Zarf ve Zarf Tümleciyle İlgili Metnimizden Örnekler.....	206
6. CÜMLE DIŞI UNSUR	208
6.1. Dilcilerin Cümle Dışı Unsur İle İlgili Görüşleri	208
6.2. Cümle Dışı Unsurlarla İlgili Metnimizden Bazı Örnekler.....	209
B. CÜMLE TÜRLERİ	210
B.1. Dilcilerin Cümle Türleriyle İlgili Görüşleri	210
1. UNSURLARIN SIRALANIŞINA GÖRE CÜMLELER.....	216
1.1. Kurallı (Düz) Cümleler	216
1.1.a. Kurallı (Düz) Cümlelerle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler.....	216
1.2. DEVRİK CÜMLE.....	217
1.2.a. Devrik Cümle İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler	218
2. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER	218
2.1. OLUMLU CÜMLELER.....	218
2.1.a. Olumlu Cümlelerle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler	219
2.2. OLUMSUZ CÜMLELER.....	220
2.2.a. Olumsuz Cümleyle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler	220
2.3. SORU CÜMLELERİ	222
2.3.a. Soru Cümleleri İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler.....	222
3. YÜKLEMİNE GÖRE CÜMLELER	224
3.1. FİİL (Eylem) CÜMLESİ.....	224
3.1.a. Fiil Cümleleri İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler.....	224
3.2. İSİM (Ad) CÜMLESİ	226
3.2.a. İsim Cümleleri İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler	226

4. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER.....	227
YAPILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	229
4.1. BASİT CÜMLE	231
4.1.a. Basit Cümleler İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler.....	231
4.2. BASİT SIRALI CÜMLELER.....	233
4.2.a. Sıralı Cümleler İle İlgili Metnimizden Örnekler.....	235
4.3. BAĞLI CÜMLE	237
4.3.a. Bağlı Cümleler İle İlgili Metnimizden Örnekler.....	237
4.4. BİRLEŞİK CÜMLELER	239
4.4.1. Şartlı Birleşik Cümle.....	239
4.4.1.a. Şartlı Birleşik Cümle İle İlgili Metnimizden Örnekler	239
4.4.2. Ki'li Birleşik Cümle.....	241
4.4.2.a. Ki'li Birleşik Cümle İle İlgili Metnimizden Örnekler.....	242
4.4.3. İç İçe Birleşik Cümle	244
4.4.3.a. İç İçe Birleşik Cümle İle İlgili Metnimizden Örnekler	246

BÖLÜM III

CÜMLE TAHLİLLERİ

A. BASİT CÜMLE TAHLİLLERİ.....	249
B. BASİT SIRALI CÜMLE TAHLİLLERİ	270
C. BAĞLI CÜMLE TAHLİLLERİ	291
D. ŞARTLI BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ	308
E. Kİ'Lİ BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ.....	321
F. İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ.....	336
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	351
KAYNAKLAR	356
ÖZGEÇMİŞ	359

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
A.C.	Asıl Cümle
bltsz nesne	Belirtisiz Nesne
c.d.u.	Cümle Dışı Unsur
g.ö.	Gizli Özne
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
s.ö.	Sözde Özne
T.D.K.	Türk Dil Kurumu
Y.C.	Yardımcı Cümle

GİRİŞ

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ

Zamanın akıp giden şeridinin her anı, varlık ve hayat bahçesine ilk nefesiyle adım otan veya son nefesiyle ondan ayrılan sayısız insanla dolu. Gelişleri ve gidişleri sadece dar aile ve mekan çevresi tarafından fark edilenler yanında varlığı dalga dalga daha geniş muhitlere zamanın yıllar ve devriler ötesine taşan müstesna kişilere de rastlanıyor. Bu yaşadıkları dar mekan ve zaman çemberini aşabilen insanlar, yeni ve değişik fikirleri davranış ve eserleriyle anılmaya hak kazanıyor. Hüseyin Nihâl Atsız, ilk elli yıllık Cumhuriyet Türkiyesi tarihinde fikir, inanç, seviye, ahlak ve kavgasıyla olduğu kadar bıraktığı ilmî ve edebî eserleriyle de anılacak unutulmayacak isimlerden biridir¹.

HAYATI

Fikir adamı, yazar, şair, edebiyat tarihçisi (İstanbul 12 Ocak 1905 - 11 Aralık 1975). Baba tarafından Gümüşhane'ye bağlı Torul kazasının Midi köyündeki Çiftçiogulları ailesine, ana tarafından Trabzon'un Kadioğulları ailesine mensuptur.

İlk ve orta öğretimini Kadıköyü'ndeki Fransız ve Alman Mektebi, Süveyş'teki Fransız Mektebini, Kasımpaşa'daki Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Haydarpaşa Osmanlı İttihad mektepleri ile Kadıköy ve İstanbul Sultânî'lerinde gördü. Sultânînin onuncu sınıfında imtihanla Askerî Tıbbiye'ye girdi (1922). 4 Mart 1925 te bu okuldan çıkarılınca Kabataş Lisesi'nde üç ay muallim muâvinliği, Mahmud Şevket Paşa vapurunda bir süre kâtip muâvinliği yaptı. Dârülfünûn Edebiyat Şubesi ve Yüksek Muallim Mektebi'ne girdikten bir hafta sonra askere alındı. Bilâhare bitirdiği (1930) Edebiyat Fakültesi'ne asistan oldu. Aylık Atsız *mecmua**'yı çıkardı. (15 Mayıs 1931 - 25 Eylül 1932). Prof. Zeki Valîdi'ye hakaret eden Reşit Galib'e hocasını müdâfaa eden bir telgraf çekince Malatya Ortaokulu Türkçe öğretmenliğine sürüldü (13 Mart 1933). Aynı yılın Eylülünde Edirne Lisesi edebiyat öğretmenliğine getirildi. Aylık *Orhun** dergisini yayımladı (5 Kasım 1933-16 Temmuz 1934). Bu dergide Tarih Kurumu'nun liseler için hazırladığı tarih kitaplarını tenkit ettiği için Vekâlet emrine alındı (28 Aralık 1933). 9

¹ Süleyman Yalçın, Hocam Nihal Atsız, Türk Edebiyatı, (1985), sayı: 146, s.44-46.

Eylül 1934 - 1 Temmuz 1938 tarihleri arasında Deniz Gedikli Ortaokulu'nda ve özel Yüce Ülkü Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı.

19 Eylül 1939 da özel Boğaziçi Lisesi'ne geçti. 1 Ekim 1943'te Orhun'u yeniden çıkarmağa başladı. 1944 Martında ve Nisanın Orhun'da Başvekil Şükrü Saracoğlu'na iki açık mektup yazdı. Maarife sızmış komünist faaliyetlere dikkat çekti. Bu yazılar yüzünden öğretmenlikten alındı (7.4.1944). Açık mektupla “vatan hâini” dediği Sabahattin Ali tarafından aleyhinde dâvâ açıldı. Dâvâ Ankara'da 26 Nisan'da başladı. 3 Mayısta devam etti. O gün duruşmaya sokulmayan gençler Ankara'da heyecanlı bir nümâyî yaptılar. İdâreciler bunu bir darbe-i hükûmet teşebbüsü kabul etti. Gençler tevkife başladı. Atsız'ın mahkemesi Mayısta bitti. Dört aylık cezası tecil edildi. Fakat 3 Mayıs gösterileri dolayısıyla bir çok şahısla birlikte tevkif edildi. 20 Mart 1945 te Türkçüler çeşitli cezalara çarptırıldı. Atsız'ın 6,5 yıllık cezası Temyiz tarafından bozuldu.

Kendisine bir süre iş verilmeye Atsız 25 Temmuz 1949 da Süleymaniye Kütüphanesi'nde vazifelendirildi. 21 Eylül 1950 de Haydarpaşa Lisesi edebiyat öğretmeni oldu. 1952 Mayısında “Türkiye'nin kuruluşu” konferansı üzerine öğretmenlikten alındı ve tekrar Süleymaniye Kütüphanesi'ne verildi (13 Mayıs 1952). On yedi yıl burada çalıştı. 1 Nisan 1969 da emekli oldu. 1 Ocak 1964'te Ötüken dergisini çıkarmaya başladı. Ötüken'in 1967 Nisan-Temmuz sayılarında Doğu Anadolu'daki bölücülük ve Kürtçülük hareketleri ile ilgili yazılar yazdı. Bu yazılardan ötürü 15 ay hapis cezasına çarptırıldı. Cumhurbaşkanı 21.01.1974'te Atsızı affetti. İki oğlu olan Atsız Farsça, Arapça ve Fransız bilirdi².

EDEBİ KİŞİLİĞİ

Atsız (1932), Orhun (1933), daha sonra Orkun (1952), ve Ötüken (1964) dergilerini çıkaran Nihal Atsız, aruzu da kullanmakla birlikte genellikle heceyle yazdığı şiirlerle edebiyata girdi. Ama asıl, turancı görüşlerini yayamaya çalıştığı yazıları, Türk tarihi ve edebiyatı üzerine çalışmalarıyla tanındı. Konularını eski Türk tarihinden alan, serüvenden çok bir teze dayanan romanlarıyla da geniş okuyucu topluluklarına ulaşmayı bildi. Tarih alanındaki araştırmalarının, bibliyografya çalışmalarının ve eski Türk

² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977), Atsız Hüseyin Nihal, Cilt 1, s.226.

tarihçilerinin yapıtlarını günümüz Türkçesine aktarmasının önemli bir emek birikimi olduğu belirtilmelidir³.

Atsız'ın tarih ve edebiyat tarihi üzerine, eski tarihî metinler olarak yayımlanmış birçok çalışmaları da vardır. “Türk Ülküsü” adlı kitabında topladığı makalaları yazarın fikriyatını açıklaması bakımından önem taşımakta olup 1956'da yayımlanmış ve daha sonra birçok baskılar yapmıştır. Yine, tarihimizin iyi aydınlanmamış bazı konularını “Türk Tarihinde Meseleler” adıyla 1966'da yayımlamıştır. Bu ve benzeri tarih ve edebiyat tarihi araştırmalarında bir ilim adamının kılı kırk yaran titizliğini görmektedir.

Şiirde daha çok hece veznini kullanan Nihâl Atsız, genellikle ülküsünü anlatan açıklayan, düşüncesi doğrultusunda gençlere öğütler veren çoğu destansı parçalar yazmıştır. Şiirlerinin bir kısmını davasından mücadele aracı olarak kullanmıştır. Sayıca çok olmayan şiirlerinde duyguya, şiire pek az yer vermiş, milletinde ve kendisinde olan gücün anlatımını vermeğe, özellikle gençleri coşturup, vatan için, ülke için Türklük için ölümü göze almaya hazırlamaya çalışmıştır. Yazılarında olduğu gibi şiirlerinde de “İrkçılık, Turancılık ve askeri bakış (militarizm)” başlıca temalardır. Onda İrkçılık, Türk soyunun diğer bütün soylardan üstün olduğu ve ona toz kondurulmaması düşüncesine dayanmaktadır. Turancılık “Tek bir ordu” olan bütün Türklerin, tek bir siyasi bayrak altında toplanmasıdır. “Askercilik” (militarizm) ise güçlü düşmanları yenebilmek için ordularımızın daima kuvvetli, savaşa hazır, sayılan ve saygıdeğer olmasıdır. “Cenk, savaş, kavga”da Köroğlu destanında olduğu gibi, Atsız'ın en çok sevdiği onu coşturan kavramlardır.

Şiirlerinde aşak pek az yer veren Atsız'ın duygulu, ince, insanî hislerini ortaya koyduğu şiirleri de varsa da bunlar azdır. Böyle felsefeye yönelen duygulu şiirlerinde aruz veznini kullandığı görülmektedir.

“Üç ömre bedel kırk yedi yıl gün gibi geçti

Dünyadaki her zevke dedim: “Yok kadar azmış”

Bir başka hayat, başka cihan özlüyorum ben,

Bildim ki ölümden öte gerçek olamazmış.”

³ Atilla ÖZKIRIMLI (1987), Türk Edebiyatı Ansiklopedisi 1. Baskı, İstanbul, s.157.

ROMANLARI

Nihâl Etsiz edebiyat ve sanata asıl sözün, hepsi “tarihi” olan romanlarında söylemiştir. Geniş ve derin incelemelerine Türk’ün geçmişine olan hayranlığına ve özellikle eski Türk hayatı, destanları, kahramanları üzerindeki şevkli çalışmalarına dayalı olan bu romanlar, Atsız’ın ülkü aşkı gibi geniş bilgisinden de almaktadırlar.

Bu romancıların ilk ikisi ve çok önemlileri Bozkurtların Ölümü ve Bozkurtlar Diriliyor’da Atsız, ünlü Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyulul kitabelerinin bütününün çekici bir roman hâline koymuştur. Türk tarihi romancılığında bir aşam olan bu iki eser, çok sevilmiş ve o ölçüde etkil olmuştur. Bir neslin yetişme, sevme, ülkü ufuklarını aydınlatan bu romanlardaki isimler, yıllar boyunca Türk çocuklarına ad olarak konulmuştur.

Şiirleri kadar sert olmayan bu romanlarda Atsız, Orta Asya Türlüğüne bağlılık, kahramanları kutsama, millet uğrunda ölme, savaşa gözünü kırpmadan koşma, soyumuza bağlılık ve sevgi gibi temaları, çocukların ve gençlerin nabzına girerek büyük bir ustalıkla telkin etmiştir. Bu romanlar, belki edebiyatımızdan daha fazla toplumumuzda bir çığır açmıştır.

Atsız’ın ustalıkla romanlaştırdığı, çok yüce tarih ve sanat ve milliyet belgelerimiz olan Orhun Kitabelerine büyük hayranlık duyduğu şu mısralarından da anlaşılıyor.

“Siyasette muhabbet” hepsi yalan palavra

Doğru sözü “Kül Tegin” kitabesinde ara⁴

ESERLERİ

Romanları: Dalkavuklar Gecesi (Hititler devrinde geçen konu ile Atatürk devri hicvedilmektedir, 1941), Bozkurtların Ölümü (Kür Şad ihtilalini konu edinir, 1946), Bozkurtlar Diriliyor (Göktürklerin Çin tutsaklığından kurtularak tekrar tarih sahnesine çıkmalarını işler, 1949), Deli Kurt (Fetret Devri konu edilmiştir, 1958), Ruh Adam (otobiyografi, 1972). Edebiyat tarihi ile ilgili eserleri: On altıncı asır şairlerinden

⁴ Ahmet KABAKLI (2002), Türk Edebiyatı, Cilt III, İstanbul, s.711-712.

Edirneli Nazmi (1934), Türk Edebiyatı Tarihi (üç fasikül, 1940), Evliya Çelebi Seyahatnâmeleri: Türk tarihi üzerine toplamalar (1935), XV inci asır tarihçisi Şükrullah - Dokuzboy Türkleri ve Osmanlı Sultanları Tarihi (1939), 900 üncü yıldönümü (1940), Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi (1940), Osmanlı Tarihleri I (Ahmedî - Dâstân ve Tevârih-i Âl-i Osman, Âşıkpaşaoğlu Ahmet Âşıkî Tevârih-i Âl-i Osman, Şükrullah - Behcetüttevârih, 1949), Osmanlı Tarihine Ait Takvimler I (1961), Osman - Tevârih-i cedîd-i mir'ât-ı cihân (1961), Türk Tarihinde Meseleler (1966), Âşıkpaşaoğlu Tarihi (1970), Oruç Beğ Tarihi (1973), Hicrî 858 yılına ait takvim (Selçuklu Araştırmaları Ens. Dergisi'nden ayırbasım, 1975). Polemikleri ve makaleleri: Sart Bayına Cevap (1933), Komünist Donkişot'u Proleter - Burjuva Nâzım Hikmetof Yoldaşa (1935), İçimizdeki Şeytanlar (1940), Hesap Böyle Verilir (H. Sadi Özbek'le birlikte, 1943), En Sinsi Tehlike (1944), Bir Ordinaryüs'ün Fâhiş Yanlışları (1961), Türk Ünlüsü (makaler, 1956, ilaveli üçüncü bs. 1973). Kitabiyat: İstanbul kütüphanelerinde tanınmış Osmanlı Tarihleri (T. Kütüphaneciler Der. Bülteni'nden ayrı bs. 1957), İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibiliyografyası (1966), Kemalpaşaoğlu'nun Eserleri (Şarkiyat Mecmuası'ndan Eserleri (Şarkiyat mecmuası'ndan ayırbasım, 1966), İstanbul Küphanelerine göre Ebussuud Bibliyografyası (1967), Âli Bibliyografyası (1968). Diğer Kitapları: Yolların Sonu (şiiirleri, 1946), Çanakkale'ye Yürüyüş (seyahat notları, 1933)⁵.

⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977), Atsız Hüseyin Nihal, İstanbul, Cilt 1 s.226.

BÖLÜM 1

KELİME GRUPLARI

KELİME GRUPLARI

A. KELİME GRUPLARIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Kelime grubu (Alm. Wortgruppe; Fr. groupe de mot; ing. wordgroup)

Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere birden çok kelimenin belirli kurallar ile yanyana getirilmesinden oluşan, yapı ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir nesne veya hareketi karşılayan ve herhangi bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğu. Türkçede isim tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik isim, birleşik fiil, edat grubu, zarf grubu, ünlem grubu, Unvan grubu gibi çeşitli kelime grupları vardır. Odanın tavanı, çocuk elbisesi, beş kardeşli aile, türlü türlü işler, kurumuş pınar, Kızılırmak, erken kalkmak, gece gündüz çalışmak, iş güç düşünmek, hiç sebepsiz, bildiği halde, çocuk gibi, pişman olmak, bakakalmak, bre kız vb⁶.

Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğudur.

Türkçede varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketler, kelime ve kelime grupları ile karşılanır. İki dil birliği arasındaki fark, kelime grubunun bir kelimeler topluluğu oluşudur.

Kelime grupları tek kelime ile karşılanmayan varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri, anlamlarını genişleterek, belirterek, pekiştirerek, niteleyerek karşılanır.

Kelime grupları, cümle ve diğer kelime gruplar içinde, tek kelime gibi, isim, sıfat, zarf ve fiil görevi yapar. Kelimelerin grup içindeki sıralanışı kurallıdır. Görev bakımından birbirine denk olmayan unsurların bulunduğu bir kelime grubunda ana unsur genellikle grubun sonundadır.

Fiile dayalı gruplarda bu düzen, aynı zaman da hareketin oluş sırasını gösterir. Sadece birleşik fiil ile edat grubunda, ana unsur başta bulunur. Kelime gruplarında unsurların sırası, konuşma ve şiir dilinde bozulabilir. Kelime gruplarının diğer kelime ve kelime gruplarıyla ilişkisi grubun sonundaki çekim ekleriyle sağlanır. Çekim eki, bağlandığı

⁶ Zeynep Korkmaz (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, s.100.

kelimeye değil, o kelime grubuna aittir. İki den fazla kelimeli kelime gruplarında iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan başka kelime grupları bulunur. Kelime gruplarının vurgusu, grubu yapısına göre değişir. Vurgu başta, sonda veya sondan bir önceki kelime üzerine olabilir. Bazı gruplarda, bütün unsurların vurgusu aynıdır⁷.

Kelime grubu, birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir. Kelime grubu içinde birden fazla kelime bir takım kaidelerle belirli bir düzen içinde yan yana getirilir. Böylece belirli bir düzenle kurulduğu için kelime grubunun yapısında bir bütünlük bulunur.

Tek kelimenin karşıladığı nesnelere ve hareketlerden daha büyük, daha geniş nesnelere ve hareketler vardır ki onları tek tek kelimeler karşılayamazlar, onların tek kelime olarak karşılıkları, adları yoktur; ancak tek kelimelerden daha geniş dil birlikleri ile ifade edilebilir, adlandırılabilir. İşte tek kelime ile karşılanabilen nesnelere ve hareketleri karşılamak için kelimelerden daha geniş dil birlikleri olan kelime gruplarına başvurulur⁸.

B. KELİME GRUPLARIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Dilbilgisi kitaplarında kelime grupları incelendiğinde görülüyor ki, kelime gruplarının ele alınışı ve değerlendirilişi birbirinden farklıdır. Bazı kaynaklar kelime gruplarını bir bütün halinde bazıları ise ayrı bölümler halinde incelenmiştir. Kelime grupları ile ilgili yapılan çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

“Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinde kelime grubunu; bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğudur.’ diye tanımlayan Leyla KARAHAN kelime gruplarını on dört başlık altında ele almıştır. Bunlar şu şekildedir;

1. İsim Tamlaması: (Birinci unsur ilgi eki taşıyan isim tamlaması “belirli isim tamlaması”dır. Birinci unsurunda ilgi eki bulunmayan isim tamlaması “belirtisiz isim tamlamasıdır”).

⁷ Leyla KARAHAN (1995), Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara, s.11-13.

⁸ Muharrem ERGİN (2005), Türk Dil Bilgisi, İstanbul, s.374.

2. Sıfat Tamlaması
3. Sıfat Fiil Grubu
4. Zarf Fiil grubu
5. İsim Fiil Grubu
6. Tekrar Grubu
7. Edat Grubu
8. Bağlama Grubu
9. Unvan Grubu
10. Birleşik isim
11. Ünlem Grubu
12. Sayı Grubu
13. Birleşik Fiil
14. Kısaltma Grupları (a. İsnat Grubu, b. Yükleme Grubu, c. Yaklaşma Grubu, ç. Bulunma Grubu, d. Uzaklaşma Grubu, e. Vasıta Grubu)⁹

“Türk Dil Bilgisi” adlı eserde kelime grubunu; birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliği”dir, diye tanımlayan Muharrem ERGİN: “kelimeler bazen ekli, bazen de eksiz birbirine bağlanmak suretiyle kelime gruplarını meydana getirirler” der. Muharrem Ergin kelime gruplarını şöyle sıralamıştır.

1. Tekrarlar
2. Bağlama Grubu
3. Sıfat Tamlaması

⁹ Leyla Karahan (1995), s.13-43.

4. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması
5. Aitlik Grubu
6. Birleşik İsim
7. Birleşik Fiil
8. Unvan Grubu
9. Ünlem Grubu
10. Sayı Grubu
11. Edat Grubu
12. İsnat Grubu
13. Genetif, datif, lokatif, ablatif grupları
14. Fiil Grubu
15. Partisip grubu
16. Gerundium grubu
17. Kısaltma grupları¹⁰

“Türkçe'nin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri” adlı eserinde M. Metin KARAÖRS, kelime grubu konusunda Muharrem Ergin ile aynı görüşü paylaşmıştır. M. Metin Karaörs kelime gruplarını şöyle sıralamıştır.

1. Tekrar (İkilemeler) Grubu
2. Bağlama Grubu
3. Sıfat Tamlamaları
4. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması

¹⁰ Muharrem ERGİN (2005), s.377-397.

5. Aitlik Grubu
6. Birleşik İsim
7. Birleşik Fiil
8. Unvan Grubu
9. Ünlem Grubu
10. Sayı Grubu
11. Edat Grubu
12. Kısaltma Grupları
 - I. İsnat Grubu
 - II. İlgı (Genitif) Grubu
 - III. Yaklaşma (Datif) Grubu
 - IV. Bulunma (Lokatif) Grubu
 - V. Uzaklaşma (Ablatif) Grubu
 - VI. Yapma (Akuzatif) Grubu
13. Fiil Grubu
14. Sıfat-Fiil (Partisip) Grubu
15. Zarf-Fiil (Gerundium) Grubu
16. Kısaltılmış (Klişeleşmiş) Gruplar¹¹

Rasih ERKUL “Cümle Metin Bilgisi” adlı eserde kelime grubunu “birden çok kelimeyi içerisine alan, yapısında ve anlamında bir bütünlük olan, dilde bir bütün olarak işlem gören dil birliğidir.” şeklinde tanımlamış ve kelime gruplarının, belirtme grupları

¹¹ M. Metin KARAÖRS (1993), Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No:58, Kayseri, s. 4-35.

olduğu söylemiştir. Rasih ERKUL kelime gruplarını on altı başlık altında toplamıştır. Bunlar;

1. Tekrarlar (Yineleme)
2. Bağlama Grubu
3. Sıfat Tamlaması
4. İsim Tamlaması
5. Aitlik Grubu
6. Birleşik Kelime / İsim
7. Birleşik Fiil
8. Sayı Grubu
9. Hal (Durum) Ekleriyle Yapılan Kelime Grupları
10. Edat Grubu
11. Unvan Grubu
12. Ünlem Grubu
13. İsim-Fiil Grubu
14. Sıfat-Fiil Grubu
15. Zarf-Fiil Grubu
16. Kısaltma Grubu¹²

Türk Dilbilgisi adlı çalışmada Haydar EDİSKUN kelime gruplarını 1. İsim Takımları, 2. Sıfat Takımları şeklinde gruplandırmış, diğer kelime gruplarından bahsetmemiştir¹³.

¹² Rasih ERKUL (Eylül-2007), Cümle Metin Bilgisi, Ankara, s.4-17.

¹³ Haydar EDİSKUN (1996), Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.114.

M. Ata ÇATIKKAŞ, “Türk Dili Kılavuzu” adlı eser de kelime grubunu tam bir cümle ifade etmediği için belirtme grubu olarak söylenmesini daha doğru bulmuştur. Kelime grubunu “Birden fazla kelimedenden meydana gelen mana tek bir nesne veya hareketi birlikte karşılayan kelime topluluğudur”, diye açıklar.

M. Ata Çatıkkaş, kelime gruplarını konusunda Muharrem Ergin ile aynı düşüncüyü taşımaktadır. Ancak Muharrem Ergin sıfat tamlamasını ayrı başlık altında incelemiştir. M. Ata Çatıkkaş ise ‘İsim soylu kelimelerden sıfat olarak kullanılan önce, isim olan sona gelerek, ek almadan sıfat tamlamasını kurar. Her iki unsurun kelime grubu olması halinde sıfat tamlaması, kelime gruplarının hacmi nispetinde genişler’ diyerek sıfat tamlamasını “Sıfat ve Partisip Grubu” içinde değerlendirmiştir. “Birleşik İsim” ve “Birleşik Fiil” diye de bir gruplama yapmamıştır.

M. Ata Çatıkkaş’a göre kelime grupları şu şekildedir;

1. Bağlama grubu
2. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması
3. Genetif, Datif, Lokatif ve Ablatif Grupları
4. Sıfat ve Partisip Grupları
5. Aitlik Grubu
6. Tekrarlar ve İkilemeler
 - a. Eş Anlamlı Tekrarlar
 - b. Zıt Anlamlı Tekrarlar
 - c. Benzer Tekrarlar
 - ç. İlaveli Tekrarlar
7. Unvan Grubu
8. İsnat Grubu

9. Akuzatif Grubu
10. Kısaltma Grupları
11. Ünlem Grupları
12. Sayı Grubu
13. Edat Grubu
14. Fiil Grubu
15. Gerundium Grubu¹⁴

Ahmet BESEREK, “Türkçede Cümle Yapısı” adlı eserinde “Birden fazla kelimenin çeşitli faktörler vasıtasıyla bir araya gelmesi, bir bütün oluşturması kelime gruplarını meydana getirir. Kelimelerin grup oluşturabilmesinin belirli ölçüleri vardır. Bu ölçüler kelime gruplarının çeşitlerini gösterirler.” diyerek kelime gruplarını sekiz ana başlıkta incelemiştir.

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. İsim Grupları
4. Edat Grubu
5. Unvan Grubu
6. Zarf Grubu
7. Tekrarlar (İkilemeler)
8. Ünlem Grubu (a. Bağlaç Grupları)¹⁵

Tahsin BANGUOĞLU “Türkçenin Grameri” adlı eserinde kelime grupları konusuna, eserin üçüncü bölümü olan “Söz Dizimi” bölümünde “Belirtme Öbekleri” alt başlığıyla

¹⁴ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), Türk Dili Kılavuzu, Ankara, s.133-137.

¹⁵ Ahmet BESEREK (1991), Türkçede Cümle Yapısı, İstanbul, s.28-30.

yer vermiştir. Kelime grubu “Sözü geliştirmek üzere kelimeler öbeklenirler, kavramlar arasında derece derece ilişkiler meydana getirirler. Böylece tek kavramdan anlatmaya doğru giderler. Bunlara “kelime öbekleri” (groupe de mot) diyoruz.” şeklinde tanımlayan Tahsin Banguoğlu “Yapılarına göre 8 türlü belirtme öbeği ayırt ederiz” diyerek kelime gruplarını şöyle sıralamıştır:

1. Ad Takımları, 2. Sıfat Takımları, 3. Zarf Öbekleri, 4. Takı öbekleri, 5. Çekim öbekleri (a. İsim öbekleri, b. Fiil öbekleri), 6. Bağlama Öbekleri, 7. Yanaşma Takımları (a) San Öbekleri, b) Ayırma ve Soyadı Öbekleri, c) Künye ve Mahlas), 8) Katma Öbekler (a) Ünlem Öbekleri b. Saplama Öbekleri¹⁶.

Nurettin KOÇ, “Yeni Dilbilgisi” adlı eserinde “Birden çok sözcükten oluşan ve tümcenin yüklem özne ya da tümleci olan dizime öbek (Alm. Gruppe; Fr. groupe; İng. group) denir” diyerek, kelime gruplarını “öbek” diye nitelendirmiştir. Nurettin Koç Batı dillerini göz önünde tutan dilcilerin, tümcenin yapısında belirteç öbeğini, ilgeç öbeğinin içine aldıkları için üç öbeğin varlığını kabul ettiklerini ancak kendisi bunların ayrı olması gerektiğini düşündüğü için Türkçede dört tür öbeğin varlığını kabul ettiğini söyleyerek, öbekleri şöyle sıralamıştır.

1. Eylem öbeği, 2. Ad öbeği, 3. İlgeç öbeği, 4. Belirteç öbeği¹⁷

Erol BARIN ve Celal DEMİR’in ortaklaşa hazırladıkları “Türk Dil Bilgisi” adlı eserde Kelime grupları konusu ayrı bir başlık altında incelenmemiştir. Ancak vurgu konusu işlenirken “kelime gruplarında vurgu” başlığı altında bu grupları a) İsim tamlaması, b) Sıfat tamlaması, c) Edat grubu, ç) İkilemeler, d) Bileşik fiiller, e) Ad durum ekleriyle oluşan kelime grupları, f) Sayı grupları, g) Unvan grupları, ğ) Özel adlar şeklinde ayırmıştır¹⁸.

Nurettin DEMİR ve Emine YILMAZ’ın ortak çalışması olan “Türk Dili El Kitabı” adlı eserde kelime gruplarının oluşumunu “Birden çok kelimenin, cümle içinde tek işlevli kullanılacak şekilde bir araya gelmesiyle oluşur.” şeklinde açıklamışlardır. Kelime gruplarını tamlayan ilişkisi olan ve olmayan şeklinde iki gruba ayıran yazarlar bu grupların alt başlıklarını şöyle sıralamışlardır.

¹⁶ Tahsin BANGUOĞLU (1986), Türkçenin Grameri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.496-519.

¹⁷ Nurettin KOÇ (1996), Yeni Dilbilgisi, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.419.

¹⁸ Erol BARIN, Celal DEMİR, (Ekim 2006), Türk Dil Bilgisi, Öncü Kitap, Ankara, s.218-222.

1. Tamlayan-Tamlanan İlişkisi Bulunan Kelime Grupları;

- a. İsim Tamlamaları
- b. İlgi Grubu
- c. Sıfat Tamlaması
- d. Zarf Grubu
- e. Ünlem Gruplar

2. Tamlayan-Tamlanan İlişkisi Bulunmayan Kelime Grupları;

- a. Unvan Grupları
- b. Sontakı Grupları
- c. Kısaltma Grupları
- d. Çekim Grubu
- e. İkilemeler
- f. Sayı Grubu
- g. Bağlama Grupları
- h. Birleşik Fiiller
- i. İsim Fiil Grubu
- j. Sıfat fiil Grubu
- k. Zarf Fiil Grubu¹⁹

Jean DENY “Türk Dili Grameri” adlı eserinde kelime grubu konusunu “Kelime Öbekleri” başlığı altında incelemiştir. Kelime öbeğini “Kelimelerin şekil bakımından olduğu gibi mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren her topluluğuna Kelime

¹⁹ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), Türk Dili El Kitabı, Ankara, s.201-207.

Öbeği (kümesi) adını vereceğiz” şeklinde tanımlayan Jean Deny, kelime öbeklerinin ayrımını şu şekilde yapmıştır.

1. Belirtici “determinatif” öbekler
2. Yanaşmalık “eppositionnel” öbekler
3. Yedişleyen bir kelime ile onun yedişlediği bir tümleyen nesne “complément regime” den yapılma öbekler.
4. Cümle Öbekleri²⁰

“Türk Dilli ve Kompozisyon” adlı eserde Burhan PAÇACIOĞLU kelime gruplarını 1) Bağlama Grubu, 2) İsim Tamlaması, 3) Ünlem Grubu, 4) Unvan Grubu, 5) Ünlem Grubu, 6) Sayı Grubu, 7) Edat Grubu, 8) İlgi Hali Grubu, 9) İsnat Grubu, 10) Belirtme Hali Grubu, 11)Yaklaşma Hali Grubu, 12) Bulunma Hali Grubu, 13) Uzaklaşma Hali Grubu, 14) Vasıta Hali Grubu, 15) İsim Fiil Grubu, 16) Sıfat Fiil Grubu, 17) Zarf Fiil Grubu, 18) Kısaltma Grubu, 19) Tekrar Grubu olarak değerlendirmiştir²¹.

Meriç HARMANCI ‘Muhlis İbnü’l-Hâfizu’l-Kâdî’ya Ait Bir CAMİ’Ü’L-HİKÂYÂT Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi adlı Yüksek Lisans Tezinde Kelime gruplarını 1. Tekrar Grubu, 2. Bağlama Grubu, 3. Sıfat Tamlaması, 4. İsim Tamlaması, 5. Aitlik Grubu, 6. Birleşik Fiil, 7. Unvan Grubu, 8. Ünlem Grubu, 9. Sayı Grubu, 10. Edat Grubu, 11. Yaklaşma, Bulunma, Ayrılma Grupları, 12. İsim-Fiil Grubu, 13. Sıfat Fiil Grubu, 14. Zarf Fiil Grubu, 15. İsnat Grubu, 16. İyelik Grubu olarak ayrılmıştır²².

Turgut BAYDAR “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “HUZUR” isimli Romanında Kelime Grupları” adlı yüksek Lisans Tezinde Kelime gruplarını

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. Sıfat-Fiil Grubu

²⁰ Jean DENY (1941), Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi Tercüme: Ali Ulvi ELÖVE), İstanbul, s.709-710.

²¹ Burhan PAÇACIOĞLU, (1997), Türk Dili ve Kompozisyon, Sivas, s.200-208.

²² Meriç HARMANCI (2001), Muhlis İbnü’l Hâfizu’l-Kâdî’ya Sentaks İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, s.6-57.

4. Zarf-Fiil Grubu
5. İsim-Fiil Grubu
6. Ünlem Grubu
7. Bileşik İsim
8. Edat Grubu
9. Unvan Grubu
10. Bileşik Fiil
11. Tekrar Grubu
12. Bağlama Grubu
13. Sayı Grubu
14. Zarf Grubu (Zarf Tamlaması)
15. Kısaltma Grupları olarak ayırmıştır²³.

C. YAPILAN ÇALIŞMALARLA İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Adı geçen tüm bu eserlerde kelime gruplarına yer verilmiştir ve bu gruplar örneklerle de açıklanmıştır. Kelime grupları konusunda ortak noktaların fazla oluşu kadar, birkaç grupta terim karmaşası yaşanıyor olması da göze çarpmaktadır. Bizce böyle durumlarda kelime grupları isimlendirilirken en yaygın kullanımın esas alınması ve Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın Gramer Terimleri Sözlüğü adlı eserinin dikkate alınması gerekir. Böylece kelime grupları gibi Türkçenin başka konularında da yaşanan terim karmaşası aşıp Türkçede bir terim birliği sağlanmış olur.

İncelediğimiz eserlere bakacak olursak, isim tamlamasının değişik adlar aldığını görürüz. L. Karahan, R. Erkul, A. Beserek, E. Barın, vd, N. Demir vd., M. Harmancı, T. Baydar isim tamlaması adını kullanırken B. Paçacıoğlu, M. Ata Çatıkkaş, M. Metin

²³ Turgut BAYDAR (2001), "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın HUZUR İsimli Romanında Kelime Grupları", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s. 39-148.

Karaörs, M. Ergin iyelik grubu ve isim tamlaması şeklinde kullanmışlardır. Ayrıca isim tamlamasına T. Banguoğlu “ad takımları” demiştir. N. Atabay ve diğeri ise “ad tamlaması ifadesini kullanmışlardır.

Kelime grupları konusunda M. Ergin ile aynı düşüncüyü paylaşan M. Metin Karaörs, M. Ergin’in tasnifindeki kısaltma gruplarını kısaltmış (Klişileşmiş) gruplar olarak adlandırmıştır. İncelenen diğeri eserlerde bu, kısaltma grubu olarak geçer.

Tekrar grubu M. Metin Karaörs, M. Ata Çatıkkaş, A. Beserek tarafından hem tekrar hem de ikileme grubu, olarak ifade etmiştir. E.Barın, N. Demir bunu sadece ikilemeler, R. Erkul yineleme, diğeri Tekrar grubu olarak değerlendirmişlerdir.

T. Baydar, M. Harmancı, B. Paracıoğlu, N. Demir R. Erkul, L. Karahan, sıfat fiil grubu terimini kullanırken, M. M. Karaörs, M. Ata Çatıkkaş hem sıfat-fiil hem de partisip terimini birlikte kullanmışlardı. M. Ergin ise partisip grubu terimini kullanmıştır.

Zarf-fiil terimi yerine M. Ergin ve M. Ata Çatıkkaş gerindium, M. Metin Karaörs ise her iki terimi birlikte kullanmıştır.

M. Ergin, M. Ata Çatıkkaş’ın genetif, datif, lokatif, ablatif grupları terimleri M. Metin Karaörs, B. Paçacıoğlu, M. Harmancı tarafından “yaklaşma, bulunma, ayrılma” grupları olarak R. Erkul hal ekleriyle yapılan kelime grupları E. Barın vd ad durum ekleriyle oluşan kelime grupları vs olarak değerlendirmiştir.

Ayrıca “kelime grubu” ifadesi, R. Erkul tarafından “belirtme grubu”, H. Ediskun tarafından “kelime çeşidi, kelime sınıfı”, M. Ata Çatıkkaş tarafından “belirtme grubu”, T. Banguoğlu tarafından “belirtme öbeği”, N. Koç tarafından “kelime öbeği”, J. Deny tarafından “kelime öbeği” olarak ifadelendirilmiş, incelenen diğeri eserlerde “kelime grubu” ifadesinin kullanıldığı görülmüştür.

Yukarıda da görüldüğü gibi tek tek tespit edildiği zaman eserlerde farklı terimlerin sıklıkla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu da dilde bir terim karmaşasının oluşmasına sebep olmakta “dilde birlik” dediğimiz kavramı gerçekleştirememize sebep olmaktadır. Dilcilerin farklı sayılarda kelime grubu oluşturdukları da görülmektedir. Ancak biz bu çalışmamızda hem geniş kapsamlı olması hem de diğeri dilcilere de örnek teşkil ediyor

olması bakımından “Muharrem Ergin’in” tasnif ettiği “kelime gruplarını” örnek alacağız.

1. TEKRAR GRUBU (İkilemeler)

1.1. Dilocilerin Tekrar Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN tekrar grubunu “tekrarlar” diye başlıklandırmış ve “aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle meydana gelen kelime gruplarıdır” diye tanımlamıştır. Tekrarlarda 1. kuvvetlendirme 2. çokluk 3. devamlılık fonksiyonu olduğunu belirten Muharrem Ergin tekrar grubunu “aynen tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı tekrarlar, ilaveli tekrarlar” olmak üzere dört grupta toplamıştır²⁴.

Vecihe HATİBOĞLU ‘Türk Dilinde İkileme’ isimli kitapta başlı başına bu konuya yer vermiştir. İkilemeyi ‘anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirme kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.’ diye tanımlar.

Ayrıca Hatipoğlu ikilemelerin Türkçe’nin bilinen daha önemli bir özelliği olduğunu belirterek, örneklerinin fazla olması sebebiyle de bu konunun ayrıca ele alınması gerektiğini belirtmiş ve ikilemelerin Türkçe’nin zenginliği ve yaratma gücü olduğunu söylemiştir. Bu çalışmasında vecihe Hatipoğlu ikilemeleri

- a. Sözcük yapısı bakımından ikileme türleri
- b. Aralıklı ikilemeler
- c. Sözcük türü bakımından ikilemeler
- d. Yapı ve kuruluş bakımından ikilemeler
- e. Ad, kök veya gövdelerinden kurulan ikilemeler
- f. Eylem kök veya gövdelerinden kurulan ikilemeler
- g. Görev bakımından ikilemeler
- h. Anlam Bakımından ikilemeler

²⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.377-379.

- i. Anlam Bakımından ikilemeyi kuran sözcükler şeklinde gruplara ayırmıştır²⁵.

M. Metin KARAÖRS Tekrar grubunu aynı zamanda ikilemeler olarak da adlandırmıştır. Tekrar grubunu ‘Aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle meydana gelirler. Eksiz olarak yan yana gelen kelimelerin fonksiyonları birbirine eşit durumdadır.’ diye açıklar. M. Metin Karaörs Tekrarların üç fonksiyonu konusunda yani, kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık fonksiyonu, Muharrem Ergin ile aynı görüşü paylaşır. Ayrıca Tekrar Grubunu yine Muharrem Ergin gibi

- aynen tekrarlar
- eş manalı tekrarlar
- zıt manalı tekrarlar
- ilaveli tekrarlar olarak dört gruba ayırır²⁶.

Leyla KARAHAN Tekrar Grubunu “Bir nesneyi, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” diye tanımlar. Leyla Karahan tekrar gruplarında yer alan kelimeler arasında şekil ve anlamca ilişki bulunduğu Tekrarların anlamı kuvvetlendirip nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırdığı, grubu oluşturan unsurların çekim eki taşıyabildiğini, cümle içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapabildiğini, kelimeler arasında virgül konulmayacağını ve zamir bağlama ve çekim edatı dışında bütün kelimelerle tekrar grubu kurulabileceğini belirtmiştir.

Leyla Karahan tekrar gruplarını;

1. Unsurları aynı olan tekrar grubu
2. Unsurları yakın anlamlı olan tekrar grubu
3. Unsurları zıt anlamlı olan tekrar grubu şeklinde üç tarafta toplanmıştır²⁷.

²⁵ Vecihe HATİBOĞLU (1981), Türk Dilinde İkileme, Ankara, s.9.

²⁶ M. Metin KARAÖRS (1993), s.4-5.

²⁷ Leyla KARAHAN (1995), s.26-28.

M. Kaya BİLGEĞİL tekrar grubunu “İKİZLEME” olarak adlandırmıştır. “Araya hiç bir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hasıl olan gruplar ikizlemeleri teşkil eder.” diye açıkladığı tekrar grubunu beş gruba ayırır:

- a. Aynı kelimelerin tekrarıyla
- b. Zıt Anlamlı kelimelerin bir araya getirilmesi ile
- c. Eş anlamlı kelimeleri bir araya getirmekle
- d. Anlamları ilgili kelimelerin bir araya getirilmesiyle (saç sakal- dere tepe)
- e. Bir kelime ve mühmelattan bir lafızla (yol mol-kap kacak)²⁸

Tahsin BANGUOĞLU “anlamca ya da şekilce ilgili kelimelerden oluşmuş bağlam öbeklerini “koşma takıları” olarak değerlendirmiş ikilemeleri ise bunların bir çeşidi olarak incelemiştir. Banguoğlu koşma takımı ve ikilemelerde tekrar veya ön ve son seslerde şekilce benzeşme bulunur’ der ve eski Türkçe’den beri (iş küç yabız yablak) bağlam öbeklerine geniş yer verildiğini belirtir.

Bağlam öbeğinde sesliyle başlayan kelimenin öne gelmesi (iyi kötü), az heceli kelimenin öne gelmesi (dal budak) ilk hecesinde açık düz bir sesli bulunan kelimenin öne gelmesi (hepi topu), son hecesi kapalı olan kelimelerin sona gelmesi (iğne iplik) gibi bazı ses durum şartları vardır. Banguoğlu “yağla bal” gibi isim tabanları bir bağlamla birleştirilmiş yapılara koşma takımı der.

Ayrıca Banguoğlu “iri iri kestaneler” ve “çeşit çeşit yolcular” kullanımının ikileme yoluyla yapıldığını belirtir.

Banguoğlu aynı kitapta ikilemeleri:

- a) Yansımalar (pat pat, zangır zangır)
- b) Ünlemler (hayhay! vahvah!)
- c) Belirtme sıfatları iri iri kestaneler

²⁸ M. Kaya BİLGEĞİL (1988), Türkçe Dilbilgisi, Dergah Yayınları, İstanbul, s.162.

- d) Üleme sayı sıfatları: teker teker, beşer beşer
- e) Berkitme zarfları: yavaş yavaş ilerlemek
- f) Hal zarf Fiilleri: Döve döve söyletmek

şeklinde gruplamıştır. Ancak “şangır şungur, üçer beşer, düşe kalka ilerlemek, er geç, gezip tozmak, ev mev kullanımlarını yani, aynı olmayan iki ses birliğinden oluşmuş kullanımları” koşma takımı olarak değerlendirmiştir²⁹.

Ahmet BESEREK “Tekrarlar (ikilemeler) aynı kelimenin, eş anlamlı iki kelimenin, zıt anlamlı iki kelimenin ve biri ilaveli iki kelimenin üst üste kullanılmasıyla meydana gelir.” diyerek tekrarları dört grupta toplamıştır. Buna göre ip ince, kara kara, adam madam, aşağı yukarı, toz toprak ... vb. kullanımları Tekrar grubudur³⁰.

Rasim ŞİMŞEK Tekrar grubunu İKİLEME olarak ele almıştır. İkilemeleri “Türkçe’de anlamı pekiştirip anlatımı güçlendirmek üzere aynı sözcüklerin yinelenmesi yakın ya da karşıt anlamlı sözcüklerinde art arda kullanılması ile oluşan sözcük öbeğine “İkileme” denir.” şeklinde tanımlamış ve ikilemeler iki ana başlık altında toplanmıştır.

1. Bileşenlerin Niteliğine Göre İkilemeler

- a. Aynı sözcüklerden ikileme
- b. Yakın anlamlı sözcüklerden ikileme
- c. Karşıt anlamlı sözcüklerden ikileme

2. Doğrudan ya da Ekli/ İlgeçli ikilemeler

A. Doğrudan/ Gerçek ikilemeler (İte kaka, içli dışlı, Güle oynaya ...vb)

B. Ekli/İlgeçli İkilemeler

1. Ekli ikileme

- a. Yönelmeli ikileme (baş başa)

²⁹ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.308-309, 349, 512-513.

³⁰ Ahmet BEŞEREK (1991), s.30..

- b. Çıkmalı ikileme (şundan bundan)
- c. Kalmalı ikileme
- ç. Belirtmeli ikileme (malını mülkünü)
- d. İyelikli ikileme (eli ayağı)
- e. Küçültme durumunda ikileme (hanım hanımcı)
- f. Ad Takımı Biçiminde ikileme (tövbeler tövbesi)

2. İlgeçli ikilemeler

- a. Bağlaçlı ikileme (ev ki ev)
- b. Sorulu ikileme (hiç mi hiç)
- c. Aralıklı ikileme (kavga üstüne kavga)

Görüldüğü üzere Rasim ŞİMŞEK tekrar grubunu ayrıntılı olarak incelemiştir³¹.

Burhan PAÇACIOĞLU Tekrar grubunu ‘bir nesneyi harekete karşılamak, için eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur. Anlamı kuvvetlendirmek, nesne ve harekete çokluk süreklilik ve beraberlik anlamı katmak için kullanılır. Bu gruptaki kelimeler çekim eklerini alabilir. Bu grup cümle ve kelime grupları içinde isim,sıfat ve zarf görevi yapar’ şeklinde açıklanmıştır.

Ayrıca Paçacıoğlu bileşik isimleri (Mustafa Kemal) ve bileşik fiilleri (karar ver-) de bu gruba dâhil etmiştir³².

M. Ata ÇATIKKAŞ da M. Ergin ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Tekrar grubuna aynı zamanda ikilemeler de diyerek iki kelimeyi beraber kullanan Çatıkkaş Tekrar grubunu ‘Aynı cinsten eksiz iki kelimenin arka arkaya gelmesidir’ şeklinde tanımlamıştır. Çatıkkaş tekrar ve ikilemeleri:

³¹ Rasim ŞİMŞEK (1987), Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Trabzon, s.382-385.

³² Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.207.

a) Eş Anlamlı Tekrarlar b) Zıt Anlamlı Tekrarlar c) Benzer Tekrarlar d) İlaveli Tekrarlar olmak üzere dört gruba ayırmıştır³³.

Zeynep KORKMAZ'a göre ikileme: (Alm. Hendiadyoin Fr. Hendiodyoin; İng. Hendiadyoin; Osm. Terkib-i ihmali, mühmelat) Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesidir. Zeynep Korkmaz ikilemeleri: a) Aynı kelimenin tekrarı ile kurulanlar, b) Eş veya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar, c) Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar, d) Aynı kelimenin ön sesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar olmak üzere dört grupta toplanmıştır³⁴.

Doğan AKSAN ikilemeler konusunun Türkçe için öneminden bahsedip başka dillerde seyrek olduğunu ancak Türkçede anlam ve ses açısından son derece ilgi çekici birleştirmelere gidildiğini belirtmiştir. Aksana göre ikilemeler:

1. Eş anlamlı sayılabilecek olan ad, sıfat, belirteç gibi sözcük türlerinin hemen hepsinden aşınma öğelerle kurulmuş, yerli ve yabancı kökenli sözcüklerle oluşmuş ikilemeler; yinelemelerle kullanılır.

(eksik gedik, hesap kitap, derin derin, hatır gönül, ezile büzüle, derme çatma...vb)

2. Karşıt anlamlı öğelerle kurulan ikilemeler (dost düşman, az çok, gide gele, güle ağlaya ... vb) olmak üzere iki grupta incelenmiştir³⁵.

Ahmet TOPALOĞLU “Dilbilgisi Terimleri Sözcüğü”nde ikilemeyi (Osm. Terkibi-i ihmali, mühmel at; Fr. hendiadyoin) “Anlama güç katmak amacıyla kelimelerin veya bazı seslerin tekrarlanması; bu şekilde yapılan kelime öbeği” şeklinde tanımlayıp;

a) Aynı kelimenin tekrarıyla yapılanlar b) Eş anlamlı ikilemeler c) Karşıt anlamlı ikilemeler ç) Eklemeli ikilemeler olmak üzere dört gruba ayırmıştır³⁶.

Nurettin DEMİR vd. ikilemeler konusunda ‘Aynı kelimenin ya da eş, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluşur. Kelimenin başına m- ilavesiyle de yapılabilir.

³³ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.135-136.

³⁴ Zeynep KORKMAZ (1992), s.82-83.

³⁵ Doğan AKSAN (Ekim-1997), Türkçenin Gücü, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.58-60.

³⁶ Ahmet TOPALOĞLU (1989), Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.87.

Kelime ünsüzle başlıyorsa, baştaki ünsüz atılır, yerine –m getirilir: kitap mitap’ şeklinde açıklamışlardır. Bu da gösteriyor ki N. DEMİR, vd de ikilemeleri dört gruba ayırmışlardır³⁷.

Nurettin KOÇ “Bir sözcük sözün hem anlam hem de ezgi gücünü arttırmak amacıyla, çeşitli biçimlerde yinelenir ya da aynı amaçla sesleri birbirini andıran hatta anlamca karşıt olan sözcükler birlikte kullanılır. Türkçe’de buna ikileme denir’ diye tanımladığı ikilemeleri ses yapısını oluşturan kurallar çerçevesinde şöyle gruplandırmıştır.

1. Ön seste benzerlik (günlük güneşlik)
2. Son seste benzerlik (analı babalı)
3. Az seslemliler (heceli) sözcüğün başta bulunması (kol kanat)
4. Ünlüyle başlayan sözcüğün başta bulunması (ara sıra)
5. Türkçe sözcüğün başta bulunması (kış kıyamet)

Nurettin Koç ikilemenin sözcük yapısını da şöyle gruplamıştır:

1. Ad durumu eki almamış bir sözcüğün yinelenmesiyle kurulan yinelemeli ikileme (iri iri)
2. Ad durumu eki almamış iki ayrı sözcükten kurulmuş ikileme: (dere tepe, dağ taş)
3. Yalnız ikinci sözcüğü ek almış yinelemeli ikileme (baş başa)
4. Yalnız birinci sözcüğü ek almış yinelemeli ikileme: (teke tek)
5. Her iki sözcüğü de ek almış yinelemeli ikileme (dilden dile)
6. Aynı eki almış değişik iki sözcükten kurulmuş ikilemeler: (kolu kanadı, dayalı döşeli)
7. Çekimli eylemlerden kurulmuş ikileme: (düşündü taşındı)

³⁷ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.206.

8. Eylemsilerden kurulmuş ikileme: (Durup dururken)
9. Soru ekiyle yapılmış ikileme (olur mu olur)
10. Bağlaçla kurulmuş ikileme (ancak ve ancak)
11. Aynı sözcüğün başına m getirilerek yapılan ikileme (şaka maka)
12. Üçüncü bir sözcüğün yardımıyla kurulan ikileme (dert üstüne dert)

Görüldüğü gibi N. Koç ikilemeler konusunu ayrıntılı incelemiş ve yapıları bakımından on iki gruba ayırmıştır³⁸.

Rasih ERKUL Tekrarlar ve aynı zamanda ‘Yineleme’ dediği Tekrar grubunu ‘Aynı cinsten iki kelimenin art arda getirilmesiyle meydana gelen kelime grubudur.’ diye tanımlar ve a) Aynen tekrarlar, b) Eş anlamlı tekrarlar, c) Zıt anlamlı tekrarlar, d) Ekli tekrarlı olmak üzere dört gruba ayırır³⁹.

Bütün bu çalışmalar bize gösteriyor ki aslında Tekrar grubu dört ana başlık etrafında gelişmektedir. Biz de ikilemeler konusunu, M. Ergin ve onu örnek alarak gruplandırma yapmış diğer dilcilerin tasnifleri doğrultusunda inceleyeceğiz.

1.2. Metnimizde Tespit Edilen Tekrar Gruplarına Örnekler:

1.2.a. Aynen Tekrarlar

Bir kelimenin arka arkaya iki defa tekrarlanmasına aynen tekrar adı verilir⁴⁰.

derin derin (40/22)

acı acı (44/21)

adım adım (48/17)

oba oba (55/17)

kullanılmaya kullanılmaya (56/13)

³⁸ Nurettin KOÇ (1996), s.500-506.

³⁹ Rasih ERKUL (Eylül-2007), s.5.

⁴⁰ M. Metin KARAÖRS (1993), s.4.

işlemeye işlemeye (56/20)

rahat rahat (57/5)

birer birer (58/24)

kana kana(59/7)

çarpa çarpa (59/30)

kala kala (33/3)

ağır ağır (60/17)

ayrı ayrı (72/2)

kazana kazana (72/18)

göre göre (77/13)

görmeye görmeye (80/4)

acı acı (88/16)

ağır ağır (91/20)

hazin hazin (103/34)

sık sık (109/14)

hemen hemen (119/3)

bile bile (126/27)

tuhaf tuhaf (106/18)

sert sert (104/5)

başka başka (136/28)

bağıra bağıra (181/17)

ışıl ışıl (145/1)

bol bol (148/20)

tuhaf tuhaf (154/23)

yapa yapa (160/26)

uzun uzun (160/13)

kana kana (161/25)

sürüne sürüne (162/16)

şırak şırak (50/12)

vura vura (56/30)

yavaş yavaş (29/27)

1.2.b. Eş Anlamlı Tekrarlar

Aynı anlama gelen çok yakın manalı ayrı iki kelimenin meydana getirdiği tekrarlardır⁴¹.

açlığa susuzluğa (19/18)

baş başa (177/6)

birdenbire (106/10)

eski püskü (29/8)

adı sanı (30/2)

arada sırada (34/5)

daldan budaktan (48/20)

yorgun argın (54/2)

⁴¹ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.136.

kırık dökük (55/18)

kıyıda bucakta (59/3)

allak bullak (78/27)

saçı başı (79/27)

dağ taş (101/13)

tek tük (102/30)

yarım yamalak (105/6)

geçip gitmişti (109/33)

sarmaş dolaş (126/32)

gezip tozmuyordu (166/8)

1.2.c. Zıt Anlamlı Tekrarlar

Birbirinin zıttı olan iki kelimenin tekrarına zıt anlamlı tekrar adı verilir⁴².

yaz kış (19/13)

sağdan soldan (28/1)

sağı solu (34/5)

düş mü gerçek mi (40/14)

sağında solunda (44/6)

olup biteni (62/8)

öteye beriye (82/5)

olup olmadığı (85/9)

⁴² M. Metin KARAÖRS (1993), s.5.

yanıp söndü (85/10)

söyleyip söylemediği (93/11)

gece gündüz (96/4)

öteye beriye (96/16)

aşağı yukarı (130/11)

az çok (14/20)

baştan aşağı (145/14)

birer ikişer (149/12)

ötesini berisini (150/2)

belli belirsiz (151/32)

ötede beride (186/91)

1.2.d. İlaveli Tekrarlar

Kelime başına bir harf eklenerek kelime başına hece ilave ederek yapılmak üzere yapıları iki çeşittir. Vokalle başlayan kelimelere doğrudan doğruya konsonantla başlayanların o konsonantın yerine -m eklenmesiyle yapılır. Bir kısım sıfatların ilk heceleri alınır. Bu heceler ünlü ile bitiyorsa doğrudan doğruya ünsüzle bitiyorsa o ünsüz atılarak yerine -m,p,r,s harflerinden biri getirilerek elde edilen şekil asıl kelimenin önüne getirilir⁴³

tıpatıp (30/8)

bomboş (83/25)

darmadağın (93/18)

kıpkırmızı (125/2)

⁴³ M. Metin KARAÖRS (1993), s.5.

dimdik (144/16)

dipdiri (150/10)

büsbütün (150/27)

dümdüz (172/11)

2. BAĞLAMA GURUBU

2.1. Bağlama Grubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri:

M. ERGİN, bağlama grubunu “sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubudur. Bugün sıralama edatları ve, ile, bir de ara (...’den ...’e kadar) ifade eden Arapça ila’dır. İşte bu edatlarla birbirine bağlanan iki unsur hep beraber bağlama grubunu teşkil ederler. Edat iki unsurun arasına girer. Unsurlardan her biri bir kelime ya da kelime grubu olur.” diye açıklamıştır. Leyla İle Mecnun, yetmiş ila seksen, su, hava, ateş ve toprak geldi ve gitti ... gibi örnekleri veren Ergin denkleştirme edatları ile yapılan birlikleri (sen veya ben), karşılaştırma edatları ile yapılanları da (hem sen hem ben), bağlama grubu sayabileceğimizi belirtmiştir⁴⁴.

M Ata ÇATIKKAŞ bağlama grubu ile ilgili “Türkçedeki sıralama edatlarından “ve”, “ile” ve Arapça “ila” (-den, -e kadar) edatları ile yapılır. Bu edatlarla bağlanan iki unsur birlikte bağlama grubu meydana getirir. “ve” her çeşit kelimeyi kelime gruplarını çekimli fiilleri ve cümleleri bağlar “ile” edatı isim unsurlarını birbirine bağlar “ila” ise “kadarlık” ifade ettiği için sayılar arasında kullanılır.” şeklinde açıklama yapmıştır. Görülüyor ki M. Ata Çatıkkaş, M. Ergin ile aynı düşünceyi paylaşmaktadır⁴⁵.

M. Metin KARAÖRS de M. Ergin ile aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Karaörs bağlama grubunu “iki kelime veya kelime grubunun eksiz olarak sıralama edatları olan “ve”, “ile” edatlarıyla birde (...den, ...e kadar) manasını veren “ila” edatının meydana getirdiği kelime grubudur.” diye tanımlar ve kitap defter, rüya ile hayal, atmış ila yetmiş gibi dil birlikleri bağlama grubudur der⁴⁶.

Leyla KARAHAN “Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur” diye tanımladığı Bağlama grubunun;

“a) Bağlama edatı (ve veya ile ila, fakat ama değil vb.) isim unsurlarının arasında bulunur. İsim unsurları, grubun kuruluşuna eşit olarak katılırlar.

b) İçinde ikiden fazla isim unsuru bulunan bir bağlama grubunda “ve” bağlama edatı, son iki isim unsurunun arasında yer alır.

⁴⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.379-380.

⁴⁵ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.133.

⁴⁶ M. Metin KARAÖRS (1993), s.7.

c) ne...ne, hem...hem, ...da ...da, ister...ister, ya...ya, mi...mi gibi bağlama edatlarıyla kurulan bir bağlama grubunda bağlama edatları, isim unsurlarının başında veya sonunda bulunur.

d) Bağlama grubu cümle ve kelime grupları içinde isim sıfat ve zarf görevi yapar.

e) Bu grupta her unsur kendi vurgusunu taşır.” şeklinde beş özelliğini de belirtmiştir⁴⁷.

Bu konuyu Bağlaçlar alt başlığıyla ele alan J. DENY “Türkçe’de öteki dillerin tesiri ile bağlaç kullanılmıştır. Bunlar nispeten az miktarda ve hemen hepsi de Farsça ve Arapça dan alınmadır. Türk dili bunları müstakil edatlar olarak değil de, uymaca “enclitique”ler olarak yeni bir nevi vurgulanmayan lahikalar “suffixes non accentues” diye saymak meylindedir. Netice olarak Türkçe’de bağlaç iki cümle arasında bulunduğu zaman bazen asli “principale” cümleye katılarak onunla bir hamur halinde söyleniyor” şeklinde açıklıyor. Köyler (ve) kasabalar ve şehirler” örneğini veriyor⁴⁸.

M. Kaya BİLGEGİL Bağlama gruplarını, Bağlaç Grupları olarak incelemiş ve “Aralarında toplayıcı yön (cihet-ı câmia) bulunan terimlerin (=hadlerin) bir hükümle birleştirilmesi veya hükümlerin bir kavrama isnadı, bağlaç gruplarını meydana getirir.” şeklinde tanımlamıştır. Ahmet ile Mehmet, ağaç ve yaprak, ne kadın ne erkek birer bağlaç grubudur şeklinde ifade etmiştir⁴⁹.

Tahsin BANGUOĞLU bağlama grubuna “Bağlam öbekleri” adını vermiştir ve bunu “... bağlamlar söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri (groupe conjonctionnel) meydana getirirler.” diye açıklamış ve şu örnekleri vermiştir.

“Maderle peder olup behane, sevketti kaza beni cihane”

“Kapıyı ve pencereyi kapamıştım ... vb.

⁴⁷ Leyla KARAHAN (1995), s.30-31.

⁴⁸ Jean DENY (1941), s.636-637.

⁴⁹ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.145.

Banguoğlu “Bağlam öbeklerinin bazı donmuş örnekleri kısaltmış yargı öbeği halinde kullanmaya müsaittirler ve deyimler, atasözleri olabilirler” diyerek “Acı ama gerçek, ya yardan, ya serden, hem kehlem fodal ...” gibi örnekleri vermiştir⁵⁰.

Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü’nde Ahmet TOPALOĞLU bağlama grubunu “Bağlaç Öbeği” olarak değerlendirmiştir ve bağlaç öbeği (Osm. terkibi-i atfi; Fr. groupe conjonctionnel) Bağlaçla veya bağlaçsız birbirine bağlanmış olan aynı nitelikte iki veya daha fazla kelimededen oluşan öbek ör. (Leyla ile Mecnun, yetmiş ile seksen, sen veya ben...) şeklinde açıklamıştır⁵¹.

Burhan PAÇACIOĞLU bağlama grubunu “Türkçe’de bağlama grubu “ile ilâ ve, fakat, ama, değil” bağlaçları ile kurulur. Bunlardan ila sadece sayılarda kullanılır” şeklinde açıklamıştır. Paçacıoğlu bunun dışında kullanılan “veya, hem-hem, da-da, ne-ne, ya-ya” gibi denkleştirme ve karşılaştırma ifade eden bağlaçların da bağlama grubu yaptığını söyler⁵².

Haydar EDİSKUN bağlama grubunu “Bağlaç” başlığı ile değerlendirmiştir. “Başlı başlarına anlamları olmayan, fakat cümleleri veya kelime öbeklerini hem biçimce, hem de anlamca birbirine bağlayan kelimelerdir.” şeklinde tanımladığı bağlaçlara; “Aylâ ile Nuri geldiler, ne beni ziyaret etsin, ne kardeşimi” vb. örnekler vermiştir⁵³.

Süer EKER bağlama grubunu “en az iki eşit ögenin bir bağlama edatıyla oluşturduğu gruptur. İsim ögesi ikiden çok olursa, bağlama edatı (ve) son iki öge arasında yer alır. Ne ... ne, hem ... hem tipindeki yabancı kökenli bağlama gruplarının kuruluşu daha farklıdır. Ne Ali ne Mehmet, hem o hem bu vb. örneklerde olduğu gibi bağlaçlar ad unsurlarından önce getirilir.” şeklinde açıklamıştır⁵⁴.

Vecihe HATİPOĞLU bağlama grubuna, tamlamalar konusu içinde “Bağlaçlı Tamlama” başlığı altında yer vermiştir. “Bağlaçlı tamlama” tamlayanı veya tamlananı birden çok olan ve araya bağlaç alan ad yahut sıfat tamlamalarına denir.” tanımlamasıyla beraber

⁵⁰ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.510-511.

⁵¹ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.34.

⁵² Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.200.

⁵³ Haydar EDİSKUN (1996), s.302.

⁵⁴ Süer EKER (2005), Çağdaş Türk Dili, Ankara, s.476-477.

anne ve baba sevgisi ve saygısı, hakimlerin dürüstlüğü ve çalışkanlığı, subay ve erlerin fedakârlığı ... vb. örnekleri vermiştir⁵⁵.

Rasim ŞİMŞEK bağlama grubunu “Bağlaç Öbeği” başlığı altında değerlendirmiş ve bağlaç öbeğini, “İki ya da daha çok eş görevli sözcük bağlaçla bağlanarak oluşturulan belirtme öbeğine bağlaç öbeği denir.” şeklinde tanımlamış ve özel işlevlerine göre bağlaç öbeklerini a) ulama bağlaçları ve b) denkleştirme ya da ayırtlama bağlaçları olmak üzere ikiye ayırmıştır⁵⁶.

Ahmet BESEREK bağlama grubunu “Bağlaç Grupları” adı altında değerlendirmiştir. Bağlaç grubunu “iki ayrı kelimenin veya kelime grubunun arasına bir bağlaç konarak yapılan gruplardır. Bağlacın da kelimeleri birleştirmekten başka bir görevi yoktur. Bu gruplar cümle içerisinde bir bütün oluştururlar.” şeklinde açıkladıktan sonra “ateş ve toprak, üç ila beş, Yusuf ile Züleyha cemiyet veya millet” örneklerini vermiştir⁵⁷.

Nurettin KOÇ bağlama grubunu “bağlaç” başlığı altında ayrıntılı olarak incelemiştir. Bağlacı, “Eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ya da tümceleri birbirine bağlayan sözcüklere bağlaç (Alm. Konjunktion, Bindewort; Fr. Conjonction; İng. Conjunction) denir.” şeklinde tanımlamıştır.

Nurettin KOÇ bazı kaynaklarda, bağlaçların ilgeçlerle birlikte ele alınmasının doğru olmadığını ve bu durumun karışıklıklara yol açtığını belirtmiştir. Koç, bağlacın en belirgin özelliğinin tümce içinde öbek oluşturması olduğunu söyleyerek buna karşılık hiçbir bağlacın öbek oluşturmadığını yani bağlaçlı öbek’in olup, bağlaç öbeğinin olmadığını söylemiştir⁵⁸.

Nurettin DEMİR vd. Bağlama Gruplarıyla İlgili olarak “Eş öğeler ve onları bağlayan bağlaçlardan oluşur. Ayşe ve Ahmet, olmak ya da olmamak” şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır⁵⁹.

Zeynep KORKMAZ bağlama grubuna “Bağımlı Kelime” başlığıyla yer vermiştir. “Yalnız başına anlamlı olmadığı için isim çekimine girmeyen ve cümle içindeki öteki

⁵⁵ Vecihe HATİPOĞLU (1972), Türkçe'nin Söz Dizini, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.33.

⁵⁶ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.390-391.

⁵⁷ Ahmet BESEREK (1991), s.30-31.

⁵⁸ Nurettin KOÇ (1996), s.245.

⁵⁹ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.206.

kelime ve kelime grupları arasında çeşitli anlam ilişkileri kurmaya yarayan kelime” şeklinde tanımladığı bağımlı kelimeye “Türkçe’de gibi, için, göre, beri, kadar vb. bağlaçlar bu nitelikte kelimelerdir” şeklinde örnekler vermiş ve bağımlı kelimelerin “bağlaç” olduğunu belirtmiştir.

Zeynep KORKMAZ bağlacı (Alm. Konjunktion, Bindewort; Fr. Conjonction; İng. Conjunction; Osm. Rabit) söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran ve söz içindeki iki kavram veya düşünceyi bütünleştiren görevli kelimelerdir. Bazı bağlaçlar bağladıkları iki kelime veya yargıdan önce veya sonra tekrarlanarak da kullanılırlar şeklinde tanımlamış ve “ile, ve, de, hem ... hem, ama, fakat, lakin...vb.” örnekleri vermiştir⁶⁰.

Rasih ERKUL bağlama grubunu “Anlamli olmayan yalnız dilbilgisi görevleri bulunan kelimeler olarak edatlar; dilin destekleyicisi yardımcıdır. Bunların bir kısmı tek başlarına bir anlam ifade etse bile anlamın anlaşılabilmesi için diğer bir kelime, kelime grubu veya cümleye bağlanması gerekir. Edatlardan bağlama edatları; cümlede kelimeleri veya anlamca ilgili cümleleri birbirine bağlarlar. Bağlama edatlarından “sıralama edatlarıyla” yapılan kelime grubuna “bağlama grubu” adı verilir.” şeklinde tanımlayıp sıralama edatlarının “ve ile olduğu” belirtmiştir. R. Erkul’un bağlama grubunun edatlar ana başlığının türü olduğu fikrinde olduğunu böylece anlıyoruz⁶¹.

Tuncer GÜLENSOY bağlama grubunu “Edatların Türkçe’de Kullanılışı” ana başlığı altında “Bağlama Edatları” yan başlığıyla incelemiştir.

Bağlama edatlarını “Kelimelerden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında irtibat kuran edatlara bağlama edatları denir.” şeklinde tanımlayan Gülensoy, Bağlama edatlarını:

- a. Sıralama Edatları (ve ila, ila)
- b. Denkleştirme Edatları (ya, veya, yahut, veyahut, ya da)
- c. Karşılaştırma Edatları (ya ... ya, hem ... hem, ne ... ne, de ... de)
- d. Cümle Başı Edatları (Fakat, lakin, ancak, yalnız, ama çünkü... vb.)

⁶⁰ Zeynep KORKMAZ (1992), s.18-19.

⁶¹ Rasih ERKUL (2007), s.6.

- e. Sona gelen Edatlar (Değil, ki, kim, dahi, ise, bile, da...vb) olmak üzere beş grupta toplanmıştır⁶².

İbrahim ATABEY “Cümle Bağlayıcıları ve Türkiye Türkçesi’ndeki Kullanımı” başlıklı yazısında hem kelime ve kelime gruplarını, hem de cümleleri birbirine bağlayarak aralarında anlam ilgisi kuran kelime, kelime grubu ve cümlelerden genel olarak bahsederken ‘bağlaç’ terimini, cümleleri birbirine bağlayanlara ise ‘cümle bağlayıcısı’⁶³ kullanacağını belirtmiştir. Atabey cümle bağlayıcılarının Türkiye Türkçesindeki durumunu “Anlam bakımından birbiriyle ilgili ve birbirinin devamı olan cümleler ya herhangi bir bağlaç kullanmadan birbirine bağlanmakta veya cümle bağlayıcıları kullanılmaktadır. Cümle bağlayıcıları ile bağlanan cümlelerin yüklemelerinde kip ve şahıs aynı veya farklı olabilir. Bir cümle bağlayıcısı başında bulunduğu cümleyi; ya kendinden önceki cümle veya paragrafa ya da başında bulunduğu cümleden sonraki cümle veya paragrafa bağlamaktadır.” şeklinde açıklamıştır⁶³.

2.2. Metnimizde Tespit Edilen Bağlama Grupları ve Örnekleri:

2.2.1. “ve” Bağlacı İle Kurulanlar

çok iri ve tam pusatlı 6/8

karanlık ve karışık 10/5

yüreğine ve bileğine 20/27

verimsiz ve çorak bir yer 22/2

genç ve çok güzel 28/27

at uşakları ve yük atları 34/6

bu dağılıp ve bu tutsak gidiş 19/27

büyük bir ustalık ve soğukkanlılık 44/37

parlak ve karanlık 54/22

⁶² Tuncer GÜLENSOY (2000), Türkçe El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara, s.425-426.

⁶³ İbrahim ATABEY (2007), “Cümle Bağlayıcıları ve Türkiye Türkçesindeki Kullanımı”, Turcology In Turkey, MTA-SZTE TURKOLOGIAI KUTATOCSPORT. s.39-45.

Çabukluk ve çeviklik 56/16

savaş ve barış 95/12

Çevik ve atılgan 99/26

Tavanını ve duvarını 107/7

Diri ve güçlü 110/2

Pars'ı ve oğullarını 112/4

Güveni ve inancı 126/2

Merakla ve dikkatle 134/15

Bakışlarından ve sözlerinden 139/16

Ayin ilahi ışıkları ve atların ahenkli nal sesi 209/17

Çinliler ve Kıtaylar 67/13

Çadırın dışında ve hemen yanında 74/17

Çadırların ve büyük kağnıların 73/14

keçelerden ve at eyerlerinden 83/13

uzun ve derin 92/10

at ve pusatlar 92/29

cesaret ve kuvvet 94/13

ışık ve bğ 142/18

doğduğu ve battığı 143/20

yorgunluğun ve içkinin 150/14

akıllı ve anlayışlı 166/9

yay ve sadağ 161/16

Molalarda ve konaklarda 102/17

adı ve damgası 191/9

en gerideki dizide bulunan ve gözleri arkada kalan 64/16

kılıç döverken ölen ve sana yaptığı kılıca İlteriş Kağan adını yazan 66/11

bu ok atış, bu vuruşlar ve sonra bu benzeyiş 122/10

Ağırlaşan ve yavaşlayan 212/6

Çulluk Kağan'ın öldüğü sırada yakalandıkları korkunç sağınağı ve burağanın ölümünü Çin duvarının üstündeki yaman vuruşmayı ve Arık Buka'nın vuruluşunu, zavallı Kara Budak'ın idamının ve anda oluşlarını Almlayı sevişini ve onu o kadar kişinin elinden nasıl kapıp aldığını adeta yeniden yaşadı 109/28

Göktürk devletini kuracağız ve sen bizim Kağanımız olacaksın 65/18

otağın kapısına doğru yürüdü ve hüznü gözlerini kendisine diken Urungu'ya bakmadan çıktı 76/1

Atlıklardan biri geldi ve Kadir Bağa'ya iyi bir haber verdi 83/1

Ersegünle Ezgene de aynı hizada gidiyor ve öndekilerin hemen ardında bulunuyordu 119/25

şaşırdım ve sevindim 143/12

peki dedi ve orada uzaklaştı 152/1

Ay hanımı hatırladı ve acı acı gülümsedi 183/29

2.2.2. “ile” Bağlacıyla Kurulanlar

yüzbaşı Kadir Bağı ile iki onbaşı 34/3

artçı yüzbaşı ile yük atları 34/12

karınla bir oğlunun 49/3

karımla beş oğlumu 49/4

pusatlarıyla atını 87/19

gidenlerle gelenler 92/24

babasıyla dedesini 94/15

çin ipeğiyle altın kakmalı bir bıçak 132/6

haşlanmış darı ile kurut 133/33

Ezgene ile Yula 122/4

uyku ile uyanıklık 161/32

akçasıyla kılıcı 161/14

sevgi ile öcü 183/18

Yüzbaşı Ezgene ile onbaşı Yula 188/25

Utacı ile Çalkara 190/23

Binbaşı Parsla oğulları 190/3

yaşlı Onbaşı Urungu ile çocuk Onbaşı deli Ersegün 199/1

Ay Hanımla Urungu 213/3

Örpen ve Kızıl ile karıları ve çocukları 22/18

2.2.3. “Veya” Bağlacı ile Kurulanlar

Baz Kağan’ın kardeşlerinden veya oğullarından biri 82/11

İlerliyor veya geriliyordu 99/27

Onu diri, yaralı veya ölü olarak ele geçirecekti 200/9

yarın veya öbür gün 157/6

Tepe dere veya ağaçlık gözlüyor. 169/7

Onun dış veya iç tarafındaki 178/5

Enseden veya bilekten 127/23

Kargaşalıklarda veya kırgınlarda 112/24

Birini veya ötekini 8/10

2.2.4. “Yahut” Bağlacı ile Kurulanlar

Ömrünün en sevinçli anında rüya gören yahut bahtiyarlığı damarlarının içinde duyan bir kimse... 59/25

güneş doğarken yahut batarken. 136/22

sağa yahut sola 132/23

Ezgene'ye yahut Yula'ya 192/6

bazen ikisi birden geliyorlar yahut da bıçak gibi olan dişlerini kullanıyorlardı 113/31

teker teker yahut üçer beşer 186/11

bir acılık yahut da acı bir tat 68/12

Bu bağlacın ya ... yahut şeklinde kullanımı da bulunmaktadır.

Ya yerine alıştığı yahut içindekiler daha yüksek sesle konuşmağa başladığı için 141/19

Ya onu geri getir, yahut vaktine hazır ol 211/11

2.2.5. “Virgül” İle Yapılan Bağlama Grubu

Yayını, sadağını, kılıcını alıp yola koyuldu. 98/27

Türkeli'ne sayasız sığır, davar, mal, kumaş, pirinç, darı getirdik. 78/27

Demirlerin kalanından kargılar, kılıçlar ve tulgalar yaptılar. 64/1

Kanlı vuruşların, yürek delen okların, göğüs parçalayan kargıların, baş uçuran kılıçların masalını anlatırlar, su gibi akan kanları, sayısız harcanan canları, bol bol yapılan yiğitlikleri överlerdi. 35/8

Düzen, buyruk, sıra kalmamıştı. 201/15

Bu sesler bir at kişnemesine, bir türküye, bir suyun akışına, bir kılıç şakırtısına, her şeye benziyordu. 211/13

Ardından iki kardeşi, Boyla Bağa Tarkan, birkaç beğ, börüler ve muhafızlar geliyordu. 172/7

Yorgunluktan değil, öfkeden, delilikten, çılgınlıktan soluyordu. 183/12

Kimsesiz bir tutsak, iyi yürekli bir beğ, gözü pek bir çeri olduğu içinde onu sevmişti. 103/20

Ne akıllı, bilgili, becerikli kadındı. 130/22

Arada uzun, yıpratıcı ve heyecanlı kovalamacalar olmuştu. 163/4

Çadır, azık, kırmızı at getir. 187/24

2.2.6. “Sanki” Bağlacıyla Kurulanlar:

Otağına gidip onun sesini dinledikten sonra sanki yirmi çapçak kımız içip de esrimiş gibi çıkıyordu. 103/9

Savaşa, vuruşa çok sakın, sanki kımız içiyormuş gibi girerdi. 113/10

2.2.7. “hem ... hem de (hem de)” Bağlacıyla Kurulanlar

Hem hızlandı, hem de heyecanlandı 119/14

Hem gitmek hem de gitmemek 133/3

Hem de onun tutsağı iken kaçmıştı. 133/18

Hem tatlı hem de acı 136/10

Hem tutsak hem de güçsüzdü. 101/10

Hem sıkılıyor, hem de birlikte gitmekten hoşlanıyordu. 34/14

Adı sanı hala yaşıyor hem de Göktürklerin yağısı olan Oğuzlar arasında yaşıyor ... 30/3

Hem yan yana, hem de en öndeydi. 199/15

Hem onları birbirine kırdıracak, hem de kuzey sınırlarımızın güvenliğini sağlamış olacağız 8/11

hem de bir kadına hem de kendi anasına 17/27

Hem yayan hem de altı 17/33

O da han kızı hem de babamı öldürmüş olan 184/6

Hem de kılıç kullanan, erleri yenen... 184/13

Hem iyi kaçıyor, hem de umulmadık onlarda sağa sola saparak şaşırtmacalar yapıyor 186/19

Vurduğu kız hem Ay Hanım, hem de akrabaları idi. 204/11

2.2.8. “hem ... hem” Bağlacıyla Kurulanlar

Hem yatağı hem yorganıydı 31/11

Hem sevinçli hem korkulu 191/29

2.2.9. “-da... da” Bağlacıyla Kurulanlar

kızı da, sesini de 30/6

atın da sahibini de 44/17

acısını da, çektiklerini de 93/25

2.2.10. “da ... da ... da” Bağlacıyla Kurulanlar

Ay Hanım da, Kunı Sengün’ü de, Kadir Boğa’yı da 93/17

bizi de, Çin’i de, Kıtaylar’ı da 70/6

2.2.11. “ne... ne (de)” Bağlacıyla Kurulan

ne otağı ne de Ay Hanım 200/20

ne bir karaltı ne bir toz 10/17

ne oğlu ne de kimsesi 167/10

ne av avlandı ne de su buldu 161/27

ne budun kaldı ne kağan 117/22

ne büyük bahtiyarlık, ne kutlu bir gerçektir 193/19

ne Pars ne de Ezgene 187/16

2.2.12. “her ... her” Bağlacıyla Kurulanlar:

her parçasına, her tümseğe 114/15

her karaltı, her gölge 5/6

2.2.13. “mı ... mı” Bağlacıyla Kurulanlar

ok yarısı mı, yoksa gönlüne saplanan sevgi yarısı mı 184/17

sevinmek mi, kızmak mı 157/11

2.2.14. “bir yandan ... bir yandan” Bağlacıyla Kurulanlar

Bir yandan eşi bulunamaz anasına yanarken, bir yandan da Kür Şad’ın oğlu olduğuna seviniyor ... 23/12

bir yandan babasının bıraktığı bıçağa, bir yandan da batıya bakıyordu 206/12

2.2.15. “Velhasıl” Bağlacıyla Kurulanlar

bir kağan gibi düşünceli velhasıl eşi bulunmaz bir kadındı 130\24

2.2.16. “bir ... bir (bir de)” Bağlacıyla Kurulanlar

bir Ay Hanımla, bir Urungu'ya 30\15

Dileğim sağlığındır bir de bilmeyerek adamlarınla vuruştüğüm için beni bağışlamamı dilerim 39\31

2.2.17. “kimi ... kimi” Bağlacıyla Kurulanlar:

kimi gün arkadaşlarıyla, kimi gün de yapayalnız 20\13

2.2.18. “olsa ... olsa” Bağlacıyla Kurulanlar

Kağan kızı da olsa dünya güzeli de olsa 102\26

2.2.19. “bazen ... bazen” Bağlacıyla Kurulanlar

bazen biri, bazen öteki 99\26

2.2.20. “ya ... ya (ya ... yahut)” Bağlacıyla Kurulanlar

ya var, ya yok 95\23

ya yerine alıştığı, yahut içerdekiler daha yüksek sesle konuşmaya başladığı için 141\19

2.2.21. “hangisi ... hangisi” Bağlacıyla Kurulanlar

hangisinin önce, hangisinin sonra olduğu 16\6

2.2.22. “Acaba” Bağlacıyla Kurulanlar

Kendisini gizleyen tegin acaba Göktürk tahtı için bir iddiada mı bulunacaktı 196\8

2.2.23. “Yani” Bağlacıyla Kurulanlar

Yanımda yeni evlendiğim karım yani ananız Almıla olduğu halde Batı Kağanı'na kaçıyordum (107/11)

Bu küçük kız onun torunu, yani Taçam'ın kızıydı (77/7)

Dört yiğit yani Urungu, Örlen, Börü ve Kızıl avdan döndükleri zaman oblarını darmadağınık buldular (21/2)

Kürşad'ın oğlu için yaptığı kılıç, sahibi bulunmadığı için kensidine, yani Kür Şad'ın torununa verilmişti (193/13)

Yakılan ateşin aydınlattığı çevreye yani tehlikeli bölgeye yanaşıyordu. (175/10)

ona anasının yani Kür Şad'ın konçayunun teyzem olduğunu anlattım (191/17)

2.2.24. “Ancak” Bağlacıyla Kurulanlar

yola çıktıklarının ancak on altıncı günü Dokuz Oğuzlar'a vardılar (135/12)

Dört bir yandaki yağların yenilip haraca bağlandığını ancak Dokuz Oğuzların dört defa yenildikleri halde yine tehlikeli olmaya başladıklarını söyleyerek ... (196/15)

3. SIFAT TAMLAMASI

3.1. Sıfat Tamlamasının Tanımı ve Oluşumuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN sıfat tamlamasını “bir sıfat ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Sıfat unsuru isim unsurunu vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir. Sıfat tamlayan, yardımcı isim tamlanan asıl unsurdur.” şeklinde tanımlamıştır. Ergin sıfat tamlamasının bir isim grubu olduğunu, kelime grubu ve cümlede isim muamelesi gördüğünü belirtmiştir. M. Ergin’e göre: Canım İstanbul, bahçede oynayan komşu çocuğu demir kapı, altın saat, arkadaşları ile gezmeye giderken bindiği tramvaydan düşüp kolu kırılan orta okul öğrencisi ... vb. misaller sıfat tamlamasıdır⁶⁴.

M. Metin KARAÖRS sıfat tamlamasını “Tamlayan bir sıfat unsuru ile tamlanan bir isim unsurunun eksiz olarak birleşmesiyle meydana gelen kelime grubudur” şeklinde tanımlayıp “mavi elbise, camlı köşk, engin ve mübarek seher, hür ufuklarda donanmış iki yüz pare gemi, uğruna can verdiğimiz yer vb. gibi örneklerin sıfat tamlaması olduğunu belirtmiştir⁶⁵.

M. Ata ÇATIKKAŞ sıfat tamlamasını “sıfat ve partisip grubu” başlığıyla ele almış ve sıfat-fiillerin de sıfat vazifesi görüp sıfat tamlaması yaptıklarını belirtmiştir. M. Ata Çatıkkaş “sıfat grubu en az iki kelimedenden oluşur, isim soylu kelimelerden sıfat olarak kullanılan isim önce, isim olarak kullanılan isim sona gelerek ek almadan sıfat tamlamasını kurar” şeklinde tanımladığı sıfat grubuna “düz yazı, kara koyun, altın bilezik, bal rengi elbise karşıdan gelen arabanın korna sesi ... vb.” örneklerini vermiştir.

Çatıkkaş, partisip (sıfat-fiil) grubu içinse “partisip eki almış geçici isimle, ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Partisipler fiil kök ve gövdelerinden türedikleri için ve bir hareketin geçici ismi olduğundan aynı sıfat vazifesi gören kelimeler gibi kullanılır ve mana yönünden bildiğimiz sıfat tamlamasını meydana getirir.” ifadelerini kullanmış ve kulağımla duyduğum (söz), çirkin yazılmış (mektup)

⁶⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.390-381.

⁶⁵ M. Metin KARAÖRS (1993), s.7-8.

okunmaz, okuma yazma bilmeyen (kimse) ... vb” örnekleri partisip grubu için vermiştir⁶⁶.

Vecihe HATİBOĞLU sıfat tamlamasını “(Osm. sıfat terkibi; Fr. Construction adjective; İng. Adjectival construction; Alm. Adjektivkonstruktion), sıfatın kendisinden sonra gelen adı niteleyerek veya belirterek kurduğu tamlamadır” şeklinde tanımlayarak “güzel ev, yürüyen bebek, akacak kan vb. niteleme sıfatları ve bu ev, kimi insan, bazı olaylar kaç kalem ... vb. belirtme sıfatlarıyla, sıfat tamlamasının kurulduğunu” söylemiştir. Hatiboğlu “bir sıfat tamlaması ile bir adın bazı ekler alarak en az üç sözcükten kurduğu sıfat tamlamasına zincirleme sıfat tamlaması denir” şeklindeki tanımıyla bir zincirleme sıfat tamlamasının varlığından söz etmiştir. Hatiboğlu “-li” ve “-siz” ve iyelik ekiyle kurulan tamlamalara zincirleme sıfat tamlaması denir diyerek;

“kıvırcık saç-lı çocuk

beyaz yaka-sız öğrenci

el-i açık adam

hava-sı su-y-u güzel kent ... vb. örneklerindeki yapıların zincirleme sıfat tamlaması olduğunu belirtmiştir⁶⁷.

Mazhar KÜKEY, Hatiboğlu’nun bu görüşüne “Türkçe’de zincirleme sıfat tamlaması diye bir dil birliği yoktur” diyerek karşı çıkmış ve “zincirleme sıfat tamlaması olarak verilen örnekler kurallı birleşik sıfatlarla oluşmuş sıfat tamlamalarıdır.” demiştir⁶⁸.

Zeynep KORKMAZ: “(Alm. Adjektivkonstruktion; Fr. construction adjective; İng. adjectival construction; Osm. terkîb-î vasfî) isimleri nitelemek veya belirtmek amacıyla isim ve ona bağlı sıfatın tamlama dizlişinde oluşturdukları kelime grubu” şeklinde tanımladığı sıfat tamlamasına:

“Evet pekâlâ biliyorum ki birgün ben herşeyi bırakıp bu küçük yola dalarsam onun bittiği yerde “bütün saadet ve hasretlerimi, eski yaşamış rüyalarımı bulacağım, temiz,

⁶⁶ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.155.

⁶⁷ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.25.

⁶⁸ Halil GÜL (2007), Peyami Safa’nın “Mahşer” Adlı Eseri Üzerine Cümle (Sentaks) Çalışması, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, s.44.

yepyeni, mesut bir adam olacağım (A.H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalar: Bir Yol, s.123) ... vb. örnekleri vermiştir⁶⁹.

Ahmet TOPALOĞLU, sıfat tamlasını “(Osm. terkeb-i vasfi, Fr. groupe qualificatif, consiuction adjective) Bir sıfatın kendinden sonra gelen bir ismi niteleyerek veya belirterek kurduğu tamlama. Ör. güzel çocuk, hangi şarkı, o gün, kırk kişi” şeklinde açıklamıştır. Topaloğlu, bazı kitaplarda isim tamlamasının bir türü olarak gösterilen takısız tamlamanın sıfat tamlamasının bir çeşidi olduğunu belirtmiştir. Topaloğlu bir sıfat tamlamasına +lı, +sız ekleri getirilerek ikinci defa oluşturulan sıfat tamlaması takım” şeklinde tanımladığı zincirleme sıfat tamlamasına “kırmızı mantolu kadın, eli bastonsuz ihtiyar ... vb.” örnekleri vermiştir⁷⁰.

Leyla KARAHAN sıfat tamlamasını: “Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur” şeklinde tanımlayarak “açan gül, verimli topraklar, zahmetli yolculuk, gecesi sümbül kokan İstanbul ... vb. örnekleri vermiştir⁷¹.

Burhan PAÇACIOĞLU sıfat tamlamasını: “Bir sıfatla bir isimden meydana gelen tamlamalara sıfat tamlaması denir.” şeklinde tanımlayarak “yosun kokulu, serin, berrak, dinlendirilmiş su, güzelim elbise, canım memleket ... vb. örneklerin sıfat tamlaması olduğunu belirtmiştir⁷².

Rasim ŞİMŞEK, sıfat tamlamasını “Önad takımı” olarak adlandırmıştır. Şimşek önad takımını “Bir adın önüne gelerek onun karşıladığı varlığı niteleyen ya da belirten sözcüğe önad denir. İşte, bir önadla bunun ilgilendiği adın oluşturduğu niteleme öbeğine ön ad takımı adı verilir.” şeklinde tanımlayıp “güzel çocuk, yeşil yaprak, üç arkadaş, bu bahçe...” gibi örnekleri vermiştir.

Şimşek “Ad takımları gibi ön ad takımlarını da iç içe girip zincirleme karmaşık yapılar oluşturur.” diyerek “önad takımlarının zincirlemesinden” bahsetmiştir.

⁶⁹ Zeynep KORKMAZ (1992), s.133.

⁷⁰ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.128.

⁷¹ Leyla KARAHAN (1995), s.18-21.

⁷² Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.126-127.

Şimşek “mektepten kaçtığım/o şahane günler” örneğini vererek burada iç içe girmiş üç önad takımı olduğunu söylemiştir⁷³.

Ahmet BESEREK sıfat tamlamasını “Bir ismin önüne bir sıfatın gelmesiyle oluşturulan kelime grubudur.” şeklinde tanımladıktan sonra “sıfat tamlamasında sözü edilen varlık bir tanedir. Çünkü sıfatlar ayrı bir varlığı belirtmezler. Var olan bir varlığı çeşitli yönlerden nitelerler.” demiştir. Beserek sıfat tamlamasına : “sarı gül, altın anahtar, dokuz ülke, ihtiyar kadın” örneklerini vermiştir⁷⁴.

Haydar EDİSKUN sıfat tamlamasını, “sıfat takımı olarak değerlendirmiş ve sıfat takımlarını “bir sıfatla bir isimden oluşan takımdır. Mavi gece, çorak arazi, hangi iş, bu kitap ... gibi” şeklinde açıklamıştır.

Ediskun sıfatları Niteleme sıfatları olanlar ve Belirtme sıfatları olanlar şeklinde iki grupta değerlendirmiştir⁷⁵.

Zeynep KORKMAZ sıfat tamlamasını, “Bir adla birleşen sıfatın oluşturduğu kelime grubu sıfat tamlamasıdır.” şeklinde tanımlar. Korkmaz: “Sıfatın anlam ve işlem bakımından kendi varlığını ortaya koyabilmesi için mutlaka bir adın önünde bulunması ve o adı nitelemesi veya belirtmesi gerekir.” açıklamasına “cıvıl cıvıl kuşlar, dalgalı deniz, düşünen insan... vb” örneklerini verir⁷⁶.

Tahsin BANGUOĞLU, sıfat tamlamasını sıfat takımı olarak ele almıştır ve “sıfat hiçbir ek almaksızın vasıfladığı veya belirlediği adın önüne gelerek onunla bir takım teşkil eder. Buna sıfat takımı (construction adjective) adını veririz. Bu bir belirtme öbeği olup birleşik adlar yapımında yaygın bir kullanışa sahiptir.” şeklinde tanımlamıştır. Banguoğlu, “sıfat takımında birinci kelime sadece sıfat ya da vasıflayan, bundan sonra gelen adlar da vasıflanandır” şeklinde açıklama yaptıktan sonra “büyük boy çorap, az sayıda davetli, alt tabaka, ipek çorap ... vb. gibi örnekler vermiştir⁷⁷.

Kaya BİLGEGİL sıfat tamlaması (sıfat terkibi) ile ilgili olarak: “Anlamı, bir sıfat veya sıfat hükmündeki kelime grubuyla sınırlanan bir ismin teşkil ettiği kelime grubuna sıfat

⁷³ Rasim ŞİMŞEK (1987), s. 346-350.

⁷⁴ Ahmet BESEREK (1991), s. 28-29.

⁷⁵ Haydar EDİSKUN (1996), s. 132.

⁷⁶ Zeynep KORKMAZ (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara, s. 333-335.

⁷⁷ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.342-345.

tamlaması; isme nitelenen (=mevsuf) diyoruz.” şeklinde açıklama yaptıktan sonra “beyaz keten, kırmızı halının nakışı, güzel sesli kız, üç kilo şeker, süzme bal... vb.” örnekler vermiştir. Bilgegil ayrıca Farsça ve Arapça sıfat tamlamalarına ve yapılarına da değinmiş ve bu konuda bilgi vermiştir⁷⁸.

Nuretin DEMİR vd. sıfat tamlamalarını: “Tamlayanın da tamlananın da herhangi bir çekim eki almadığı ve tamlayanın tamlananı nitelediği kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve “güzel bahçe, sözü sohbeti çekilir arkadaş vb.” örnekler vermiştir⁷⁹.

Tahir Nejat GENCAN sıfat tamlamasını “Bir ismin, sıfatla tamlanmasından ibaret olan söz öbeğine sıfat takımı denir.” şeklinde tanımlamıştır. Sıfat takımlarının ek almadığını, bu sebeple takısız isim tamlamalarına benzediğini söylemektedir. Gencan şu örnekleri vermektedir: “yiğit asker, güzel kalem, kuvvetli bilek, sağlam kumaş:...⁸⁰

Rasih ERKUL sıfat tamlamasını “Bir sıfat ile bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubu sıfat tamlamasıdır. Sıfat, tamlayan yardımcı unsur olarak temel unsur olan ismi vasıflandırmak veya belirtmek görevi yapar. Her iki unsur da ek almaz, sıfat daima teklilik halinde bulunur.” şeklinde açıklamış; beş şehir, açıkgöz çocuk, taş köprü, Orhan Gazi... vb. örnekler vermiştir⁸¹.

Neşe ATABAY vd. hazırladığı çalışmada sıfat tamlamasını: “sıfatlar, adların bir niteliğini, bir özelliğini göstermek üzere bir adla tamlama oluşturur. Bu adla bir sıfatın bu amaçla kurdukları tamlamaya sıfat tamlaması denir.” şeklinde tanımlamışlardır⁸².

Nurettin KOÇ, sıfat tamlamasını “önad tamlaması” olarak ele almıştır. Koç: “Önad cümle içinde, daima bir ad öbeği oluşturur. Bu öbeğe önad tamlaması denir.” şeklinde tanımladığı sıfat tamlamasına “kırmızı kalem, uykusu ağır insanlar, mavi mavi gözler, anne ve baba sevgisi ... vb. örnekler vermiştir⁸³.

⁷⁸ Kaya BİLGEGİL (1981), s.138-144.

⁷⁹ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.204 .

⁸⁰ Gümüş ÖZDEN (2002), Türkiye Türkçesi’nde Kelime Grupları Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s. 66-67.

⁸¹ Rasih ERKUL (2007), s.6-7.

⁸² Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), Sözcük Türleri, Papatya Yayıncılık, s.6-7.

⁸³ Nurettin KOÇ (1996), s. 439-446.

3.2. Metnimizde bulunan Sıfat Tamlamalarının Gruplanması

3.2.a. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:

ihtiyar demirci (62/7)

kızarmış et (19/1)

delişmen çocuk (95/25)

çok çevik ve atılğan hamle (99/25)

derin düşünceler (78/6)

meçhul adam (71/8)

küçük tahta levha (46/9)

gölmez yüzlü bir çocuk (19/15)

keskin nişancı (76/14)

gizli bir maksad (31/17)

serin rüzgar (31/24)

kaygılı bir gönül (36/17)

sonsuz bozkır (106/1)

uçsuz bucaksız bozkır (169/30)

ışıklı ve keskin bakışlar (137/15)

aydan aydın, güneşten yakıcı yüz (133/30)

çok çevik ve atılğan hamle (99/25)

genç bir atlı (185/16)

korkunç yüzlü vahşi bakışlı bir adam (8/24)

sert bakışlı, yoksul giyimli, bahadır duruşlu olan bu adam (10/8)

çevik ve keskin gözlü onbaşı (173/8)

keskin bakış (172/18)

tok fakat üzüntülü bir ses (182/31)

yorgun ve bunlu yüz (186/1)

korkunç ve tehlikeli hal (85/20)

aydan aydın güneşten yakıcı yüz (133/30)

göz alıcı gönül çekici güzellik (104/2)

kurt başlı sancak (78/30)

en iyi subaylarından (48/18)

gizli bakışlar (102/4)

dümdüz bir ova (106/10)

sorucu gözler (101/7)

çatık başlı, aşık yüzlü bir erdi (112/21)

ipek kumaş (158/14)

3.2.b. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:

iki atlı (45/12)

bu gözler (30/21)

bu meçhul adam (71/7)

bu yolculuk (31/16)

üçüncü gün (34/21)

bir gönül (36/17)

dördüncü oğlu (50/1)

bir atlı (185/11)

bir gönül (36/7)

dördüncü oğlu (50/1)

bir atlı (185/11)

bir gönül (36/7)

beşinci davranış (5/19)

bir er (182/18)

onuncu gün (148/3)

elli kişi (148/17)

birkaç atlı (71/9)

dört yüz kişi (102/5)

birinci acısı (32/26)

ikinci acısı (32/27)

üçüncü acısı (32/28)

dört bucak (46/12)

on beş kişi (46/12)

o gün (46/12)

iki şakırtı (46/6)

iki Türk beği (46/6)

on yedi kişi (46/6)

yirmi amak kımız (103/10)

bu borayı (103/13)

yirmi kişi (47/19)

iki yaya (47/31)

otuz atlı (47/3)

yüz adım (47/10)

dört er (47/5)

dört yan (71/14)

beşer top ipek (135/20)

bu oba (135/14)

yedi ata (170/7)

hiçbir arkadaş (136/25)

iki günlük (93/26)

yirmi yıl (80/13)

beş yıl (12/6)

 atlı (15/22)

kırk yıl (15/31)

altı yedi yaş (17/19)

yarım günlük yol (20/10)

dört çadır (20/12)

birer yaş (20/12)

beş oğlu (20/14)

Dördüncü çadır (20/15)

Elli yaşında (22/19)

on dört kişi (22/27)

sekiz çocuk (22/25)

yüzer kişilik bölük (172/17)

altmış yıl (107/2)

birkaç yüz kişi (5/16)

Bütün Siganfu (5/17)

4. İYELİK GRUBU ve İSİM TAMLAMASI

İyelik Grubu ve İsim Tamlaması bazı dilciler tarafından beraber ele alınırken, bazı dilciler bu konuyu ayrı başlıklar altında değerlendirmişlerdir.

4.1. İYELİK GRUBU

4.1.1. İyelik Grubunu Ayrı Bir Bölüm Veya Başlık Altında Ele Alan Dilcilerin Görüşleri:

İyelik Grubunu, “İyelik Grubu ve isim tamlaması” başlığı altında ele alan Muharrem ERGİN İyelik grubunu “Bu grup iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Bir ismin manasını iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamamlaması esasına dayanır. Bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, bir nesnenin başka bir nesne ile tamamlandığını belirtmek için bu kelime grubuna başvurulur” şeklinde açıklamıştır. M. Ergin iyelik grubunun altı şekli olduğunu belirterek şu örnekleri vermiştir: “benim kalemim, senin kalemin, onun kalemi, bizim kalemimiz, sizin kaleminiz, onların kalemleri”⁸⁴.

M. Metin KARAÖRS, Ergin ile aynı görüşü paylaşmış, iyelik grubu ve isim tamlamasını tek başlık altında toplamıştır. Karaörs iyelik grubunu: “iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır. Karaörs, Türkçe’de iyelik ifadesinin diğer dillerden daha çok kuvvetli ve zengin olduğunu söyleyerek bunun mülkiyet duygusunun kuvvetli olmasıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. İyelik grubunun altı şekli olduğunu belirten Karaörs, “benim çantam, senin çantan, onun çantası, bizim çantamız, sizin çantanız, onların çantaları” örneklerini vermiştir⁸⁵.

M. Ata ÇATIKKAŞ “iyelik grubu ve isim tamlaması” konusunu aynı başlık altında değerlendirmiştir. Çatıkkaş iyelik grubunu “En az iki isim unsurunun yan yana gelerek birinci unsurun (tamlayan) genitif, ikinci unsurun (tamlanan) iyelik eki alarak meydana getirdiği kelime grubuna iyelik grubu denir.” şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca Çatıkkaş: “iyelik eklerinin çekiminde de belirttiği gibi kurulan yapı gizli ve açık olarak şahıs zamirlerini taşır ve şahıs zamirlerinin genitifi ile ifade edilir.” diyerek “benim defterim,

⁸⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.381.

⁸⁵ M. Metin KARAÖRS (1993), s.10-13.

senin defterinin, onun defteri, bizim defterimiz, sizin defteriniz, onların defterleri” örneklerini vermiştir⁸⁶.

Vecihe HATİBOĞLU İyelik Grubunu “Adıl Tamlaması” başlığı altında değerlendirmiştir. Hatiboğlu “Adıl (Osm. Zamir. Fr. Pronom; İng. Pronoun. Alm. Pronomen Föwort), kişi özlük gösterme, soru veya belirsizlik kavramları vererek varlıkların yerini tutan sözcüktür.” tanımından sonra “Adıl tamlaması belirtili tamlama biçiminde kurulur, hem tamlayan hem de tamlanan, tamlamanın gerektirdiği ekleri alır. Böylece tamlayanı adıl olan belirtili tamlamaya “adıl tamlaması” denir” diyerek “benim evim, senin evin, onun evi, bizim evimiz, sizin eviniz, onların evi” örneklerini vermiştir. Hatiboğlu “kendi” sözcüğünün de adıl tamlamalarının bir türü olduğunu belirtmiştir⁸⁷.

M. Kaya BİLGEGİL, iyelik grubunu isim tamlaması konusu içinde “İsim Tamlamalarını Meydana Getiren Ekler” konusu içinde iki maddede incelemiştir. “Şahıs Zamirlerinde Belirtilenler” maddesinde “Şahıs zamirleri; tekil ile çoğul arasında ayrılık gözetilmeksizin birinci ve ikinci şahıslarda sıra ile “-im, -in” üçüncü şahısların tekillerinde “-un”, çoğullarında “-ın” ekleri getirilerek belirtilen haline sokulur. Bu eklerdeki sesli harfler birer yardımcı ses durumundadır; kendileri de iyelik zamirleridir.” açıklamasını yapar.

“Belirteni Şahıs Zamirleri Olan İsim Tamlamalarında Belirtilenler” maddesinde ise “Belirtileni şahıs zamiri olan isim tamlamalarında belirtilenler sıra ile “-im, -in, -i, -miz, -niz, -leri” eklerinden birini alır.” açıklamasını yaptıktan sonra “benim yolum, senin yolun, onun yolu, bizim yolumuz, sizin yolunuz, onların yolları” örneklerini vermiştir⁸⁸.

Tahsin BANGUOĞLU iyelik grubunu iyelik zamiri başlığı altında değerlendirmişti. “Sahip olan, ait olunan kişinin, veya nesnenin yerini tutan zamirlere iyelik zamirleri (pronom possessif) diyoruz. Dilimizde iyelik zamirleri ekler halindedir. Geldikleri adın kendi öncüllerine aitliğini gösterirler.” diyerek defter-im, araba-n... gibi örnekler vermiştir.

⁸⁶ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s. 133-134.

⁸⁷ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s. 21-24.

⁸⁸ M. Kaya BİLGEGİL (1982), s.122.

Banguoğlu: “İyelik zamirleri anlamca kişi zamirlerinin kimin halini karşılarlar. Kuralca ben-in ev: evim o-nun ev: evi gibi... İyelik zamirleri öncülü kimin halinde bir ad olan zamirlerdir ve geldikleri ad ile ad takımı hükmünde bir yapılık öbeği meydana getirirler.” demiştir. Banguoğlu iyelik konusunu başka bir başlık altında değerlendirmemiştir⁸⁹.

Rasim ŞİMŞEK, İyelik Grubunu ayrı bir konu olarak “ADILTAKIMI” başlığı altında değerlendirmiştir. Belirteni adil olan iyelik öbeğine adiltakımı denir. Adil takımı yapıcı belirtili ad takımıdır. Çünkü bu tür iyelik öbeğinde de belirten genellikle ekli kullanılır” şeklindeki açıklamasından sonra ŞİMŞEK ben-im ev-im, siz-in ilgi-niz, vb. örnekleri vermiştir. Ayrıca “Kendi adının belirtilen olarak yer aldığı iyelik öbekleri de adiltakımı olarak değerlendirilir: Kutay’ın kendisi öğrencilerin kendileri, vb.” diyerek bu konuya da açıklık getirmiştir⁹⁰.

Nurettin DEMİR vd., yapmış oldukları çalışmada iyelik grubunu ayrı bir başlık altında değerlendirmemişler “İsim Tamlamaları” konusu içinde kısaca bahsetmişlerdir.

“Zamirlerin tamlayan olarak yer aldığı isim tamlamaları ancak belirtili olabilir. Bunlar iyelik grubu adıyla bir alt grup oluştururlar.” tanımından sonra “ben-im ev-im, sen-in iş-in, bu-nun son-u vb.” örnekleri vermişlerdir⁹¹.

Neşe ATABAY vd., iyelik grubundan “Adıl” başlığı altında söz etmişlerdir ve “Adıllar bir adla birlikte, tamlama kurarlar. Adıl tamlamasında tamlayan adıl, tamlanan da addır. Bu tamlamada hem adıl hem de ad, tamlamanın gerektirdiği ekleri alarak belirtili bir tamlama kurarlar,” açıklamasından sonra “benim okulum, bizim okulumuz onun okulu, onların okulu” ögreciklerini vermişlerdir. Atabay vd., kimi zaman da “kendi işim, kendi evim” gibi belirtisiz tamlamanın olduğunu bazen de adıl tamlamasında adılın söylenmediğinin de olduğunu belirterek “(benim) evim, (onun) okulu” gibi örnekler vermişlerdir⁹².

Mazhar KÜKEY, iyelik grubunu “İyelik Öbeği”, başlığı altında incelemiş ve tanımını şu şekilde yapmıştır: “İyelik ekli bir ad ögesiyle, genitif durumunda bir ad ögesinin

⁸⁹ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.361-362.

⁹⁰ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.342-345.

⁹¹ Nurettin DEMİR Emine YILMAZ (2003), s.202-203.

⁹² Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.102.

oluşturduğu sözcük öbeğine iyelik öbeği adı verilir.” Kükey şu örnekleri vermiştir: “benim kardeşim, senin kardeşin, onun kardeşi bizim kardeşimiz, sizin kardeşiniz, onların kardeşleri.”⁹³

Haydar EDİSKUN iyelik grubuna ayrıca değinmemiş “İsim Takımları” konusu içinde kısaca yer vermiştir. Ediskun, zamirlerin belirtili isim takımlarında öge oluşlarında: “kendi” zamiri dışındaki kişi zamirleri yalnızca belirten olabilir “kendi” zamiri ise belirten de belirtilen de olabilir, diyerek “onun kitabı, bizim evimiz, kendisinin kitabı, adamın kendisi” örneklerini vermiştir⁹⁴.

Süer EKER “Ad tamlaması” konu başlığı altında iyelik grubundan şöyle bahsetmiştir: “Ad tamlaması (nominal compound), iyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok addan oluşan tamlamadır. Bu nedenle ad tamlamalarına iyelik grubu adı da verilir.” Eker iyelik grubunu ayrı olarak değerlendirmemiş isim tamlalarının diğer adı olarak değerlendirmiştir⁹⁵.

Jean DENY “İKİNCİ HADDEKİ MÜLKİYET LAHİKASI (İZAFET ZAMİRİ) başlığı altında “İkinci hadde bulunan mülkiyet (izafet) lahikası mütekellim ve muhatapta bulunmaz. Fakat birinci had bir şahıs zamiri ise ancak o zaman ikinci had mülkiyet lahikası alabilir” şeklinde açıklayarak “ben-im oda-m ... gibi örnekler vermiştir⁹⁶.

4.1.2. Metnimizde Bulunan İyelik Grubu Örnekleri:

benim elçim 112/13

benim erlerim 118/16

benim teyzem 142/11

senin otağın 85/1

senin baban 95/5

senin ülüşün 80/16

⁹³ Gümüş ÖZDEN (2002), s.8.

⁹⁴ Haydar EDİSKUN (1996), s.114-115

⁹⁵ Süer EKER (2005), s.462.

⁹⁶ Jean DENY (1941), s.729.

senin canın 52/3

onun sesi 29/28

onun yüreği 30/13

onun yatağı 31/11

onun yorganı 31/11

onun istediği 168/6

onun bıçağı 144/15

onun bileği 125/11

onun güzelliği 164/26

onun rengi 31/29

onun gözleri 31/27

onun boyu 31/28

onun karşıısı 35/3

onun içi 38/19

onun üstü 45/1

onun beyninde 130/4

onun torunu 77/7

onun kılıcını 52/4

bizim kağanımız 65/19

bizim iç yüzümüz 158/23

bizim birkaç yüz çerimiz 164/10

bizim gözümüz 168/28

sizin kulağınız 27/22

sizin armağanınız 105/17

onların durumu 188/28

onların kafası 99/13

onların yanı 102/28

onların obası 110/8

onların yeri 149/31

4.2. İSİM TAMLAMASI

4.2.1. İsim Tamlaması İle İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Zeynep KORKMAZ, Gramer Terimleri Sözlüğü'nde isim tamlamasını şu şekilde açıklamıştır: “İsim tamlaması (Alm. Genitiv Konstruktion; Fr. rapport d’annexion, rapport possessif; İng. possessive construction; Osm. terkîb-i izafî), İyelik bağlantısı ile birlerine bağlanmış iki veya çok isimden oluşan tamlama. Türkçe’de isim tamlaması, ilgi hali eki almış tamlayan görevindeki bir ismin, iyelik eki almış tamlanan görevindeki bir isimle tek bir kavrama karşılık alacak şekilde birleşmesi ile kurulur ve belirli isim tamlaması adını alır; çocuğun oyuncuğu, kapının kolu, annemin işi, devletin gücü vb. Tamlayanı ilgi hali eki almadan kurulmuş olan tamlamalar belirsiz bir isim veya belirsiz bir kavramı gösterdikleri için belirsiz isim tamlaması diye adlandırılır: çocuk oyuncuğu, ata sözü, kapı kolu, kaldırım taşı, dil tutumu vb.

Her iki türde de ikiden fazla ismin birleştirilmesi ile oluşturulan tamlamalar zincirleme isim tamlalarıdır: Şairin anlatımının canlılığı, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ... vb”⁹⁷.

Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nde Ahmet TOPALOĞLU isim tamlamasını: “(Osm. terkîb-i izâfî; Fr. complément du nom; rapport d’annexion) iki veya daha çok isimden

⁹⁷ Zeynep KORKMAZ (1992), s.90.

kurulan tamlama. Türkçe’de tamlayan ve tamlanandan meydana gelen isim tamlamasının tamlayanı genellikle ilgi hali ekli bazen de eksiz olur. Tamlanan ise daima iyelik eki alır. Ör. evin kapısı, İstanbul şehri, Atatürk Eğitim Fakültesi, BELİRTİLİ İSİM TAMLAMASI, BELİRSİZ İSİM TAMLAMASI olmak üzere iki çeşidi vardır. Krş. ZİNCİRLEME İSİM TAMLAMASI, TAMLAMA.” şeklinde açıklamıştır⁹⁸.

Muharrem ERGİN “İyelik Grubu ve İsim Tamlaması” başlığı altında isim tamlamasını: “İki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Bir ismin manasının iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamamlanması esasına dayanır.” şeklinde açıklamıştır. Ergin, “İyelik grubu iyelik ekli bir isim unsuru ile genitif halinde bir isim unsurunun isim unsuru ile genitif halinde bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. İşte iyelik grubunun her iki unsuru isim olan şekline isim tamlaması adı verilir.” diyerek çocuğun kalemi, ağacın gölgesi, ağaç gölgesi misallerini vermiştir.

“Misallerde görüldüğü gibi iyelik grubunun tamlayan unsuru zamir olduğu zaman daima genitif eki almakta; isim olduğu zaman ise bazen genitif eki almakta, bazen almamaktadır. İsim tamlamasının tamlayan unsurunun böyle ekli veya eksiz genitif halinde olması birbiri ile ilgili şu iki fark etrafında toplanır: 1. belirlilik-belirsizlik, 2. geçicilik-daimîlik açıklamasıyla Ergin isim tamlamasını iki grupta ele almıştır. Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirtili isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması denir.” demiştir. Belirsiz tamlamanın birleşik isim hükmünde olması dolayısıyla birçok yer, Makam, müessese memuriyet, kitap, eşya vs. nesne isimleri bu tamlama şeklindedir: İstanbul şehri, ordu kumandanı, Edebiyat Fakültesi, Saraçoğlu, kahverengi ... gibi.

İyelik Grubunun her bir unsuru tek kelime olabileceği gibi isim vazifesi göre bir kelime grubu da olabilir. Böylece en küçüğü iki kelimelik olmak üzere her genişlikte iyelik grupları ortaya çıkar. Sabahtan akşama kadar yağın kalınlığı ... vb⁹⁹.

M. Metin KARAÖRS, “İyelik Grubu ve İsim Tamlaması” başlığı altında incelediği bu konuda; “İyelik grubunun her iki unsurunun da isim olan şekline isim tamlaması denir.” diyerek tamlamayı, “belirtili isim tamlaması”, “belirtisiz isim tamlaması” olarak ikiye ayırmıştır. Karaörs “Ekli ilgide tamlayan belirli, tamlanan bağlanması geçicidir. Eksiz

⁹⁸ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.92.

⁹⁹ Muharrem ERGİN (2005), s.381-382.

ilgide ise tamlayan belirsiz, tamlayanın tamlanana bağılılığı ise daha kuvvetlidir.” diyerek belirsiz isim tamlamalarının “birleşik isim” durumuna geçmeye elverişli olduklarını belirtmiş “kuşun kanadı - kuş kanadı, yazın sıcağı - yaz sıcağı, güneşin ışığı - güneş ışığı ... vb.” örnekler vermiştir.

Karaörs “İyelik grubu ve isim tamlaması terimlerini birbirine karıştırmadan kullanmak lazımdır. İyelik grubu, tamlayanı şahıs zamiri olan birlikleri ifade etmek için; isim tamlaması ise tamlayanı üçüncü şahıs zamirinin yerine geçmiş ilgi halindeki isimlerle yapılan şekli için kullanılmalıdır” açıklamasını yaptıktan sonra karın kalınlığı isim tamlaması onun gözü iyelik grubu olarak adlandırılmalıdır.” demiştir.

Karaörs “isim tamlamasının her iki unsuru da genişletilerek her genişlikte isim tamlamaları yapılabilir” diyerek, kitap-ın meşin cild-i, çalışkan çocukları-ın heder olan emek-leri ... vb.” gibi örnekler vermiştir.

Karaörs “mardin kapı, Erenköy, ciğer tava ... vb.”, örneklerin yabancı dillerin tesiriyle geldiğini Türkçe'nin yapı ve mantığına uymadığını belirterek doğru şekillerinin mardin kapısı, Erenköyü, ciğertavasası şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir.

Karaörs'ün görüşleri Ergin'in görüşleriyle aynıdır. Karaörs kitabın sonuç ve değerlerime bölümünde “Muharrem Ergin'in” kelime grupları cümle, cümle çeşitler ve tahlil, metoduna göre çalışmalarını geliştirdiğini belirtmiştir¹⁰⁰.

Vecihe HATİBOĞLU, Ad tamlaması başlığı altın da bu konuyu değerlendirmiş ve şu şekilde tanımlamıştır: Ad tamlaması (Osm. İzfet terkibi, Fr. Rapport d'annexion, rapport possessif; İng. Possessive construction; Alm. Genitiv Konstruktion), bir veya daha çok adın, bir başka adın anlamını tamamlamak üzere kurduğu birliktir: evin işi, ev işi, evin işinin gecikmesi veya ertelenmesi, yün çorap, lastik top ... vb.” örneklerinde olduğu gibi.

Hatiboğlu: “Adın bir başka adla kurduğu başlıca üç tür ad tamlaması vardır: 1. Belirtili tamlama, 2. Belirtisiz tamlama, 3. Takısız tamlama” açıklamasından sonra üç tamlamayı da ayrı ayrı değerlendirmiştir.

¹⁰⁰ M. Metin KARAÖRS (1993), s.10-16.

Belirtili tamlamada anlam bakımından bağlantı kurulurken, hem tamlayan hem de tamlanan, tamlamanın gerektirdiği ekleri alırlar: bahçenin kapısı, gülsuyunun kokusu, kapının boyanması üzümün çöpü ... vb. örneklerinde olduğu gibi. Hatiboğlu “Belirtili tamlamalardan çok defa zincirleme tamlama kurulur” diyerek zincirleme tamlamanın belirtili tamlamadan meydana geldiğinin belirtmiştir. evin işinin gecikmesinin nedenleri, kentin dumanının temizlenmesinin çareleri ... vb. örneklerde olduğu gibi.

Hatiboğlu, Belirtisiz Tamlamayı ise şöyle açıklamıştır: “Belirtisiz tamlamada yalnız tamlanan iyelik eki alır. Belirtisiz tamlanın belirtili tamlamadan farkı, tamlayan alan adın tamlayan durumu ekini (genitivus ekini) almamasıdır. Belirtisiz tamlama tamlayanı ek alamayıp yalın durumda olan, tamlananı 3. kişi iyelik eki alan ve çok defa tür kavramı veren ad tamlamasıdır: bahçe kapısı, yazı masası edebiyat tarihi halk ozanı ... vb. örneklerde olduğu gibi

Hatiboğlu bazı yer adlarının (Adapazarı, Kuşadası, İstanbul limanı ... vb.) belirtisiz tamlamayla kurulduğunu bazı belirtisiz yapıyla kurulmuş yer adlarının zamanla takısız tamlama biçimine dönüştüğünü belirtmiştir. (Edirne+kapısı = Edirne kapı, Arnavut + Köyü = Arnavutköy ... vb.)

Hatiboğlu belirtisiz tamlamanın en eski kaynaklardan beri kullanıldığına dikkat çekerek “Türk atı, Türk Teñrisi, Türk törüsü” gibi Orhun yazıtlarından örnek vermiştir.

Hatiboğlu aslında “eksiz tamlama” olması, gerektiğini düşündüğü takısız tamlamayı “İki adın, tamlayan eki ve tamlanan eki almadan, anlam bakımından birbirine bağlanması, takısız tamlamayı meydana getirir.” şeklinde açıklamış ve “baş köşe, devlet baba, tül perde, beton direk, kenar mahalle, parmak çocuk, elma yanak, kepçe kulak ... vb” örnekler vermiştir.

Hatiboğlu takısız tamlamanın da çok eskiye dayandığını belirterek “Orhun Yazıtlarında Tabgaç budun = Çin Milleti, Kadırgan Yış = Kadırgan Ormanı, Ötüken Yir = Ötüken yeri, Kömür Tağ = Kömür dağı örneklerini vermiştir.

Hatiboğlu ayrıca pek çok dilcinin sayı sıfatı olarak değerlendirdiği “yedinci kat, beş elma, üç kalem” gibi yapıların da takısız tamlama olduğunu belirtmiştir.

Hatiboğlu TAMLAMALAR ana konu başlığı altında Zincirleme Ad Tamlamasını ayrı bir yan başlıkla değerlendirmiştir ve “Bir ad tamlamasının başka adlarla kurduğu tamlamaya zincirleme ad tamlaması denir. Zincirleme ad tamlananların birbirine bağlı olarak görüp gitmesiyle kurulur; bazılarında da tamlayanlara tamlamış başka sözcükler bulunur.” şeklinde açıkladıktan sonra bankanın açılış töreninin ertelenmesi, evin duvarının yıkıntılarının kaldırılışı, Bu dönemin en mutlu olayı”, ... vb. örnekler vermiştir¹⁰¹.

M. Ata ÇATIKKAŞ, Muharrem Ergin ile aynı görüşü paylaşmaktadır. “İyelik 3. tekil şahıs eki bildiğimiz isim tamlamasından başka birşey değildir, isim tamlaması dediğimiz zaman 3. teklik ve çokluk şahısların her ikisinin de isim olması gerekir” açıklamasından sonra Çatıkkaş, isim tamlamasını “belirtili isim tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması” olarak ikiye ayırmıştır.

Çatıkkaş, Dışişleri Bakanlığı, buzdolabı, kahvaltı Dil bilgisi ... vb.” gibi birleşik isimlerin de isim tamlaması olduğunu belirtmiştir¹⁰².

M. Kaya BİLGEGİL “İsim Tamlamaları (izâfet terkipleri)” başlığı altında bu konuyu incelemiştir. Bilgegil isim tamlamasını; “Birden fazla ismin; iyelik (=aitlik), tahsis, tür, cins ve özellik ifade etmek üzere bir araya gelmesinden hasil olan sözlere, isim tamlaması denir.” şeklinde tanımlamıştır. Bilgegil isim tamlamalarını sınıflandırırken Anlamlarına göre isim tamlamalarını “1. Belirteni tanımlı olan belirtili isim tamlaması (=izafet-i lâmiye), belirsiz olana da belirtisiz isim tamlaması (=izafet-i behâniyye) denir” diyerek ikiye ayırmıştır.

Belirtili isim tamlamalarında sahiplik aitlik, sebep tahsis ve niteleme anlamlarının olduğunu belirten Bilgegil, *Ali'nin parası, okulun kapısı, Hocanın korkusu Trabzon'un yağmur, insanın güzeli* gibi örnekler vermiştir. Belirtisiz isim tamlamalarında ise birtek varlık, ürün, araç, sebep, mensupluk nesne niteleme ... vb. kavramların olduğunu belirten Bilgegil *Fırat nehri, elma ağacı, okul çantası, mektup zarfı, Türk öğretmeni, Karpuz kesilmesi, Ayşe zavallısı, vatan sevgisi* ... vb. örnekler vermiştir.

¹⁰¹ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.12-21, 33-34.

¹⁰² M. Ata ÇATIKKAŞ (1991), s.133-134.

Bilgegil Zincirleme isim tamlamalarını genel olarak belirtisiz tamlamalarla kurarız: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü gibi “açıklamasını yapıp zincirleme tamlamaya ayrı bir başlık altında yer vermeyip kısaca değinmiştir¹⁰³.

Leyla KARAHAN “İsim Tamlaması” başlığı altında bu konuyu değerlendirmiş; “Bir isim unsurunun iyelik sistemi içinde bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır. Karahan isim tamlamalarını belirli isim tamlaması ve belirsiz isim tamlaması olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Karahan, belirli ve belirsiz isim tamlamalarını şu şekilde açıklamıştır: Birinci unsurur ilgi eki taşıyan isim tamlaması belirtili isim tamlamasıdır. çiçeğin kokusu, savaşın kartal, şehrin kenar evleri, çifte direkli yeşil çadırın kapısı ... vb.” Birinci unsurunda ilgi eki, bulunmayan isim tamlaması belirsiz isim tamlamasıdır. çoban çeşmesi, ishak kuşu, hayâl iklimleri, Ulu cami avlusu, Azap Toprakları ... vb. Bu tamlama örneklerden de anlaşılacağı gibi belirsiz , genel bir nesneyi, bir türü kaşılar. Tamlamanın iki unsurur arasında daimi bir ilişki mevcuttur. Bundan dolayı belirsiz isim tamlamasında iki unsur arasına başka bir unsur giremez.

Karahan, “hanımeli, yüzbaşı, yayınevi gibi bazı birleşik kelimeler belirsiz isim tamlaması kuruluşundandır.” demiştir. Ayrıca Karahan: “Belirtili İsim tamlaması bir başka belirli isim tamlamasının kuruluşuna tamlayan unsur olarak katılabilir. Böyle bir yapıda üç isim unsuru bulunduğu düşünülmemelidir.” açıklamasına şu örnekleri vermiştir: elbisenin yakasının düğmesi, halının saçağının rengi, denizin sularının temizliği, Makedonya Dağlarının eriyen karlarının serin ve genç suları¹⁰⁴.

Tahsin BANGUOĞLU isim tamlamalarını “Ad takımları” başlığı altında değerlendirmiştir. “Kimin veya kim halindeki bir ada iyelik eki almış bir adın gelmesiyle ortaya çıkan kelime öbeğine adtakımı deriz” tanımını yapan BANGUOĞLU isim tamlamalarını 1. Belirli Adtakımı (annexion déterminée, 2. Belirsiz Adtakımı (annexion indéterminée) olmak üzere ikiye ayırmıştır.

¹⁰³ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.116-120.

¹⁰⁴ Leyla KARAHAN (1995), s.13-17.

Banguoğlu, Belirli Adtakımını “Bir belirli adtakımında her iki kelimeye gelen ekler, katılma hali ve iyelik ekleri ait olma (appartenance) anlatımında olup bu kavram tekrarlanmış olmaktadır.” şeklinde açıklamış ve “kuşun yuvası, geminin direği, tilkinin postu, etin suyu, kişinin cevheri, tarlanın taşlısı ... vb.” gibi örnekler vermiştir.

Banguoğlu Belirsiz Adtakımını “Kim halinde bir katılan ad ile iyelik eki getirilmiş bir katkı alan addan oluşmuş ad takımına belirsiz adtakımı adını veriyoruz.” şeklinde açıklamış ve “ev bahçesi, at kuyruğu, çocuk çorabını ceviz kabuğu gibi örnekler vermiştir.

Banguoğlu “demir kapı, altın kalem, taş köprü, ipek çorap gibi örnekleri sıfat tamlaması olarak değerlendirmiş Takısız İsim Tamlamasına yer vermemiştir.

Banguoğlu “Adtakımının Zincirlemesi” başlığı altında zincirleme isim tamlamasına yer vermiştir.

Banguoğlu zincirleme isim tamlamasını: “Katılanı bir ad takımı olan üç hadli ad takımı (Hasanın kaynının amcası ...) aksine katkı alan bir adtakımı (yemek odasının balkonu) katılan ve katkı alan her ikisi ad takımı olabilirler (Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı) ya da sonraki adlar teker teker zincirlenirler (Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti temsilcisi) Bunlara zincirleme adtakımları (suite d’annexion) deriz” şeklinde açıklamıştır.

Banguoğlu “söz dizimi” bölümünde “Adtakımları” yanbaşığıyla bu konuya yer vermiş, “kelime çekimleri bölümünde “adtakımı” yanbaşığıyla ayrıntılı olarak değerlendirmiştir¹⁰⁵.

Rasih ERKUL, isim tamlamasını “Bir nesnenin bir başka nesnenin parçası olduğunu bir başka nesneye ait olduğunu, bir başka nesneyle tamamlandığını anlatmak için, iki isim unsurunun yan yana gelmesi gerekir.” şeklinde açıklamış ve isim tamlamalarını üçe ayırmıştır.

Erkul, “Tamlayanı, ekli olan isim tamlamasına “belirtili isim tamlaması” tamlayanı yalın olan isim tamlamasına da belirtisiz isim tamlaması, denir. Belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarının birlikte kullanıldığı isim gruplarına zincirleme isim tamlaması

¹⁰⁵ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.331, 339, 498.

denir.” şeklinde açıklayarak; “kalem ucu, sınıf defteri, çocuğun kalemi, defteri okul bahçesinin yolu” örneklerini vermiştir. Rasih Erkul bazı kaynaklarda takısız tamlama örneği olarak verilen “demir kapı, taş köprü, ipek çorap ...” gibi yapıları sıfat tamlaması olarak ele almıştır¹⁰⁶.

Süer EKER “Tamlamalar” ana başlığı altında bu konuyu ele almış ve isim tamlamasını “ad tamlaması” olarak adlandırmıştır. Eker ad tamlamasını “(hominal compound) iyelik bağlantısı ile birbirine bağlamış iki veya daha çok addan oluşan tamlamadır.” şeklinde tanımlanmış ve tamlayan ve tamlanan ögelerin ek alıp almamalarına göre üç bölümde değerlendirmiştir.

Eker “Belirtili Ad Tamlamasını” tamlayanı adın işaret ettiği nesneyi belirgin hale getiren ilgi durumu eki [-ın/-nın]; tamlayanı tekil üçüncü kişi iyelik eki [-ı/-sı] alan dolayısıyla belirti eki taşıyan ad tamlamasıdır” şeklinde açıklamış ve dilin gücü, bilgisayarın hafızası başkanın kararı, sevginin gücü, gözlüğün deri kılıfı, 1999 doğumlu adayın nüfus cüzdanı ... örneklerini vermiştir.

Eker “Belirtisiz Ad Tamlamasını” “tamlayanı eksiz , yalın durumda bulunan; tamlananı teklik üçüncü kişi iyelik eki alan, yani belirti eki bulunmayan ad tamlamasıdır” şeklinde tanımlamış ve “okul takımı, insan hayat-ı Sakarya ırmağı, yüz baş-ı ... vb. örnekler vermiştir.

Eker üçüncü tip ad tamlaması olan “Eksiz Ad Tamlamasını” “unvansız tamlama olarak da adlandırılır. Bu tamlamada tamlanan ögenin niteliği benzetme ve maddi ilişki kurularak belirtilir. Sıfat tamlamalarının genellikle soğuk/sıcak güzel/çirkin, ak/kara gibi karşılıklarla görünmelerinden dolayı üçüncü tip ad tamlamalarından ayrılabilceği söylenebilir” şeklinde açıklamış ve “çelik kapı, Doktor yılmaz, gül yanak, toz şeker, otuz öğrenci, bir atım barut ... vb” örnekler vermiştir.

Eker Zincirleme Ad Tamlamasını tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş tamlama türüdür. Bir başka ifadeyle iki ad tamlamasının yeni bir ad tamlaması kurmasıdır” şeklinde açıklamış ve “şehir bandosu+nun caz

¹⁰⁶ Rasih ERKUL (2007), s.7-9.

konser+ı, şiir yarışma+sı birinci+si, kahraman ulus-un kahraman ordu-su ...” gibi örnekler vermiştir¹⁰⁷.

Haydar EDİSKUN isim tamlamasını “İsim Takımları” olarak adlandırmış ve “iki isim arasında iyelik ilgisi kurmak amacıyla oluşturulan takıma isim takımı denir.” şeklinde tanımlamıştır. Ediskun isim takımlarını a) Belirtili isim takımı b) Belirtisiz isim takımı olarak ikiye ayırmıştır. Belirtili isim takımını “Belirteni söz söyleyen ve dinleyence bilinen ve belirteni ile belirtileni arasında geçici bir ilgi bulunan takımdır” şeklinde açıklayan Ediskun bu takıma “kızın eldiveni, kapısını zili, çocuğun bisikleti, suyun akışı vapurun bacası, kartalın süzülmesi” gibi örnekler vermiştir.

Ediskun Belirtisiz İsim Takımını” belirteni söz söyleyen ve dinleyence belirli olmayan ve belirteni ile belirtileni arasında sürekli bir bağ bulunan takımdır” şeklinde açıklamış ve “kapı zili, kuyu suyu, sel felaketi, deprem kurbanları, çilek reçeli, şeker pancarı, namus sözü ... gibi örnekler vermiştir.

Ediskun ayrıca Zincirleme İsim Takımını da ayrı bir başlık altında ele almıştır. “Zincirleme isim takımı, ya belirteni ya belirtileni ya da her ikisi de birer isim takımı olan takımdır” şeklinde tanımlayan Ediskun, “Dilbilgisi kitabının kabı, Nuri’nin kızkardeşinin sokak elbisesi, okulun bahçe kapısı” örneklerini vermiştir¹⁰⁸.

Neşe ATABAY vd. hazırladığı çalışmada Ad tamlamasını “Adın bir başka adla kurduğu öbeğe tamlama denir” şekliiden tanımlamış ve 1. Belirtili tamlama, 2. Belirtisiz tamlama, 3. Takısız tamlama, 4. Zincirleme tamlama olarak gruplandırmışlardır.

Belirtili ad tamlamasını, “tamlayan da tamlana da ek alır. Belirtili ad tamlamasında sınırlı kesin ve belirli bir kavram bağlantısı vardır.” şeklinde açıkladıktan sonra “Kocabaşların zeytinliği, İstanbul’un baharı, Çimenin yeşili, hayallerimizin İstanbul’u örneklerini vermiştir.

Belirtisiz Tamlamayı “bu tamlamada yalnız tamlanan ek alır. Tamlayan ek almaz yalnız durumdadır” şeklinde açıkladıktan sonra; “uğur alameti, açlık korkusu, köylü giysileri, utanma duygusu, Hollanda lalesi, yazış tekniği, bilim dünyası ...” gibi örnekler vermiştir.

¹⁰⁷ Süer EKER (2005), s.462-466.

¹⁰⁸ Haydar EDİSKUN (1996), s.114-123.

Takısız Tamlamayı “Anlam yönünden birbirini bütünleyen adların kurduğu tamlayan ve tamlananın ek almaksızın oluşturduğu tamladır.” şeklinde açıklayan Neşe Atabay vd. bu tamlamaya yün çorap, altın bilezik, çelik dolap, yufka yürek, elma yanak, Savcı Ahmet, ön balkon, arka kapı, on başı, ...” gibi örnekler vermişlerdir.

Zincirleme isim tamlamasını, “Tamlayanı ad tamlaması olan tamlama, zincirleme tamlamadır. Tamlayanlar ya da tamlananlar birden çok sözcükten kurulabilir.” şeklinde açıkladıktan sonra Kuş seslerinin korusu, Sarı hocanın muskası ...” gibi örnekler vermişlerdir¹⁰⁹.

Rasim ŞİMŞEK isim tamlamasına “ADTAKIMI” diyerek, “iki yada daha çok adın iyelik ilgisi içinde oluşturduğu belirtme öbeğine ad takımı denir.” şeklinde tanımlamış ve “Belirtili Adtakımı” ve “Belirtisiz Ad takımı olarak ikiye ayırmıştır. Şimşek Belirtili Ad takımını, “Katılma durumunda bir adla iyelik ekli bir adın oluşturduğu da takımına belirtili ad takımı denir” şeklinde tanımlamış ve “lokantanın bahçesi, Rabianın mektubu yollaması, büyük şairin hayatı, birbirlerinin nüfuzları, kutupların, denizlerin, romanların sihri ...” gibi örnekler vermiştir. Şimşek Belirtisiz Ad takımını “Yalın bir adla iyelik ekli bir adın oluşturduğu adtakımına belirtisiz adtakımı denir.” şeklinde tanımlamış ve “Nedim divanı, Araba sevdası İş Bankası, belediye otobüsü, toplum bilimi, para delisi şöhret budalası ... vb.” gibi örnekler vermiştir.

Şimşek zincirleme isim tamlamasını “Ad takımlarının Zincirlenmesi” başlığıyla ayrı olarak değerlendirmiştir. Zincirleme ad takımını “Bir adtakımının başka bir adtakımına belirten ya da belirtilen olarak girmesi; bu belirtme öbeklerinin içiçe girip zincirlenmesine yol açar: masa örtüsünün rengi, toplumun değer yargıları, Türk toplumunun değer yargıları, odanın kapısının tokmağı, odanın kapısının tokmağının rengi, vb. Bu durum adtakımını ikiden çok ögeyle kurulmuş gibi görülmesine yol açmış; sonuçta, zincirleme adtakımı kavramı oluşturmuştur.” şeklinde açıklamıştır.

Şimşek ayrıca zincirleme adtakımı'nın yapısal yönden bir adtakımı türü olmadığını bunun iki ögeyle kurulu belirteni belirtisiz adtakımı olan bir belirtili ad takımını olduğunu belirtmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.46-51.

¹¹⁰ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.323-337.

Nurettin DEMİR vd. hazırlamış olduğu çalışmada “İsim Tamlamaları” başlığıyla konuya yer vermişlerdir. İsim Tamlamalarını, “ilk kelimenin ilgi eki, ikinci kelimenin iyelik eki almış olduğu belirtili isim tamlaması ile birinci ögenin ek almayıp ikinci ögenin iyelik eki almış olduğu belirtisiz isim tamlaması olmak üzere iki turu vardır” şeklinde açıklamışlardır.

Belirtili isim tamlaması “evin kapısı, çocuğun ayakkabısı ...” Belirtisiz isim tamlamasına da “masa örtüsü, hanımeli, çamaşır makinesi, cep telefonu ...” gibi örnekler vermişlerdir.

Nurettin Demir vd. “Türkçede üçüncü bir isim tamlaması türü olarak takısız isim tamlaması’ndan söz edilmektedir.” diyerek, arslan asker, metal boru, toz şeker gibi gösterdiği örneklerin takısız isim tamlaması sayıldıklarını belirtmişlerdir¹¹¹.

Burhan PAÇACIOĞLU “İsim Tamlaması” başlığı altında bu konuyu incelemiş ve isim tamlamasını, “isim tamlaması aynı zamanda bir iyelik grubudur. İyelik eki almış bir isimle ilgi hâli eki almış başka bir ismin oluşturduğu kelime grubuna iyelik grubu tamlayan ve tamlanan unsurları, isim olan iyelik gruplarına da “isim tamlaması” denir.” şeklinde açıklamış ve isim tamlamasını belirtili isim tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması olarak ikiye ayırmıştır.

Paçacıoğlu belirtili isim tamlamasını “Tamlayan ve tamlananı ek almış olan isim tamlamalarına belirtili isim tamlaması denir.” şeklinde tanımlayıp, “gönlünüzün yası, palamızın pası, çalışmalarının faydası, kadınlardan biri” gibi örnekler vermiştir. Belirtisiz isim tamlamasını ise “sadece tamlananı iyelik eki almış olup tamlayanı eksiz olan tamlamalara “belirtisiz isim tamlaması” denir.” şeklinde tanımlamış ve “baba ocağı, yar kucağı, ipek böceği, gece lambası, eşek arısı, Erzurum Valisi, Muş Ovası, Van kedisi, Arşimet Kanunu ...” gibi örnekler vermiştir.

Paçacıoğlu “Tamlayanı ve tamlananı veya her iki grubu da isim tamlaması olan geniş tamlamalara “zincirleme isim tamlaması” denir.” demiştir ve “okulun bahçesinin

¹¹¹ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.202-203.

kapısının kilidi” örneğinin tamlayan ve tamlananı birer isim tamlaması olan zincirleme isim tamlaması olduğunu belirtmiştir¹¹².

Celal DEMİR, “Türkiye Türkçesinde İsim Tamlamasını Oluşturan Ögelerin Söz Dizimsel ve Anlamsal Özellikleri” başlıklı makalesinde isim tamlamalarında birinci ögenin her zaman tamlayan ikinci ögenin de tamlanan olmadığını belirtmiş. Demir isim tamlamasının tanımlarında da farklı yaklaşımların olduğunu belirtmiş ve tamlayan, tamlanan kavramlarının bile farklı adlarla belirtildiğini söylemiştir. Demir “İsim tamlaması terimi ile aitlik, sahiplik, mülkiyet ve/veya mensubiyet anlamlarını özdeşleştirmek, yanılgılara yol açmaktadır. Çünkü iki isim ögesinin oluşturduğu bu kelime gruplarının içinde anlam bakımından sıfat tamlaması özelliği gösteren yapılar da yer almaktadır. Bu gurupların bazılarında ilgi halindeki öge, bazılarında ise iyelik ekli öge nitelik belirtmektedir.” demiş ve isim tamlamalarının anlam bakımından da inceleyip sadece söz dizimindeki yerine göre değil, işlevine ve ifade ettiği anlama göre isimlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir¹¹³.

Hamza ZÜLFİKAR, “Takısız Ad Tamlaması Sorunu” başlıklı çalışmasında Takısız ad tamlaması var mı? yok mu? sorusuna cevap aramış ve takısız isim tamlamasının V. Hatipoğlu, A. Cevat Emre, T. N. Gencan, Doğan Aksan, Neşe Atabay, Dr. İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel’in ortak çalışmasında ayrı bir başlık olarak ele alındığını; Semra Harut ve Mustafa Güveli’nin bunların sıfat tamlaması olması gerektiğini belirttiklerini; Tahsin Banguoğlu, M. Ergin, Haydar Ediskun, Berke Vardar, A. Topaloğlu, Z. Korkmaz gibi dilcilerin çalışmalarında ise bu tamlamaya yer vermediklerini belirtmiştir.

Hamza Zülfikar takısız isim tamlaması olarak değerlendirilen pek çok örneği daha ayrıntılı inceleyerek bunların temelde farklı özellikleri olduğunu belirtmiştir: Zülfikar “taş köprü” türünde olanları “taştan yapılmış, köprü” diye açmış, -miş ekinin sıfat-fiil eki olduğunu belirtip dolayısıyla taş köprü sıfat tamlamasıdır, demiştir. Edirnekapı (< Edirnekapısı) yapısında belirtisiz isim tamlamasıdır; Pamukkale (Pamuk gibi kale) yapısında sıfat tamlaması, Doktor Emre örneğinde meslek adı özel addan önce geldiği için sıfat tamlaması; “Çevrebilim” (çevre bilimi) şeklin de belirtisiz isim tamlaması TRT 1 gibi yapılar ise Türkçeye yabancı olan kalıplardır.” şeklinde açıklamıştır.

¹¹² Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.112-116.

¹¹³ Celal DEMİR (2007), Türkiye Türkçesinde İsim Tamlamasını Oluşturan Ögelerin Söz Dizimsel ve Anlamsal Özellikleri, <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt/sayı6/5> s.1135-1142.

Zülfikar bu örnekler doğrultusunda “Eksiz tamlama yapısında olanların anlamdan ve görevden hareket ederek bir bölümü sıfat, bir bölümü ise belirtisiz isim tamlamaları içinde toplanıp işlenmelidir. Bu görüş çerçevesinde üçüncü bir eksiz ad tamlamasından söz edilmemesi ve ayrı bir sınıflandırma yapılmaması kanaatindeyim” demiştir¹¹⁴.

Hürriyet GÖKDAYI “Takısız Ad Tamlamaları” başlıklı yazısında takısız tamlamayla ilgili diğer dilcilerin görüşlerine yer vermiş ve ardından şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Türkçe’de iki adın bir arada kullanılabilmesinin tek yolu tamlama denilen sözcük grupları oluşturmalarıdır. Biçim açısından düşünüldüğünde herhangi iki adın yan yana getirilerek bir arada kullanılmasında ve böylece bir öbek oluşturmasında dilbilgisel olarak hiçbir sakınca yoktur. Türkçe’nin kurallarına göre bu iki ad arasında ya bir aitlik/sahiplik ya da bir niteleme veya belirtme ilgisi olmalıdır. Bundan dolayı demir kapı, aslan asker gibi tamlamalarda ilk olarak iki ad arasındaki ilgi üzerinde durulmalı, özellikle de bu sözcük gruplarına yaklaşım yöntemi sorgulanmalıdır.”

Gökdayı “demir kapı” örneğinde demir ve kapı adı arasında herhangi bir aitlik ilişkisi olmadığından diğer ad tamlamalarına benzemediğini, hiçbir ek almadığı için “takısız ad tamlaması” olması gerektiğini söyleyenlere karşı çıkmış ve sıfat tamlaması olması gerektiğini belirtmiştir.

Gökdayı, Türkçedeki tamlamaların çerçevesinin genişletilmesi ve tamlama haricinde de sözcük öbekleri temeline dayanan yeni bir sınıflandırmanın yapılmasını, ad ve sıfat tamlaması kurallarına uymayan iki addan eksiz biçim de oluşan yapıların incelenmesini belirtmiş ve bu kelime gruplarındaki karışıklığın bu şekilde çözülebileceğini belirtmiştir. Şayet yapılmazsa da asıl sayı adları, unvan adları, iş yeri, ürün adları ... gibi kelime gruplarını “takısız ad tamlaması” olarak kabul etmekten başka çare olmadığını da belirtmiştir¹¹⁵.

¹¹⁴ Hamza ZÜLFİKAR (1995), “Takısız Ad Tamlaması Sorunu”, Türk Dili Dergisi, 523, s.781.

¹¹⁵ Hürriyet GÖKDAYI (2007) “Takısız Ad Tamlaması, Turcology in Turkey, MTA, SZTE TURKOLOGIAI KUTATOC SOPORT, s.243-252.

4.2.2. İsim Tamlamalarıyla İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler:

4.2.2.a. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirtili isim tamlaması denir¹¹⁶.

tepeciğin eteği (10/5)

börkünün tüyleri (10/12)

oğlunun beline (18/3)

gözlerinin önü (18/7)

obanın ruhu (22/13)

sözün kıyası (22/13)

çadırların önü (22/17)

yiğenlerinden birisi (29/12)

Kür Şad'ın oğlu (30/1)

Göktürkler'in yağısı (30/2)

konuşulanların hepsi (30/14)

havanın serinliği (33/11)

Urungunun çadırı (31/10)

babasının buyruğu (31/10)

insanın yüreğini (31/25)

işlerin düzenine (33/10)

vaktin geciktiğini (33/14)

¹¹⁶ Muharrem ERGİN (2005), s.383.

Urungu'nun yüzü (33/16)

Ay Hanımın izni ve buyruğu (34/2)

insanların yüreğini (36/28)

yazın sıcaklığı (42/1)

duvarın üstü (42/10)

atın eyeri (44/21)

bir ağaçlığın kıyısı (45/1)

gönderin tepesi (45/13)

atalarımın devletini (46/3)

Tonyukuk'un tavsiyesi (46/17)

mağranın içi (56/12)

demircinin ls (62/7)

ayın bahtı (69/1)

erilerin çoğu (73/17)

otağın dışında (75/12)

sağ kalanarın çoğu (82/17)

işin i yüzünü (84/23)

babanın yarası (85/9)

onbaşılarının cevabı (90/16)

yağısının çevresinde (92/5)

atının terkisi (95/26)

neyin öcünü (102/13)

kininin çokluğu (102/24)

dağın yamacından (106/14)

bayırın eteğine (113/36)

hasmının çevresinde (124/10)

kafilenin öncüleri (132/27)

elçilerin çadırlarını (141/8)

yaprakların arası (162/4)

kulenin ışığı (176/5)

ayın ışıkları 207/30

uçurumun derinlikleri 213/2

dördünün de gözleri 213/9

4.2.2.b. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına belirsiz isim tamlaması denir¹¹⁷.

gönül yanıklığı (102/25)

ayı postu (107/6)

gece karanlığında (107/14)

at uşağı (107/16)

kılıç yarası (112/25)

çin ipeği (132/6)

¹¹⁷ Muharrem ERGİN (2005), s.383.

su başında 133/32

kağan kızı 143/6

gönül yarası 181/13

bozkurt soyu 56/8

güz ayları 77/1

ok yarası 76/7

konak yeri 33/24

otlar üzerinde 33/25

su başı 34/22

baş ucu 100/12

at eyerleri 35/2

kağan kızı 30/16

bir kurt başı 45/14

ay ışığı 18/3

at kişnemeleri 78/8

nal sesleri 78/8

ümit ışığı 68/3

Türk yağısı 46/24

nal sesleri 212/19

oğuz çerileri 200/25

er meydanı 201/10

han kızı 184/6

Tanrı kızı 145/10

kolordu kumandanı 158/14

4.2.2.c. Zincirleme İsim Tamlaması

(onun) atının terkisindeki keçesi 31/10

çadırın dışındaki kılıç sesleri 75/5

Boz Kağan'ın gizli bir maksadı 31/17

otağın kapısı önünde 35/2

kağanın kızının yüzü 30/25

(onun) anasının baş ucunda 18/5

Çin duvarının dışı 45/20

kopuzcunun çevresindeki halkanın dışı 35/15

kanlı savaşların yapıldığı günlerin gecesi 35/7

kağan kızının gözleri 30/25

nişancılıktaki ustalığının görülmemiş derecedeki üstünlüğü 28/17

şehrin dış mahallerinden biri 150/15

onun yüreğinin içi 30/13

yoksul çadırının bir kıyısından çıkardığı bıçağı 18/19

atılğanlığının son kertesini 201/21

gecenin serin rüzgarı 31/24

üçüncü günün akşamı 34/21

çalgıların ezgileri arasında 148/18

bu gönderin tepesi 45/13

bir ağaçlığın kıyısı 45/11

(onun) ömrünün en sevinçli anı 59/25

hayat denemelerinin olgunlaştırıp pişirdiği bu uslu Göktürk beği 137/21

gizli bir gönül bağının varlığı 197/14

bozkırda delicesine koşturan atların nal sesleri 185/15

düşünce yığınlarının altında 182/8

Kağan kışının ışıklı ve keskin bakışları 137/15

sinir gerilmelerinin son ucuna 100/3

Büyük Çin duvarının kuleleri 42/1

kendi kılıcının ucu 50/4

bu gencin anasının dedesi 54/20

Çin başkumandanının mührüyle mühürlenmiş olan buyrultu 150/32

şehrin dış mahallelerinden biri 150/16

küçük bir evin kapısı önünde 150/17

5. AİTLİK GRUBU

5.1. Aitlik Grubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN Aitlik Grubunu “Bu grup aitlik ekine dayanan bir kelime grubudur. -ki aitlik eki ile ondan önceki bir kelime grubunun yalın hâli, genitif veya lokatif hâli ile kurulur. Son kelimesinin yalın, genitif veya lokatif hali -ki’yi kabul eden her kelime grubundan aitlik grubu yapılabilir ve bu grup yapıldığı kelime grubuna göre her genişlikte olabilir.” şeklinde açıklamış ve “tarihten önceki, yaşlı adamınki, Ankara ile İstanbul arasında sefer yapan otobüslerdeki” örneklerini vermiştir¹¹⁸.

M. Ata ÇATIKKAŞ Aitlik Grubunu “Aitlik eki -ki ile yapılan gruptur. -ki’li kelimedenden önce gelen yalın genitif ve lokatif ekli isim soylu bir kelimedenden sonra eklenerek grubu meydana getirir. Kelime grubu olarak tek başına zamir olan bu grup, cümlede zamir veya sıfat tamlaması meydana getirir.” şeklinde açıklamış ve “benden önceki (çocuk), evdeki (hesap), gökteki (yıldız) duvardaki (gölge) ...” gibi örnekler vermiştir¹¹⁹.

M. Metin KARAÖRS Aitlik Grubunu “-ki aitlik ekinin yalın, ilgi ve bulunma halli kelime gruplarına eklenmesiyle yapılan bir gruptur. Cümlede zamir ve sıfat olarak vazife yapar.” şeklinde açıklamış ve “harf inkılabından sonraki, küçük çocuğunki, Kayseri ile Ankara arasında sefer yapan yolcu” otobüslerindeki örneklerini vermiştir¹²⁰.

Rasih ERKUL Aitlik Grubunu “-ki aitlik ekiyle yapılan kelime grubudur. Bu kelime grubunda son kelime (yalın, de ve ilgi (-in, -ın ...)) halinde olabilir. Bu kelime grubu tek başına zamir görevindedir. Diğer kelime gruplarında veya cümle içerisinde zamir veya sıfat görevi yüklenir.” şeklinde açıklamış ve “önceki yıl, yaşlı adamınki, seninkiler onunkilerden daha güzeldi (zamir), öndeki öğrenciler içeri girsin (sıfat) gibi örnekler vermişti¹²¹.

Süer EKER Aitlik Grubunu “Aitlik eki -ki ile kurulan gruptur. Aitlik eki sözcük gruplarında ve tümcelerde zamir (seninki geliyor) ya da sıfat (karşıdaki adam)

¹¹⁸ Muharrem ERGİN (2005), s.384-385.

¹¹⁹ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.135.

¹²⁰ M. Metin KARAÖRS (1993), s.16-17.

¹²¹ Rasih ERKUL (2007), s.9.

görevlerinde kullanılır. Aitlik grubunu oluşturan -ki ekinin Farsça kökenli *ki* edatıyla bir ilgisi yoktur. Bu ek bugünkü, dünkü vb. birkaç örneğin dışında ünlü uyumlarına girmez ve bitişik yazılır.” şeklinde açıklamış ve “akşamki, tarihteki, seninki örneklerini vermiştir¹²².

Fuad BOZKURT “İlgi Birliği” adı altında aitlik grubunu ele almış ve şu açıklamaları yapmıştır. İlgi eki, ilgi işlevinde önemli görevler yapar. İki biçimde sözcüklere eklenir:

a) İyelik eki üzerine gelir: Adıllarda ve adlarda iyelik ekinin üzerine gelir. Tamlamada tamlananın yerini tutar: Seninki geldi (!)

b) Bulunma durumu eki üzerine gelir: İlgi eki bulunma durum eki almış ad ya da adıllar üzerine gelir. Belirtme sıfatı işlevi üstlenir: İstanbul’daki adam bizi düşünüyor. Sizdeki para kimsede yok¹²³.

Aitlik Grubuna kaynak eserlerde fazla yer verilmemiştir.

5.2. Metnimizde Tespit Ettiğimiz Bazı Aitlik Grubu Örnekleri:

karşıdaki (bahadır) 170/19

yerdeki (omzunu) 125/7

aradaki (mesafe) 170/26

havadaki (omzunu) 125/6

getirmekteki maksadı 144/14

konaktakiler 150/13

batıdaki savaşların 113/2

karşısındaki üç Göktürk’ün 112/10

tahtadaki yerine 121/26

¹²² Süer EKER (2005), s.468.

¹²³ Gümüş ÖZDEN (2002), s.243.

yüzündeki sessizlik ve durukluk 124/11

ileriki zaferlerin 148/5

belindeki kemer 150/3

belindeki (bıçak) 142/13

gönlümdeki kördüğüm 183/23

benimki 95/5

konak yerindeki nöbetçiler 33/24

gencin sırtındaki 54/3

başındaki 187/28

önlerindeki 174/32

sırığın üstündeki 120/22

Tula ırmağı boyundaki 82/16

babasının hayatındaki 207/14

tümseğin yakınındaki 10/4

dere kıyısındaki 13/23

öteki (yüz) 140/20

öteki kollarını 127/2

evvelki tutsaklığı 133/23

ileriki kuleden 175/11

yarınki savaş 57/31

bulutunki 69/2

ilerdeki atı 33/23

dört bir yandaki 196/15

6. BİRLEŞİK İSİM

6.1. Birleşik İsim İle İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN Birleşik İsmi “Bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubudur. Bir nesnenin çok defa tek tek de adı olan isimler aynı nesneyi karşılamak aynı nesneye beraber ad olmak için doğrudan doğruya eksiz olarak yan yana gelir ve birleşik isim yaparlar. Birleşik isimler Türkçe’de hep has isimdirler. Bazı yer adları ile ikili üçlü bütün, şahıs adları Türkçe’nin birleşik isimlerini teşkil ederler.” şeklinde açıklamış ve “Afyon Karahisar, Mehmet Kaplan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halide Edip Adivar, Orhan Veli, Timurtaş, Demirtaş” gibi örnekler vermiştir.

Ergin ayrıca “Birleşik isim bahsinde birleşik kelime ile birleşik ismi birbirine karıştırmamak lazımdır. Birleşik kelime herhangi bir kelime grubunun kelimelerinin tek bir kelime halinde birleşmesiyle ortaya çıkan unsurlardır.” açıklamasını yaparak Birleşik isim ve birleşik kelime kavramlarının birbirinden farklı olduklarını da belirtmiştir¹²⁴.

Leyla KARAHAN Birleşik İsmi “Bir nesnenin özel adı olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur.” şeklinde açıklamış ve “iki ve daha fazla kelimeli bütün şahıs adları birleşik isimdir. Birleşik isimlerin hepsi özel isimdir.” demiştir. Karahan Birleşik isimlere Ulubatlı Hasan, İkinci Selim, Reşit Rahmeti Arat, Yavuz Sultan Selim, Sultan Selim, Kaşgarlı Mahmut, Tevfik Fikret ... gibi örnekler vermiştir.

Leyla Karahan “birleşik isim ve birleşik kelime birbirine karıştırılmamalıdır. Keçiören, Ulukışla ... gibi birleşik kelimeler, herhangi bir kelime grubunun unsurlarının birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Halbuki birleşik isimler, yan yana sıralana özel isimlerle kurulur.” şeklindeki açıklamasıyla birleşik kelime ve birleşik isim konusuna açıklık getirmiştir¹²⁵.

M. Metin KARAÖRS birleşik isimleri “Birden fazla ismin bir ismin adını yapmak için yan yana gelerek meydana getirdiği kelime grubudur. İkili üçlü şahıs adları ile bazı yer adları birleşik isimleri meydana getirirler” şeklinde açıklamış ve Halide Edip Adivar,

¹²⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.385-386.

¹²⁵ Leyla KARAHAN (1995), s.32-33.

Ali Şîr Nevâyî, Afyon Karahisar, Timurtaş, Ali Nihat Tarlan ...” gibi örnekler vermiştir. Karaörs, ayrıca cins isimlerle yapılan birleşik kelimelerin de birleşik isim haline geçebileceğini belirterek demirtaş - Demirtaş tanpınar - Tanpınar örneklerini vermiştir¹²⁶.

Zeynep KORKMAZ Birleşik Kelimeler ana başlığı altında yan başlık olarak değerlendirdiği Birleşik İsimleri, Birleşik Adlar olarak ele almış ve “Dilimizin birleşik ad oluşturmak için başvurduğu gramer kalıpları ad tamlaması, sıfat tamlaması, ikileme, sıfat-fiil vb. kelime gruplarıdır. Birleşik ad yapısındaki beylik, Unvan, soyadı, millet, boy, yer, şehir, mahalle, köy, dağ, deniz, ırmak vb. dalların büyük bir bölümü de belirtisiz ad tamlaması kalıbındadır: Aydınogulları, Karahanlı Devleti, anadolu Kavaşğı, yunus Emre Mahallesi Cemal Gürsel Caddesi ... gibi.”

Korkmaz’ın, birleşik adlar konusu içinde verdiği örnekler birleşik kelime niteliğindedir¹²⁷.

Rasih ERKUL “Birleşik Kelime/İsim” başlığı altında birleşik kelimenin birleşmiş bir birleşik isim (özel isim), birleşmiş isim tamlaması veya sıfat tamlaması olabileceğini belirtmiştir. “Bilge Kağan, Koca Yusuf, Deli Dumrul” örneklerini sıfat tamlaması kalıbında birleşik, kelime yapan isimlere örnek olarak vermiştir¹²⁸.

Haydar EDİSKUN “Bileşik İsimler” dediği birleşik isimleri “iki ya da daha çok kelimenin aralarına bir ek ya da bağlaç giremeyecek kadar birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki isimdir: Uzunköprü, Taşkasap, sivrisine ... şeklinde açıklamıştır¹²⁹.

Ediskun’un birleşik isim dediği yapılar aslında birer birleşik kelimedir.

6.2. Birleşik İsimlerle İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler:

Türkeli 8/5

Sırtarduş 8/5

¹²⁶ M. Metin KARAÖRS (1993), s.17-18.

¹²⁷ Zeynep KORKMAZ (2003), s.137-143.

¹²⁸ Rasih ERKUL (2007), s.9-11.

¹²⁹ Haydar EDİSKUN (1996), s.129.

Bozkurt 8/30

Batı Türkleri 8/3

Gök Türkler 9/3

Kür Şad 18/24

Dokuz Oğuz 26/13

Tungra Sem 70/18

Kum Sengün 70/13

Dokuz Oğuz Eli 163/20

Uçar Kam 107/1

Gök Börü 108/14

Üçoğul 108/14

Arık Buka 108/15

Karabudak 108/15

Eçine Kür Çur 117/27

Tüng Yabgu 117/21

7. BİRLEŞİK FİİL

7.1. Birleşik Fiil İle İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN birleşik fiili “Bir yardımcı fiile bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil unsuru önce yardımcı fiil sonra getirilir.” şeklinde açıkladıktan sonra Birleşik fiili yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ergin bu iki gruba rica et-, reddet-, mahvol-, hasta ol-, müteesir bulun-, spor yap-, gitmiş ol-; gele bil-, alı ver-, süre gel-, yalvarı gör-, yapadur-, baka kal-, alı koy-, durup dur-, koşup dur-, gibi örnekler vermiştir¹³⁰.

M. Metin KARAÖRS birleşik fiili “Bir ismin veya bir fiil şeklinin bir yardımcı fiille meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve iki grupta değerlendirmiştir. Karaörs “İsimle yapılan birleşik fiil şekillerinin “et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-” yardımcı fiillerinin isimlere getirilmesiyle yapıldığını belirterek “tesadüf et-, zannet-, sabr eyle-, gürültü yap-, almış ol-, söylemiş bulun-“ örneklerini vermiştir.

Karaörs, fiile yapılan birleşik fiil şekillerinin “bir fiilin vokal zarf-fiil ekini veya -ıp, -ip, -up, -üp zarf fiil ekini alarak bir yardımcı fiille beraber meydana geldiğini belirttikten sonra bu gruba “koşa bil-, gele bil-, süre gel-, yapa dur-, baka kal-, yana yaz-, gezip dur-, koşup dur-” gibi örnekler vermiştir¹³¹.

Leyla KARAHAN birleşik fiili “Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur.” şeklinde tanımlamış ve Türkçe’de üç tip birleşik fiil olduğunu belirtmiştir. Bu birleşik fiiller ve Leyla KARAHAN’ın verdiği örnekler:

a) Bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller: şikayet et-, hasta ol-, spor yap-, devam et-, karar kıl-, bahset-, mahvol-, kabul et- ... vb.

b) Bir fiil unsuru ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller: sağlana bil-, oluver-, düşüver-, kala kal-, baka kal-, dönüp dur- ... vb.

¹³⁰ Muharrem ERGİN (2005), s.386-387.

¹³¹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.18-20.

c) Anlama kaynaşmış birleşik fiiller: para ye-, boş ver-, baş kaldır-, yol ver-, şehit düş-, kan kustur-, gönül ver-, kulak kabart-, gözden geçir- ... vb¹³².

Rasim ŞİMŞEK, “EYLEM ÖBEKLERİ” başlığı altında konuyu şöyle değerlendirmiştir: “Yalın ya da çekimli ekli bir adla bir eylemden oluşan çekim öbeğine eylem öbeği denir. Türkçe dilbilgisi kaynaklarında “eylem öbeği” ad altında incelenen dilbirimleri kimi bileşik eylemlerdir. Birleşik eylem, iki ya da daha çok sözcüğün yeni bir kılışı, karşılamak üzere birleşip kaynaşmasıyla oluşan dilbirimidir. Tek bir kavramı adlandıran bu birim ayrı yazılan öğelerden de oluşsa, gerçek bir sözdizimi sayılmaz. Bununla birlikte kimi bileşik eylemler sözdizimi birimi özelliği taşır. En çok da anlam bilgisinde deyim olarak değerlendirilen bileşik eylemlerde görülür bu özellik. Örneğin, “boyun eğmek, can atmak, deve yapmak, göze girmek, hapı yutmak, yüreği ağzına gelmek ... vb.”.

Şimşek, Eylem Öbeklerini 1) Özneye Dayalı Eylem Öbekleri (dağlar dayanmamak, hava bozmak, adı çıkmak, gönlü kalmak, sabrı taşmak ...) 2) Nesneye Dayalı Eylem Öbekleri (yara açmak paçaları sıvamak, tadını çıkarmak, şifa bumak, sürgün olmak ...) 3) Dolaylı Tümlece dayalı Eylem Öbekleri (ayağına dolaşmak, eceline susamak, çileden çıkmak, kanına girmek ...) 4) Belirteç Tümlecine Dayalı Eylem Önekleri (pas geçmek, ucuz kurtulmak, yan bakmak, ileri gitmek, karnı zil çalmak, dillere destan olmak ...) şeklinde dört grupta değerlendirmiştir¹³³.

Zeynep KORKMAZ, birleşik fiili “(Alm. Zusammengesettes verbum, komplexes verbum; Fr. verbe compose, verbe complex; İng. compound verb, comlex verb; Osm. mürekkep fiil) isim soylu bir kelimeyle etmek, eylemek olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü; kabul etmek, hissetmek, sağ olmak, yok olmak, açivermek anlatabilmek, olagelmek, bakakalmak, bekleyi görmek, didinip durmak ... vb. şeklinde tanımlamıştır¹³⁴.

Vecihe HATİPOĞLU konuyu “Birleşik Sözcükler (Kalıplaşmış anlatımlar ana başlığı altında “Birleşmiş Olarak Kullanılan Yardımcı Eylemler” adı ile ele almıştır. Birleşik fiilleri “Bazı eylem kökleriyle kurulmuş, birleşik sözcükler de vardır. Bunların çoğu bir

¹³² Leyla KARAHAN (1995), s.36-39.

¹³³ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.376-378.

¹³⁴ Zeynep KORKMAZ (1992), s.27.

eylem kökünün ulaç biçimiyle kullanılan başka eylemler ya da ses düşmesine veya ses türemesine uğrayan sözcüklerle birleşmiş olan yardımcı eylemlerdir.” şeklinde tanımlamış ve birleşmiş eylemleri:

a) Bir Adla Bir Eylemden Kurulan Birleşmiş Eylemler (hissetmek, affetmek, reddeylemek, emrolunmak, söz etmek, dert olmak, inat etmek ... vb.) b) İki Eylem Kökünden Kurulan Ulaçlı Birleşmiş Eylemler (gelebilmek, okuyuvermek, düşeyazmak, gidedurmak, bakakalmak ...) olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir¹³⁵.

Ahmet TOPALOĞLU, Birleşik Fiili “(Osm. fi’l-i mürekkeb; Fr. verbe compose). Bir yardımcı fiilin bir isme veya bir fiil şekline eklenmesiyle meydana gelen öbek. Ör: adam emek, reddetmek, hesap eylemek, yok olmak, bakakalmak, süregelmek ... vb.” şeklinde tanımlamıştır¹³⁶.

M. Ata ÇATIKKAŞ, Birleşik Fiilleri VI. Bölüm “FİİLLER” ana başlığı altında incelemiştir. Çatikkaş Birleşik Fiilleri a) Yardımcı fiillerden meydana gelen birleşik fiiller b) İki Fiilin Birleşmesiyle Meydana Gelen Fiiller olmak üzere ikiye ayırmış ve “yardım et-, mahvet-, bahset-, arz eyle-, şükreyle-, duymuş ol-, keşfol-, memnun kıl-, gelemem, açmayabilir, geliverme-, okuyuver- çıkagel-, şaşakal-, bakakal-, düşeyaz-, öleyaz ... vb. örnekler vermiştir¹³⁷.

Nurettin KOÇ, birleşik fiili “EYLEM (FİİL)” ana başlığı altında “Birleşik Eylem” adı altında ele almış ve birleşik eylemi “(Alm. komplexes verbum; Fr. verbe compose, İng. compound verb, complex verb). adında da anlaşılacağı gibi birden çok sözcükle kurulur. Elde edilen bu sözcük öbeğinde son sözcük eylemdir. Bu eylem diğer sözcüklerle biçim ya da anlam bakımından kaynaşır kalıplaşır şeklinde açıklama ve birleşik eylemleri üç kümede toplamıştır: a) Yardımcı eylemlerle kurulmuş Birleşik Eylemler: arzu etmek, davet etmek, affetmek, emretmek, lazım olmak, razı olmak, alakadar olmak, rahmet eylemek, yol eylemek, naz eylemek, sabreylemek, mutlu kılmak, namaz kılmak, sahip kılmak ... vb. b) İki Eylemle Kurulmuş Birleşik Eylemler: alabilmek, bulabilmek, gelivermek, ölüvermek, bakakalmak, geledurmak ... vb. c) Deyimleşmiş Birleşik

¹³⁵ Vecihe HATİPOĞLU (1972), s.36-45.

¹³⁶ Ahmet TOPLAOĞLU (1989), s.42,43.

¹³⁷ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.123-124.

Eylemler (daldan dala konmak, damarı tutmak, gözü doymak, elden çıkarmak, iğne ipliğe dönmek ...)

Koç, Birleşik Eylem konusuna oldukça geniş yer ayırmış ve bolca örnek vermiştir¹³⁸.

Haydar EDİSKUN “Birleşik Fiiller” konusunu “FİİLLER” ana başlığı altında Bileşik Fiiller olarak ele almıştır. Ediskun Bileşik Fiilleri “iki yada daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki fiillerdir: gel-i-ver-, gelmez ol-, gel-i vermiş ol-, his(s) edebil-, geelcek ol-, göz at-, hasta düş- ... gibi” şeklinde açıklamıştır. Ediskun Birleşik Fiiller dört öbek altında toplamıştır: “Birinci öbek: iki ya da daha çok fiilden oluşmuş bileşik fiiller, ikinci öbek: Bir ortaç ile ol- yardımcı fiilinden duşmuş bileşik fiiller, üçüncü öbek: İsim kök ya da gövdesinden bir kelime ile et-, eyle-, kıl-, buyur-, ol-, yardımcı fiillerinden biriyle oluşan bileşik fiiller. Dördüncü öbek Anlamca kaynaşmış bileşik fiiller.

Ediskun da bileşik fiiller konusunu ayrıntılı olarak incelemiş her bir öbeği de kendi içinde gruplara ayırıp örnekleri olumlu olumsuz, yazım şekli, anlamı ve yapılışı bakımından izah edip örneklendirmiştir¹³⁹.

Neşe ATABAY vd., Birleşik Fiili, Bileşik Eylem olarak adlandırılmış ve “Bir sözcükle hem anlam hem de biçim yönünden kalıplaşarak oluşan eylemlerdir.” şeklinde tanımlamışlardır. Üç grupta değerlendirdikleri Bileşik fiiller ve örnekleri şöyledir: a) Yardımcı eylem adını verdiğimiz sözcüklere oluşan bileşik eylemler: tahrip etmek, niyaz etmek, hissetmek, empoze etmek; b) Türkçede -i ve -e’li ulaçlarla *vermek, bilmek, durmak, kalmak, yazmak* eylemlerinin birleşmesiyle oluşan ve tümünü ulaçlı bileşik eylemler adı altında topladığımız yeterlik (söyleyebilmek) tezlik (söyleyivermek) sürerlik (gidedurmak) ve yakınlık (düşeyazmak) eylemleri c) Ad ya da ad soylu bir sözcükle bir eylemin oluşturduğu bileşik eylem: yüz bulmak, göze girmek, başa kakmak, dile düşmek gibi¹⁴⁰.

Rasih ERKUL Birleşik Fiili “Bir isim veya bir fiilin bir yardımcı fiile meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve birleşik fiili a) İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: yardım etmek, hasta olmak, sabreylemek, şaka yapmak, tedbir almak,

¹³⁸ Nurettin KOÇ (1996), s.343-352.

¹³⁹ Haydar EDİSKUN (1996), s.228 (248).

¹⁴⁰ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.184.

hoş görmek, şart koşmak ... vb. b) Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: gelebilmek, alıvermek, düşeyazmak, bakakalmak, donakalmak ... gibi” iki grupta değerlendirmiştir¹⁴¹.

M. Kaya BİLGEGİL “Yapıları Bakımından Fiiller” başlığı altında Bileşik Fiilleri ele almış ve üç grupta değerlendirmiştir.

a) Yardımcı Fiiller ve onlarla teşkil olunan bileşik fiiller: Temenni ediyor, niyaz eyledi, merhum kıldı, muhtaç olduk, tenezzül buyuracak.

b) İki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan bileşik fiiller: yazabildim, bakıveriniz, düşeyazdı, bakakaldı.

c) Kaynaşma yoluyla Teşkil Edilen Bileşik Fiiller: Mihnet çekmiş, yorgun düşmüş, deliye dönmüş, kan yutturmuş, belini doğrultmadı, dile düşmüş, evde kalmış gibi.”

Bilgegil imla kuralına göre, içinde ses düşmesi bulunmayan veya kaynaşma esnasında her iki terimi de anlamını değiştirmemiş olan bileşik fiiller aralıklı, diğerleri bitişik yazılmaktadır” şeklinde not düşmüştür¹⁴².

Coşkun AK Birleşik Fiili “En az iki sözcüğün birleşip kalıplaşması sonucunda yeni bir iş oluş hareket anlatan fiillerdir” şeklinde tanımlamış ve a) Yeterlik fiili (okuyabilmiş), b) Tezlik Fiili (alıvermiştik), c) Sürelik fiili (yazadursunlar), d) yaklaşma fiili (düşeyazdı)” şeklinde dört grupta değerlendirmiştir¹⁴³.

Tuncer GÜLENSOY Birleşik Fiilleri “Birden fazla kelimenin birleşmesinden oluşan fiillere birleşik fiiller adı verilir” şeklinde tanımlamış ve şu şekil de gruplandırmıştır:

a) isim + yardımcı fiil: hissetmek, kaybolmak, dua et-, söz al- ... gibi.

b) Asıl Fiil + (-A, -E, -I, -İ, -U, -Ü, -IP, -İP, -UP, -ÜP Zarf Fiil ekleri) + Yardımcı Fiil: gide durdu, çıkageldi, bakakaldı, geliverdi, ... gibi.

¹⁴¹ Rasih ERKUL (2007), s.11-12.

¹⁴² M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.280-282.

¹⁴³ Coşkun AK (2005), Türk Dili, Ankara, s.27.

c) Deyimleşmiş Birleşik Fiiller: Gönül almak, surat asmak, fırça çekmek, ... gibi¹⁴⁴.

Tahsin BANGUOĞLU “Birleşik Fiil Tabanları” başlığı altında birleşik fiiller konusuna değinmiştir. Banguoğlu “Yardımcı Fiillerle” yapılan birleşik fiilleri “Salt kılış ve oluş bildiren, etmek ve olmak fiilleri ve eylemek, yapmak, kılmak gibi anlamdaşları yalnız kullanılışları dışında yardımcı fiil olarak birçok isim tabanları ile belirsiz nesne kalıbında kaynaşarak birleşik fiiller meydana getirirler.” şeklinde açıklamış ve “alt etmek, yardım etmek, söz etmek, kul olmak, şart koşturmak ...” gibi örnekler vermiştir¹⁴⁵.

Biz de Muharrem Ergin’in, Birleşik Fiillerle ilgili gruplandırmasından yola çıkıp BİRLEŞİK FİİLLERİ iki grupta değerlendireceğiz.

7.2. Birleşik Fiillerle İlgili Metnimizde Tespit Ettiğimiz Örnekler:

7.2.a. İsim + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller

et- fiiliyle yapılan birleşik fiiller

icab ediyordu 154/12

alt etmelerinde 141/2

sarf ediyor 125/1

çark ettiler 119/10

devam ediyorlardı 108/26

davet etti 108/25

idare ediyordu 113/13

kaybetmişti 103/17

kabul ediyor 102/18

bahsederek 139/6

¹⁴⁴ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.402-403.

¹⁴⁵ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.314-316.

pişman ediyor 50/15

seyrediyordu 50/18

acele ediyordu 54/6

hissetti 76/20

reddeden 76/18

teklif etmişti 33/13

hizmet edemedim 38/29

akın ettiler 83/20

keşfetmişti 59/2

kâr etmedi 95/24

idare ettin 66/17

ilan ediyorum 66/8

itiraf ediyordu 67/20

hitap etti 70/17

yok edecekler 70/6

emretti 74/13

tarif etti 93/16

tecelli etmiş 94/14

ol- fiiliyle yapılan birleşik fiiller

aydın olsun 33/21

farkında olmadık 71/8

mal oldu 48/4

razı olmuştu 113/15

sahibi olmuş 22/1

mecbur oluyordu 73/28

tutsak olmuştu 92/17

deyimleşmiş birleşik fiiller

and içtiler 46/7

baş eğdirerek 66/24

baş vurdu 131/5

buyruk verdi 84/6

cevap vermişti 21/21

çileden çıkarmıştı 91/14

dikkat kesildi 38/24

farkına varmak 38/3

farkolunuyordu 72/28

geri kalmak 22/10

geri kalmamıştı 47/24

gönül vermek 184/28

gözden geçirdi 58/6

harekete geçtik 70/4

hasret kalmıştı 35/13

hüküm veriyordu 78/16

ilave etti 45/23

minnet bilirim 39/23

sağ kalmıştı 21/6

söz veriyor musunuz? 46/5

vaz geçti 123/4

vazgeçirmeye 95/16

yer almıştı 34/3

yola koyuldu 95/27

7.2.b. Fiil + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller

yüriyebilecek 101/3

dayanabilecek 101/24

olabilecek 104/11

gelebilirler 108/8

anlyabilir 144/22

doğurabilir 212/8

yapabilmiş 93/1

söyliyebilirim 96/21

bulabilir 67/18

bulabildikleri 82/8

koyuverdi 93/9

düşeyazdım 79/10

8. ÜNVAN GRUBU

8.1. Dilcilerin Unvan Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN, unvan grubunu “Bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur. Şahıs ismi önce, unvan veya akrabalık ismi sonra gelir. Her iki unsur da hiç bir ek almaz. Doğrudan doğruya yan yana getirilirler: Ahmet Bey, Hasan Efendi, Nuri Çavuş, Kerim amca, Osman baba, Meryem ana, Oğuz Kağan, Bayındır Han ... vb. “şeklinden açıklamıştır.

Ergin ayrıca unvan ve akrabalık isimlerinin başa getirildiği durumlarda birleşik ismin meydana geldiğini belirterek “Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dede Korkut, Molla Kasım, Kraliçe Elizabet ... vb. örneklerin birleşik isim olduğunu belirtmiştir¹⁴⁶.

M. Metin KARAÖRS unvan grubunu “Bir şahıs ismi ile unvan veya akrabalık isminin ek almadan berabere meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde açıklamış ve Veli Bey, Fatma nine, Perihan hanım, Buğra Han, Veli efendi, Emin amca ... vb.” örnekler vermiştir. Karaörs ayrıca “Türkçe’de unvan ve akrabalık isimleri sona gelir. “bay” ve “bayan” kelimelerinin tutunmayışının ve yadırganmasının sebebi başa geldiği içindir.” demiştir¹⁴⁷.

Leyla KARAHAN unvan grubunu “Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır. Karahan unvan grubuna “Çağrı Bey, Bilge Kağan, Mehlika Sultan, Ali Dede, Mehmet Akif Bey, Perüz Efendi ... vb. örnekler vermiştir¹⁴⁸.

Rasim ŞİMŞEK unvan grubunu “SAN ÖBEĞİ” başlığı ile ele almıştır. Şimşek san öbeğiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Kişi toplum, içinde, soydaşları arasında adı sanı ile tanınır, bilinir. Çünkü san kişinin toplum içindeki özel yerini, onurunu gösterir. Bu bakımdan san adları nitelik kavramı taşır. Bir kişi adıyla buna bağlı san adının oluşturduğu niteleme öbeğine san öbeği denir. “Şimşek san öbeğinde san adı belirten kişi, adı belirtilendir. Bu duruma göre, san öbeğinde temel öge kişi adıdır. Bu ad san adından önce geldiğine göre san öbeği Türk sözdiziminde öge sırasını belirleyen

¹⁴⁶ Muharrem ERGİN (2005), s.389-390.

¹⁴⁷ M. Metin KARAÖRS (1993), s.20-21.

¹⁴⁸ Leyla KARAHAN (1995), s.30-31.

ana ilkeye aykırı bir kuruluştadır” dedikten sonra “Mehlika Sultan, Oğuz Kağan, Ahmet Midhat Efendi, Cevdet Paşa, Valide Sultan, Nigar Hanım ... vb.” örnekler vermiştir¹⁴⁹.

M. Ata ÇATIKTAŞ, unvan grubuna ‘Bir şahıs ismiyle unvan veya akrabalık isimlerinden meydana gelen kelime grubudur’ şeklinde tanımlamış ve şöyle eklemiştir: “Bu grupta şahıs önce, unvan veya akrabalık ismi sonra gelir. Bu grubun unsurları ek almaz ve vurgusu birinci kelime üzerindedir. Unvan grubunu meydana getiren birinci isim unsuru birleşik isim veya kelime grubunda olabilir.” Çatıkkaş bu ifadeler doğrultusunda şu örnekleri vermiştir: “Ali Bey, İsmail Efendi, Neriman Hanım, Ali Çavuş, Zeynep Teyze, İstemi Han, Mustafa Kemal Paşa... vb.”¹⁵⁰

Tahsin BANGUOĞLU “YANAŞMA TAKIMLARI” ana başlığı altında unvan grubunu “San öbekleri” adı ile ele almış ve “San (titre) anlatan adların kişi adlarına yanaşmasıyla meydana gelen yanaşma takımları çok kullanılır. Bunlara san öbekleri (groupe de titre) adını veririz. San olan ad genel bir nezaket adı olur, yahut kişinin ailedeki ve topluluktaki onurunu gösteren akrabalık, meslek ve rütbe adlarından olabilir.” şeklinde açıklamış ve “Türkan Hanım, Sami Efendi, Dursun Ağa, Fatma Kadın, Hasan Onbaşı, Yusuf Hoca, Yaşar Amca ... vb.” örneklerini vermiştir¹⁵¹.

Kaya BİLGEGİL Unvan Grubunu, Unvan Grupları (Atf-1 Beyan) başlığı altında ele almış ve ‘Şahıs isimleri ile o isim sahiplerinin lakap, künye, rütbe, sıfat ve mevkilerini ifade eden kelimelerin teşkil ettiği gruplardır’ şeklinde tanımlamış ve unvan grubuna ‘Mehmet Kaplan, Baha Kızı Emel, Püsküllü İsmail Hakkı, Emeti Hala, Ali Ağa, Mimar Sinan, Çilingir Ali, Mülazim Hasan Efendi, Kaymakam Mahir Bey ... vb.’ örnekler vermiştir¹⁵².

Haydar EDİSKUN, “İSİMLER” ana başlığı altında “İnsan ve Unvan Adları” yan başlığında “İslamı benimsmeden önceki insan ve unvan adlarının çoğu Türkçedir (Ulu Taş, Uslu Han, Bilge Han ... vb). İslamı benimsedikten sonraki insan adları ilk zamanlarda iki yol izliyor: Biri Türk ulusunun büyük çoğunluğunca kullanıla gelen Türkçe adlar; öbürüde ulusun azınlığınca izlenip kullanılmaya başlayan Arapça adlar. Bir zaman geliyor ki Arapça adlar halkın büyük bir çoğunluğuna yayılıyor.” şeklinde

¹⁴⁹ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.364-366.

¹⁵⁰ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.136

¹⁵¹ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.513-515

¹⁵² M.Kaya BİLGEGİL (1988), s.160-162

açıklama yapmış ve “Kılıç Aslan, İnanç Hatun, Bali Bey, Barak Sultan, Hatun Ana, Turhan Sulta, Nigar Hanım... vb.” örnekler vermiştir.¹⁵³

Zeynep KORKMAZ unvan grubuna ‘Bir şahıs adı ile bir unvan veya akrabalık gösteren ismin eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubu unvan gösteren isim şahıs adından önce de sonra da gelebilir: Bilge Kağan, İlbilge Hatun, Költigin, Dede Korkut, Mimar Sinan, Mütercim Asım, Turgut Reis, Gülsüm Bacı, Hasan Kaptan, Muallim Nacı, General Kazım Karabekir... vb’ şeklinde açıklamıştır.¹⁵⁴

Mazhar KÜKEY unvan grubunu ‘Unvan Öbeği’ diye adlandırmış ve şu şekilde tanımlamıştır: ‘Bir kişi adıyla unvan gösteren bir adın oluşturduğu sözcük öbeğine unvan öbeği adı verilir. Unvan öbeklerinde kişi adı önce; unvan gösteren ad sonra gelir. Verdiği örneklerden bazıları şunlardır: Mustafa Kemal Paşa, Abdullah Çavuş, Ali Dayı, Ayşe Nine, Zeynep Abla, Naim Efendi, Aliye Hanım, Ferhat Ağa...¹⁵⁵

Rasih ERKUL Unvan Grubunu ‘Bir kişi adıyla bir unvan veya akrabalık isminden oluşan kelime grubudur.’ şeklinde tanımlamış ve ‘Ahmet Bey, Ali Efendi, Kerim Amca, Nuri Çavuş, Bayındır Han, Zeynep Hatun, Osman Baba, Şükran Teyze... vb’ örnekler verilmiştir.¹⁵⁶

Jean DENY unvan grubunu ‘Beyanlı Atıf Öbekleri’ başlığında ele almış ve yanaşık <<en apposition>> ve kaynaşık <<mezci>> iki veya daha çok isimden yapılmış öbeklere beyanlı atıf (atfı beyan) terkihi <<groupe appositionnel>> adını veriyoruz. Türkçede bu öbekler belirtici öbeklerden şu ayırdımlarla ayrılırken 1. bir tertip içinde bulunan hadler bazı hallerde ihtiyaca göre yer değiştirebilir; 2. öbeğin bütününe ait olacak lahikaların daha kolayca gelip katılmalarına müsait olur; 3. her zaman bir şahsı ve onun vasfını bildirir (de hiçbir zaman bir eşyayı bildirmez). Türkçede atfı beyan terkipleri en az iki haddi havi olup bunların biri bir has isim (bazen de bir şahıs zamiri) olur, ötekisi ise çok kere adı söylenen şahsın resmi veya ictimai mevki, hal ve

¹⁵³ Haydar EDİSKUN (1996), s.105

¹⁵⁴ Zeynep KORKMAZ (1992), s.163-164.

¹⁵⁵ Halil GÜL (2007), s.55

¹⁵⁶ Rasih ERKUL (2007), s.14

keyfiyetini bildirir.’ şeklinde açıklamış ve ‘Mimar Sinan, Cemaleddin Efendi, Tevfik Bey, Kraliçe Victoria ... vb.’ örnekler verilmiştir¹⁵⁷.

Ahmet BESEREK, unvan grubunu ‘Unvan veya akrabalık bildiren bir kelime ile birlikte kullanılan özel isimlerden meydana gelir. Burada ilk kelime belirten ikinci kelime belirten durumundadır.’ şeklinde açıklamış ve ‘‘Said Halim Paşa, Gülizar Hanım, Binbaşı Asım Bey, Genelkurmay Başkanı, Sultan Selim’’ örneklerinin vermiştir¹⁵⁸.

Süer EKER, unvan grubunu ‘‘bir kişi adıyla bir unvan veya akrabalık gösteren ismin eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubudur.’’ şeklinde tanımlamış ve ‘‘Ali Teğmen, Mustafa Çavuş, Mustafa Kemal Paşa, Ali Yüzbaşı, Piri Reis, İsmail Kaptan’’ örneklerini vermiştir. Eker ayrıca ‘‘Sultan’’ sözcüğünün sona gelmesiyle oluşan Hürrem Sultan, Kösem Sultan vb. öbeklerini kadınlar için, başa gelmesiyle oluşan öbekleri ise erkekler için kullanıldığını belirtmiştir: Fatih Sultan Mehmet, Sultan Beyazıt vb.¹⁵⁹

8.2. Unvan Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler:

Çin Kağanı Tay-Tsung 5/1

Sırba Tegin 8/21

Çıbı Kağan 12/7

Bumun Kağan 13/30

Kıraç Ata 14/14

Böğü Alp 17/15

Yüzbaşı Kutluk 19/23

Börü Bey 20/13

Onbaşı Örpen 20/14

¹⁵⁷ Jean DENY (1941), s.761-763.

¹⁵⁸ Ahmet BESEREK (1991), s.29-30.

¹⁵⁹ Süer EKER (2005), s.468-469.

Binbaşı Böğü Alp Oğlu Örpen 21/16

Yüzbaşı Ven 21/25

Yüzbaşı Kadir Bağa 26/9

Kara Kağan 26/27

Tulu Han 26/28

Ay Hanım 28/21

Baz Kağan 29/2

Boyla Bağa Tarkan 62/5

İlteriş Kağan 66/9

Yüzbaşı Örpen 72/23

Onbaşı Ururgu 74/30

Yüzbaşı Börü 77/16

Yüzbaşı Yağmur 77/17

Topal Onbaşı Yula 187/2

At Uşağı Çalkara 187/4

Yüzbaşı Börü 201/18

Vu Katun 160/9

Tüng Yabgu Kağan 107/23

Kara Kağan 108/13

Işbara Alp 108/14

Binbaşı Pars 108/17

Çuluk Kağan 109/26

İçing Katun 109/32

Yüzbaşı Ezgene 112/20

Çıbı Tegin 11/28

9. ÜNLEM GRUBU

9.1. Ünlem Gurubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN, ünlem grubunu “Ünlem grubu bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur. Seslenme edatı önce, isim sonra gelir. Eksiz bir birleşme olur. Edat tek kelime halinde, isim unsuru ise bir isim veya isim yerine geçen bir kelime grubu halinde bulunur. Grubun vurgusu seslenme edatı üzerinde olup kuvvetlidir. Ünlem grubu, tabii hitaplarda kullanılır.” şeklinde açıklamış ve “A beyim, be birader, be adam, bre kız, e arkadaş, hey Allahın kulu, ya Ali, ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker” örneklerini vermiştir.¹⁶⁰

M. Metin KARAÖRS, ünlem grubunu “bir isim unsuru ile bir seslenme edatının meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve “be kız, hey arkadaş, Ey Türk Gençliği, ey benim her taşı bir mabed-i iman yurdum, ey şimdi süzgül rüzgarlarla dalgalı, bre adam... vb.” örnekler vermiştir.¹⁶¹

M. Ata ÇATIKKAŞ, ünlem grubunu “Seslenme edatı ile bir isimden meydana gelen kelime grubudur.” şeklinde açıkladıktan sonra “a kardeşim!, hey birader!, Ey Türk Gençliği!, ya Resulullah!, ya Rab!” örneklerini vermiştir.¹⁶²

Leyla KARAHAN, ünlem grubunu “Bir ünlem edatı ve bir isim unsurundan kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve “Bre yalan dünya, hey çocuklar, ey Türk istikbalinin evladı, a benim aslan oğlum, hey Sakarya, ey tatlı ve ulvi gece... vb.” örnekler vermiştir.¹⁶³

Jean DENY, ünlem grubuna “nidalar” demiştir ve iki türlü nidalık <exdamtif> edatlar vardır. 1. çağrılı <interpellatif> nidalar ki muhatabı çağırmak, ondan birşey sormak, ona bir iş gördürmek veya birşey göstermek için dikkati çekmeye yarar. 2. Dokunaklı <affectif> nidalar ki nefsanî <subjektif> mahiyette olup, ruhun dokunaklarını (duyu ve duygularını) ifade ederler; bunlar haykırılı nidalardır. Çağrılı bir nida haykırılı bir

¹⁶⁰ Muharrem ERGİN (2005), s.390.

¹⁶¹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.21-22.

¹⁶² M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.137.

¹⁶³ Leyla KARAHAN (1995), s.33-34.

kavramla da manaca çeşitlenebilir.” şeklinde açıklanmıştır. Deny nidalara “ey çocuk, a gözümün bebeği, a kardeş, bu böyle mi olur? ...” gibi örnekler vermiştir¹⁶⁴.

Rasih ERKUL ünlem grubuna “Bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur.” Seslenme edatı önce, isim unsuru sonra gelir. Eksiz bir birleşme olan ünlem grubunda edat tek kelime, isim ise bir isim yerine geçerli kelime grubu olabilir. Ey arkadaş!, Be adam!, Ey Türk Gençliği!,” şeklinde açıklanmıştır¹⁶⁵.

Tahsin BANGUOĞLU ünlem grubuna “ünlem öbekleri” demiş ve “asıl ünlemlerle kurulmuş veya çağrı halinde adlar ve belirtme öbeklerinden meydana gelmiş olurlar ve çok defa bir ünleneni kapsarlar. Kuralca ünlem önce gelir. Bu asıl ünlem ise çoğu zaman bir soruşturma ünlemi olur.” şeklinde açıklamış ve “hey Mustafa!, bre kurnaz, haydi kızım, hişt boyacı, vay maskara... vb.” gibi örnekler vermiştir¹⁶⁶.

Rasim ŞİMŞEK, ünlem grubunu “ünlem öbeği” olarak adlandırmış ve “Seslenme ünlemi ile çağrı durumunda bir addan oluşan belirtme öbeğine ünlem öbeği denir.” şeklinde tanımlamış “hey Dirse Han, ey Vuslat!, y Rab!, a budala...” gibi örnekler vermiştir¹⁶⁷.

Süer EKER, ünlem grubunu “Bir ünlem edatı ile ona bağlı bir ad ögesinden oluşan sözcük grubudur. Ünlem edatı baştır.” şeklinde tanımlamış ve “Ey Türk Gençliği!, hey koca topçu!, ey yükselen yeni nesil!...” gibi örnekler vermiştir¹⁶⁸.

Nurettin KOÇ, “Ünlemler” ana başlığı içinde ünlem grubunu “Ünlem öbekleri” olarak ele almıştır. Koç Ünlem grubunu “Fazla olmamakla birlikte, içinde ünlem bulunan kalıplaşmış anlatımların ya da birkaç ünlemin birden kullanılmasıyla oluşan öbeklerin de ünlem gibi kullanıldığını görüyoruz.” şeklinde açıklamış ve “vay canına!, yok be!, yuh be!, Ey yüce tanrım!, hadi canım sen de! ...” gibi örnekler vermiştir¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Jean DENY (1941), s.676-679.

¹⁶⁵ Rasih ERKUL (2007), s.14

¹⁶⁶ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.518-519

¹⁶⁷ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.398-399

¹⁶⁸ Süer EKER (2005), s.476

¹⁶⁹ Nurettin KOÇ (1996), s.298

Nurettin DEMİR, vd hazırladığı çalışmada “ünlem grupları” başlığı ile ünlem grubunu, “Bir ünlem ve bir isim veya isim grubundan oluşur: hey arkadaşlar, ey Türk gençliği vb.” şeklinde açıklamışlardır¹⁷⁰.

Zeynep KORKMAZ, “ünlemlerin cümledeki yeri” başlıklı konuda ünlem grubuna şöyle değinmiştir: “Ünlemler söz içinde tek başlarına kullanıldıkları gibi bir ad ögesi ile birleşerek ünlem grubu da oluştururlar. Bu durumda grubun her iki ögesi şekil bilgisi açısından birbirleri ile herhangi bir ek almadan birleşir. Ünlem grubundaki ad ögesi bir ad veya sıfat tamlaması da olabilir. Hatta bu ünlem grubunda birden fazla ad da bulunabilir. Ünlem grubu genellikle cümle grubuna katılmaz ve hitap olarak kullanılır.” Zeynep Korkmaz ünlem grubuna şu örnekleri vermiştir: Hah işte gör!, ama dikkatli basınız!, Ey hanların gönlümüzü sızlatan duvarları, gel gel pisi pisi!... gibi¹⁷¹.

9.2. Ünlem Grubu İle İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler:

Hayır ana! 11/3

Ana, bak! 15/26

Oğul! 14/11

Tonyukuk! 42/18

Bana ün verdin Ay Hanım! 40/9

Gök girsin, kızıl çıksın! 46/8

Ayda! 44/23

Kancık Dölü! 49/6

Bu birinci oğlumun hakkı! 49/17

Vurma! 52/1

Davran! 52/3

¹⁷⁰ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.205.

¹⁷¹ Zeynep KORKMAZ (2003), s.1143-1144.

Al! 52/9

Tırak!...Tırak!...Tırak!... 57/4

Dedem bu sabah uçmaya varmıştır Şad! 62/3

Türk çerisi! 66/23

Buyur Kağan! 70/14

Davranın! Ardımdan İleri!... 72/33

Kağanımız uçmaya vardıysa sen sağ ol! 83/16

Ulan Gök Türk!... 86/22

Amma da dik başlı kişisin be! 87/2

Albız alsın! 87/2

Peki yiğit! 93/23

Ötesine karışma! 95/14

Yurdumuza hoşgeldin Ersegün Beğ! 98/5

Gök Türk Beği! 103/31

Yazıklar olsun! 102/15

Hay od düşesi gönül! 102/25

Bey yiğit! 104/1

Durun! 108/6

Kür Şad'ın oğlu! 143/21

Evet! Söyle bakalım! 157/18

Kapının dışına fırla!... Kapamak isteyenleri okla! 174/12

Güzel dedin be onbaşı! 185/5

Kür Şad'ın torunu olmak! 193/19

Ay Hanım! Ay Hanım 211/8

Hey! Onbaşı Urungu! 211/11

10. SAYI GRUBU

10.1. Sayı Grubuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN sayı grubunu “Türkçede sayılar üç şekilde karşılanmaktadır: 1. Tek kelime ile, 2. sıfat tamlaması ile, 3. sayı grubu ile. Tek kelime ile karşılanan sayılar bir, iki, üç, otuz, elli, yüz, bin... vs sıfat tamlaması ile karşılanan sayılar iki yüz, iki bin, dört bin, iki milyon..., sayı grubu ile karşılanan sayılar ise tek kelimelik sayıların on dan sonrakilerin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ara yerlerindeki sayılardır: on bir, iki yüz kırk, bir dört yüz bin altı yüz yirmi üç... gibi.” şeklinde açıklamıştır. Ergin ayrıca sayı grubuyla ilgili olarak “Sayı grubunda büyük sayı önce, küçük sayı sonra getirilir. Sayı grubunda vurgu ikinci unsurda yani küçük sayı üzerinde bulunur. Sıfat tamlaması şeklinde olsun, sayı grubu şeklinde olsun çok kelimeli sayıları bitişik yazmamak lazımdır.” şeklinde açıklama yapmıştır¹⁷².

M. Metin KARAÖRS sayı grubu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Türkçede sayılar tek kelimelik sayılar, sıfat tamlaması halinde olan sayılar, sayı grubu halinde sayılar olmak üzere üç şekilde karşılanır.”. Karaörs sayı grubuna şu örnekleri vermiştir: 1. tek kelime ile bir, otuz, seksen, milyon, trilyon...; 2. sıfat tamlaması ile iki yüz, beş bin, beş milyon, dokuz milyar...; 3. sayı grubu ile on yedi, iki bin beş yüz, altı trilyon yedi yüz milyar iki yüz elli milyon kırk beş bin sekiz yüz yetmiş altı... gibi.¹⁷³

Rasim ŞİMŞEK sayı grubunu “sayı öbeği” olarak adlandırmış ve “birinci ögesi ikincisinden daha büyük bir niceliği gösteren sayı adına sayı öbeği denir.” şeklinde tanımlanmıştır. Şimşek sayı öbeğini ön ad takımı ile karşılaştırmış ve “ön ad takımı dışındaki bu sayı adlarına sayı öbeği adı verilmektedir. Sayı öbeği ön ad takımı dışında kalan öbek biçimindeki sayı adlarını kapsar.” denilmiştir. Şimşek sayı öbeğine “beş, on, yüz, on beş, iki yüz, vb.” örnekler vermiştir.¹⁷⁴

Nurettin DEMİR vd. hazırlamış olduğu çalışmada “tamlayan ve tamlanan ilişkisi bulunmayan kelime grupları” başlığı altında sayı grubuna yer vermişler ve “aralarında toplama ilişkisi bulunan iki sayıdan bir başka deyişle, ilki büyük ikincisi küçük iki

¹⁷² Muharrem ERGİN (2005), s.390-392.

¹⁷³ M.Metin KARAÖRS (1993), s.22-24.

¹⁷⁴ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.361-363.

sayıdan oluşur: on beş, yirmi altı, bin yüz elli bir gibi örnekler 10+5, 20+6, 1000+100+50+1 şeklinde anlaşılır.” şeklinde açıklamışlardır.¹⁷⁵

Rasih ERKUL sayı grubunu “Türkçede sayılar tek kelime, sıfat tamlaması ve sayı grubuyla karşılaşılır. Tek kelimeyle; bir, beş, dokuz...; sıfat tamlamasıyla iki yüz, bir milyon, yirmi milyar; sayı grubuyla karşılanan sayılar ise on bir, yüz elli üç milyar sekiz milyon... işte art arda gelen iki veya daha çok büyük sayı küçük sayı unsurlarından oluşturduğu kelime grubuna sayı grubu denir.” şeklinde açıklamıştır.¹⁷⁶

Leyla KARAHAN sayı grubunu “Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur. Gruptaki sayı isimlerinin dizilişi basamak sistemine göredir. Sayılar sondan başa doğru büyür. Sayı grubu cümle ve kelime grupları içinde isim ve sıfat görevi yapar. Sayı isimleri ayrı yazılır. Grubun vurgusu küçük sayı ismi üzerindedir.” şeklinde açıklamış ve sayı grubuna “altmış dört, iki yüz, beş milyar, kırk iki, yüz elli... vb” örnekler vermiştir.¹⁷⁷

M. Ata ÇATIKKAŞ sayı grubunu “sıfat tamlaması meydana getiren gruba sayı grubu denir. En az iki sayıdan birisinin büyük olan önce, küçük olanı sonra gelerek meydana getirilir. İki sayıdan meydana gelen sıfat tamlamasıdır. İki den fazla olanlar da sayı grubu olur.” şeklinde açıkladıktan sonra “yirmi beş, seksen iki, dokuz yüz altmış dört, dört bin altı yüz altmış altı gibi” örnekler vermiştir.¹⁷⁸

Ahmet TOPALOĞLU sayı grubunu “sayı öbeği” olarak adlandırmıştır. “Sayı öbeği (Fr. Groupe numeral) sıfat tamlaması meydana getirilmeden iki sayının bir araya gelmesiyle oluşan öbek” şeklinde tanımlandıktan sonra örneğin; on bir, yirmi beş, otuz dört, yüz on sekiz, bin dokuz, yüz seksen sekiz... örneklerini vermiştir.¹⁷⁹

Süer EKER sayı grubunu “Büyük sayı önce, küçük sayı sonra getirilerek yapılan sözcük grubudur. Türkçede sayılar üç ayrı yolla ifade edilir. 1. ayrı sözcüklerle: beş (5), yetmiş (70), yüz (100), bin (1000) vb.; 2. sıfat tamlamalarıyla: üç yüz (300), iki bin (2000), on bin (10000) vb.; 3. sayı gruplarıyla: kırk beş (45), yüz altı (106), bin yüz (1100) vb.” şeklinde açıklamıştır. Eker ayrıca bir konuya dikkat çekmiştir. “Sayı gruplarında dikkat

¹⁷⁵ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.206.

¹⁷⁶ Rasih ERKUL (2007), s.12.

¹⁷⁷ Leyla KARAHAN (1995), s.35-36.

¹⁷⁸ M.Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.137.

¹⁷⁹ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.124.

edilecek en önemli husus birinci sayının büyük sayı olmasıdır. Eğer ilki küçük sayı, ikincisi büyük sayı ise, sayı grubu olmaz. Bu tür kuruluşlar sıfat tamlaması olarak kabul edilir.¹⁸⁰

10.2. Sayı Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler:

Yüz bin 9/12

Kırk milyon 9/24

Kırk beş 130/15

On beş 158/20

İki yüz bin 160/1

İki yüz elli 169/31

Üç yüz 169/15

On iki 177/8

On üç 94/11

On dört 94/11

On yedi 97/11

Dört yüz 102/5

Beş yüz 119/23

Üç yüz 119/27

Otuz bin 154/8

Altmış bin 11/10

Yirmi bin 156/5

¹⁸⁰ Süer EKER (2005), s.471-472.

Yüz yirmi bin 156/5

Seksen bin 156/7

11. EDAT GRUBU

11.1. Dillilerin Edat Grubu İle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur. İsim unsuru önce, son çekim edatı sonra getirilir. Edat unsuru daima tek kelime halindedir. İsim unsuru ise tek bir kelime olabileceği gibi isim yerine kullanılan bir kelime grubu da olabilir.” şeklinde açıkladıktan sonra “benim için, senin gibi, eve doğru, bıçakla tepeden tırnağa kadar silahlı bir düşmana karşı, on beş gün kalmak üzere, bundan dolayı... vb” örneklerin edat grubu olduğunu belirtmiştir.¹⁸¹

M. Metin KARAÖRS edat grubunu “biri isim unsuru ile bir son çekim edatının oluşturduğu kelime grubudur. İçin, ile, gibi, kadar, göre, doğru, karşı, üzere, başka, dolayı, beri, rağmen, öteki, önce, evvel, ötürü, diye, sonra” gibi son çekim edatları bu grubu meydana getirir.” şeklinde açıkladıktan sonra “benim gibi, senin için, görünmek hevesiyle, rüyalarının yazmak isteyen adam bile, bana doğru, yeniden dünyaya gelmek üzere, çalışkanlığından ötürü... vb örnekler vermiştir.¹⁸²

M. Ata ÇATIKKAŞ edat grubunu “bir isimden sonra gelen edatların meydana getirdiği gruba edat grubu denir. İsim soylu kelime çeşidi ekli olabilir fakat sona gelen edat eksiz olur.” şeklinde açıkladıktan sonra “senin gibi, bizim için, parmak kadar yemekten sonra, ağlamadan önce, kedi ciğere bakar gibi... vb” örnekler vermiştir.¹⁸³

Ahmet BESEREK edat grubunu “son çekim edatlarından birinin bir isim soylu kelimedden sonra kullanılmasıyla meydana gelir. Edatlar kendilerinden önce gelen kelimelere yeni anlam kazandırır. Burada anlam yönünden aktif olan sondaki edattır” şeklinde açıklayarak “vatan için, bildiği kadar, onun gibi” örneklerini vermiştir.¹⁸⁴

Zeynep KORKMAZ edat grubunu “bir isim veya isim soylu kelimedden sonra gelen edatın eklendiği kelime ile birlikte oluşturduğu grup, edat grupları cümle içinde sıfat veya zarf görevindedir.” şeklinde açıklamış ve “yumruk kadar çocuk, komşuya ait eşya,

¹⁸¹ Muharrem ERGİN (2005), s.392.

¹⁸² M. Metin KARAÖRS (1993), s.24-25.

¹⁸³ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.137.

¹⁸⁴ Ahmet BESEREK (1991), s.29.

kıştan beri bekliyoruz, yemekten sonra geliriz, hatır için çiğ tavuk yenir delikanlı... vb” örnekler vermiştir. ¹⁸⁵

Leyla KARAHAN edat grubunu “bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime grubudur. Bu grupta isim unsuru başta, çekim edatı sonda bulunur. Bu grupta birleşme, isim unsurunun ve edatın türüne göre ekli veya eksiz olur. Edat grubu cümle ve kelime grupları içinde sıfat, zarf ve isim görevi yapar. Cümlelerin kuruluşuna yüklem olarak da katılır. Grubun vurgusu isim unsuru üzerindedir.” şeklinde açıklamış ve “insan gibi, bir demet çiçek ile, denize doğru, bunda dolayı, bozulup dağılmak üzere, 15-20 kadar... vb.” örnekler vermiştir. ¹⁸⁶

Nurettin KOÇ edat grubunu “ilgeç öbeği” olarak adlandırmış ve “gibi, göre, için, kadar, ile (de), -den başka, -den beri, -den yana, -den dolayı, -mak üzere, -a doğru, bile... ilgeçleriyle kurulan öbekler ilgeç öbeğidir.” şeklinde açıklamış ve şu örnekleri vermiştir:

Gördüğünüz gibi hala iyileşemedim

Gelmediğine göre önemli bir neden olmalı

Bunu senin için aldım

İstasyona gitmek üzere hazırlanıp çıktı

Bu parayla araba bile alırsın

Senden başka arkadaşım yok

Arabayla geldim

Sabaha doğru yola çıktık... vb. ¹⁸⁷

Tahsin BANGUOĞLU edat grubunu “Takı öbeği” olarak adlandırmıştır. “Takılar ve Çeşitleri” başlıklı bölümde edat grubunu “isimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere takı (post position) adını veriyoruz. Bunlar

¹⁸⁵ Zeynep KORKMAZ (1992), s.51.

¹⁸⁶ Leyla KARAHAN (1995), s.28-29.

¹⁸⁷ Nurettin KOÇ (1996), s.448-449.

başlıbaşına bir kavram sahibi olmayıp iki kavram arasındaki ilişkiyi belli etmeye yararlar. Takılar yalnız adlara değil her türlü isimlere gelirler.” şeklinde açıklamış ve “Araba ile geldim, sabahtan beri bekliyor, havaya göre, tatilden sonra, deniz aşırı, kanun yoluyla, yumruk kadar, havadan dolayı... vb.” örnekler vermiştir.¹⁸⁸

Rasih ERKUL edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubuna edat grubu denir. Edat grubu daima tek kelime halindedir. İsim unsuru tek kelime yanında isim yerine kullanılan bir kelime grubu da olabilir.” şeklinde açıkladıktan sonra “eve doğru, bundan dolayı, üç yıl önce, iki gün kalmak üzere, onun güzel hatırı için... vb.” örnekler vermiştir.¹⁸⁹

Vecihe HATIPOĞLU “Tamlamalar” konusunu ele alırken edat grubunu “ilgeçli tamlama” olarak adlandırmış ve “Bir adla bir ilgecin kurduğu tamlamaya ilgeçli tamlama denebilir: ev gibi, odaya göre, sabaha dek, bugüne değin... vb.” şeklinde açıklamıştır.¹⁹⁰

Süer EKER edat grubunu “Bir ad soylu sözcüğün yalın durumda ya da yaklaşma, uzaklaşma, ilgi durumu eklerinden birini alarak bir son çekim edatına bağlanmasıyla oluşturduğu gruptur. Edat grupları tümce içinde sıfat veya zarf görevindedir.” şeklinde açıkladıktan sonra “sonsuzca kadar, su gibi, ulus için, düşmana karşı, bundan böyle, geçen seneden bu yana, bizim kadar... vb.” örnekler vermiştir.¹⁹¹

Jean DENY “EDATLAR” ana başlığı altında edat grubunu “ilgeçler” olarak adlandırmıştır. Deny ilgeçlerin ancak isimlerde ve bir takım isimcil siygalarda (ve hele mastarda) nazımlık edeceğini belirtmiştir.¹⁹²

Rasim ŞİMŞEK edat grubuna “ilgeç öbekleri” demiş ve şöyle tanımlamıştır: “Akşama dek beklemek, güne karşı oturmak, çocuk için almak, parmak kadar çocuk, dağ gibi delikanlı, çakı ile yaralamak... bu örneklerde belirtilen yardımcı sözcükler belli bir kavram bildirmeksizin, sonuna geldikleri adla izleyen sözcük (eylem) arasında ilişki kurmaya yarıyor. Kavram sözcükleri arasında ilişki kurmaya yarayan bu tür yardımcı

¹⁸⁸ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.385-389.

¹⁸⁹ Rasih ERKUL (2007), s.13-14.

¹⁹⁰ Vecihe HATIPOĞLU (1972), s.32-33.

¹⁹¹ Süer EKER (2005), s.472-473.

¹⁹² Jean DENY (1941), s.558-559.

sözcükler ilgeç adını alır. İşte yalın ya da durum eki almış bir adla bir ilgeçten oluşan çekim öbeğine ilgeç adı verilir.”¹⁹³

Neşe ATABAY vd “İLGEÇLER” konu başlığı içinde edat grubuna “ilgeçler, ad ve adlarla birlikte çoğu kez tamlama biçiminde kullanılır. Bu tamlamaya ilgeçli tamlama denir: ev için, adam gibi, masa kadar, eve doğru, senden yana... gibi” açıklamalarıyla değinmişlerdir¹⁹⁴.

Coşkun AK edat grubuna “edat öbeği” demiştir. “edatlar” konusu içinde edat öbeğine yer veren Ak, edat grubunu “Sözcük anlamı olmayan, görevsel dil birimleridir. Türkçede edatlar kendilerinden önce gelen adlara ekli ya da eksiz bağlanarak eşitlik, benzerlik, sebep, görelilik vb. anlam ilgisi kurarlar. Ad+edat yapısında oluşan öbeğe edat öbeği denir.” şeklinde açıkladıktan sonra “çocuklar gibi, aşkı için, ölümden öte, şimdiye kadar, bundan dolayı, işin zorluğuna rağmen, sabaha dek, borçlarına karşılık... vb.” örnekler vermiştir¹⁹⁵.

Necmettin HACİEMİNOĞLU “Türk Dilinde Edatlar” adlı eserinde “çekim edatları” başlığı ile konuya değinmiştir. Hacıeminoğlu çekim edatlarını “isimlerden sonra gelerek bağlı olduğu isimle cümlenin unsurları arasında zaman mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyoruz. Bunlar mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mana kazanmaları hal eklerine çok benzerler. Nitekim birçok gramerler isim eklerini de edatlar arasında saymışlardır.” şeklinde açıklamış ve çekim edatlarını hal eklerinden ayıran özellikleri şöyle belirtmiştir: “1. edatlar müstakil kelimelerdir, 2. aid oldukları isimden mutlaka ayrı yazılırlar, 3. edatlar mana bakımından isme daha geniş ve zengin hüviyet kazandırır, 4. edatlar herhangi bir hal eki aldıkları zaman edatlık hüviyetlerini kaybederler.”

Hacıeminoğlu Türkçenin bünyesine uygun olmayan bir hususunda çekim edatlarının yanlış isimlendirilmesi olduğunu belirtmiş ve “Türkçede bir <öne gelen edat> veya ek olmadığına, bütün ek ve edatlar tabii olarak, sona geldiğine göre bunlar için <son çekim edatı> tabirini kullanmak da hatalıdır. Çünkü bu ister istemez, bir de <ön çekim edatı>

¹⁹³ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.379-382.

¹⁹⁴ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.117.

¹⁹⁵ Coşkun AK (2005), s.31-32.

nın mevcut olduğunu zannettirmektedir. Onun içindir ki biz <son çekim edatı> tabirini yanlış buluyor ve sadece <çekim edatı> demekle yetiniyoruz.” şeklinde açıklamıştır.

Hacıeminoğlu çekim edatlarını yapı ve menşe bakımından “1. Fiil menşeli olanlar, 2. İsim menşeli olanlar, 3. Yabancı asıllı olanlar.” olmak üzere üçe, Kullanışı bakımından “1. Yalnız edat olarak kullanılan donmuş kelimeler, 2. Aslında isim ve zarf olmakla beraber geçici olarak edat durumunda kullanılan kelimeler.” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Hacıeminoğlu mana bakımından çekim edatlarını ise şöyle ayırmıştır:

- 1- Başkalık, farklılık ifade edenler: artuk, başka gayrı, hariç, ziyade... vb.
- 2- Benzerlik ve miktar bildirenler: asıl, beraber, derece, dürlü/türlü, kadar, mukabil, gibi... vb.
- 3- Mekan ve zaman ifade edenler: ara, değin, gerü, öte, sonra, taşra, tegin, yana, yöre... vb.
- 4- Cihet bildirenler: başka, arı, dek, doğru, kadar, karşı, yokaru... vb.
- 5- Sebep ve gaye bildirenler: dair, dolayı, için, ötürü, rağmen... vb.
- 6- Tarz ve mukayese bildirenler: başka, göre, nazaran, nispetle... vb.
- 7- Beraberlik ve vasıta bildirenler: beraber, bile, birle... vb.¹⁹⁶

Hacıeminoğlu her bir edatın Türkçenin sahalarında kullanım biçimleri hakkında bilgi vermiştir.

Yalnız: “ancak, fakat, amma, sadece”

Türkiye Türkçesi: Yalnız Eda Hanıma dokunmadı.

Eski Türkçe (yana): tört öd içinde yana ikirer öd adırılır.

Karahanlı Sahasında (yana): Yana aydı ilig eşittim bu söz

Harezmi Sahasında (yana): Yana söz ayguçı ir mundağ aydı

¹⁹⁶ Necmettin HACIEMİNOĞLU (1992), Türk Dilinde Edatlar, M.E.B, İstanbul), s.1-3.

Çağatay Sahasında (yana): Yana lale dik könglümünisin ey otluğ efğan örteme... vb.¹⁹⁷

11.2. Edat Grubuyla İlgili Metnimizde Tespit Ettiğimiz Örnekler:

11.2.1. “GİBİ” Edatıyla Kurulanlar

Otağına gidip onun sesini dinledikten sonra sanki yirmi çamçak kıımız içip de esirmiş **gibi** çıkıyordu. 103/9

Yüreği göğsünü delecek **gibi** çarpmağa başladı. 190/5

Deli Ersegün’ün yüzü bir tipi **gibi** karıştı. 184/5

Bela arıyor **gibi** bakışları vardı. 183/8

Bu kadar incelikle hazırlanan işin son anda bozulmaması için şimşek **gibi** bir hızla karar vermesi lazımdı. 174/8

Sonra durarak taş **gibi** hareketsiz kaldı. 212/16

Ay Hanım bu Gök Türk’ü tanıyor **gibi**ydi. 84/24

Anasının başucunda babasıyla ablasının hayallerini görür **gibi** olmuştu. 18/5

Gözleri kararır **gibi** oldu. 92/14

Yaralıları bile aç kurt **gibi** saldırıyor. 91/22

Kadır Boğa biraz durgun, keyifsiz **gibi**ydi. 41/16

Sevgili karısını tekrar görür **gibi** olmuştu. 30/22

Urungu’ya kendisiyle eğleniyorlar **gibi** geldi. 24/22

Onda da Çinlileri okla çil yavrusu **gibi** dağıttık. 78/25

Karabuka meçhul atlıyı tanımak ister **gibi** keskin bakışlarla bakıyor... 170/1

Bütün eski Ötükenliler **gibi** Pars da bu bıçağı tanır. 136/21

¹⁹⁷ Necmettin HACIEMİNOĞLU (1992), s.211-213.

Urungu göğsüne ok yemiş bir insan **gibi** baştan aşağı sarsıldı. 145/22

İki oğlu sert bakışlarla bakarlarlarken Pars hüzünlenmiş **gibi**di. 111/20

Bu kadar uzun **gibi** gelen altmış yıl ne kadar çabuk geçip gitmişti. 109/33

11.2.2. “İÇİN” Edatıyla Kurulanlar

Ersegün’ün henüz körpe bir çocuk olduğunu anladığı **için** ona acımişti. 103/19

Bu kadar uzaktan kıpırdayan bir dalı vurabilmek **için** nasıl bir göz, nasıl bir bilek isterdi. 121/9

Gök Türk kağanlığı **için** bir tehlike olabilir mi? 194/14

Taçam bir şey öğrenmek **için** ona yaklaşmak istedi. 186/6

Ona ulaşmak **için** yarım günlük yolu vardı. 182/16

Karabuka Gök Türk olduğu **için** ondan çok çabuk ok çekebiliyordu. 176/31

Orada aşağıya inmek **için** dar bir merdiven olduğunu biliyordu. 175/7

Sen çok iyi bir oğul olduğun **için** adımı kendimden bile sakladım. 13/2

Ufak şeyler **için** büyük kahramanlıklar su gibi harcanıyordu. 73/15

Yüreğime değdiği zaman benim **için** her şey bitecek ve ben ölmüş olacağım. 11/17

Şimdi kurultay savaş **için** karar verecekti. 197/8

Çeri Türk kağanını tahta oturtmak **için** pusata sarıldı. 66/3

Kadır Bağa yarım kalan vuruşunu tamamlayacağı **için** Urungu’nun sağ olmasından memnundu. 85/20

Bu hayalleri kaybetmemek **için** onlara doğru bir adım attı. 18/8

Yaralı olduğu **için** dolu dizgin yürüyüş onu sarsmıştı. 90/2

Kurt başlı sancağı kaldırmak **için** en elverişli çağdayız. 45/17

Duvara tırmanacağım **için** korkma 21/18

Göktürk devletini kurmak **için** bayrak açan bir tegine rastlarsa ona uyacak, rastlamazsa Ötüken'e kadar uzanarak bu kutlu yurdu görecekti. 24/5

Yirmi yıl öncesinin öcünü almak **için** saldıracaktı. 49/1

“Bu kılıç senin **için** yapılmıştır Şad” dedi. 62/13

Dövüşmek **için** öfkelenmeyi beklersem vuruşmadan ölürüm. 113/8

Benim **için** dünya kavgası bitti. 112/9

Gün batıncaya kadar ertesi gün **için** hazırlıklarla uğraştılar. 132/8

Urungunun belindeki bıçak **için** de bir şey öğrenebildin mi? 143/15

Pars Beğe yaklaşarak kendisinin birlikte gelmesi **için** buyruk dilemiş ve bu isteğine erişmişti. 132/15

11.2.3. “BİLE” Edatıyla Kurulanlar

Kımız **bile** verilmişti. 101/3

Aramızda bir vuruş **bile** olmadı. 181/10

Benzinin sarardığı mehtabın altında **bile** belliydi. 212/1

Fakat o ardına bir kere **bile** bakmadan, belki kovalandığını dahi bilmeden batıya doğru yol almakta devam ediyordu. 209/10

Yüzbaşı Ezgene'nin bütün ömründe bir kere **bile** gülmemiş olan yüzü bir iç acısının, Ay

Bir an **bile** durmadan birer adım attılar. 201/25

Adeta soluk almaktan **bile** çekinerek kaldı. 190/2

Kocamış kişi olsam **bile** vaktiyle Kürşad'ın buyruğunda çarpışmış bir kocayım. 198/7

Dokuz Oğuzların gerisinden yaklaşmakta olan atlıları **bile** seçemiyordu. 27/24

Ersegün'e Dokuz Oğuzların yerini tarif edince delişmen çocuk bir an **bile** durmadı.
95/24

Bu dağılış ve bu tutsak gidiş Urungu'ya pek ağır gelmiş arkadaşı Arslan'ın ölümünde **bile** duymadığı bir yürek acısıyla içi sızlamıştı. 19/27

Ay Hanım **bile** otağın kapısı önünde at eyerinden yapılmış tahtında oturarak ezgiyi dinliyor, binbaşı da onun karşısında ayakta durarak aynı şeyi yapıyordu. 35/1

Hatta anası **bile** bir defa ona evlenmesini söylemiş ... 32/1

Bir yanlış atış en ilerde bulunan okçuya **bile** yarışı kaybettirebilirdi. 121/30

Başka hiçbir şey bilmesem **bile** yalnız yüz benzerlikleri bana her şeyi anlatabilirdi.
190/37

Yumuşum gizli olduğu için Dokuz Oğuzların **bile** duymaması gerekti. 164/20

Kürşad'ın oğlu olup olmadığını **bile** bilmiyordu. 167/6

İki yüz bin kişilik ordunun yarısı **bile** toplanamamıştı. 154/7

Gönülleri okuyan Ay Hanım başka hiçbir şey bilmesem **bile** onun ne büyük ıstıraplar çekmiş olduğunu yine anlayabilirdi. 144/20

Bütün bunlar olacak değildi, olmaya başlamıştı **bile**... 135/33

Seyirciler sanki soluk **bile** almıyorlardı. 127/22

Hoay-i'yi bir lahza **bile** gözden uzak bulundurmuyordu. 148/27

İki yüz bin kişilik bir orduyu değil, iki yüz atlıyı **bile** yürütebilecek kabiliyeti yoktu.
147/13

Ortalıkta çit **bile** yoktu. 118/24

11.2.4. "HALDE" Edatıyla Kurulanlar

Ata binince fırtına gibi koştuğu halde yüreğine ve bileğine bu kadar güvendiği **halde** karabudundan oluşu, babasının kim olduğunu bilmeyişi garipti. 20/26

Sesinde başka bir ezgi, ürpertici bir ahenk olduğu **halde** yavaşça: “Sen zaten buna layıksın” dedi. 39/8

Hepsi atlarından indikleri **halde** o inmemiştir. 28/12

Bozkurt soyundan bir teğin olduğu **halde** karabudundan bir er gibi davranmakta ki eşsiz güzelliği düşünerek içi açılıyordu. 23/15

Yanlarında birkaç atlı olduğu **halde** dörtlü hareket ettiklerini gördü. 71/10

Böyle olduğu **halde** kin gütmeyiz, “hepimiz bir soydanız” derdi. 103/17

Yula topal olduğu **halde** hızlı adımlar atarak hasmının çevresinde dolaşiyor, yüzündeki sessizlik ve durukluk seyircilerin hoşuna gidiyordu. 124/9

Babası öleli kırk yıl geçtiği **halde** adı, sanı hala yaşıyor. 30/2

hafiflemiş olduğu **halde** onun hamlesini çelerek saldırışa geçti. 123/15

Kırk yıl daha çile çektiği **halde** Ötüken’i görmeden ölmüştü. 15/32

Ölürken Ötüken’de bulunamayacağım **halde** benim kutum seninkinden üstündür. 12/9

Göğsünde bir ok olduğu **halde** yatıyordu. 203/9

Ay Hanım da elinde yay olduğu **halde** bu direnişe katılmış bulunuyordu. 201/13

Hızla harekete geçilmiş olduğu **halde** Dokuz Oğuzlar yine tam bir baskına uğratılmamıştı. 199/19

Bilge Tonyukuk bütün haberlerin kimlerden ve ne zaman alındığını bildiği **halde**, bunu nasıl, kimden, ne zaman öğrendiğini bir türlü kestiremiyordu. 196/5

Arkasında üç beğ olduğu **halde** otağdan çıktı. 99/17

Küçük bir çocuk olduğu **halde** zindana atmışlar. 80/1

Belinde bir yayla sadak asılı bulunduğu **halde** dolu dizgin Ötüken’e doğru uçuyordu. 151/10

İteriş Kağan yanında Bilge Katun olduğu **halde** tahtında oturuyordu. 116/7

Elçiye bakmakta olduğu **halde** aklından türlü ihtimalleri geçiriyordu. 164/23

11.2.5. “İLE” Edatıyla Kurulanlar

En özlü savaşçılarla kılıç oynar. 104/16

Babasını okla öldüren kız, kendisini de kılıçla yaralamıştı. 102/11-12

Yeni başyaver saygı **ile** eğildi. 159/5

Kıtaylarla barış içinde yaşandığı bir günde bir Gök Türk’ün onu vurması tuhaftı. 181/1

Bu dahice düşünce nazırlara saygı **ile** baş eğdirdi. 8/14

Binbaşı Pars büyük bir dikkatle yarışmaya bakıyordu. 122/1

Bu haykırışa kuledkiler yüksek sesle gülmüşler, sonra bir subay bozuk bir Türkçe **ile** şöyle cevap vermişti: 21/20-21

Örpenin birer yaş ara **ile** beş oğlu vardı. 20/14

Ay Hanım bin bir çiçeğin açması kadar güzel bir gülümseyişle gülümsedi. 40/1

Ay Hanım’ın izni ve buyruğu **ile** yanlarında yer almıştı. 34/2

Aylardır ağzına koymadığı kımızı büyük bir iştahla içti, içti, 31/22

Baz Kağan’ın küçük kızı Ay Hanım, babasının buyruğu **ile** gezginciliğe çıkmış, şimdi yurduna dönüyordu. 31/15

Çünkü kağan kızı yalnız bir katun olmakla kalmıyor, gözler kamaştırıcı güzelliği **ile** de Gök Türkler arasında yankılar uyandırıyor. 195/20-21

Urungu kendi gönlü **ile** hesaplaşmalara çok eskiden alışık olduğu için bunu da anlamakta gecikmedi. 68/5

Ay Hanım’ın dokuz teklifi reddederek bizimle savaşı göze almasına ... 197/2

Öteki bu söze gür bir kahkaha **ile** karşılık verdi. 170/18

Buluç pek sert bir çelme **ile** hasmını devirdi. 125/10

Fakat ok atışıyla, durumuyla, yüzü **ile** bu kadar Kür Şad'a benzeyen bir erin, onunla hiçbir akrabalığı olmayışı da tuhaftı. 130/8-9

Üç yaver taş sessizliği **ile** ayakta bekliyordu. 154/2

Raporlardaki teklifler dolayısıyla aklının büsbütün karıştığını hissediyor, öfkeleniyor, saçma sapan şeyler düşünüyordu. 6/28

11.2.6. "ÜZERE" Edatıyla Kurulanlar

Artık tadı kalmayan bu dirlik yükünü çekmek **üzere** ben kaldım. 107/28

Ben size geç kalmamın sebebini anlatmak **üzere** doludizgin buraya geldim. 157/15

Ve aldığı buyruk **üzerine** hepsini anlattı. 111/13

İlteriş Kağan'a armağan olmak **üzere** yedi tane soy at ve bir kılıç götürüyordu. 112/18

Güneş batmak **üzere** iken Urungu'yu huzuruna aldı. 144/9

Ufka bakarak güneşin batmak **üzere** olduğunu gördü. 182/12

Ölmek **üzere** olan bu kadın, yoksul kılıklı bahadırın anasıydı. 10/23

Bu Türklerin başına geçirmek **üzere** kimi salık verirsiniz? 8/17

Ay Hanım'a zamanı ve mesafeleri aşarak ölümden, bir daha ayrılmamak **üzere** kavuşmuştu. 210/30

O şimdi bir daha uyanmamak **üzere** bahtiyar bir uyku uyuyordu. 60/8

Kür Şad'ın oğlu ortaya çıkıncaya kadar taşımak **üzere** bu kılıcı dilediğin ere ver. 63/18

Güz ayları gelmek **üzere** idi. 77/1

En güvendiği atlılardan birkaçını çevreyi kollamak **üzere** göndermişti. 82/23

Yüzbaşı önde, Ersegün geride olmak **üzere** otağa girdiler. 96/27

Börü Beğ er meydanında, bir daha kalkmamak **üzere** düşmüştü. 202/31

11.2.7. “KADAR” Edatıyla Kurulanlar

Göz yumup açacak **kadar** kısa bir anda öteki kollarını da birbirine taktılar. 127/1

Çeriler **kadar** atlar da yaralıydı. 73/16

Dinleyici, şöyle, birden yüze sayacak **kadar** bir müddet sessiz ve hareketsiz durduktan sonra gürültü etmemeye çalışarak kalktı. 71/19

Çinlinin başı gövdesinden ayrılarak Börü'nün önüne **kadar** yuvarlanmıştı. 52/13

Ay Hanım bin bir çiçeğin açması **kadar** güzel bir gülümseyişle gülümsedi. 40/11

İstedığın yere **kadar** bizimle gelebilirsin. 30/30

Yeni Kağan buluncaya **kadar** Ay Hanım müstakil kalmış olan Dokuz Oğuzlara başkanlık edecekti. 82/12

Kağan kızı yere düşen yağsının başucuna **kadar** gelerek onu süzdü. 100/12

Gök Türkler buralara **kadar** karakollar yolladılar. 87/13

Bunu şimdiye **kadar** niçin sakladın. 13/18

Ay Hanım aklın alamayacağı **kadar** güzeldi. 102/22

Bugüne **kadar** bir defa gülümsediğini kimse görmemişti. 112/21

Tuğlara **kadar** bu diziyi bozmadan geldiler. 119/4

Bu yaman uğraşma şöyle birden elliye sayıncaya **kadar** sürdü. 125/3

Şimdiye **kadar** sırtı yere gelmemiş olduğu için güveni ve inancı yerinde idi. 126/1

Ay Hanım'ın işareti üzerine Dokuz Oğuz çerilerinden iki kişi ipekleri alıncaya **kadar** öylece beklediler. 137/12

11.2.8. “DİYE” Edatıyla Kurulanlar

Durup dururken Urungu’yu çağırması dikkati çeker **diye** böyle davranmıştı. 144/12

İkisi de Kağan, güreşi durdurmasını **diye** çekindikleri için işi çabuk bitirmeğe savaşıyorlardı. 127/28

Sevdiği kız kendisinin bir tegin olduğunu öğrendi **diye** seviniyor, anasının dileği bozuldu **diye** düşünüyor, Ay Hanım bunları nasıl anladı **diye** şaşıyordu. 145/26-28-29

Sözün sonu nereye varacak **diye** bekliyordu. 104/23

Duvara tırmanırsın **diye** korkuyorum. 21/22

Urungu ok atmasını öğrendikten sonra anasına yardım olsun **diye** ava çıkar. 18/13

Bu hayat yükünü sen yetişesin **diye** çektim. 15/10

Gök Türkler arasında Deli Ersegün **diye** anılmaya başlamıştı. 94/16

Ay Hanım çağırrsa **diye** bekliyor. 103/8

11.2.9. “dA” Edatıyla Kurulanlar

Burada **da** yine sapın dibinde “Bumun Kağan” kelimeleri yazılıydı. 140/20

O **da** babanın kim olduğunu söylemedi mi? 139/21

İşittiklerimi **de** anlayamadım. 143/13

Bu işi yaparken çevreyi **de** dikkatle kolluyordu. 149/8

Çinliler **de** bunu bildikleri için kapıyla değil, canlarıyla meşguldüler. 174/18

O **da** bir ok çekerek Çinliler’e doğru savurdu. 175/2

Dördünün **de** gözleri yaşlıydı. 213/9

Urungu **da** daha ileri varamıyordu. 20/36

Vuruşmak istediye **de** yaralanıp tutuldu. 84/1

Bu söz Kağan kızını **da**, Yüzbaşı Kadir Bağa'yı da birdenbire birden ilgilendirdi. 85/3

Ama ben **de** kılıçta ondan üstün olduğumu kendisine göstereceğim. 86/4

Pars'ın ve Ersegün'ün uykuları **da** rahat değildi. 136/22

Belki **de** onun bir bildiği vardı. 167/22

Erleri yaralayan Kağan kızından söz açılınca kendi yarasını **da** hatırlamıştı. 184/15

Bunu ben **de** düşündüm. 196/32

Urungu **da** aynı hedefe doğru at salmıştı. 200/12

Bu **da** sizden ... 202/28

“Bozkurtlar dirilirken Ay Hanım **da** yaşasaydı ne olurdu.” 210/5

11.2.10. “e DOĞRU” Edatıyla Kurulanlar

Sonra Binbaşı Pars'ın kafilesi Dokuz Oğuzlarla birlikte onların obasına **doğru** yürüdü.
109/7

Ay Hanım! Tez davran! Kaçıyoruz diye bağırdıktan sonra kapıya **doğru** döndü. 75/8

Üç gün sonra Binbaşı Pars, Ay Hanım'ın elçisi olarak Ötüken'e **doğru** yola çıkıyordu.
112/18

Buluç'u kendine **doğru** çekti. 125/11

Meçhule **doğru** gidiyor, hiçbir şey düşünmüyordu. 133/6

Karabuka daha fazla beklemeden oku krişe yerleştirip ardına **doğru** yöneltti. 169/22

Kuzeye **doğru** yürümeğe başladı. 161/22

Yirmi bin atlı son hızla güneye **doğru** akıyordu. 172/1

Deli Ersegün'ün sendeliyerek sola doğru iki adım attığı ve öne **doğru** bükülerek yere kapaklandığı görüldü. 100/5

Gök Türk çerisi dörtnala güneye **doğru** sürdü. 89/2

Kılıcını çekerek Taçam'a **doğru** yürüdü. 91/5

Öğleye **doğru**, atlılardan biri geldi. 83/1

Sonra onbaşının buyruğuyla dört tanesi doğuya **doğru** at sürdü. 92/19

Çok çevik bir hareketle atından atlayarak uçuruma **doğru** koşmağa başladı. 211/2

Gönlünden gelerek kollarına giden gücünün bütün verimiyle onu kavrayarak meçhule **doğru** akıyordu. 209/14

Sonra başını göğe **doğru** kaldırdı. 212/5

O zaman bir bahadırın Kağan'a **doğru** yürüdüğü görüldü. 121/1

Sonlara **doğru** bir tanesi ötekilerini biraz geçer gibi oldu. 121/29

Oba batıya **doğru** yola çıktığı zaman Ersegün de ata binmiş olduğu halde aralarında idi. 101/20

11.2.11. “e GÖRE” Edatıyla Kurulanlar

Tasarı ona **göre** hazırlandı. 46/25

Tonyukuk'un çasıtları vasıtası ile öğrendiğine **göre** şimdiye kadar Gök Türk beğlerinden dokuz tanesi ona evlenme teklif etmişler. 195/22

11.2.12. “e RAĞMEN” Edatıyla Kurulanlar

Gördüğü bütün zora **rağmen** ayağa kalktı. 127/12

Gök Türklere ağır vergiler vermelerine **rağmen** kendilerini oldukça bolluk içinde yaşıyor. 109/12

Ay Hanım on altı, on yedi yaşında var sandığı bu Gök Türk'ün beğ olmasına **rağmen** elçilikle gelmediğini kesin olarak biliyordu. 98/10

Çocuk olmasına **rağmen** bu sesin ahengi Ersegün'ün gönlünde çınladı. 98/7

Ersegün yaşının küçüklüğüne **rağmen** iki türlü tutsak olduğunu da anlıyordu. 103/1

Görünüşünün iri olmasına **rağmen** Ersegün'ün henüz körpe bir çocuk olduğunu anladığı için ona acımişti. 103/18

Fakat Pars avutmuyor, bilakis her şeye **rağmen** okunu attığı yeri görmesi gerektiğini söylüyordu. 204/9

Buna **rağmen** Ezgene ilerliyor. Börü'yü güç duruma sokuyordu. 123/13

Yoksul durumuna **rağmen** belindeki bıçağın büyük değerini görüp anlamakta gecikmemişti. 36/20

11.2.13. “e DEK” Edatıyla Kurulanlar

Bu batılı yüzbaşı neredeyse şimdiye **dek** yere gelmemiş olan sırtını toprağa değdirecekti. 125/15

Nitekim babanın da kim olduğunu şimdiye **dek** senden ve herkesten sakladım 13/3

Kadırkan'dan Demirkapı'ya **dek** Türk budunu birleşir 46/2

11.2.14. “e KARŞI” Edatıyla Kurulanlar

Babasıyla ilgili olan her şeye **karşı** duyduğu sevgiyi Urungu, Börü'ye karşı da duyuyordu. 77/18-19

Bu yüzden bir onbaşıyı da on eri ile birlikte güneye, Gök Türklere **karşı** karakolluk etmeğe göndermişti. 141/3

Karabuka, kendisini tanıyan bu meçhul adama **karşı** öfke duymağa başlamıştı. 170/15

Bu benzerlik Ay Hanım'a **karşı** gönlünde doğan yakınlığı arttırıyordu. 31/26

Gök Türklere **karşı** ittifak yapmak için Tungra Semi Kıtaylara göndermiş. 92/32

O senin dediğin dövüş Çinliye **karşı** olur. 86/27

Pars'ın oğullarına **karşı**, Yüzbaşı Börü ile Onbaşı Urungu çıktılar. 123/1

İyi bir greŖçi olan YzbaŖı Ergene'ye **karŖı** doğululardan Buluç ıkmıŖtı. 124/17

Pars'ın oğullarına **karŖı** tkenlilerden dört beğ ıkmıŖtı. 120/16

Ona **karŖı** durulmaz. 104/9

Kağan kızı kendisine **karŖı** ok iyi davranıyordu. 102/20

11.2.15. "a KARŖILIK" Edatıyla Kurulanlar

Buna **karŖılık** Urungu ne dedi? 142/8

Buna **karŖılık** sana hiçbir hizmet edemedim 38/30

11.2.16. "a BENZER" Edatıyla Kurulanlar

Ben de buna **benzer** bir Ŗey iŖitmiŖtim Ŗad. 63/6

Ertesi sabah tasaya **benzer** bir duygu, anlaŖılmaz bir rkeklik sezinledi 180/12

nc gün içindeki kıpırdanıŖların korkuya **benzer** bir hal aldığını anladı 180/14

Urungu bu korkuya **benzer** duygudan rahatsız oldu 180/17

11.2.17. "e DAİR" Edatıyla Kurulanlar

KocamıŖ BinbaŖı Pars bu üçünün arasında neler geçtiğine **dair** hiçbir Ŗey bilmiyordu
137/19

Buna **dair** birkaç söz geçti 143/11

Sonra ona Çin'de yapacağı iŖlere **dair** yeni buyruklar verdi 168/30

11.2.18. "den BERİ" Edatıyla Kurulanlar

Kaç günden **beri** topladığı bilgiyi bu gece elde ettikleriyle büsbütün geniŖletmiŖ. 150/25

Pars uzun süren uykudan uyandığı zaman kendisini uzun zamandan **beri** hasret kaldığı
kadar diri ve güçlü bulmuŖtu. 110/1

Başlarındaki adam çok yaşlı, seksenlik bir koca olduğu için hızla at süremeyen kafile yirmi **günden beri** yolda idi. 106/2

O **günden beri** kimse onunla evlenmeğe kıyışamaz. 104/18

İçlerinde çocuk denecek yaştaki Ersegün'ün de bulunduğu bu beş kişi o zamandan **beri** sıkıntılı, üzgün bir hal almıştı. 195/26

Kendini bileli **beri** babasının üzgün durduğunun farkında idi. 186/3

Kendini bilmediği zamandan beri ölümle karşılaşmış, on bir yaşından **beri** ise o da ölümü karşılamaya başlamıştı. 77/10-11

Deminden **beri** karşısında duran Dokuz Oğuz aynı adam mıydı? 74/1

Kür Şad'dan **beri** bu beşinci davranıştır. 45/28

Urungu, kendisini bildiği **günden beri** zavallı anasının katlandığı sıkıntıları düşündü. 15/13

Otuz yedi yıldan **beri** dövüşüyordu. 77/12

11.2.19. “den BAŞKA” Edatıyla Kurulanlar

Binek atından **başka** bir de yedek at götüren at uşağı, konaklarda küçük çadırı kuruyor. 106/6

Ortada nöbetçilerden **başka** kimse kalmadıktan sonra Kadir Bağa elçilerin çadırlarından birisinin çıktığını ve birinci elçi Pars'ın çadırına girdiğini gördü. 141/12

Yüzbaşı Börü ise andaşı Urungu ile bir at uşağından **başka** kimse kalmamıştı. 132/12

Kılıç şakırtılarından **başka** ses işitilmediği bir sırada birdenbire Deli Ersegün'ün sendeliyerek sola doğru iki adım attığı ve öne doğru bükülerek yere kapaklandığı görüldü. 100/4

Obada Yüzbaşı Kadir Bağa'dan **başka** hiçbir beğ yoktu. 82/15

Aralarında beğler, çeriler ve at uşaklarından **başka** bir de genç kız bulunuyor. 28/9

Oğlu Taçamla gelini ve üç torunundan **başka** kimsesi yoktu. 77/15

Ondan başka kimsem yoktu 140/10

11.2.20. “den DOLAYI” Edatıyla Kurulanlar

Otuz bin kişilik bir kolordunun kumandanı muhtelif sebeplerden **dolayı** birkaç gün gecikeceğini bildirmiş. 154/9

Bu ziyaretten **dolayı** sevinmek mi, kızmak mı lazım geldiğini bile kestiremiyor. 157/10

Ötüken’e doğru yöneltilmesinden **dolayı** hiçbir şeyden şüphelenmemişti 162/28

Bundan dolayı teleşla saldırmağa lüzum görmüyorlardı 176/29

Dokuz Oğuzların direnişindeki sertlikten ve gözü peklikten **dolayı** savaşı Ay Hanım’ın idare ettiğini Urungu anlamıştı 200/21

11.2.21. “den SONRA” Edatıyla Kurulanlar

Pars, vukuatı hatırlamak ister gibi önüne bakıp bir ara düşündükten **sonra** anlatmağa başladı. 117/14

Meçhul adam dört yanına şöyle bir baktıktan **sonra** yavaş adımlarla çadıra yaklaşıp çömeldi. 71/15

Üçüncü defa yakalandıktan **sonra** bu zindana girmiş. 80/2

Genç Gök Türk kılıcının düştüğünü gördükten **sonra** kolunda büyük bir acı duydu. 92/12

Kıtaylar uzaklaştıktan **sonra** Taçam kendisini Tungra Sem’e tanıttı. 93/3

Taçam bunları söyledikten **sonra** Ay Hanım’ı tarif etti. 93/20

Bu uzun ve çetin yarıştan **sonra** Börü ve onbaşı Örpenle kan kardeşi olarak birleşmişler. 20/7

Gidenlerle gelenler karşı karşıya bir şeyler konuştuktan **sonra** hep birlikte tekrar geldiler. 92/24

Yaran kapandıktan **sonra** vuruşuruz. 87/3

Taçam, azimli bir davranışla fırçayı boyaya batırdıktan **sonra**: “Düşüremez” diye yazdı.
194/21

İki er karşılıklı bir çırpınmadan **sonra** dalıştılar. 124/22

Almila ile Batı Kağanlığına geldikten **sonra** Tüng Yabgu Kağan’ın ordusuna girdim.
107/22

Aylarca süren bu tanışıklıktan **sonra** genç beğın Ay Hanım’a gönül verdiğini, yüreğine od düştüğünü anlamıştı. 103/22

Gönül alıcı birkaç sözden **sonra** gümüş tokalı bir kemer armağan etti. 144/7

11.2.22. “den ÖNCE” Edatıyla Kurulanlar

Her gece yaptığı gibi uyumadan **önce** Ay Hanım’ı düşünürken dışarıdaki konuşmaya kulak kabarttı. 105/5

Güzden **önce** istenilen vergileri yollayacağını... yalnız koyunları az olduğu için çadır başına iki koyun çıkmadığını fakat güze kadar bunu da elde edip göndereceğini bildirdi.
144/2

11.2.23. “-dan YANA” Edatıyla Kurulanlar

Tekrar yatağına uzandı ve başını kapıdan yana çevirdi 80/27

11.2.24. “-dan ÖTÜRÜ” Edatıyla Kurulanlar

Herhalde yarınki savaş arkadaşları bu bıçaktan **ötürü** kendisini kıskanacaklardı 57/31

12. KISALTMA GRUPLARI

12.1. İsnat Grubu

12.1.1. İsnat Grubu İle İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN isnat grubunu “isnat grubu biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Kendisine isnat yapılan unsur ya yalın halde bulunur veya iyelik eki almış olur. İsnat grubu daha çok iyeliklidir. Bunun sebebi umumiyetle sıfat olarak kullanılan bu kelime grubunun vasıflandırdığı veya vasıflandıracağı nesne ile ilgisini kurmaktır. İsnat grubu bir partisip grubunun kısaltmış gibidir. Onun için bunları kısaltma grupları saymak da mümkündür.” şeklinde açıkladıktan sonra “baş açık, ayak yalın, göz kapalı, omuzlar düşük, gözü açık, karnı tok, bağı yanık, akli kısa, sütü bozuk, başı boş...” misallerinin isnat grubu olduğunu belirtmiştir¹⁹⁸.

M. Metin KARAÖRS isnat grubunu “Kısaltma Grupları” içinde incelemiştir. Karaörs isnat grubunu “Bir şeyi bir başkası için yapmaya isnat denir. Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bir nevi sıfat-fiil grubunun kısaltmış şekli gibidir. Grubun sonunda bir “olan” sıfat-fiili veya “olarak” zarfı gizlenmiş gibidir.” şeklinde açıklamış ve “başı boş, akli uzun, eli boş (eli boş olan), sütü bozuk, saç kısı, sırtı kalın, kalbi yanık... vb” örnekler vermiştir¹⁹⁹.

Leyla KARAHAN kısaltma grupları içinde değerlendirdiği isnat grubunu “Biri diğerine isnat edilen iki isim unsuru “isnat grubunu” meydana getirir. İsnat grubu cümle ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar” şeklinde açıklamış ve “gözü yaşlı, dili bir, imanı bir, çenesi düşüğe, dişi kırık, etrafı mor, başı boş... vb” örnekler vermiştir.²⁰⁰

M. Ata ÇATIKKAŞ da Muharrem ERGİN gibi isnat grubunu kısaltma grupları içinde değil ayrı bir başlık altında incelemiş ve isnat grubunu “İki isim unsurundan birinin diğerini nitelemesi ile kurulur. Bu gruplar: açık baş, boş kafa, zebün talih, şiş kafa,

¹⁹⁸ Muharrem ERGİN (2005), s.392-393.

¹⁹⁹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.26-27.

²⁰⁰ Leyla KARAHAN (1995), s.39-40.

yaralı el gibi sıfat tamlamalarından bozmadır.” şeklinde açıklamış ve “bağrı yanık, akli kısa, sözü özü doğru, karnı tok, eli uzun, işi yolunda... vb.” örnekler vermiştir.²⁰¹

Süer EKER isnat grubunu “Kısaltma Grupları” başlığı altında “Dayanma Grubu” adı altında yer vermiştir. Eker isnat grubunu “Üçüncü kişi iyelik eki alan bir ad ögesi ile başka bir sözcüğün birleşmesinden meydana gelir. Başka bir söyleyişle sıfat tamlamasında tamlayan ve tamlananın yer değiştirdiği sözcük öbeğidir.” şeklinde açıklamış ve “ucu sivri, eli çabuk, gözü ela, gözü pek, bağrı yanık” örneklerini vermiştir.²⁰²

Nurettin DEMİR vd hazırlamış oldukları çalışmada isnat grubunu “Çekim Grubu” adı altında değerlendirmişlerdir. Demir vd. isnat grubunu “iyelik eki almış ya da yalın bir isimle yine yalın haldeki bir başka isimden oluşur: bağ açık, ayak yalın, gözü kara gibi. Görüldüğü üzere örnekler öğelerinin yeri değiştirilmiş sıfat tamlaması veya bağlamdan koparılmış isim cümleleri gibidir. Dilbilgisi kitaplarında çekim grubu yerine isnat, dayanma grubu terimlerine de rastlanır.” şeklinde açıklamışlardır²⁰³.

Tahsin BANGUOĞLU “Çekim öbekleri” ana başlığı altında isnat grubuna “İsim öbekleri” başlığı altında değinmiştir. Banguoğlu bu konuda “Bir türlü sıfat takımı saydığımız birleşikler de bu tertiptedir: gözü açık, ayağı uğurlu, canı tez. Bu iyelik eki almış adlara gelen sıfatlar yerine çekim hallerinde adlar getirerek de isim öbekleri kurarız: eli işte, akli oynasta, derisi senin, kemiği benim, günahı boynuna... vb.”²⁰⁴

Banguoğlu birleşik sıfatlar konusunda birleşik sıfatları: 1. Açık göz 2. Açık gözlü 3. Gözü açık olarak üçe ayırmıştır ve “Gözü açık kalıbına gelince burada birleşenler ileri geri alınmış ve bir vasıflanana belirti olmak üzere adın sonuna bir iyelik zamiri gelmiştir.” şeklinde açıklamış “gözüpek, sütü bozuk, bağrı yanık, başı boş, canitez vb.” örnekler vermiştir²⁰⁵.

Zeynep KORKMAZ “Kelime Gruplarından Oluşan Sıfatlar” konusu içinde “İsnat Grubu Biçiminde” yan başlığında: “Bu gruptakiler yalın veya iyelik eki almış kendisine isnat olunan bir adla yine kendisine isnat edilen bir sıfatın oluşturduğu ayak yalın, baş

²⁰¹ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.136-137.

²⁰² Süer EKER (2005), s.478.

²⁰³ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.206.

²⁰⁴ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.506-508.

²⁰⁵ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.303-305.

kabak, canı tez, gözü açık gibi kelime grubunun cümlede sıfat olarak kullanılmasından oluşan türlerdir.” şeklinde açıklamış “işi temiz, gözü gönlü tok, eli açık, dili bir, pabucu büyük... vb. örneklerini vermiştir²⁰⁶.

12.1.2. İsnat Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler:

Gözü pek 5/9

Yüzü gözü kan 182/27

Giyimleri toprak içinde 182/27

Yüzleri örtülü 79/7

Gövdesi arıklamış 80/5

Benzi solmuş 80/5

Tepeleri karla örtülü 65/2

12.2. Genetif (İlgi) Grubu

12.2.1. Dilcilerin Genetif Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN genetif grubunu “Genetif eki ile birbirine bağlanan iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Grup iyelik eki düşmüş bir iyelik grubu gibidir: bizim kız, senin ev, benim at, Ahmet dayının oğlu, sizin av köpeği, Osmanların büyük bahçe misallerinde olduğu gibi. Grubun manası genetifin ilgi fonksiyonuna dayanır. Genetif grubunun her iki unsuru da tek bir isim olabileceği gibi isim yerini tutan bir kelime grubu da olabilir.” şeklinde açıklamış ve genetif grubunun kısaltma grubu olarak sayılabileceğini, genetif grubunun kısaltmış bir iyelik grubu olduğunu da belirtmiştir²⁰⁷.

M. Metin KARAÖRS genetif grubunun hem ilgi hem de genetif adını birlikte kullanmıştır. Karaörs ilgi grubunu “Genetifli bir isim unsuru ile yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Genetifli unsur önce, yalın isim sonra

²⁰⁶ Zeynep KORKMAZ (2003), s.359.

²⁰⁷ Muharrem ERGİN (2005), s.393-394.

gelir. Kısalmış iyelik grubu halindedir.” şeklinde açıklamış ve “sizin oğlan, senin kız, onların çocuk, Veli dayının oğlan, bizim at, sizin mahalle bakkalı” örneklerini vermiştir.²⁰⁸

Rasih ERKUL genitif grubunu “Hal (durum) ekleriyle yapılan kelime grupları” başlığı altında ele almıştır. Erkul genitif grubunu ilgi (genetif) grubu olarak adlandırmış ve “ilgi (-in, in...) halindeki bir unsurla, ondan sonra gelen yalın bir ismin oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve “senin evin, sizin av köpeğiniz, küçük çocuğun oyuncuğu” örneklerini vermiştir.²⁰⁹

Süer EKER ilgi grubunu “Belirtili ad tamlamasının tamlanan ögesinde yer alan iyelik ekinin düşmesiyle ortaya çıkar.” şeklinde açıklamış ve “bizim ev, sizin otomobil, Ahmet’in oğlan, senin kız” örneklerini vermiştir.²¹⁰

Nurettin KOÇ, “AD DURUMLARI” başlıklı konu içinde genitif grubuna “Tamlayan Durumu” adı ile yer vermiştir. Koç tamlayan durumunu: “(Alm. Genitiv; Fr. Genitif; İng. Genetive): Bir kavramın başka bir kavrama bağlandığını, onunla bütünlendiğini gösteren duruma denir. Bu ekin diğer ad durumu eklerinden farkı ad tamlaması oluşturmasıdır.” şeklinde açıklamış ve “sınıfın duvarı, duvarın rengi, Ali’nin kitabı, gözlüğün camı” örneklerini vermiştir.²¹¹

M. Kaya BİLGEGİL “İsim Tamlamalarını Meydana Getiren Ekler” başlıklı konuda genitif ekine değinmiştir ve “Bu ek bir kavramın muayyen bir kavrama tahsisini ifade eden isim tamlamalarında belirtenden sonra getirilir. Üniversitelerimiz bunu da hal eki saymaktadır. Ahmet’in, evin, yolun, kitabın kelimeleri sonundaki <-in> genitif ekidir. Okul kitaplarında bu, tamlayan takısı veya tamlayan eki adlarıyla geçmektedir.” şeklinde açıklamıştır.²¹²

Neşe ATABAY vd.’nin hazırladığı çalışmada genitif grubuna “Ad Durumları” başlıklı konuda “Tamlayan Durumu” olarak ele alınmıştır. Atabay vd tamlayan durumuna “Tamlayan durumu eki –in, ad ya da ad görevindeki sözcüklere eklenerek bu sözcüklerin gösterdiği anlatımın başka bir anlama bağlanmasını tamamlanmasını sağlar.

²⁰⁸ M. Metin KARAÖRS (1993), s.27.

²⁰⁹ Rasih ERKUL (2007), s.13.

²¹⁰ Süer EKER (2005), s.477.

²¹¹ Nurettin KOÇ (1996), s.171.

²¹² M. Kaya BİLGEGİL (1982), s.120.

Ad durumundaki sözcüğün taşıdığı anlamın, başka bir anlama bağlanmasını sağlayarak belirtili tamlama kurar ve tamlayan görevinde ada ulanır.” şeklinde açıklamışlar ve “evin kapısı, dalın yaprağı, okulun bahçesi, gözümün bebeği, elinin kırı... vb” örnekler vermişlerdir.²¹³

Coşkun AK “Genitiv Grubuna” hal ekleri içerisinde ilgi hali (Genitiv) şekliyle yer vermiş ve “taşın, evin, arabanın, köyünün, borunun” örneklerini vermiştir.²¹⁴

Burhan PAÇACIOĞLU “İlgi Hali (Tamlayan Durumu)” başlığı altında konuya değinmiştir. Paçacıoğlu “İsmi başka bir isme bağlamada kullanılır, tamlama kurar, ilgi ve yakınlık ifade eder, bütünü parçasını gösterir.” şeklinde tanımladığı ilgi haline “canımın içi, şehrin ortası, masanın gözü, kaplıcanın suyu... vb.” örnekler vermiştir.²¹⁵

Zeynep KORKMAZ ilgi durumu “(Alm. Genitiv, Fr. Genitif, İng. Genitive, Osm. İzafet) ilgi durumu eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumundadır.” şeklinde açıklamış ve “duvarın rengi, dünyanın hali, evlerimizin çatısı, güzelliğin sırrı... vb.” örnekler vermiştir.²¹⁶

12.2.2. Genetif Grubu İle İlgili Örnekler:

Metnimizde örnek bulunmamaktadır.

12.3. Datif Grubu

12.3.1. Dilcilerin Datif Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN Datif Grubunu “Datif halindeki bir unsurla ondan sonra gelen yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde açıklamış ve “dile kolay, başa bela, cana yakın, ateş pahasına, aslına uygun, keyfine düşkün, başına buyruk... vb.” örnekler vermiştir.²¹⁷

M. Metin KARAÖRS Datif Grubuna “Yaklaşma Grubu” da denmiştir. Yaklaşma grubunu “Yaklaşma halindeki bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun

²¹³ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.40.

²¹⁴ Coşkun AK (2005), s.17.

²¹⁵ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.84.

²¹⁶ Zeynep KORKMAZ (2003), s.268-269.

²¹⁷ Muharrem ERGİN (2005), s.394.

oluşturduğu kelime grubudur. Kısalmış bir fiil grubudur.” şeklinde tanımlayan Karaörs “boğazına düşkün, başa dert, başına buyruk, dile kolay, atalarına bağlı... vb.” örnekler vermiştir.²¹⁸

Leyla KARAHAN Datif Grubuna “Yaklaşma Grubu” demiştir ve “Yaklaşma ekli bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur. Yaklaşma grubu sıfat-fiil, isim-fiil ve zarf-fiil grubundan kısalmıştır. Bu grup cümle ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.” şeklinde açıklamış “oyuna düşkün, cana yakın, geçmişe bağlı, sözüne sadık, içe dönük, dile kolay... vb” örnekler vermiştir.²¹⁹

Süer EKER Datif Grubunu “Yaklaşma Grubu” olarak adlandırmış ve “Yaklaşma durumu eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur.” şeklinde açıkladıktan sonra “aslına uygun, cana yakın, dile kolay, kişiye özgü” örneklerini vermiştir.²²⁰

Vecihe HATİBOĞLU Datif Grubuna “Yönelmeli Tamlama” demiş ve “Yönelme durumundaki bazı adların çok defa sıfat görevindeki bazı sözcükleri anlam bakımından tamamlayarak tamlama kurdukları görülür: içkiye alıştın, dikişe yatkın, uykuya doymamış... vb” şeklinde açıklamıştır.²²¹

Rasih ERKUL Datif Grubuna “Hal (durum) Ekleriyle Yapılan Kelime Grupları” başlığı altında yer vermiştir. Erkul datif grubuna ayrıca yaklaşma grubu demiştir. “Yaklaşma (-e, -a) halindeki bir unsurla, ondan sonra gelen yalın bir ismin oluşturduğu kelime grubudur: başa bela, dile kolay, cana yakın, aslına uygun” şeklinde açıklamıştır.²²²

Burhan PAÇACIOĞLU Datif Grubuna “İsmin Halleri ve Hal Ekleri” başlığı altında değinmiş, datif kelimesi yerine “Yaklaşma ve Yönelme” kelimelerini kullanmıştır. Paçacıoğlu yaklaşma hali eki alan kelime ve kelime gruplarının fonksiyonlarını belirtirken “Bu hal ekinin bazen sıfatları tümlediği de görülür: işine düşkün adam, başına buyruk çocuk” şeklinde açıklama yapmıştır²²³.

²¹⁸ M. Metin KARAÖRS (1993), s.27.

²¹⁹ Leyla KARAHAN (1995), s.41-42.

²²⁰ Süer EKER (2005), s.477.

²²¹ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.32.

²²² Rasih ERKUL (2007), s.13.

²²³ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.86.

Rasim ŞİMŞEK Datif Grubuna “Ad Öbekleri” ana başlığı altında yer vermiş ve “Yönelmeli Ad Öbeği” adını vermiştir. Şimşek yönelmeli ad öbeğini “Yönelme durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur: cana yakın, keyfine düşkün, denize hakim, görevine bağlı, şehirliye mahsus vb.” şeklinde açıklamıştır.²²⁴

M. Kaya BİLGEGİL “İsim Grupları” başlığı altında bu konuya değinmiş ve “Yalın veya çekim eki almış isimlerin; isim, sıfat ve fiillerle teşkil ettiği gruplardır.” şeklinde tanımlamıştır. Bilgegil Datif Grubuna “ e halindeki isimlerle” yapılan gruplar demiş ve “vazifeye sadık, hocaya itaatkar, aşta tuz, sözüne bağlı... vb” örnekleri vermiştir.²²⁵

Nurettin KOÇ Datif Grubuna “-a (-e) ekiyle yapılan yönelmeli tamlama” adıyla değinmiş ve “uykusuzluğa alışkın, duvara asılı, orta yere serili, resme yatkın, oyuna düşkün... vb” örneklerini vermiştir²²⁶

12.3.2. Datif Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler:

Göndere takılı 45/14

Yarım aya benzeyen 45/16

Babana yarar 12/1

Babana yaraşır (bir oğul) 15/18

Başlarına buyruk 20/9

Sabaha karşı 23/1

Toplantıya bağlamak 6/31

Konuşmaya başlamak 193/11

Söze karışmak 191/27

Kana ve toza bulanmış 182/30

Tasaya benzer bir duygu 180/13

²²⁴ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.370.

²²⁵ M. Kaya BİLGEGİL (1982), s.162.

²²⁶ Nurettin KOÇ (1996), s.441.

Korkuya benzer 180/14

Canına susamış 182/20

Yola çıkarmak 160/20

Yardıma ihtiyac 164/10

Sinirlerine hakim 7/3

Menfaatlarına uygun 9/11

Ufuklara doğru 10/8

Tümseğe benzeyen 10/2

12.4. Lokatif Grubu

12.4.1. Lokatif Grubuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN Lokatif Grubunu “Lokatifli bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Her iki unsur da ya tek bir isim veya isim yerine geçen bir kelime grubu olur.” şeklinde açıklamış ve “dam üstünde saksagan, elde bir, yükte hafif, pahada ağır, dörtte bir, binde bir... vb” örnekler vermiştir.²²⁷

M. Metin KARAÖRS Lokatif Grubunu “Bulunma (Lokatif) Grubu” olarak adlandırmış ve “Bulunma halindeki bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Fiil grubunun kısaltmış şekli gibidir.” şeklinde açıklamıştır. Karaörs Bulunma Grubuna “tarihte bugün, işinde uzman, elde bir, kırk yılda bir, işinde gücünde insan... vb.” örnekler vermiştir.²²⁸

Leyla KARAHAN Lokatif Grubunu “Bulunma Grubu” olarak adlandırmış ve “Bulunma ekli bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur. Bu grup,

²²⁷ Muharrem ERGİN (2005), s.394.

²²⁸ M.Metin KARAÖRS (1993), s.28.

cümle ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.” şeklinde açıkladıktan sonra “haftada bir, solda sıfır, dörtte üç, yükte hafif” gibi örnekler vermiştir.²²⁹

Rasih ERKUL “Bulunma (Lokatif) Grubu” şeklinde adlandırdığı Lokatif Grubunu “bulunma (-de, -da) halindeki bir unsurla ondan sonra gelen yalın bir ismin oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır. Erkul Lokatif Grubuna: “yükte hafif, pahada ağır, yüzde beş, dam üstünde saksagan” örneklerini vermiştir.²³⁰

Nurettin KOÇ “Ad Durum Ekleriyle Kurulmuş Tamlamalar” ana başlığı altında Lokatif Grubundan “-da (-de) ekiyle yapılan kalmalı tamlama” olarak bahsetmiş ve “saygıda kusursuz, sözde kızlar, yaşta biri, arada bir, ikide bir, tavada balık... vb” örnekler vermiştir.²³¹

Süer EKER Lokatif Grubuna “Bulunma Grubu” demiş ve “Bulunma durumu eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur.” şeklinde tanımlamıştır. Eker Lokatif Grubuna “yüzde on, solda sıfır, senede bir gün, tende can” örneklerini vermiştir.²³²

Vecihe HATİBOĞLU Lokatif Grubundan “Kalmalı Tamlama” olarak bahsetmiş ve “Tamlayanı kalma durumunda olan ve tamlananı ek almayan veya alan tamlamaya Kalmalı Tamlama denir. Sayı adlarından kurulan kalmalı tamlamalar sayıların kesrini gösterir. Bazı durumlarda da kalmalı tamlama biçiminde kalıplaşma vardır.” şeklinde açıklamış ve “gözde sanatçı, sözde öğrenci; üçte bir elma, onda bir vergi; ikide bir, arada bir, sahadanda yumurta... vb” örnekler vermiştir.²³³

Burhan PAÇACIOĞLU “Bulunma Hali (Kalma Durumu)” başlığı altında bulunma hal ekini alan kelime gruplarının yüklendiği fonksiyonları belirtmiş ve “Bulunma hal ekini almış isimler bazen sıfat görevini yüklenir (aynı fikirde insanlar, yerinde söz, adam boyunda otlar); Tamlama kurar ve kurduğu tamlamalar zaman bildirir: senede bir, ayda bir gibi” şeklinde açıklamıştır.²³⁴

²²⁹ Leyla KARAHAN (1995), s.40.

²³⁰ Rasih ERKUL (2007), s.13.

²³¹ Nurettin KOÇ (1996), s.441.

²³² Süer EKER (2005), s.478.

²³³ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.32.

²³⁴ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.86-87.

Rasim ŞİMŞEK Lokatif Grubunu “Kalmalı Ad Öbeği” adı altında değerlendirmiş ve “Bu tür ad öbeği kalma durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur: ikide bir, pahada ağır, yükte hafif vb. Kalmalı ad öbeğinin yalnızca sayı adıyla kurulanları yaygındır: ikide bir, onda dört, yüzde kırk, binde yedi, binde bir vb.” şeklinde açıklamıştır²³⁵.

12.4.2. Lokatif Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler:

Önde bulunan 175/27

Bir yerde buluşma 178/3

Okumakta usta 36/28

Kılıçta üstün 86/4

Yarıştta birinci 120/17

Savaşta yağı 144/24

Barışta arkadaşlık 144/25

Orada takılı 210/2

Ucunda oturan 6/5

12.5. Ablatif Grubu

12.5.1. Ablatif Grubuyla İlgili Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN ablatif grubunu “Ablatif bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Her iki unsur da ya tek bir isim veya isim yerine geçen kelime grubu olur: kafadan kontak, doğuştan sakat, sonradan görme, sıradan adam, gözden uzak, yalandan dostluk, gençlerden üçü... vb. misallerinde olduğu gibi.” şeklinde açıklamıştır.²³⁶

²³⁵ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.371.

²³⁶ Muharrem ERGİN (2005), s.394.

M. Metin KARAÖRS ablatif grubuna aynı zamanda “Uzaklaşma (Ablatif) Grubu” demiştir. Karaörs ablatif grubunu “Uzaklaşma halindeki bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Fiil grubunun kısaltılmış şeklidir.” şeklinde açıklamış ve “gönülden kırık, kafadan sakat, doğuştan kör, kendinden emin, anadan atadan görgülü, yalandan dost... vb” örnekler vermiştir.²³⁷

Rasim ŞİMŞEK ablatif grubuna “Çıkmalı Ad Öbeği” demiş ve “Bu tür ad öbeği, çıkma durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur: içten pazarlıklı, hançerden keskin, özgürlükten yoksun, papatyadan beyaz... vb” şeklinde açıklamıştır.²³⁸

Vecihe HATİBOĞLU ablatif grubunu “Çıkmalı Tamlama” adıyla ele almış ve “Çıkma durumundaki bazı adların, başka adları anlam bakımından tamamlayarak tamlama kurdukları görülür.” şeklinde açıkladıktan sonra “gelenlerden ikisi, memurlardan bir kısmı, öğrencilerden üçü, kardan adam, candan insan, kadifeden perde... vb” örnekler vermiştir.²³⁹

Süer EKER ablatif grubuna “Uzaklaşma Grubu” demiş ve “Uzaklaşma durumu eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur.” şeklinde açıklamış ve “yandan çarklı, sonradan görme, sudan sebep, önden çekişli” örneklerini vermiştir.²⁴⁰

Nurettin KOÇ “Ad durum ekleriyle kurulmuş tamlamalar” başlığı altında ablatif grubunu “-dan (-den) ekiyle yapılan çıkmalı tamlama” olarak adlandırmış ve “içinizden biri, çocuklardan biri, öğrencilerden birkaçı, toptan satış, renklerden beyaz... vb” örnekler vermiştir.²⁴¹

Rasih ERKUL “Hal (durum) Ekleriyle Yapılan Kelime Grupları” başlığı altında ablatif grubuna “Uzaklaşma (ablatif) grubu” demiş “uzaklaşma (-den, -dan) halindeki bir unsurla, ondan sonra gelen bir ismin oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde

²³⁷ M. Metin KARAÖRS (1993), s.28.

²³⁸ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.371.

²³⁹ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.31.

²⁴⁰ Süer EKER (2005), s.478.

²⁴¹ Nurettin KOÇ (1996), s.441.

açıklamıştır. Erkul ablatif grubuna “sonradan görme, candan arkadaş, bunlardan birisi... vb” örnekler vermiştir.²⁴²

Leyla KARAHAN ablatif grubuna “Uzaklaşma Grubu” demiş ve “Uzaklaşma ekli bir isim unsurunun başka bir isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur. Uzaklaşma grubu, cümle ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf görevi de yapar. Bu grup da sıfat-fiil veya zarf-fiil grubundan kısalmıştır” şeklinde açıklamış ve “içten pazarlıklı, kendisinden emin, benden gizli, gözden ırak, candan keskin... vb” örnekler vermiştir.²⁴³

12.5.2. Ablatif Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler:

Aydan aydın 133/30

Güneşten yakıcı 133/31

İhtilalden sonra 15/31

Bunlardan birisi 17/7

Hayretten hayrete 187/30

Sizden biri 180/30

Günden güne 168/28

Aklından geçen 170/30

Ardından gelen 172/12

Birden yüze 174/1

Kuleden yakılan ateş 175/10

Geriden koşan 175/26

Güneyden yüklenme 160/11

²⁴² Rasih ERKUL (2007), s.13.

²⁴³ Leyla KARAHAN (1995), s.43.

Bumun Kağan'dan kalma 13/30

Korkudan öldüğü 6/17

Dünyadan habersiz 80/4

İhtilalcilerden birçoğu 5/9

Bundan başka 7/33

Ondan şüphe 8/32

Hayatından memnun 9/17

Hazinesinden çıkmış 10/15

Seslerinden başka 10/19

Bayırdan aşağı 113/35

Baştan aşağı 145/21

Soylu kadınlardan üstün 11/13

Koyunlardan biri 13/24

12.6. Akkuzatif Grubu

12.6.1. Akuzatif Grubuyla İlgili Olarak Dilcilerin Görüşleri:

Muharrem ERGİN akuzatif grubunu “Akuzatifli bir isim unsuru ile onun arkasından gelen bir isim unsurundan kurulur. Akuzatif grubu partisip grubu veya fiil grubunun kısaltmış yardımcı fiili düşmüş şeklidir. Onun için akuzatif grubu da bir kısaltma grubu sayılabilir.” şeklinde açıklamış ve “her şeyi borçlu, yapılanı tenkit, kitabı birine ithaf gibi” örnekler vermişti²⁴⁴.

M. Metin KARAÖRS akuzatif grubuna “Yapma (Akuzatif) Grubu” demiş ve “Akuzatifli bir isim unsuru ile bir isim unsurunun birleşmesiyle kurulur. Sıfat-fiil grubu

²⁴⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.397.

veya fiil grubunun kısaltılmış şekli durumundadır.” şeklinde açıklamış ve “yapılanı tenkit (et-), her şeyi borçlu (olan), kitabı birine ithaf (etmek)” örneklerini vermiştir²⁴⁵.

M. Ata ÇATIKKAŞ akuzatif grubunu “Akuzatif eki almış bir isim unsuru olan birinci kelime ile arkasından gelen ikinci kelimesi isim olan gruptur.” şeklinde açıklamış ve “sermayeyi kediye (yüklemek), sırtını babasına (dayamak), suratı asık (durmak), varı yoğu (tüketmek)... vb” örnekler vermiştir²⁴⁶.

Leyla KARAHAN akuzatif grubuna “Yükleme Grubu” demiştir ve “Yükleme ekli bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve “küçük çocukları (af), evi iyice (tamir), yüzü aşkın, kitabı tetkik... vb” örnekler vermiştir²⁴⁷.

Rasim ŞİMŞEK akuzatif grubuna “Belirtmeli Ad Öbeği” demiştir ve “Ad öbeğinin bu türü belirtme (-i) durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur: elliye mütevaciz, yüzü aşkın vb.” şeklinde açıklamıştır²⁴⁸.

Süer EKER Akuzatif Grubuna “Kısaltma Grupları” başlığı altında “Belirtme grubu” adıyla yer vermiştir. Eker, belirtme grubunu “Yükleme (belirtme) durumu eki alan bir sözcüğün, diğer isme bağlanmasıyla oluşur. İlk ad, bir bakıma ikinci ismin nesnesi görevindedir.” şeklinde açıklamış ve “kitabı birine ithaf, her şeyi borçlu, yapılanı eleştiri” örneklerini vermiştir²⁴⁹.

12.6.2. Akuzatif Grubuyla İlgili Metnimizde Tespit Ettiğimiz Örnekler:

Gözünü daldan budaktan sakınmama 94/14

Güreşi kazanma 126/12

Sabahı dar etme 141/32

Ayrılığı körüklemek 9/6

²⁴⁵ M. Metin KARAÖRS (1993), s.28-29.

²⁴⁶ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.137.

²⁴⁷ Leyla KARAHAN (1995), s.41.

²⁴⁸ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.371.

²⁴⁹ Süer EKER (2005), s.473.

13. FİİL GRUBU

13.1. Dilcilerin Fiil Grubuyla İlgili Düşünceleri:

Muharrem ERGİN fiil grubunu “Fiil isimleri üzerine kurulan kelime grubudur. Fiil isimleri bu grubun esas unsurudur ve tabi en sonda bulunur. Kendisinden önce gelen gerekli unsurlarla birlikte fiil grubunu meydana getirir. Fiil grubunda kullanılan fiil isimleri hareket isimleridir. Onun için daha çok -mak/-mek’li fiil isimleri ile fiil grubu yapılır. Bundan sonra -ış, -iş’li hareket isimleri bu gruba elverişlidir. Hareket ismi olarak kullanılınca -ma, -me’li fiil isimleri fiil grubu yaparlar. İş ismi olan -ma, -me ve -ış, -iş’i fiil isimleri fiil grubu yapamazlar.” şeklinde açıklamış ve fiil grubuna: “çarşıya gitmek, yemek yemek, çarşıdaki pirince giderken evdeki bulgurdan olmak, İzmir’e yürüyüş, ışıktan kaçış, uzağı görmek, güzel konuşma... vb” örnekler vermiştir.²⁵⁰

M. Metin KARAÖRS fiil grubunu “Fiil isimleri “-mak, -mek”, “-ma, -me”, “-ış, -iş, -uş, -üş” lü şekillerde yapılan kelime grubudur. Bu eklerle yapılan fiil isimleri ve hareket isimleri fiil grubu yapmaya elverişlidirler. Fiillerin hareket isimleri, fiil grubunun esas unsuru olup, grubun en sonunda yer alırlar. Grubun esas unsuru olan fiil ismi, hareket vasfına sahip olduğundan yanında nesne ve isim unsurları da bulunabilir. Cümlede fiil grubu, hareket ismi grubu olarak isim vazifesi ve muamelesi görür.” şeklinde açıklamış ve fiil grubuna “pazara gitmek, kitap okumak, güzel söz söyleme, karanlıklardan kaçış, Ankara’ya doğru yürüyüş... vb” örnekler vermiştir.²⁵¹

M. Ata ÇATIKKAŞ fiil grubunu “Fiilden isim yapan eklerle (-mak, -mek, -ma, -me ve -ış, -iş’le) hareket ismi meydana getiren gruplara fiil grubu denir. Grubun vurgusu fiil isminden önceki kelime veya kelime grubu üzerindedir. Bu grubun cümledeki görevi isimdir” şeklinde açıkladıktan sonra fiil grubuna “evden kaçmak, dili tutulmak, kendi gölgesinden korkmak, gidip gelme, geceleri az uyku uyuma (alışkanlığı), ışıktan kaçış, kılıcı kınından çıkarışı (vardı ki) gibi” örnekler verilmiştir.²⁵²

Tahsin BANGUOĞLU fiil grubuna “Çekim Öbekleri” başlığı altında “Fiil Öbekleri” adı ile yer vermiştir. Banguoğlu fiil öbeklerini “Fiil öbekleri cümlede aldıkları çekim halleriyle kimsenin, nesnenin ve isimlemenin fiile yaklaşması onunla öbekleşmesi

²⁵⁰ Muharrem ERGİN (2005), s.395.

²⁵¹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.29-30.

²⁵² M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.137.

mahsülüdürler.” şeklinde tanımlamış ve “Cümlede kimsenin fiille öbekleşmesi en çok tek kişili fiillerde görülür ki bunların da bir takımı birleşik kelime niteliği taşır” açıklamasını yapmıştır. Banguoğlu fiil grubuna “hava bozmak, yolda kalmak, yüzü gülmek... vb” örnekler vermiştir.²⁵³

Leyla KARAHAN fiil grubuna “İsim-Fiil Grubu” demiştir ve “Bu hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” şeklinde açıklamış ve “onu biraz sonra çekeceği acıya hazırlamak, cinayetin azabını daima çekme, etrafına bir keklik gibi ürkek ürkek bakış... vb” örnekler vermiştir.²⁵⁴

Rasih ERKUL fiil grubuna “İsim-Fiil Grubu” demiştir ve “Fiil isimleri, iş hareket bildiren kelimelerin adıdır. Fiil ismi “-mek, -iş, -me” ekleriyle yapılır. Bir fiil ismi ile özne, nesne, tümleç ve zarf unsurlarından biri veya birkaçından oluşan kelime gruplarına isim-fiil grubu denir.” şeklinde açıklamış ve “konuşmayı dinlemek, toplantıya katılmak, söz söyleme, uzağı görme, meslekten ayrılış, boğazdan geçiş... vb” örnekler vermiştir.²⁵⁵

Neşe ATABAY vd fiil grubunu “Eylemsiler” ana başlığı altında “Eylemlikler” adıyla ele almışlardır ve “Eylemlerin belli eklerle oluşarak ad görevinde kullanılan biçimlerine eylemlik diyoruz. Türkiye Türkçesinde eylemlik, eylem kök ve gövdelerine –mak (-mek), -ma (-me), -ış (-iş, -uş, -üş) ekleri getirilerek türetilir” şeklinde açıklamış ve “yemek yemek, dikiş dikmek, söylemenin cazibesi, ulaşma hususundaki peygamberlerinin yakınışları, yeni buluşlar... vb” örnekler vermiştir.²⁵⁶

Nurettin DEMİR vd fiil grubunu “İsim-Fiil Grubu” olarak ele almış ve “İsim-fiil eki almış bir fiil ile ona bağlı öğelerden oluşur: dünyayı algılayış, doğru tahminde bulunmak, yalandan dost olma vb. cümle içerisindeki kullanılışları diğer isimlere benzer” şeklinde açıklamışlardır.²⁵⁷

Nurettin KOÇ fiil grubuna “Eylemlik” demiştir ve “Eylem kök ve gövdelerine –mak (-mek), -ma (-me), -ış (-iş, -uş, -üş) ekleri getirilerek türetilen sözcüklere eylemlik denir.” şeklinde açıklamıştır. Koç eylemliklere “yakın yaşamak, seni düşünmemek, roman

²⁵³ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.508.

²⁵⁴ Leyla KARAHAN (1995), s.24-26.

²⁵⁵ Rasih ERKUL (2007), s.15.

²⁵⁶ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.225-228.

²⁵⁷ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.207.

okumak, sokağa çıkma yasağı, gitme zamanı, bakış açınız, davranış bozuklukları... vb” örnekler vermiştir.²⁵⁸

Süer EKER fiil grubuna “Eylem Grubu” demiş ve “Eylem tabanlarına getirilen ad eylem ekleri [-mA], [-mAk], [-Iş] ve yardımcı öge ile oluşturulan gruptur. Bu grup zarf dışında, bütün tümce öğelerini oluşturabilir.” şeklinde açıklamış ve “görevi başarıyla tamamlamak, hazineden mahrum etmek, şehir dışına çıkmak, uçuşa hazırlanmak, sahilde yürüyüş, kontrol altına alma” örneklerini vermiştir.²⁵⁹

13.2. Fiil Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler:

13.2.a. [-mAk] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu

Oraya varmak 176/10

Gözden geçirmek 178/20

Hak vermemek 104/2

Karargahına yollanmak 114/24

Obayı bulmak 135/14

Adını sormak 140/13

Gök Türkleri yıkmak 168/7

Yola çıkmak 161/1

Kılıcını almak 92/15

Gücünü toplamak 94/7

Hayatını kazanmak 55/4

Bunu anlamak 59/4

Sevinç haykırışıyla haykırmamak 58/1

²⁵⁸ Nurettin KOÇ (1996), s.388-391.

²⁵⁹ Süer EKER (2005), s.474.

Kılıçla yıkılmak 52/10

Gök Türk Devleti'ni diriltmek 46/17

Tutsaklığa düşmek 90/12

Dokuz Oğuz Beği ile vuruşmak 88/18

Bir iş yapabilmiş olmak 93/1

Yorgunluk çıkarmak 94/6

Gücünü toplamak 94/7

Dirlik yükünü çekmek 107/29

Eski günleri düşünmek 32/9

onu hatırlamak 32/9

13.2.b. [-mA] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu

Kıtaylar arasında bir kıpırdanma 92/18

Oğuzlar arasında bir dalgalanma 99/28

Övünme ışığı 91/2

Kendisini kurtarma 174/21

Bir yerde buluşma 178/3

Dokuz Oğuz arasında bir kıpırdanma 101/4

Bizimle savaşı göze alma 197/2

İçinde bir kuşkulanma 196/8

Okunu attığı yeri görme 204/10

Batıyı gösterme 205/17

Kulak tırmalayıcı kişneme 210/19

Çalılıklar arasında gizlenme 17/34

13.2.c. [-İş] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu

Fırsatçı saldırış 91/17

Doludizgin yürüyüş 90/2

Neşeli anlatış 79/14

Sessizlik içinde seyredilen vuruş 99/23

Yakalamak istiyormuş gibi bir gösteriş 125/17

Bir hülya içinde gidiş 114/20

Şaşılacak bir benzeyiş 111/3

Bir yanlış atış 121/30

Bu ok atış, bu vuruşlar ve sonra bu benzeyiş 122/10-11

Sert bir silkiniş 127/7

Hangi yollardan yürüyüş 148/3

Acı gülüş 184/3

Öyle bir düşüş 200/26

Yarım kalmış dövüş 201/4

Loş bir görünüş 202/5

Bu dağılış ve bu tutsak gidiş 19/27-28

Çetin yaşayış 20/7

Bu haykırış 21/20

Sert bir davranış 26/11

Aşağılayıcı bir bakış 26/22

Üç vınlayış 27/16

Bir güzel özleyiş 36/1

Er dileyiş 125/31

14. PARTİSİP GRUBU

14.1. Dillilerin Partisip Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN partisip grubunu “Bir partisiple ona bağı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Partisip bir fiil şekli olduğuna göre ona bağı unsurlar da fiilin gerektirdiğı unsurlardır. Böylece partisip grubu fiili partisip olan bir fiil grubu demektir. Partisip grubu isim, bilhassa sıfat olarak kullanılır.” şeklinde açıklamış ve partisip grubuna “denize giren, yola çıkan, çok yakından tanıdığı, koşa koşa geldiğı zaman, sultanlara yaraşır, canı çıkası, modası geçmiş... vb” örnekleri vermiştir²⁶⁰.

M. Metin KARAÖRS partisip grubuna “Sıfat-fiil (Partisip) Grubu” demiş ve “Bir sıfat-fiille ona bağı unsurlardan oluşan kelime grubudur. Sıfat-fiil grubu esas fiil unsuru bir sıfat-fiil olan fiil grubu demektir. Sıfat-fiil grubu cümlede isim ve sıfat olarak kullanılırlar.” şeklinde açıklamıştır. Karaörs partisip grubuna “suya giren, havadan gelen, hür ufuklarda donanmış (iki yüz pare gemi), içinde deliler gibi koştuk (umuz gece), hayale müsaade etmeyecek (tarz), sultanlara yaraşır (bir oda), sonu gelmez (ufuklar) ... vb.” örnekler vermiştir²⁶¹.

M. Ata ÇATIKKAŞ partisip grubuna “Partisip (sıfat-fiil) Grubu” demiş ve “Partisip eki almış geçici isimle, ona bağı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Partisipler fiil kök ve gövdelerinden türedikleri için ve bir hareketin geçici ismi olduğundan aynı sıfat vazifesi gören kelimeler gibi kullanılır ve mana yönünden bildiğimiz sıfat tamlamasını meydana getirir.” şeklinde açıklamıştır. Çatıkkaş partisip grubuna “herkesin gözüyle gördüğü (kız), sağa sola koşan (adam), evde okunmadık (kitap) kalmadı, başka yazacak (kalem) yok mu?, çirkin yazılmış (mektup) okunmaz ... vb” örnekler vermiştir²⁶².

Zeynep KORKMAZ partisip grubuna “Sıfat-fiil Grubu” demiş ve “Sıfat gibi kullanılan fiil şekilleri ile oluşturulan ve cümle içinde sıfat, özne, nesne, zarf gibi görevler yüklenebilen kelime grubu” şeklinde tanımlamış ve “tanınmış kişi, olmadık sözler,

²⁶⁰ Muharrem ERGİN (2005), s.396.

²⁶¹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.32-33.

²⁶² M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.135.

işleyen demir, başkaldırıcı düşünceler, batası yer, yaşanacak ömür ... vb” örnekler vermiştir²⁶³.

Leyla KARAHAN partisip grubuna “Sıfat-fiil Grubu” demiş ve “Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur” şeklinde açıklamıştır. Karahan “vatansever, çöpçatan, cankurtaran gibi bazı birleşik kelimeler, sıfat-fiil grubu kuruluşundadır” demiş ve sıfat-fiil grubuna “eski İstanbul’un güzel semtlerini / yaratan / Şems-i Sivasi’nin mübarek türbesinde kandil kadil / yanan / bu anı ışıklarla Türk eden / (sizlersiniz) ... vb.” örnekler vermiştir²⁶⁴.

Rasih ERKUL partisip grubuna “Sıfat-fiil Grubu” demiş ve “Sıfat fiiller (partisip) hareket halinde bulunan nesnelere karşılayan kelimelerdir. Sıfat fiiller, fiil kök veya gövdelerine ekler getirilerek yapılır. İsimden farkı nesneyi hareketiyle karşılamasıdır.” şeklinde açıklamış ve “sudan çıkan, haber gelir gelmez, ayaklar altına alınmış, çok sevdiği (yemek), bu hafta yapılacak (işler)... vb” örnekler vermiştir.²⁶⁵

Vecihe HATİBOĞLU partisip grubuna ayrıca yer vermez ancak “Ortaçlarla kurulan sıfat tamlaması” başlığı altında verdiği örnekler sıfat-fiil grubuyla meydana gelen yapılarıdır. Hatiboğlu, bazı sıfat tamlamalarının durum (hal) bildiren ortaçlarla, geçmiş zaman ortaçlarıyla, gelecek zaman ortacıyla kurulduklarını belirtip: geçen araba, görünen köy, tanıdık adam, bitirilmiş iş, tükenmez para, olmayacak iş, bitecek kavga... vb.” örnekler vermiştir.²⁶⁶

Nurettin KOÇ Partisip Grubuna “Ortaçlar” başlığı altında yer vermiş ve “Önad gibi kullanılabilen eylemsilere ortaç denir. Ortaca önad-eylem (sıfat-fiil) adı da verilir.” demiş ve “güler yüz, yazar kasa, gelecek yıl, görülecek hesap, eli kırılısı hırsız, batası talih, tanıdık yüz, bildik biri, susamış çocuk, kokmuş yiyecekler, yağmur kokan sabah, doğan gün, tükenmez kalem, dinmez acı... vb” örnekler vermiştir.²⁶⁷

Tahsin BANGUOĞLU “Sıfat Takımları” başlığı altında sıfat fiillerden bahsetmiş ve “Sıfat-fiil Cümleleri” biçiminde bir yapıdan söz etmiştir. Banguoğlu sıfat-fiil cümlelerini “Yalnız fiillerden sıfat işleyişinde olanlar bir içcümlemin yüklemi

²⁶³ Zeynep KORKMAZ (1992), s.132-133.

²⁶⁴ Leyla KARAHAN (1995), s.21-22.

²⁶⁵ Rasih ERKUL (2007), s.15-16.

²⁶⁶ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.26.

²⁶⁷ Nurettin KOÇ (1996), s.391-392.

olduklarında o cümleyi olduğu gibi sıfat işleyişine sokarlar ve onu esas cümlelerin ad niteliğindeki bir üyesine sıfat yaparlar. Böylece sıfat cümleleri dediğimiz çeşitli birleşik cümleler kurarlar. Bunlar genellikle sıfat işleyişinde sıfat-fiil cümleleri olup üç zamana göre çeşitlenirler” şeklinde açıklamış ve “iyi gün görmüş aileler, köyce seçilmiş temsilci, diktiğin fidanlar, karşımıza çıkan güçlükler, halden anlar dost, sonu gelmez tartışma... vb” örnekler vermiştir.²⁶⁸

Nurettin DEMİR vd Partisip Grubuna “Sıfat-fiil Grubu” demiş ve “Sıfat-fiil eki almış bir fiil ve ona bağlı yardımcı öğelerden oluşan gruplardır: pek çok türü bulunan kelime grupları, ucuza alınmış eşya, dünyayı değiştirecek fikirler vb: Bu gruptakiler sıfat olarak kullanılabilecekleri gibi cümle içinde isim olarak da kullanılabilirler.” şeklinde açıklamıştır.²⁶⁹

Neşe ATABAY vd “Ortaçlar” başlığı altında “Ortaçlar, eylemsilerin, ad ve çoğunlukla sıfat olarak kullanılan bölüğüdür. Tümce içinde sıfat görevi yapmaları sıfat tamlamalarına tamlayan olmaları bakımından, kimi zamanda da görevi yapmaları nedeniyle ad olurlar: tanıdık kişi, bilen çocuk, tanıdığım bildiğimiz gibi” şeklinde açıklamışlardır.²⁷⁰

Jean DENY “Ortaçlar” terimini kullanarak sıfat-fiillerden bahsetmiştir. “Fiilin sıfatlık siygaları, asıl ortaçlarla kah ortaç, kah ortacımsı gibi kullanılan –dik’li ve (y)–ecek’li isimcil siygalardır.” şeklinde açıklamıştır.²⁷¹

Süer EKER partisip grubunu “Sıfat-fiil (ortaç) Grubu” olarak ele almış ve “Sıfat-fiil ekleriyle yardımcı öğelerin oluşturduğu sözcük grubudur. Bu grup söz diziminde bütün öğelerin görevlerini yüklenebilir.” şeklindeki açıklamasından sonra “son sınava hazırlanan, İstanbul’a hareket edecek, akşama kadar çalışan, İstiklal ve Cumhuriyetine kastedecek... gibi” örnekler vermiştir.²⁷²

²⁶⁸ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.500-501.

²⁶⁹ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.207.

²⁷⁰ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.229.

²⁷¹ Jean DENY (1941), s.432.

²⁷² Süer EKER (2005), s.472.

14.2. Partisip Grubuyla İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler:**14.2.1. -(A)r Ekiyle Yapılan Sıfat Fiiller**

Babana yarar yiğit 12/1

Sana yaraşır bir oğul 15/18

Ablama yaraşır bir kardeş 15/19

Güler yüz 72/8

Buna benzer bir şey 63/6

Uçar Kam 107/1

14.2.2. -AcAk Ekiyle Yapılan Sıfat Fiiller

Dönecek olan ordu 77/21

Savaşacak er 56/5

Yapacak başka iş 47/29

Kılıç kullanacak hal 91/27

Dinleyecek durum 95/12

Dikkati çekmeyecek şekilde 71/6

Ötüken'de dalgalanacak sancağı 60/12

Göktürkler arasına çıkacak yüz 102/16

Arkasından uçacak oklar 102/1

Dokuz Oğuzlara gönderilecek adam 160/15

Çin'i aldatacak tedbirler 172/10

Geri çekecek zaman 199/22

Dayanacak güç 128/7

Göktürk devletini diriltecek savaş 55/30

14.2.3. -ası / -esi Ekiyle Yapılan Sıfat Filler

Denemesi kolay 86/12

Yere batası adam 158/23

Hay od düşesi gönül 102/25

14.2.4. -An Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller:

Uyuyan genç 57/4

On yedi, on sekiz yaşlarında gözüken bir genç 54/1

Ölmüş olan karısı 67/22

Rahat rahat uyuyan genç 57/5

Senin babanı yaralayan, benimkini öldüren bu kadın 95/5

Savaşta ölen Dokuz Oğuz Kağanı 92/31

Hızla at süremiyen kabile 106/3

Evvelki tutsaklığından doğan utanç 133/23

Çarpışan iki at 187/12

Arasına işitilen keskin, sert buyruk 172/3

Görülmiyen çevik bir davranış 150/18

Ülküye koşan insanlar 54/11

Bozkırda dalgalanan bir at sesi 182/18

14.2.5. -mİş Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller:

Uzakta gizlenmiş olanlara 47/9

Kızarmış etle haşlanmış darı 19/1

At eyerinden yapılmış taht 83/13

Tozlanmış, toprakla karışmış bir yığın kömür 56/14

Gün görmüş bir çeri 19/32

Görülmemiş, işitilmemiş bir güreş 127/2-3

Çözülmemiş bir bilmece 130/4

Eşi görülmemiş bir bitiklik 186/5

14.2.6. -mAz Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller:

Gülmez yüzlü 187/8

Şaşmaz bir isabet 120/20

Anlaşılmaz bir şeyler 102/9

Örneği bulunmaz bir elçi 132/20

Gülmez yüzlü bir çocuk 19/15

14.2.7. -dİk Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller:

Görülmedik bir uğraşma 124/28

Daldığı derin düşünceler 78/6

Sıyırdığı son kılıç 58/7

İnandığı adamlar 46/10

Görülmedik bir şey 210/7

Bilinmedik bir nokta 108/19

Beklenmedik bir şey 120/4

Bilinmedik kişi 36/29

15. GERUNDIUM GRUBU

15.1. Dillilerin Gerundium Grubu İle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN gerundium grubunu “Bir gerundium ile ona bağı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Bu grup da fiili gerundium olan bir fiil grubu durumundadır. Gerundium grubu daima zarf olarak kullanılır.” şeklinde açıkladıktan sonra “sağa sola koşa koşa, sabahtan akşama kırlarda gezip, kadın bütün camları temizleyerek, yolumuza devam edince, uzun boylu konuşmada... vb” örnekler vermiştir.²⁷³

M. Metin KARAÖRS gerundium grubunu “Zarf-Fiil (Gerundium) Grubu” başlığı altında ele almış ve “Bir zarf-fiil ve ona bağı unsurlardan meydana gelen bir kelime grubudur. Zarf-fiil grubu fiili zarf-fiil olan bir fiil grubu halindedir ve cümlede daima zarf olarak kullanılır.” şeklinde açıklamıştır. Karaörs gerundium grubuna “sabahtan akşama kadar kırlarda gezip, akşam perde perde kapanınca, artarak gönlümün aydınlığı her saniyede, bekçi bütün sokakları temizleyerek... vb” örnekler vermiştir.²⁷⁴

M. Ata ÇATIKKAŞ gerundium grubunu “Fiil grubunda olduğu gibi, fiillerin hareket halini ifade eden eklerle meydana getirilen gruptur.” şeklinde tanımlamış ve “akşama kadar durup dinlenmeden, yüze yüze, elin gözündeki çöpü görüp, kahkaha ile odasından çıkarak... vb” örnekler vermiştir.²⁷⁵

Leyla KARAHAN gerundium grubunu “Zarf-Fiil Grubu” adı altında ele almış ve “Bir zarf-fiil ile bu zarf fiile bağı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımladıktan sonra “ah ederken, hatırımdan silince, tek başına vuruşarak, kağıtları okurken, hayaller kura kura... vb” örnekler vermiştir.²⁷⁶

Burhan PAÇACIOĞLU konuyu gerundium grubu olarak değil “Zarf-Fiiller (Bağ-fiiller)” adı altında ele almıştır ve “Bu gruba giren kelimeler; hareketlerin durumlarını ifade eden fiil şekilleridir. Ancak bunlar çekilmiş bir fiil gibi zamana, şahsa ve şekle

²⁷³ Muharrem ERGİN (2005), s.390.

²⁷⁴ M. Metin KARAÖRS (1993), s.34.

²⁷⁵ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.137-138.

²⁷⁶ Leyla KARAHAN (1995), s.23.

bağlanmaz. Bunlar esas fiillerin hal ve durumlarını karşılayarak, zarf görevini yüklenmiş kelimeler olması sebebiyle zarf-fiil adını almıştır.” şeklinde açıklamıştır.²⁷⁷

Rasih ERKUL gerundium grubunu “Zarf-Fiil Grubu” adı altında ele almış ve “Zarf-Fiil bir şahsa ve zamana bağlı kalmadan hareket hali karşılayan şekilleridir. Bir zarf-fiil ile ona bağlı unsurlardan oluşan gruba zarf-fiil grubu denir.” şeklinde açıklamış ve “kırlarda gezip, yola devam edince, seni görmeyeli, etrafına bakmadan, arkada bırakıp, ders çalışırken... gibi” örnekler vermiştir.²⁷⁸

Tahsin BANGUOĞLU “Zarf-fiil Cümlesi” ana başlığı altında “Alt alta zarf-fiil cümlesinden bahsetmiş ve hal, zaman, karşılaştırma, sebep-sonuç, amaç, şart cümleleri olarak yedi gruba ayırmıştır.” Banguoğlu “Bir baş cümleyle anlamca gerçekleşmesi ona bağlı görünen bir içcümleden, başka bir deyimle alt alta iki yargıdan meydana gelen zarf-fiil cümlesine alt alta zarf-fiil cümlesi deriz” tanımından sonra “taşlara basarak karşıya geçtik, arabayı ite ite köye getirdik, rica etmeliyken bayağı emrediyor, şans yardım edince kazanırsın, haber alır almaz, sana yazarım, güldükçe güller açılır, babası öldüğünde 17 yaşındaymış, oğlan gitti gideli haber yok... vb” örnekler vermiştir.²⁷⁹

Nurettin KOÇ konuya gerundium grubu olarak değil “Ulaçlar” başlığı altında yer vermiştir. Koç “Belirteç gibi kullanılan eylemsilere ulaç ya da bağ-eylem (Alm. Gerundium; Fr. Gerondit; İng. Gerund) denir” tanımından sonra “Eylemlikler ve ortaçlar gibi ulaçlar da girişik tümce kurmaya yarar. Ancak bunun yanı sıra bir belirteç olarak eylemin nasıl olduğunu yerini ve zamanını da belirtir” demiştir. Koç ulaçlara “saat ona çeyrek kala burada ol, tozu dumana katarak, ölesiye çalışıyordu, yalvarırcasına bakıyor, zil çaldığı sırada, seni düşündükçe, sormadan yanıt verme, savaşırken ölmüş... vb” örnekler vermiştir.²⁸⁰

Süer EKER gerundium grubuna “Zarf-fiil Grubu” demiştir ve “Zarf-fiil (ulaç) grubu, zarf-fiillerle yardımcı öğelerin oluşturduğu gruptur. Zarf-fiil ekleri, eylemleri, kendilerinden sonraki asıl eylemlere bağlar. Bu eklerin geldiği sözcükler tümce içinde tarz, bağ veya zaman ifade eder” şeklinde açıklamıştır. Eker Gerundium Grubuna “son

²⁷⁷ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.78.

²⁷⁸ Rasih ERKUL (2007), s.16-17.

²⁷⁹ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.575-579.

²⁸⁰ Nurettin KOÇ (1996), s.397-416.

sınava hazırlanarak, hedefe durmadan ve yorulmadan (yürüdü) ... vb” örnekler vermiştir.²⁸¹

Haydar EDİSKUN gerundium grupları yapısından bahsetmeyip Bağ-fiiller (Ulaçlar) olarak konudan bahsetmiştir. Bağ-fiili “Bir yandan bileşik cümlede iki cümlecığı bağladıkları için bağlaç öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir” şeklinde tanımlayan Ediskun bağ-fiilleri “bağlama, durum, zaman, neden, kıyaslama, bedel ulaçları olarak gruplandırmıştır.” Ediskun bağ-fiillere “dinlenerek iyileşti, neşemiz kaçmışken, yatınca uyurum, savaşmadan, vuruşmadan, alıvereyim... vb” örnekler vermiştir.²⁸²

Nurettin DEMİR vd gerundium grubunu “Zarf-fiil Grubu” adı ile ele almışlar ve “Zarf-fiil eki almış bir fiil ile ona bağlı öğelerden oluşan kelime gruplarıdır. Cümlede zarf işleviyle kullanılırlar” şeklinde açıklamışlardır.²⁸³

Neşe ATABAY vd konuyu “Ulaçlar” olarak ele almışlardır ve “Türkiye Türkçesinde eylemden türeyen ancak tümce içinde çoğunlukla belirteç görevini yapan sözcüklere ulaç denir” şeklinde tanımlamışlardır. Atabay vd, zarf-fiil grubundan bahsetmemişlerdir.²⁸⁴

Jean DENY de zarf-fiil gruplarından bahsetmemiş ve gerundiumu ulak, ulaç olarak adlandırmıştır. Deny, “Fiilin katmaçlık siygaları, ulamlık siyga (ulak, ulaç gerondif) ler ve vasli (ulamlık) tabirler (locutions gerondives) dir. Ulaklar, zaman ve kişi göstermediklerinden asıl katmaçlara benzerler demektedir. Yazı ve konuşma dilinde çok kullanılarak bağlaç yokluğunun yerini tutarlar.” şeklinde zarf-fiilden bahsetmiştir.²⁸⁵

M. Kaya BİLGEGİL zarf-fiillerden kelime grubu olarak bahsetmemiştir. Fiilimsiler ana başlığı altında bağ-fiiller (= Rabit sigaları = Gerontifs) adıyla konuya yer vermiştir. Bilgegil bağ-fiilleri “Fiil kök veya gövdesinden teşkil olundukları halde bağlaç niteliği taşıyan, fazla olarak nefislerindeki eylem kavramından dolayı yan cümleciklerde, yüklem görevi alan kelimeler bağ-fiillerdir” şeklinde tanımlayıp, bağ-fiilleri “atıf, hal başlangıç, bitirme, izleme, fevk’i, zaman, sebep kıyımındaki bağ-fiiller” olarak sekiz

²⁸¹ Süer EKER (2005), s.473.

²⁸² Haydar EDİSKUN (1996), s.252.

²⁸³ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.207.

²⁸⁴ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, İbrahim KUTLUK (2003), s.235.

²⁸⁵ Jean DENY (1941), s.451.

gruba ayırmıştır. Bilgegil bağ-fiillere “üşümeyip hasta olmadım, sizi özlemişken yanınıza gelmedim, güle güle gidiniz, Ali koşarak içeri girdi, hatıra olarak, mektubu bitirmeden... vb” örnekler vermiştir.²⁸⁶

15.2. Gerundium (Zarf-Fiil) Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler:

15.2.a. -ArAk Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller:

Bunları düşünerek 39/20

Gözlerini yerden kaldırıp ona bakarak 38/20

Onun karşısında ayakta durarak 35/4

Her gün atlarına binerek 46/28

Gülümseyerek 57/32

Ocaktan çıkan yalazla yetinerek 60/5

Savaşa karışarak 73/2

At eyerinden yapılmış tahtında oturarak 35/2

Yere diz vurarak 83/14

Taçam'ı yollayarak 87/14

Bu uygun durumdan faydalanarak 172/12

Hatıraları kurcalayarak 16/24

Yere uzanarak 152/5

Yakalamaya uğraşarak 127/15

Bazı şeyler öğreneceğini umarak 141/24

Gölgeli tarafına gelerek 141/16

²⁸⁶ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.283-287.

Üstüne çullanarak 124/30

Armağan olarak 138/2

İkisi de sıçrayarak 125/8

Yolunda gittiğini görerek 148/4

Sert vuruşlarla kamçılıyarak 119/1

15.2.b. -A Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Kırk adım kala 175/17

Bile bile 126/27

Yapa yapa 160/26

Sürüne sürüne 162/16

İki yüz adım kala 119/29

15.2.c. -dİkçA Ekiyle Yapılan Gerundium

Ay Hanım'a yaklaştıkça 180/20

İkisi var oldukça 70/6

Güreş uzadıkça 127/27

Güzelliğini düşündükçe 104/2

Aklına geldikçe 102/10

Oldukça kısa bir zamanında 161/5

Oraya yaklaştıkça 175/10

Buluç da güreştikçe 126/8

15.2.d. –alı/-eli Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Yukarıda mavi gökle, aşağıda yağız yer yaratılalı 193/22

15.2.e. -Inca Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Ufukta gün batınca 35/20

Gece gelip çatınca 35/22

Sevgi kuşu ötünce 35/26

Dirliğim bitince 35/30

Son uykuya yatınca 36/14

İşaret alınca 34/5

Yolladığını öğrenince 31/21

Aşağıya bakınca 45/7

Peçeye vurunca 79/9

Aç kalınca 90/4

Kaftanlarını çıkartınca 79/11

Küfürlere gülününce 21/13

Geldiğini görünce 45/12

Dalı vurunca 120/27

Belindeki bıçağı görünce 191/5

Kimseyi görmeyince 132/25

Söz açılınca 168/20

Gözlerini görünce 205/14

Yerini tarif edince 95/25

15.2.f. -İp Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Birine saldırıp 46/18

Tutsak edip 75/21

Gönlümüzü ferahlatıp 108/10

Yer değiştirip 137/4

Yerden fırlayıp 58/4

Dünyadan göçüp 60/7

Kağanımız olup 60/22

Düzene koyup 82/22

Yarasını dağlayıp 93/24

Baş eğmeyip 82/4

Kadın ve çocuk bulup 47/27

Kadir Bağa ile vuruşup 104/17

Yavaş yavaş ilerleyip 109/6

Kılıcı da sıyırıp 58/14

Yeniden derlenip 82/4

Gücünün kesildiğini duyup 84/12

Selam söyleyip 87/25

Oku kirişe yerleştirip 169/23

Elçi ile oyalayıp 141/2

15.2.g. -ken/-iken Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Kuleye yaklaşırken 44/5

Kılıç yapmak için didinirken 60/15

Bir yere bakarken 68/22

Bir şehri yağmalarken 79/2

Beğlerin yaşarken 99/10

Reddetmek üzere iken 31/21

Atlarımız varken 91/10

Ufuklarda batarken 204/24

Tanrıya şükrederken 161/10

Hızlı adımlarla yürürken 151/14

Onun tutsağı iken 133/18

Otağından çıkarken 99/8

İtişerek güreşirlerken 127/15

Yanından dönerken 90/1

Çelme atarken 127/23

İzin verirken 149/15

At sürerken 108/4

Onunla konuşurken 102/23

Kağanın yolladığı kımızı içerken 122/7

15.2.h. -mAdAn Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Düşünmeye vakit kalmadan 75/5

Sabaha kadar uyumadan 57/23

Kim olduğunu bilmeden 52/25

Gün doğmadan 132/10

Ardından geleceğini düşünmeden 73/33

Çin elçisini çok bekletmeden 168/6

Çok geçmeden 124/25

Ağzını açmadan 81/2

Bir ayı aşırmadan 132/4

Hiç telaş etmeden 76/1

Arkadaşlarını uyandırmadan 136/

Herkese görünmeden 160/27

Hiç durmadan 42/9

Bir şey demeden 39/2

15.2.ı. -r/-mez Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Geçer geçmez 44/14

Çalınır çalınmaz 173/6

Varır varmaz 180/2

İster istemez 202/4

Atar atmaz 202/18

15.2.i. -mAksIzIn Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

Durmaksızın 131/21

Geçirmeksizin 172/12

Kıyırdamaksızın 182/24

Düşünmeksizin 187/22

15.2.j. -cAsInA Ekiyle Yapılan Gerundiumlar

At çatlatırcasına 95/28

Koparırcasına 126/4

16. KISALMIŞ (KLİŞELEŞMİŞ) GRUPLAR

16.1. Dilciler Kısaltma Grubu İle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN bu gruba kısaltma grupları demiş ve “Bunlar kelime gruplarının ve cümlelerin kısılması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime gruplarıdır. Daha geniş bir gruptan kısalmış ve klişeleşmiş gruplardır.” şeklinde açıklamıştır. Ergin bu grubun tıpkı isnat, genitif, datif, lokatif, ablatif grupları gibi bir kısaltma grubu olduğunu belirtmiştir. Ergin bu gruba “gün aydın, günden güne, git gide, eller yukarı, ileri maş, baş üstüne... vb” örnekler vermiştir.²⁸⁷

M. Metin KARAÖRS kısalmış (klişeleşmiş) grupları “Kelime grupları ve cümlelerin yıpranarak kısılması sonucunda meydana çıkmış, herhangi bir kaideleri olmayan klişeleşmiş gruplardır” şeklinde açıklamış ve “baş başa, baştanbaşta, yan yana, sola çark, omuz omuza, eller yukarı... vb” örnekler vermiştir.²⁸⁸

M. Ata ÇATIKKAŞ bu gruba “Kısaltma Grubu” demiş ve “Yıpranan eskiyen cümleler ve kelime gruplarının meydana getirdiği gruplardır” şeklinde tanımlamıştır. Çatıkkaş kısalmış gruplara “günaydın (gününüz aydın olsun), hoşça kal (hoşça kalınız), el ele, omuz omuza, baştanbaşta... vb” örnekler vermiştir.²⁸⁹

Süer EKER kısaltma grupları içerisinde bu gruba “Klişe Kısaltmalar” adı altında yer vermiş ve “Sözcük gruplarının ve tümcelerin kısılması, yıpranması sonucunda ortaya çıkan bu sözcük grupları klişeleşmiş durumdadırlar” şeklinde açıklamıştır. Eker kısaltma grubuna “eller yukarı, günaydın, gitgide, o gün, bu gün, baştanbaşta... vb” örnekler vermiştir.²⁹⁰

Rasih ERKUL bu gruba “Kısaltma Grupları” demiş ve “Bazı kelime grupları; kelime gruplarının ve cümlelerin kısılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunlar daha geniş bir gruptan kısalmış klişeleşmiş olan gruplardır. Belli bir kuruluş kuralları yoktur” şeklinde

²⁸⁷ Muharrem ERGİN (2005), s.397.

²⁸⁸ M. Metin KARAÖRS (1993), s.35.

²⁸⁹ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.137.

²⁹⁰ Süer EKER (2005), s.478.

açıklamıştır. Erkul kısaltma grubuna “güle güle, günden güne, baş aşağı, baş üstüne, sağa çek, ileri marş... vb” örnekler vermiştir.²⁹¹

16.2. Kısaltmış (Klişe) Gruplar İle İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler:

Günden güne 19/9

Teke tek 48/10

Soran sorana 68/29

Karşı karşıya 92/15

Kılıç kılıca 72/16

Gel gelelim 102/1

Kucak kucağa 113/22

Sırt sırta 126/23

Uzun uzadıya 195/10

Ardı ardına 27/6

İyiden iyiye 125/10

Karşı karşıya 144/29

Yan yana 132/23

Göz göze 139/9

Gitgide 170/19

Yüz yüze 113/2

Birden bire 106/6

Boşu boşuna 188/7

²⁹¹ Rasih ERKUL (2007), s.17.

İçten içe 160/8

BÖLÜM II

CÜMLE VE CÜMLE TÜRLERİ

1. CÜMLE

1.1. Dilcilerin Cümle Tanımları

Muharrem ERGİN cümleyi “Cümle, bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm halinde ifade eden kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır.²⁹²

M. Metin KARAÖRS cümleyi “Cümle bir hüküm bildirmek için kullanılan en geniş ve en büyük kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır.²⁹³

M. Ata ÇATIKKAŞ cümleyi “Bir hükmü zaman ve şahıs kavramları içinde ifade eden kelime veya kelime grubuna cümle denir.” şeklinde açıklamıştır.²⁹⁴

Zeynep KORKMAZ “Gramer Terimleri Sözlüğü”nde cümleyi “Bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubu.” şeklinde tanımlamıştır.²⁹⁵

Leyla KARAHAN cümleyi “Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.”²⁹⁶

Vecihe HATİBOĞLU cümleye “Tümce (Kalıplaşmış Anlatımlar)” demiş ve “Bir yargıyı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eyleme veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisine tümce (Osm. Cümle; Fr. Phrase; İng. Sentence; Alm. Satz) denir.” şeklinde tanımlamıştır.²⁹⁷

M. Kaya BİLGEGİL cümleyi “İki unsur arasında olumlu veya olumsuz ilgiyi-sözü dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak, haber veya dilek yoluyla ifade eden kelimeler dizisine cümle denir.” şeklinde tanımlamıştır.²⁹⁸

²⁹² Muharrem ERGİN (2005), s.398.

²⁹³ M. Metin KARAÖRS (1993), s.36.

²⁹⁴ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.138.

²⁹⁵ Zeynep KORKMAZ (1992), s.32.

²⁹⁶ Leyla KARAHAN (1995), s.44.

²⁹⁷ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.99.

²⁹⁸ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.12.

Tahsin BANGUOĞLU cümleyi “Kendi kendine yeten bir yargı bir cümle sayılır.” şeklinde tanımlamıştır.²⁹⁹

Zeynep KORKMAZ vd ortak çalışması olan “Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri” adlı çalışmada Hamza ZÜLFİKAR cümleyi “Çeşitli duyguların, düşüncelerin dönüştürüldüğü anlamlı söz birimlerinin bir yargı bildirecek biçimde birtakım kurallara bağlı olarak bir araya getirildiği dizidir.” şeklinde tanımlamıştır³⁰⁰.

Ahmet TOPALOĞLU cümleyi “Bir hüküm, bir düşünce, bir duygu vb ifade etmek üzere çekimli bir fiille veya sonuna cevher fiili getirilen bir isimle kullanılan kelimeler dizisi.” şeklinde tanımlamıştır³⁰¹.

Burhan PAÇACIOĞLU cümleyi “Bir fikri, düşünceyi, hareketi, duyguyu, olayı tam olarak anlatan kelime veya kelime grubuna cümle denir” şeklinde tanımlamıştır³⁰².

Haydar EDİSKUN cümleyi “İçinde ya bir tek bağımsız yargı, ya da yeteri kadar yan yargıyla bir tek temel yargı bulunan kelime dizisidir.” şeklinde tanımlamıştır³⁰³.

Nurettin DEMİR vd cümleyi “Dile özgü kurallara göre, küçük dil öğelerinden meydana gelen kendi içinde içerik dilbilgisel yapı ve vurgu açısından görece bir bütünlük gösteren dil birliğidir.” şeklinde tanımlamışlardır³⁰⁴.

Tuncer GÜLENSOY cümleyi “Bir hüküm (yargı) bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille birlikte kullanılan kelimeler dizisine cümle denir.” şeklinde tanımlamıştır³⁰⁵.

Rasim ŞİMŞEK cümleye “Tümce” demiş ve “Bir düşüncenin, bir duygunun yargısal bütünlük içinde anlatımını sağlayan dizimsel yapıya tümce denir.” şeklinde tanımlamıştır³⁰⁶.

²⁹⁹ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.522.

³⁰⁰ Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR, vd. (2001), Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Yargı Yayınevi, Ankara, s.153.

³⁰¹ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.48.

³⁰² Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.163.

³⁰³ Haydar EDİSKUN (1996), s.323..

³⁰⁴ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.207.

³⁰⁵ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.428.

³⁰⁶ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.16.

Rasih ERKUL cümleyi “Bir düşünceyi, hareketi, olayı, duyguyu dinleyende, okuyanda soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak hüküm halinde ifade eden kelime dizisine cümle adı verilir.” şeklinde tanımlamıştır.³⁰⁷

Ahmet BESERK cümleyi “Üzerinde gizli veya açık şahıs eki taşıyan en az bir çekimli fiilden veya üzerinde çekimli yardımcı fiil taşıyan bir isimden meydana gelen bir haber/dilek ifadesine cümle denir.” şeklinde tanımlamıştır.³⁰⁸

Nurettin KOÇ cümleyi “Tümce” olarak adlandırmış ve “Aralarında anlamlı ilişkiler bulunan yani bazı kurallara göre bir araya gelerek yargı belirten sözcük dizimine tümce denir.” şeklinde tanımlamıştır.³⁰⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi dilcilerin cümleyi tanımlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Tek fark bazıları “cümle” terimini kullanırken, bazı dilciler “tümce” terimini kullanmışlardır. Ancak temelde, cümlede bir düşünceyi, duyguyu, olayı vb. tam bir yargı halinde anlatan çekimli bir fiile veya ek fiile bağlı kelime dizisinin bulunması gerekliliği vardır.

1.2. Cümle İle İlgili Metnimizden Seçtiğimiz Bazı Örnekler:

Ürperdiler 212/28

Seni babam Kağana götürürüm. 39/5

Gök girsin, kızıl çıksın! 46/8

Bunu değil. 134/13

Kağan kabul etti. 125/31

Pars merakla ve dikkatle dinliyordu. 134/15

Urungunun içi ürperiyordu. 135/26

³⁰⁷ Rasih ERKUL (2007), s.1.

³⁰⁸ Ahmet BESERK (1991), s.45.

³⁰⁹ Nurettin KOÇ (1996), s.515.

Sonra hafif bir su sesi işittiler. 213/1

Bu kılıçla bahtiyar olan sen, acaba Gök Türk devleti dirilse sevincinden dirilecek misin?

55/26

Anan sağ olup bu günleri görmeliydi Urungu! 80/20

Böyle bir yiğide yazık olmaz mı? 188/16

Söze karışmak için büyük bir istek duyuyor, çabalıyor, fakat kıpırdayamayınca bunun bir düş olduğunu sanıyordu. 191/28

Topal Onbaşı Yula ise babasının buyruğunu yerine getirmek ve akrabası Ay Hanım'ı son bir defa daha görmek için dizgin boşaltıyor, yarışanlar arasında en sağlam, yarasız kendisi olduğu halde yine onlarla aynı hizada bulunmanın, onları geçememenin verdiği hırsıyla yıldırımlaşıyordu. 208/30

O, güç vermesi için Tanrıya yakararak işe başlamış, bütün dirliğinde yaptığı kılıçların en güzeli olan üç tanesini yapmış, sonra yüz yıl çarpa çarpa, felaket ve sefalet göre göre örselenmiş, aşınmış olan yüreği bu yıpratıcı gece çalışmasına dayanamayarak durmuştu. 59/28

Birden gülümsedi. 58/34

Yufka kalın olursa dermek güç olur. 71/30

Bugün Şandung seferinden dönecek olan ordu bir gelse, gelse de Börü'yü ve Taçam'ı görse belki can sıkıntısı biraz geçecek, sol küreğinde hala sızlayan yaranın acısını biraz unutacaktı. 77/21

Öyle bir gayret sarfediyordu ki kemikleri çıtırdıyor, yüzleri kandan kıpkırmızı oluyordu 125/1

Gök Türk ordusu o kadar yaklaşmıştı ki artık kapıyı kapamanın imkanı yoktu. 174/17

Beyni, öğrendiği büyük hakikatle o kadar doluydu ki herkes kendisine “Kür Şad'ın torunusun” der gibi geliyordu. 190/9

A. CÜMLENİN ÖĞELERİ

1. YÜKLEM (FİİL)

1.1. Dilcilerin Yüklem İle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN fiil ögesini “Cümlenin en esaslı unsuru, ana unsuru, temel unsuru, cümlenin direğidir. Cümlenin bütün yapısı onun üzerine kurulur. Diğer bütün unsurlar fiilin etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlardır. Türkçede asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak cümlenin esas unsuru olan fiil daima sonda bulunur.” şeklinde açıklamıştır³¹⁰.

M. Metin KARAÖRS fiil ögesini “Cümlenin esas unsurudur. Fiil cümlenin en sonunda yer alır. Diğer unsurlar kesin olmamakla birlikte önem derecelerine göre en çok belirtilmek istenen fiile en yakın olmak üzere fiilin önünde sıralanırlar.” şeklinde açıklamıştır³¹¹.

M. Ata ÇATIKKAŞ fiil unsurunu “Cümleyi bir hükümle sonuca hazırlayan veya cümleyi sonuca bağlayan kelime çeşididir.” şeklinde tanımlamıştır³¹².

Zeynep KORKMAZ yüklemi “Cümlede hareketi, olayı, işi, yargıyı bildiren fiil çekimine girmiş kelimenin cümle bilgisindeki adı. Cümlenin bütün öğelerini kendine bağlayan temel öge durumundaki yüklem fiil veya isim soylu bir kelime olabilir.” şeklinde açıklamıştır³¹³.

Leyla KARAHAN yüklem unsurunu “Cümlede yargı bildiren, çekimli unsur, yüklemidir. İş, hareket, oluş, durum yüklem tarafından karşılanır. Yüklem, cümlenin ana unsurudur. Diğer unsurlar, yüklem anlamını desteklemek üzere cümlede bulunur.” şeklinde açıklamıştır³¹⁴.

³¹⁰ Muharrem ERGİN (2005), s.398-399.

³¹¹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.37.

³¹² M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.138.

³¹³ Zeynep KORKMAZ (1992), s.174.

³¹⁴ Leyla KARAHAN (1995), s.46.

M. Kaya BİLGEGİL yüklem unsurunu “Cümlenin bütün öğeleri, yüklem sayesinde varlık kazanır. Özneye yüklenen kavram ondan yayılır. Bu bakımdan söze yüklemden başlamak gerekiyor. Yüklem ya kendisine ek fiilin bağlandığı isim soyundan bir kelime yahut çekimli bir fiil olur.” şeklinde açıklamıştır³¹⁵.

Burhan PAÇACIOĞLU yüklemi “Cümlenin esas unsurlarından olan yüklem, cümledeki hareketi, oluşu, hükmü karşılayan kelime veya kelime gruplarıdır.” şeklinde tanımlamıştır³¹⁶.

Haydar EDİSKUN yüklemi “Cümleyi bir yargıyla sonuca hazırlayan ya da cümleyi sonuca bağlayan kelime öbeğidir.” şeklinde tanımlamıştır³¹⁷.

Vecihe HATİBOĞLU yüklemi “Eylem çekimine girmiş sözcüğün tümcedeki görev adıdır.” şeklinde tanımlamıştır³¹⁸.

Rasim ŞİMŞEK yüklemi “Tümcede yargının dayandığı kılış ya da oluşu bildiren kurucu öğeye yüklem denir.” şeklinde tanımlamıştır³¹⁹.

Hamza ZÜLFİKAR yüklemi “Çekime girmiş iş, hareket, durum veya oluş bildiren kelime yüklemidir. Yüklem zaman bildirir, kişi kavramı taşır.” şeklinde açıklamıştır³²⁰.

Ahmet TOPALOĞLU yüklemi “Cümlenin ifade ettiği hüküm, düşünce ve duyguyu içeren, fiil veya isim soylu bir kelime olabilen cümlenin bütün öğelerinin bağlı olduğu temel öge.” şeklinde tanımlamıştır³²¹.

Rasih ERKUL yüklemi “Cümlede hüküm bildiren unsurdur. Cümlenin iş, hareket, oluş bildiren temel unsurdur.” şeklinde açıklamıştır³²².

Ahmet BESEREK yüklemi “Cümle içinde bütün cümle unsurlarını haber verme veya dilek ifadesi bakımından üzerine yüklenen unsurdur.” şeklinde açıklamıştır³²³.

³¹⁵ M.Kaya BİLGEGİL (1988), s.13.

³¹⁶ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.164.

³¹⁷ Haydar EDİSKUN (1996), s.328.

³¹⁸ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.101.

³¹⁹ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.46.

³²⁰ Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR vd. (2001), s.178.

³²¹ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.163.

³²² Rasih ERKUL (2007), s.20.

³²³ Ahmet BESEREK (1991), s.45.

Süer EKER yüklemi “Tümce içinde kip ve kişi ekleri alan yani çekimlenmiş eylemdir.” şeklinde tanımlamıştır.³²⁴

Coşkun AK yüklemi “Hükmün üzerinde düğümlendiği sözcüktür. Cümlenin ana unsurudur. Eylemi oluşu, yapısı, hükmü bildirir.” şeklinde açıklamıştır.³²⁵

Nurettin DEMİR vd yüklemi “Fiil cümlelerinde yüklemleştirici işlevi gören çekim eki almış bir fiil, isim cümlelerinde ise bildirme eki alabilen bir isim ögesinden oluşur.” şeklinde açıklamıştır.³²⁶

1.1.a. Çekimli Fiille Yapılan Yüklemelere Örnekler

Epey zaman geçmişti 192/9

Neden bunu saklıyor? 189/7

Taçam bütün konuşulanları işitiyordu. 191/25

Deli Ersegün’ün yüzü bir tipi gibi karıştı. 184/5

Çin duvarından bekledikleri işareti Karabuka verecekti. 173/18

Yüzer kişilik bölükler bir kılıç sırtı gibi dümdüz, aynı sırada uçuyorlardı. 172/17

Kimsin bakalım? 170/7

Hoay-i bu cevap üzerine sarsıldı. 156/8

Biz galiba büyük bir ihanete uğradık. 155/10

Gece yarısına doğru kafalar iyice dumanlanmıştı. 148/29

Armağanın olan borkü başımda taşıyorum. 144/33

Çaşıtlar kendilerini saklar. 145/23

Urungu daha bazı şeyler söyleyecekti. 140/14

³²⁴ Süer EKER (2005), s.452.

³²⁵ Coşkun AK (2005), s.36.

³²⁶ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.209.

Pars aldanmamıştı. 140/22

Şimdiye kadar hiç yenilmemişti. 124/19

Doğduğum yerleri bir daha görerek orada ölmek istiyorum. 112/8

Dokuz Oğuz Eli'nin darmadağın olduğunu da söyleyelim. 93/18

Ay Hanım'ın gözleri dalgınlaşmıştı. 84/4

Yaram sol kolumda. Dövüğe engel olmaz. 86/20

Anan sağ olup da bu günleri görmeliydi Urungu! 80/20

Güneş, şimdiye kadar görülmemiş bir güzellikle doğuyordu. 58/30

Yıllarca bugünü bekledik. 45/22

Bu yolculuk aynı şekilde üç gün sürdü. 34/21

Altmış bin kişilik kolordun senden on beş gün sonra orada bulunacaktır. 158/19

1.1.b. Birleşik Fiille Yapılan Yüklemeler:

Başka bir şey bilmesem bile yalnız yüz benzerlikleri bana her şeyi anlatabilirdi. 190/30

Dokuz Oğuzlar yer değiştirip izlerini kaybettirmek için Taçam'ı koyuvermişlerdir. 95/19

Gönülleri okuyan Ay Hanım başka hiçbir şey bilmese bile onun ne büyük ıstıraplar çekmiş olduğunu yine anlayabilir. 144/20

Börü bilmiyor, yalnız andasının gövdesindeki yaraya göre hüküm veriyordu. 78/15

Taçam bunları söyledikten sonra Ay Hanım'ı tarif etti. 93/20

Bunu yalnız kendisine söyleyebilirim. 96/21

Onun sert saldırıları karşısında gerilemeye mecbur oluyordu. 93/28

Kendi yurdunda kimsesi olmadığı için Parsla birlikte Ötüken'e gelmeye razı olmuştu.
113/14

Bir hülya içinde gidiş, ilk çadırlar ve ilk Ötükenliler görününceye kadar devam etti.
114/20

Bu kolordu kumandanının idamı icap ediyordu. 154/12

“En güçlü yağya gidiliyormuş gibi buyruk vereceğim” diye mukabele etti. 195/12

Türk göreneğince and içtiler. 46/6

Keskin nişancı olan Kağan kızı Yüzbaşı Örpen'i yüreğinden vurduğu gibi kendisini de aynı yerden vurabilirdi. 76/14

Örpen'in gözlerinden saçılan yalazlar Ven'in yirmi yıl önce işlediği cinayet için pişman ediyordu. 50/13

Artık kendi iç sızılarını dinleyebilir, kendi kendisine yanıp yakılacak zaman bulabilirdi.
67/16

Bu söz Taçam'ı çileden çıkarmıştı. 91/14

Büyük bir gayretle yürüyor, acele ediyordu. 54/5

Eksiğinin ne olduğunu keşfetmişti. 59/2

Şaşkınlıktan düşeyazdım. 79/9

Andası Börü beraber gelmeği teklif ettiği zaman reddetmemişti. 133/1

1.1.c. Bildirme Ekiyle Yapılan Yüklemler:

Hizmet etmek elindedir. 38/31

Bir kağan kızının gözlerine bu kadar ısrarla bakmak aklın alacağı iş değildi. 30/16

Sözün kısası, obanın ruhu bu ana kadıandı. 22/13

Urungu'nun belindeki bıçak Kür Şad'ın bıçağı idi. 140/22

Duruşunda, söyleyişinde Gök Türk beğlerini andıran bir şey vardı. 136/14

Kafilenin öncüleri Pars'ın iki eriydi. 132/27

Şimdi onun yaşamadığı muhakkaktı. 130/15

Buyruk senindir kağan! 131/18

Talihsiz bir adamdı 112/29

Ay Hanım bğü yapmaz ama gözleri bğüden daha yamandır. 104/28

Ağu içirmez ama sözü ağudan daha keskindir. 104/29

Ersegün hem tutsak hem de güçsüzdü. 101/10

Urungu kırk sekiz yaşındaydı. 77/9

Ayın bahtı karanlık, bulutunki karadır. 69/26

Şu savaş ne kutlu seydi! 67/30

Açım. Susuzum. Yorgunum. Bitkinim. 55/22

Gök Türk devleti dirileceği için bahtiyarım. 55/29

Kurt başlı sancağı kaldırmak için en elverişli çağdayız. 45/24

O gün toplantı günüydü. 46/12

Sen zaten buna layıksın. 39/10

Bir fırtına kopmak üzere idi. 26/21

Bununla övünmek hakkındır. 14/22

Bozkurt soyunun yüce bir oğlusun. Çünkü Kür Şad'ın oğlusun. 14/21-22

Senin asıl adın Urungu değildir. 12/20

Üzerinde ok ve kılıç yarası yoktu. 6/15

2. ÖZNE (FAİL)

2.1. Dilcilerin Özne İli İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN fail (özne)'yi "Cümleden fiilden sonra ikinci unsurdur. Fail, fiili yapan veya olan unsurdur. Fail isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olur. Fail yalnız meçhul fiilli cümlelerde bulunmaz." şeklinde açıklamıştır.³²⁷

M. Metin KARAÖRS özneyi "Fiiller yapma ve olma bildirmek üzere iki türlü olduklarından özne de cümlede fiili yapan veya olan unsur olarak karşımıza çıkar." şeklinde açıklamıştır.³²⁸

M. Ata ÇATIKKAŞ fail (özne)'yi "Bir cümlede hareketi, oluşu, işi meydana getiren veya yapan unsurdur. Bir cümledeki faili bulmak için "ne" ve "kim" soruları fiile sorulur." şeklinde açıklamıştır.³²⁹

Zeynep KORKMAZ özneyi "Fiilin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen ad bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şey." şeklinde tanımlamıştır.³³⁰

Leyla KARAHAN özneyi "Cümlede yapmanı veya olanı karşılayan unsur öznedir. Özne, yüklem gösterdiği işi, hareketi, oluşu, durumu üzerine alır." şeklinde açıklamıştır.³³¹

M. Kaya BİLGEGİL özneyi "Her dilde olduğu gibi Türkçede de yüklem kavramı içine giren eylem, hal, hüküm, dilek... , özne ile gerçekleşir. Şu halde özneyi, yüklem anlamı kendisiyle gerçekleşen bir öge diye tanımlayabiliriz." şeklinde açıklamıştır.³³²

Burhan PAÇACIOĞLU özneyi "Cümlelerin ikinci temel ögesi olan özne; fiil cümlelerinde yüklem gösterdiği işi, oluşu yapan veya yapılan işten etkilenen, isim cümlelerinde ise kendisinden söz edilen kelime veya kelime grubudur." şeklinde tanımlamıştır.³³³

³²⁷ Muharrem ERGİN (2005), s.399.

³²⁸ M. Metin KARAÖRS (1993), s.38.

³²⁹ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.140-141.

³³⁰ Zeynep KORKMAZ (1992), s.119.

³³¹ Leyla KARAHAN (1995), s.49.

³³² M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.20.

³³³ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.167.

Haydar EDİSKUN özneyi “Cümlede eylemi oluşturan ya da bir şey olan kelimedir, kelime öbeğidir, kelime niteliğinde morfemler ya da fonemlerdir.” şeklinde tanımlamıştır.³³⁴

Vecihe HATİBOĞLU özneyi “Çekimli eylemin veya bazı eylemsilerin meydana gelmesini sağlayan kişidir.” şeklinde tanımlamıştır.³³⁵

Rasim ŞİMŞEK özneyi “Tümcede yüklemle dile getirilen kılış ya da oluşun bağlandığı dilce kişiye özne denir.” şeklinde tanımlamıştır.³³⁶

Hamza ZÜLFİKAR özneyi “Cümlede anlatılan işi, hareketi yapan veya bildiren, bir olayı, bir durumu üzerine alan kişiye, herhangi bir duruma özne denir.” şeklinde tanımlamıştır.³³⁷

Ahmet BESEREK özneyi “Yükleme tesir eden güçtür. Bu bir şahıs, bir nesne, bir kavram olabilir.” şeklinde açıklamıştır.³³⁸

Rasih ERKUL özneyi “Özne, yüklem bildirdiği iş, oluş veya hareketin oluşmasını sağlayan yapıcısı olan bir durumu gösteren ögedir. Özne cümlenin ikinci temel unsuru olarak yüklem bildirdiği işi yapan veya oluş içerisinde bulunan unsurdur.” şeklinde açıklamıştır.³³⁹

Ahmet TOPALOĞLU özneyi “Cümlede yüklem belirttiği işi yapan veya bir oluşa konu olan öge.” şeklinde tanımlamıştır.³⁴⁰

Süer EKER özneyi “Tümce içinde eylemin gösterdiği oluş ya da kılış ile doğrudan ilgilidir ve bu oluş ya da kılışın gerçekleşmesini sağlayan kişidir.” şeklinde açıklamıştır.³⁴¹

³³⁴ Haydar EDİSKUN (1996), s.332.

³³⁵ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.110.

³³⁶ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.70.

³³⁷ Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR vd. (2001), s.181.

³³⁸ Ahmet BESEREK (1991), s.45.

³³⁹ Rasih ERKUL (2007), s.25.

³⁴⁰ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.121.

³⁴¹ Süer EKER (2005), s.453.

Coşkun AK özneyi “Yüklemle birlikte cümlenin temel unsurudur. İşi yapandır.” şeklinde açıklamıştır.³⁴²

Özneyi bulmak için yükleme “kim” ve “ne” soruları sorulur. Karşılığında aldığımız cevaba göre öznenin türü değişir.

Yüklemle karşıladığı hareketi, oluşu veya bizzat yapan öznelere “gerçek özne” denir. Yüklemle karşıladığı hareketten, oluştan veya kılıştan etkilenen öznelere “sözde özne” denir. Sadece yüklemle sonundaki şahsı ifade eden ekten anlaşılabilen öznelere “gizli özne” denir.³⁴³

Bu da bize Türkçede üç çeşit öznenin var olduğunu göstermektedir.

2.2. Özne Unsuruyla İlgili Metnimizde Bulunan Örnekler:

2.2.a. Gerçek Özneyle Kurulan Cümleler:

Çin kağanı bugün çok iradesizdi. 7/24

Singanfu halkı ihtilalcilerin korkusundan geceleyin sokağa çıkmaz olmuştu. 6/4

Dirliğinin sonuna ermiş olan bu iyi kadın şimdi kısık bir sesle konuşmağa başlamıştı. 11/14

Yoksul kılıklı bahadır bunlu gözlerle ufku bir daha süzdükten sonra çıktığı çadıra girdi. 10/20

Her şeyi hatırlayan sen tek oğlunun adını nasıl unutursun? 12/24

Urungu en eski zamana ait hatıraları kurcalayarak babasının yüzünü hatırlamağa uğraştı. 16/24

Ay yükselmişti. 22/16

Bir gün bu obanın başına büyük bir felaket geldi. 21/1

Bakışlarım puslanır

³⁴² Coşkun AK (2005), s.35.

³⁴³ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.169.

Gönül dağım sislenir

Göz pınarım ıslanır

Sevgi kuşu ötünce 35/23-24-25

Mağaranın önünde durdukları zaman, Buluç, kurt başlı sancağı görüp Kutluk Şad'ı tanımakta gecikmedi. 60/20

Çin başkumandanı Hoay-i öfkesinden köpürüyordu. 154/1

Gök Türk çaşıttının sabrı tükenmişti. 170/19

Karabuka yine başını çevirerek arkaya baktı. 169/19

Bu ölen Çinli, kovalıyanların subayı idi. 175/29

Gök Türk onbaşısı, Kıtay'dan erlik dersi mi alacaktı? 182/7

İlteriş Kutluk Kağan, Kıtaylarla yedi defa savaşarak onlara baş eğdirmiş, vergiye bağlamıştı. 180/31

Pars yorgundu. 189/8

Bu yiğit, Kür Şad'ın torunudur. 188/30

Uçurumdan hafif bir mırıltı, bir türkü sesi geliyordu. 213/7

Dördünün de gözleri yaşlıydı. 213/9

Bu ses Ötüken'de çok söylenen bir deyişe benziyordu. 212/28

Yanlarında kılıçları olmayan Ezgene ile Yula uzun bıçaklarını çekerek ileriye doğru uzattılar. 192/15

2.2.b. Sözde Özneyle Kurulan Cümleler:

Ötükene yaklaşırken konuşmalar kesildi. Gözler ileriye dikildi. 114/10-11

Artık bir daha konuşamayacağı sanılan Taçam'ın korkunç, gür bir sesle, boğazlanan bir insan gibi haykırdığı işitildi. 206/18

Ayın on beşi bozkıra ilahi ışıklarını Tanrının rahmeti gibi saçarken bu sonsuz genişlikte kimsenin tahmin edemeyeceği korkunç bir yarış yapılıyordu. 206/22

Bu kulenin yakınında yarım günlükten daha az bir yere birkaç çadır kuruldu. 46/25

O zaman Kutluk Şad'ın buyruğu işitildi. 63/16

Şad'ın kaşları çatıldı. 62/29

Bir Gök Türk atlısının Yüzbaşı Örlen'e doğru gelip ona bir şeyler söylediği görüldü. 72/30

Yüzbaşı Kadir Bağa'nın da yere diz vurarak söz istediği görüldü. 98/26

Kıtayca bir şeyler söylendi. 92/19

At ve pusatlar yine kendisine verilmişti. 92/30

Çinliler yirmi kişi kalmış, bu yirmiden yarısının da atları vurulmuştu. 47/19

İki şakırtı işitildi. 46/6

Kılıcını elinden düşürürken Ven'in hafifçe inlediği işitildi. 29/30

Birden Onbaşı Örlen'in atından atladığı görüldü. 48/27

Bu yolculukta Baz Kağan'ın gizli bir maksadı olduğu da söyleniyordu. 31/17

Kağan kızının büyük çadırı dikkatle kurularak keçelerden mürekkep yatağı hazırlandı. 31/6

Kurt başlı sancak Kutluk Şad'ın çadırı önüne dikilmişti. 53/6

Kılıç sesleri düzgün bir vuruşla şaklarken birden bir vuruşun aksadığı işitildi. 50/18

“al” diye bağırırken sert bir buyruk işitildi. 50/2

Birden Örlen'in sesi yükseldi. 49/11

Çinlinin yüzünde uzun bir kılıç yarası açılmıştı. 49/13

Bunu hatırlayınca Urungu'nun dili çözüldü. 30/9

Şimdi ok atılacaktı. 120/16

2.2.c. Gizli Özneyle Kurulan Cümleler

(Ben) Ötüken'de onbaşydım. 117/4

(Ben) Doğduğum yerleri bir daha görerek orada ölmek istiyorum. 112/8

(Ben) Bunalırım kederle

Gece gelip çatınca. 35/21

(Ben) Seni babam Kağan'a götürürüm. 39/5

(Sen) Dediklerimi yapacağına, babana yaraşır bir oğul olacağına and içersen (Ben) bahtiyar öleceğim. 15/8

(Sen) Bozkurt soyunun yüce bir oğlusun. 14/21

(Sen) Kurt başlı gönder Ötüken'e dikilinceye kadar vuruş. 14/27

(Sen) İstedığın yere kadar bizimle gelebilirsin. 30/30

(O) yorulmuştu. 12/3

(O) Derhal güzel aşlar ve kıımızlar göndererek konukları ağırladı. 109/19

(O) Sözün sonu neye varacak diye bekliyordu. 104/23

(O) Yirmi yıl öncesinin öcünü almak için saldıracaktı. 49/1

(Biz) Bu gece burada kalacağız. 187/25

(Biz) Bu kararla Kür Şad'a karşı yenilmiş olduğumuzu kabul ediyoruz. 7/32

(Biz) Kurt başlı sancağı artık kaldırıyoruz. 45/18

(Biz) Eskiden olduğu gibi yine Ötüken'e varacak, atalarımızın buyruğunda olan bütün boylara baş eğdirecek, Çin'den haraç alacağız. 66/23

(Biz) Galiba Kağan kızının yanındayız. 75/20

(Biz) Şehir dışında bir evde gizlenmiştik. 83/30

(Biz) Gök Türk ordusu çekildikten sonra onu da alıp şehirden çıktık. 84/2

(Siz) Bu Türklerin başına geçirmek üzere kimi salık verirsiniz? 8/17

(Siz) Babam Kağan'ı da galiba öldürdünüz. 74/22

(Siz) Er kişilersiniz, (Siz) kaçmazsınız. 90/19

(Onlar) Bir gün bir su başında mola vermişlerdi. 133/32

(Onlar) Bir türlü yenişemiyorlardı. 128/3

(Onlar) Yola koyuldular. 108/23

3. NESNE

3.1. Dilcilerin Nesne İle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN nesneyi “Fiilin tesir ettiği nesneyi şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur. Fiillerin bir kısmı geçişli, bir kısmı geçişsizdir. Geçişli fiiller tesir edecek bir nesne isterler. İşte bu nesneyi karşılayan cümle unsuru nesnedir. Ekli nesneye belirli nesne, eksiz nesneye belirsiz nesne denir.” şeklinde açıklamıştır.³⁴⁴

M. Metin KARAÖRS nesneyi “geçişli fiilin tesir ettiği şahsı veya nesneyi gösteren karşılayan cümle unsuru nesnedir.” şeklinde tanımladıktan sonra nesneyi belirli nesne ve belirsiz nesne olarak ikiye ayırmıştır.³⁴⁵

Leyla KARAHAN nesneyi “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen unsur, nesnedir. Nesne sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur.” şeklinde açıklamış ve “Yükleme eki taşıyan nesnelere belirli nesnedir, bilinen bir varlığı

³⁴⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.399-400.

³⁴⁵ M. Metin KARAÖRS (1993), s.40.

karşılar. Yükleme eki almayan nesnelere belirsiz nesnedir, genel bir varlığı karşılar.” demiştir.³⁴⁶

M. Ata ÇATIKKAŞ nesneye “Cümlelerin Yardımcı Unsurları” başlığı altında yer vermiş ve “İsim veya isim cinsinden bir kelime veya kelime grubudur. Nesnelere cümle içerisinde akuzatif halinde bulunurlar. Buna belirtili nesne denir. Manzum parçalarda akuzatif eki almayan belirtisiz nesnelere görülür.” şeklinde açıklamıştır.³⁴⁷

Burhan PAÇACIOĞLU nesneyi “Yüklemi geçişli bir fiil olan cümlelerde, yüklemün tesir ettiği nesneyi, şahsı, varlığı karşılayan unsurlara nesne denir.” şeklinde tanımlamış ve nesnelere ekli ve eksiz oluşlarına göre “belirtili nesne, belirtisiz nesne” olarak ikiye ayırmıştır.³⁴⁸

M. Kaya BİLGEGİL nesneyi “Yüklemi geçişli fiil olan bir cümlede, bu yüklemün etki alanını ifade eden kelime veya kelime grubu nesneyi teşkil eder. Buna düz tümleç de deniyor.” şeklinde açıklamış ve “Belirli bir varlık veya niteliğe karşılık olanlar belirtili nesne, yalnız halde bulunanlar yani belirli bir varlık veya niteliğe delalet etmeyenler belirtisiz nesne adını alır.” demiştir.³⁴⁹

Zeynep KORKMAZ nesneyi “Cümlede öznenin dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemün etkilediği şahsı veya şeyi gösteren yalnız veya yükleme hali eki almış kelime.” şeklinde tanımlamış ve nesne türlerini belirli nesne, belirsiz nesne olarak belirtmiştir.³⁵⁰

Haydar EDİSKUN nesneyi “Fiil cümle ya da cümleciklerinde öznenin eyleminden, yani bağımsız, temel ya da yan yargıların sonuçlarından etkilenen kelimedir. Nesnelere iki türdür: a) Belirtisiz nesnelere. b) Belirtili nesnelere” şeklinde açıklamıştır.³⁵¹

Ahmet TOPALOĞLU nesneyi “Geçişli fiilin zorunlu kıldığı, cümlede yüklemün doğrudan etkisinde kalan tümleç. Nesne cümlede ekli veya eksiz olarak daima yükleme

³⁴⁶ Leyla KARAHAN (1995), s.52-53.

³⁴⁷ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.142.

³⁴⁸ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.172.

³⁴⁹ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.31-32.

³⁵⁰ Zeynep KORKMAZ (1992), s.111.

³⁵¹ Haydar EDİSKUN (1996), s.349.

halinde bulunur. Belirtili ve Belirtisiz nesne olmak üzere iki çeşidi vardır.” şeklinde açıklamıştır.³⁵²

Rasih ERKUL nesneyi “Cümlede öznenin gerçekleştirdiği işten, hareketten etkilenen; şeyi, varlığı, kişiyi karşılayan böylece yüklem anlamını tamamlayan unsur nesnedir.” şeklinde tanımlamış ve nesneyi Belirtili ve Belirtisiz Nesne olarak ikiye ayırmıştır.³⁵³

Ahmet BESERЕК nesneyi, belirtili ve belirtisiz nesne olarak ikiye ayırmış ve “Öznenin etkilediği ve ismin belirtme durumunda olan kelime veya kelime grupları belirtili nesnelere teşkil eder. İsmi yalın halinde bulunan, özne ve yüklem etkisi alan kelimeler, belirtisiz nesneyi oluşturur.”³⁵⁴

Süer EKER nesneyi “Bir tümce veya yan tümce içinde yüklemle doğrudan ilişkili olan ögedir. Geçişli eylemlerle oluşturulan yüklem nesne olabilir. Belirtili ve Belirtisiz olmak üzere iki tür nesne vardır.” şeklinde açıklamıştır.³⁵⁵

Hamza ZÜLFİKAR nesneyi “Nesneler geçişli fiillerin anlamını tamamlayan ve onlarla sıkı ilişkiler içinde bulunan, yalın yükleme durumu eki alan, isim soyundan kelimelerdir. Nesnelere belirtili veya belirtisiz diye iki grupta toplanır.” şeklinde açıklamıştır.³⁵⁶

Rasim ŞİMŞEK nesneyi “Tümcede yüklemle dile getirilen kılışın doğrudan etkilediği varlığı gösteren ögeye nesne denir.” şeklinde tanımlayarak nesneyi Belirtisiz Nesne ve Belirtili Nesne olarak ikiye ayırmıştır.³⁵⁷

Vecihe HATİBOĞLU nesneyi “Eylemin anlamını çok yakından tamamlayan, etkileyen yalın veya belirtme durumunda bulunan tümce nesne denir. Geçişli eylemle yalın durumda kullanılan tümce belirtisiz nesne denir. Geçişli eylemin anlamını bütünüyle tamamlayan ve doğrudan doğruya eylemi etkileyen tümce belirtili nesne denir.” şeklinde açıklamıştır.³⁵⁸

³⁵² Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.109.

³⁵³ Rasih ERKUL (2002), s.35-36.

³⁵⁴ Ahmet BESERЕК (1991, 45-46.

³⁵⁵ Süer EKER (2005), s.455.

³⁵⁶ Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR vd. (2001), s.184-185.

³⁵⁷ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.104.

³⁵⁸ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.129-132.

Nurettin DEMİR vd nesneyi “Nesne cümlede fiilin gösterdiği işten doğrudan etkilenen öğeye denir.” şeklinde tanımlamışlar ve “Türkçede ek alıp almamasına göre iki tür nesne vardır: Belirtili nesne ve Belirtisiz nesne.” demişlerdir.³⁵⁹

Coşkun AK nesneyi “Öznenin etkilediği kişiyi ya da şeyi gösterir. Ekli ya da eksiz belirtme durumuna girmiş adlar, nesne görevini üstlenirler. Nesnelere cümlede belirtili ya da belirtisiz olabilirler. Belirtili nesne, belirtme durumu eki alır. Belirtisiz nesnelere belirtme durumuna girer, ancak ek almazlar.” şeklinde açıklamıştır.³⁶⁰

Tahsin BANGUOĞLU nesneyi “Cümlede kimsenin dolayısıyla yüklemine etkilediği kişiyi veya şeyi temsil eden kelimeye nesne adını veririz.” şeklinde tanımlamış ve belirtili ve belirtisiz nesne olarak ikiye ayırmıştır.³⁶¹

3.2. Nesne Unsuruyla Kurulan Cümlelerle İlgili Metnimizden Örnekler:

3.2.a. Belirtili Nesneyle Kurulan Cümleler

Ötüken’e yaklaşmak seksenlik kocayı canlandırmıştı. 110/4

Karluklardan daha bahadır olduğunuzu bilirim. 26/17

Kağanını soruyorlardı? 24/22

Oba ruhunu kaybetmişti. 22/29

Gök Türklerin tebaası olduğunuzu da bilirim. 26/19

Bu söz fırtınayı koparmıştı. 27/5

At uşakları yedek atlardan indirdikleri bağları çözerek çadırı kurdular. 31/4

Kür Şad’ın oğluyum dememek için kendini tuttu. 30/1

Nasıl vuruştüğünü gördüm. 29/22

O gece, Gök Türk devletini diriltmek için Pusat’a sarılan on sekiz kişi ilk başarılarını kutluyorlardı. 52/18

³⁵⁹ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.210.

³⁶⁰ Coşkun AK (2005), s.35.

³⁶¹ Tahsin BANGUOĞLU (1986), s.527.

Örpen sözünü tamamlıyamadı. 52/4

Birden adımlarını hızlandırdı. 54/14

Buluç merakla öteki kılıcı da sıyırıp baktı. 58/14

Taçam bütün konuşulanları işitiyordu. 191/25

Geceleri Çin ölülerini toplıyan Gök Türkler bu loş yerdeki yüzbaşayı görememişlerdi.
178/25

3.1.b. Belirtisiz Nesneyle Kurulan Cümleler

Sen tutsak olmazsın. 74/28

Tutsak edersin. 74/28

Onbaşı Urungu'ya talih güler yüz göstermişti. 72/8

Buna kamlar karışır dedim. 182/13

Sonra bağıra bağıra batıya doğru at sürdü. 181/17

O da herkes gibi mal çarpmış, zengin olmuştu. 179/7

Karabuka Gök Türk olduğu için onlardan çok çabuk ok çekebiliyordu. 176/31

Sonra ona Çin'de yapacağı işlere dair yeni buyruklar verdi. 168/30

Çin katunu iki yüz bin kişilik bir ordu hazırladı. 164/5

Kolordu kumandanı göğsünden bir ipek kumaş çıkardı. 158/14

Ordumuz soğuktan, kardan çok adam kaybeder. 156/23

Türkler bu kadar batıya da çeri yürütebilir mi? 157/25

Bir aralık yaverlerden birini çağırarak ona gizlice bir şeyler söyledi. 149/1

Börü Beğe de armağan olarak bir bıçak verdi. 144/6

Gönül alıcı birkaç sözden sonra gümüş tokalı bir kemer armağan etti. 144/7

Buyruk vererek yalvarıyor, yalvararak buyruk veriyordu. 145/31

Uyku bastırmasın diye yemek yememiş ve parmağını kesip kanatarak üzerine tuz bastırmıştı. 141/10

Vaktiyle Ötüken’de böyle bir kadın tanıyordum. 134/23

“Çok sert güreşiyorsun” dedi. 128/12

4. DOLAYLI TÜMLEÇ (YER TAMLAYICISI)

4.1. Dilocilerin Dolaylı Tümleçle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN yer tamlayıcısını “Fiilin mekanını ve istikametini gösteren cümle unsurudur. Her hareketin zaman ve mekan içinde bir yeri ve istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameti ifade eder. Bu unsurda isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olur. Fiile yer ve istikamet ekleri olan datif, lokatif ve ablatif ekleriyle bağlanır” şeklinde açıklamıştır.³⁶²

M. Metin KARAÖRS yer tamlayıcısını “Fiilin yapıldığı yeri ve yönünü gösteren cümle unsurudur. Cümlede hareketin mekanını ve yönünü gösteren unsura “Yer Tamlayıcısı” denir. Yer tamlayıcısı, cümlede datif (yaklaşma), lokatif (bulunma), ablatif (uzaklaşma) eklerinden birini almış isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu halinde bulunur.” şeklinde açıklamıştır. Karaörs ayrıca yer tamlayıcısı yerine “Dolaylı Tümleç” terimini kullanmama sebebini de şöyle açıklamıştır: “Bazı dilbilgisi kitaplarında “Yer Tamlayıcısı” terimi yerine “Dolaylı Tümleç” terimi kullanılmaktadır. Fiilin doğrudan doğruya yerini ve istikametini bildiren bu cümle unsuruna “dolaylı” olarak “tümleyen” anlamında ki “dolaylı tümleç” ismini kullanmayı biz tercih etmedik.”³⁶³

M. Ata ÇATIKKAŞ “Yer ve Yön Tamlayıcıları (Dolaylı Tümleç)” başlığıyla dolaylı tümleci “Fiilin gösterdiği hareketin zaman ve mekan içerisinde bir yer ve istikameti vardır. Yer ve yön tamlayıcısı hareketin mekan ve istikametini gösteren bir tamlayıcıdır.

³⁶² Muharrem ERGİN (2005), s.400.

³⁶³ M. Metin KARAÖRS (1993), s.41-42.

Fiile yer ve istikamet ekleri olan datif, lokatif ve ablatif ekleri ile bağlanır.” şeklinde açıklamıştır.³⁶⁴

Leyla KARAHAN yer tamlayıcısını “Cümlede yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan unsur, yer tamlayıcısıdır.” şeklinde tanımladıktan sonra “Bu unsur yükleme yaklaşma (-a/-e), bulunma (-da/-de/-ta/-te), uzaklaşma (-dan/-den/-tan/-ten) ekleriyle, bağlanan bir kelime veya kelime grubudur.” demiştir.³⁶⁵

Zeynep KORKMAZ dolaylı tümleci “Cümlede yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve kesinleştiren; bulunma, yönelme ve çıkma hali eklerinden biriyle veya bir edatla birlikte bulunan yalın veya grup halindeki ismin cümle bilgisindeki adı. Başka bir anlatımla, bulunma, çıkma ve yönelme hali ekleri veya bir edat almış bulunan tümleş türü.” şeklinde tanımlamıştır.³⁶⁶

Ahmet TOPALOĞLU dolaylı tümleci “Cümlede yüklem anlamını tamamlayan ve yönelme, bulunma, çıkma hallerinde bulunan tümleşlerin ortak adı.” şeklinde tanımlamıştır.³⁶⁷

Vecihe HATİBOĞLU dolaylı tümleci “Eylemin anlamını, yer, zaman, sebep, nitelendirme veya ölçü bakımlarından tamamlayan yönelme, kalma, çıkma durumlarından birinde bulunan veya ilgeçle kullanılan tümleş dolaylı tümleş denir.” şeklinde tanımlamıştır.³⁶⁸

Burhan PAÇACIOĞLU dolaylı tümleş “Yer Tamlayıcısı” da demiş ve “Yüklem belirlediği hareketin yerini, yönünü gösteren cümle unsuruna “Dolaylı Tümleş” denir. Dolaylı tümleş, cümlenin yardımcı unsuru olduğundan her cümlede bulunma şartı yoktur. İsim cümlelerinde de genellikle dolaylı tümleş bulunmaz.” şeklinde açıklamıştır.³⁶⁹

³⁶⁴ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.142.

³⁶⁵ Leyla KARAHAN (1995), s.55.

³⁶⁶ Zeynep KORKMAZ (1992), s.47.

³⁶⁷ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.59.

³⁶⁸ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.136.

³⁶⁹ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.175.

M. Kaya BİLGEGİL dolaylı tümleci “Yüklemdeki anlamı, başlangıç, zuhur ve yöneliş yönlerinden birine delalet etmek suretiyle tamamlayan söz diye tamamlayacağız” şeklinde açıklamıştır.³⁷⁰

Rasim ŞİMŞEK dolaylı tümleci “Tümcede yüklemle dile getirilen kılış ya da oluşu yönelme, kalma, çıkma ilgileriyle tümleyen kurucu öğelere dolaylı tümleç denir.” şeklinde tanımlamıştır.³⁷¹

Hamza ZÜLFİKAR “Yer Tamlayıcısı ve Dolaylı Tümleç” başlığıyla “Yüklem ve özne dışında kalan öğeler tümleç genel başlığı altında toplanır. Bunlardan nesne durum eklerinden –i ekini, dolaylı tümleçler ise –e, –de, –den durum eklerini alır. Yükleme doğrudan ilgili olan nesnedir. –e, –de, –den durum eklerini alan tümleçler yüklemle dolaylı olarak ilgili olduklarından bunlara dolaylı tümleçler veya yer tamlayıcıları denir.” açıklamasını yapmıştır.³⁷²

Coşkun AK dolaylı tümlece “Yer Tamlayıcıları” demiş ve “Eylemin yerini ve yönünü gösterirler. Yönelme, bulunma, çıkma durum eki alan adlar cümlede yer tamlayıcısı olurlar. Nereye, nerede, nereden sorularını karşılarlar.”³⁷³

Nurettin DEMİR vd dolaylı tümleci “Yönelme, bulunma ve ayrılma hali eklerinden birini almış olan isim öğeleri, cümlede dolaylı tümleç olarak işlev görür. Bu “üçüncü istem” olarak da adlandırılır.” şeklinde açıklamıştır.³⁷⁴

Süer EKER dolaylı tümlece “Yer Tamlayıcısı” da demiş ve “Tümcede yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve kesinleştiren; bulunma, yaklaşma ve uzaklaşma durumu eklerinden biriyle veya bir edatla birlikte bulunan yalın veya grup halindeki adın tümce bilgisindeki adıdır.” şeklinde tanımlamıştır.³⁷⁵

Ahmet BESEREK dolaylı tümleci “Yüklemdeki kavramı yöneliş, bulunuş ve başlangıç bakımından tamamlayan sözlere dolaylı tümleç denir. Bir cümle içerisinde dolaylı tümleç olan kelime veya kelime grupları, –e, –de, –den isim çekim eklerinden birini alır.

³⁷⁰ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.37.

³⁷¹ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.120.

³⁷² Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR vd. (2001), s.185.

³⁷³ Coşkun AK (2005), s.35.

³⁷⁴ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.211.

³⁷⁵ Süer EKER (2005), s. 456.

Bu ekler isimlerin hal görevini belirttikleri müddetçe sonlarına geldiği kelimeleri dolaylı tümleç yapar.” şeklinde açıklamıştır.³⁷⁶

Rasih ERKUL dolaylı tümleci “Yüklemin anlamını yönelme, bulunma ve uzaklaşma durumlarından biriyle tamamlayan unsurdur. Bu unsura yer tamamlayıcısı da denir.” şeklinde tanımlamıştır.³⁷⁷

4.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı) İle İlgili Örnekler:

Yönelme ekiyle yapılan dolaylı tümleçler

Örpen buna hiç aldırmadı. 52/7

Kurt başlı sancak Kutluk Şad’ın çadırı önüne dikilmişti. 53/6

Bir zaman ufuklara ve göklere baktı. 58/32

Kılıçlar havaya kalkmıştı. 66/28

Atının nal seslerine kendi yüreğinin çarpıntısı da karışıyor gibiydi. 208/12

Gök Türk ordusu büyük doyumluluklarla Ötüken’e dönüyordu. 179/1

Pars içinden geçen bin bir duygu ile küçük oğlunun yüzüne baktı. 188/14

Bulunma ekiyle yapılan dolaylı tümleçler

Çok ilerde bir kayalık görmüştü. 54/14

Bu yüzde hayattan ayrılmanın hiçbir kederi yoktu. 59/23

Kırık bir çanakta biraz su vardı. 59/7

Kutluk Şad’la çerileri uzun bir zaman mağranın önünde kaldılar. 63/26

En önde kurt başlı al sancak dalgalanıyor, arkasından Gök Türk devletini diriltmeğe kalkan kahramanlar geliyordu. 64/6

Çadırda Urungu’nun hüznü sesini yükseldi. 74/19

³⁷⁶ Ahmet BESEREK (1991), s.40.

³⁷⁷ Rasih ERKUL (2007), s.39.

Börü Beğ er meydanında, bir daha kalkmamak üzere düşmüştü. 202/31

Parsla oğulları kapının önünde bağdaş kurarak oturdular. 190/24

Sapın dibinde Bumun Kağan yazısını okudu. 14/8

Babanı tuzakta, pusuda değil, savaşta öldürdü. 185/1

Bütün bu düğümleri çözmek için bugün sarayda bir toplantı yapılacaktı. 6/30

Ayrılma/Uzaklaşma ekiyle yapılan dolaylı tümleçler

Ven göğsüne bir kılıç dürtüşü yemiş, zırhı delinerek göğsünden yaralanmıştı. 50/22

Büyük bir yorgunluktan sonra daldığı bu derin uykudan onu kimse uyandıramazdı.
56/35

Benim için yapıldığını nereden biliyorsun? 62/15

Vey ırmağından da üçünün ölüsü çıkarılmıştı. 5/11

Kolordu kumandanı göğsünden bir ipek kumaş çıkardı. 158/14

5. ZARF VE ZARF TÜMLECİ

5.1. Dilcilerin Zarf ve Zarf Tümleciyle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN zarfı, “Fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur. Hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple hülasa, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf unsuru kullanılır. Zarf unsurunun sonunda instrumental, eşitlik ve yön ekleri bulunabilir. Fakat bu hal ekleri bir münasebet için değil, doğrudan doğruya zarf eki olarak kullanılan eklerdir.” şeklinde açıklamıştır.³⁷⁸

M. Metin KARAÖRS zarfı, “Cümlede fiil unsurunun zamanını ve şartlarını gösteren cümle unsurudur. Fiilin ifade ettiği hareketin hangi zamanda, nasıl, niçin, hangi sebep ve vasıtalar, ne şekilde, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu gösteren cümle unsuru

³⁷⁸ Muharrem ERGİN (2005), s.400-401.

zarftır. Zarf cümlede isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu, bir edat grubu, bir zarf-fiil veya zarf-fiil grubu olarak bulunur.” şeklinde açıklamıştır.³⁷⁹

M. Ata ÇATIKKAŞ zarfı, “Zarf fiili zaman, hal, tarz, yön ve nitelik bakımından tamamlayan cümle unsurudur. Bir hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini gösteren unsurdur. Bu unsur isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu; bir gerundium veya gerundium grubu veya bir edat grubudur.” şeklinde açıklamıştır.³⁸⁰

Leyla KARAHAN zarfı, “Yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle unsuru zarftır. Yön, zaman, tarz, sebep, vasıta, miktar ve şart bildiren bütün kelime grupları cümlede zarf görevi yapar.” şeklinde açıklamıştır.³⁸¹

Zeynep KORKMAZ zarfı, “Fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer, yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü.” şeklinde tanımlamıştır.³⁸²

Zeynep KORKMAZ zarf tümlecini ise, “Cümlede yüklem anlamını zaman, tarz, ölçü, yer, yön vb. bakımlardan daha belirgin duruma getiren, sınırlayan kelime veya kelime gruplarından oluşan tümleç.” şeklinde tanımlamıştır.³⁸³

Ahmet TOPALOĞLU zarfı, “Bir fiilin, bir sıfatın veya başka zarfın anlamını değiştirerek daha belirgin hale getiren kelime türü.” şeklinde tanımlamıştır.³⁸⁴

TOPALOĞLU zarf tümlecini ise, “Cümlede yüklem anlamını çeşitli açılardan tamamlayarak daha belirgin hale getiren tümleç-zarf tümleci basit, birleşik, türemiş kelime ve öbek biçimlerinde bulunabilir.” şeklinde açıklamıştır.³⁸⁵

³⁷⁹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.42-43.

³⁸⁰ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.143.

³⁸¹ Leyla KARAHAN (1995), s.58.

³⁸² Zeynep KORKMAZ (1992), s.178.

³⁸³ Zeynep KORKMAZ (1992, a.g.e.), s.179.

³⁸⁴ Ahmet TOPALOĞLU (1989), s.166.

³⁸⁵ Ahmet TOPALOĞLU (1989, a.g.e. s.167.

M. Kaya BİLGEGİL zarf tümleçlerini, “Yüklemdeki kavramı; zaman, durum, derece veya ölçü fikirlerinden biriyle tamamlayan kelimeler, kelime grupları zarf tümleçlerini teşkil eder.” şeklinde açıklamıştır.³⁸⁶

Burhan PAÇACIOĞLU zarf tümlecini, “Yüklemin anlamını yön, zaman, tarz, miktar, vasıta ve şart bildirerek tamamlayan unsurlardır. Yani hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, ne derecede, hangi şartlarda ve ne zaman yapıldığını veya olduğunu gösteren unsura zarf tümleci denir.” şeklinde tanımladıktan sonra “Zarf tümleci zarf olarak kullanılan kelime veya kelime grubudur. Zarf tümleci olan unsur ancak eşitlik, vasıta, yön gösterme hali eklerini alabilir. Bunların dışında ancak zarf özelliğine sahip olan kelime veya kelime grupları zarf tümleci olabilir. Cümlede zarf tümlecini bulmak için yükleme “nasıl, ne şekilde, ne zaman, hangi şartlarda, hangi sebeple, ne kadar” soruları sorulur.” şeklinde açıklama yapmıştır.³⁸⁷

Haydar EDİSKUN zarf tümleçlerini, “Yüklemi zaman, yer ve yön, durum ya da tarz, nicelik ilgileriyle tamamlayan kelimelerdir.” şeklinde tanımlamıştır. Ediskun ayrıca bir Edat Tümlecinden bahsetmiş ve “Cümleyi çeşitli anlam ilgisi getiren yardımcı öğelere edat tümleci diyoruz.” şeklinde tanımlamıştır.

Ediskun, zarf tümleci ve edat tümlecini ayrı ayrı ele almış ve bunu şöyle açıklamıştır: “Dilbilgisi kitaplarımızın bir bölümü zarf tümleciyle edat tümleçlerini bir isim altında inceler. Bu yolu biz de seçebilirdik; ancak, acaba, bakalım... vb gibi öyle kelimeler var ki cümle çözümlemesinde bunları özne, nesne, yükleme ilgili ve görevli göstermeye olanak yoktu. Böyle olunca, onları, cümleyi şu ya da bu anlamla tamamlayan yardımcı öğeler olarak benimsemek gerekiyor. İşte biz bu sebeple onları zarf tümleçlerinden ayırdık ve edat tümleçleri adı altında inceledik.”³⁸⁸

Rasim ŞİMŞEK zarf tümlecine “Belirteç Tümleci” demiş ve “Yargılı anlatımlarda yükleme dile getirilen kılış ya da oluşun anlamını zaman, yön, nitelik, nicelik bakımlarından tümleyen öğelere belirteç tümleci denir.” şeklinde tanımlamış ve bu tümleçleri “zaman belirteci tümleçleri, Yön Belirteci Tümleçleri, Nitelik Belirteci Tümleçleri, Gerçekleme Belirteci Tümleçleri, Nicelik Belirteci Tümleçleri, Soru

³⁸⁶ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.43.

³⁸⁷ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.177.

³⁸⁸ Haydar EDİSKUN (1996), s.360.

Belirteci Tümlerleri, Ortak Belirteç Tümler, Açıklamalı Belirteç Tümler, Pekiştirmeli Belirteç Tümler.” şeklinde gruplara ayırmıştır.³⁸⁹

Nurettin DEMİR vd zarf tümlerini, “Cümlede yüklemi zaman, tarz, nicelik, araç, yön gibi çeşitli açılardan niteleyen, herhangi bir ek almadan tamlayan öğelere zarf denir.” şeklinde tanımlamış ve “geceden kalmış, sözde gelecekti vb. bunlar da sonuna geldikleri ismin zarf olarak kullanılmasını sağlayan hal eki olma özelliklerini kaybetmiş eklerdir.” demiştir.³⁹⁰

Coşkun AK zarfları, “Eylemin şartlarını, zamanını, nasıl, niçin ve ne zaman yapıldığını gösterirler.” şeklinde açıklamıştır.³⁹¹

Hamza ZÜLFİKAR zarf tümlerini, “Cümlede yüklem anlamını zaman, durum, tarz, nicelik (azlık-çokluk), sebep, ölçü ve soru anlamları katarak tamamlayan tümlere zarf tümler deriz. Son yıllarda cümle bilgisi ile ilgilenenler, bunları birer tümler değil de doğrudan “zarf” diye adlandırıyorlar.” şeklinde açıklamıştır.

Hamza ZÜLFİKAR ayrıca “Zarf Görevinde Edatlı Tümler”ten bahsetmiş ve “Cümlede yalın durumda bulunan veya yönelme, kalma, ayrılma tamlayan durum eklerini alan bir isimle edatların oluşturdukları gruplara edatlı tümler denir.” şeklinde tanımlamıştır.³⁹²

Tuncer GÜLENSOY zarfları, “Fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur; fiile olduğu gibi, doğrudan doğruya bağlanır. Zarf unsurunun sonunda instrumental, eşitlik ve yön ekleri bulunabilir. Zarf veya zarf grubunu bulmak için fiile nasıl, niçin, ne şekilde, neden, kiminle, hangi şartlarda, ne zaman soruları sorulur.” şeklinde açıklamıştır.³⁹³

Rasih ERKUL zarf tümlerini, “Cümlede yüklem anlamını zaman, yer ve yön, durum, nicelik, soru ilgileriyle tamamlayan unsur zarf tümleridir.” şeklinde tanımlamıştır. Erkul Edatlı Tümler için “bunlar yüklem ne ile, kiminle, hangi amaçla yapıldığını gösteren edat grubu diye adlandırılan kelime gruplarıdır. Edat grubu kelime grubunun

³⁸⁹ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.137-155.

³⁹⁰ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.212.

³⁹¹ Coşkun AK (2001), s.36.

³⁹² Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR, vd. (2001), s.188-189.

³⁹³ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.431.

adı olup cümle içindeki görevi ya zarf veya sıfattır. Bu yüzden edat tümleci yerine zarf tümleci daha uygun düşer.” demiştir.³⁹⁴

Ahmet BESEREK Zarf Tümleçlerini “Yüklemdeki kavramı sebep, durum, zaman, ölçü, tarz, vasıta, şart bakımından tamlayan sözlere zarf tümleçleri denir.zarf tümleçlerini bulmak için yükleme “nasıl, niçin, neden, ne ile, ne zaman, ne kadar, ne olursa, ne gibi vb.” sorular sorulur. Bu soruların tam karşılıklı olan kelime veya kelime grupları zarf tümleçlerini teşkil eder.” şeklinde açıklamıştır.³⁹⁵

5.2. Zarf ve Zarf Tümleciyle İlgili Metnimizden Örnekler:

hal zarfı ile yapılan örnekler

İhtiyar güçlülükle doğruldu. 55/13

Buluç hafifçe uzanarak bıçağı aldı. 57/29

Birden anasını hatırladı. 68/17

İki taraf bütün maddi ve manevi kuvvetlerini ortaya atarak vuruşuyordu. 200/29

Utacı başındaki yaraya kızıl bir em sürüp uğdu. 190/12

Yüzbaşı Ezgene ile Onbaşı Yula şöyle bir bakıştılar. 188/25

Şimdi onun yüzü bir tipi gibi, bir kasırğa gibi olmuştu. 184/8

Bunu haykırırken atını şahlandırarak durdu. 169/27

Bir Kağan kızı Karabudundan biriyle nasıl evlenir? 76/11

Urungu, sessizce Ay Hanım’la Kadir Bağa’nın uzaklaşan gölgelerine baktı. 76/23

Gök Türk devleti dirileceği için bahtiyarım. 55/29

Üç yıl durup dinlenmeden; yaz, kış demeden; açlığa susuzluğa aldırmadan; yorgunluk bilmeden at koşturmuşlar. 19/18

³⁹⁴ Rasih ERKUL (2007), s.43-44.

³⁹⁵ Ahmet BESEREK (1991), s.47.

zaman zarfı ile yapılanlar

Küçük çocukları öldürürken çok iyi kılıç kullanıyordun. 50/27

Bilge Tonyukuk bu haberi aldığı gece uyku uyumadı. 71/25

Uzun bir koşudan sonra, arkadan gelenler aynı hizaya vardılar. 207/26

Yeryüzünün güneşi ufuklarda batarken Urungu'nun gönlündeki Ay da, bir daha doğmamak üzere, batmıştı. 204/24

Bir aralık kendisini zırhlı bir Dokuz Oğuz beğinin karşısında buldu. 201/22

Yukarıda mavi gökle, aşağıda yağız yer yaratılalı nice kahramanlar gelip geçmişti. 193/22

Bir gün dolaşıp dururken bir ulak gelerek Bilge Tonyukuk'un kendisini beklediğini söyledi. 194/1

Bir gün, apansızın bir yaralıyla karşılaştı. 180/24

Urungu farkına varmadan Ay Hanım'ı düşünürken ona vaktiyle yaptığı evlenme teklifini, Ay Hanım'ın da reddedişini hatırladı. 179/13

İki atlı Kutluk Şad'ın yanına gelince atlarından indiler. 45/16

Tonyukuk ardına ok çekerek dörtlüye ilerlerken Yüzbaşı Ven'in attığı oku sağısına yiyen at şahlanarak acı acı kişnedi. 44/20

Bir gün bu obanın başına büyük bir felaket geldi. 21/1

yer yön zarfı ile yapılan örnekler

sonra ocağın karşısında diz çöküp başını yukarı kaldırdı 56/18

Yüzbaşı Börü içeri girdi 78/10

nöbetçilerin kendisinden en uzakta olduğu bir sırada gürültü etmemeğe çalışarak ağaçtan aşağı kaydı. 162/15

miktar zarfı ile yapılan cümlelere örnekler

İlteriş Kağan fazla düşünmedi 72/4

Taçam nedense Deli Ersegünü çok severdi 95/1

Artık burada daha çok duramazdı 105/8

6. CÜMLE DIŞI UNSUR

6.1. Dilcilerin Cümle Dışı Unsur İle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN cümle dışı unsurları “Cümlede bu unsurlardan başka bir de bağlama ve ünlem edatları veya ünlem grupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan ve cümleye sadece ilave edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz.” şeklinde açıklamıştır.³⁹⁶

M. Metin KARAÖRS cümle dışı unsurları “Cümlede fiille ilgisi olmayan, cümleye sadece ilave edilmiş durumda bulunan, bağlama edatları, ünlem edatları veya ünlem grupları bulunabilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz.” şeklinde açıklamıştır.³⁹⁷

Leyla KARAHAN cümle dışı unsurları “Cümlenin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan unsurlardır. Bağlama edatları, ünlem edatları, ünlem grupları, hitaplar, ara sözler cümle dışı unsurlardır. Açıklama cümleleri de cümle dışı unsurdur. Cümle dışı unsurlar cümlenin her yerinde, başında, ortasında, sonunda bulunabilir.” şeklinde açıklamıştır.³⁹⁸

Burhan PAÇACIOĞLU cümle dışı unsurları “Cümlede bulunan ancak asıl hareket ve fiille ilgisi olmayan, cümlenin anlamına dolaylı olarak yardımcı olan unsura cümle dışı unsur denir.” şeklinde tanımlamış ve “Bağlama, ünlem edatları, ünlem grupları, ara

³⁹⁶ Muharrem ERGİN (2005), s.401.

³⁹⁷ M. Metin KARAÖRS (1993), s.44.

³⁹⁸ Leyla KARAHAN (1995), s.59-60.

sözler cümle dışı unsurlardır. Bunlar cümlenin değişik yerlerinde bulunabilir.” demiştir.³⁹⁹

Nurettin DEMİR vd cümle dışı unsurları “Cümlede yardımcı öge denilen, yüklemle doğrudan ilişkili olmayan bağlaçlar ve ünlemler bulunur. Bunlara cümle dışı öğeler de denilmektedir.” şeklinde açıklamışlardır.⁴⁰⁰

Tuncer GÜLENSOY, bağlama edatları, ünlem edatları ve ünlem gruplarını cümle dışı unsur olarak belirtmiştir.⁴⁰¹

Rasih ERKUL cümle dışı unsurları “Cümlede yüklem, özne, tümleç ve zarf unsurlarının dışında bağlama edatları ve ünlem edatları veya ünlem grupları bulunabilir. Bunlar asıl hareketle, oluşla ilgili olmayan cümleye sadece eklenmiş bir durumda yer alan unsurlardır. Bazen özneyi vurgulamak, bazen de yüklemi kararsızlık, ihtimal, kesinlik vb. gibi yönlerden tamamlamak amacıyla kullanılır.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁰²

6.2. Cümle Dışı Unsurlarla İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Ne diye ona gitmiyorsun da çevrede dolaşan suçsuzlara saldırıyorsun? 184/26

Fakat bu sevinç bir sır gibi gizli kaldı. 63/25

Çünkü kimse ona kılıç değdiğini görmemişti. 100/7

Buyruk senindir Kağan! 131/24

İşittiklerimi de anlıyamadım. 143/13

Güzel söyledin elçi! 164/18

Neden be onbaşı? 185/10

Ya ne diye göreceğim. 188/20

Fakat hayır! Söylemeyecekti. 197/26

³⁹⁹ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.178.

⁴⁰⁰ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.208.

⁴⁰¹ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.431.

⁴⁰² Rasih ERKUL (2007), s.45.

Bilakis her şeye rağmen okunu attığı yeri görmesi gerektiğini söylüyordu. 204/9

İşte Çin Kağanı bunları düşünerek sıkılıyor, heyecanlanıyordu. 5/23

Ama elbette gelecekler! 11/3

Çünkü Kür Şad'ın oğlusun. 14/21

Ama bir de kılıçlarımızı denemeden yakarı bırakacak değilim. 27/27

Yaşıyor Şad! 63/2

Dedem bu sabah uçmağa varmıştır Şad! 62/3

Savaştır Ay Hanım. 74/25

Sen bilirsin yüzbaşı. 87/4

Çünkü kimse ona kılıç değdiğini görmemişti. 100/7

Amma da dik başlı kişisin be! 87/2

Hele birkaç gün bekle. 87/2

De bakalım koca ana. 103/33

Ötükenden ne zaman çıkmıştın binbaşı? 111/7

İyi edersin Onbaşı Urungu. 121/6

Ve Yin-Şao'nun cevabını hemen Kağan kızına ulaştırmıştı. 167/13

B. CÜMLE TÜRLERİ

B.1. Dilcilerin Cümle Türleriyle İlgili Görüşleri:

Muharrem ERGİN cümleyi fiil cümlesi, isim cümlesi olarak ikiye ayırmış, ayrıca birleşik cümleyi de şartlı birleşik cümle, ki'li birleşik cümle olarak ikiye ayırmıştır. Ergin ayrıca “Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerundium sistemi Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri sade, müstakil cümleler içinde toplamak imkanı vermektedir. Fakat

bu arada az da olsa birleşik cümlede kullanılmaktadır.” demiştir. Ergin iç içe birleşik cümleyi de birleşik cümle çeşidi olarak ilave etmiştir.⁴⁰³

M. Metin KARAÖRS “Türkçede yapı bakımından beş çeşit cümle olduğunu belirtmiş ve bunları: 1) Fiil cümlesi. 2) İsim cümlesi. 3) Şartlı birleşik cümle. 4)Ki’li birleşik cümle. 5) İç içe birleşik cümle” şeklinde sıralamıştır. Karaörs ayrıca cümle çeşitlerini bu şekilde tasnif etmesinin sebebini “Çeşitli dilbilgisi kitaplarında cümle çeşitleri farklı şekilde tasnife tabi tutulmaktadır. Biz Türkçenin mantıklı ve sistemleşmiş cümle çeşitlerini yukarıdaki şekilde tasnif etmeyi tercih ettik.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁰⁴

M. Ata ÇATIKKAŞ “Cümle ve Cümle Çeşitleri” başlığı altında cümleleri “1. Yüklemine Göre Cümleler (a. Fiil cümlesi, b. İsim cümlesi) 2. Manalarına Göre Cümleler (a. Olumlu cümle, b. Olumsuz cümle, c. Soru cümlesi, d. Ünlem cümlesi) 3. Kuruluşlarına Göre Cümleler (a. Basit cümle, b. Birleşik cümle: 1. Asıl Birleşik Cümle, 2. Şartlı Birleşik Cümle, 3. Ki’li Birleşik Cümle, 4. İç İçe (girişik) Birleşik Cümle. c. Geniş Cümleler: 1. Faili Genişleyenler, 2. Nesnesi Genişleyenler, 3. Tamlayıcısı Genişleyenler, 4. Zarfı Genişleyenler, d. Fiili Gizli Cümle, e. Sorulu-Cevaplı, Nakil ve Tırnak İçi Cümleleri, f. Sıralı (Tertipli) Cümleler, 4. Dizilişlerine Göre Cümleler (a. Kurallı Cümle, b. Kuralsız Cümle (Devrik Cümle))” şeklinde gruplandırmıştır.⁴⁰⁵

Leyla KARAHAN cümleleri şu şekilde gruplandırmıştır: “1. Yapısına Göre Cümleler: a) Basit Cümle, b) Birleşik Cümle (Şartlı Birleşik Cümle, İç İçe Birleşik Cümle, Bağlı Cümleler, Sıralı Cümleler) 2. Yüklem Türüne Göre Cümleler: a) Fiil Cümlesi, b) İsim Cümlesi. 3. Yüklem Yerine Göre Cümleler: a) Kurallı (Düz Cümle) Cümle, b) Devrik Cümle. 4. Anlamalarına Göre Cümleler: a) Olumlu Cümle, b) Olumsuz Cümle, c) Soru Cümlesi”⁴⁰⁶

M. Kaya BİLGEGİL Cümle Çeşitlerini “1. Ögelerin Dizilişine Göre Cümle Çeşitleri, 2. Yüklemine Göre Cümle Çeşitleri: a) İsim Cümleleri, b) Fiil Cümleleri. 3. Anlamalarına Göre Cümle Çeşitleri. 4. Yapılarına Göre Cümle Çeşitleri: a) Basit

⁴⁰³ Muharrem ERGİN (2005), s.401-405.

⁴⁰⁴ M. Metin KARAÖRS (1993), s.45.

⁴⁰⁵ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.146.

⁴⁰⁶ Leyla KARAHAN (1995), s.60-72.

Cümleler, b) Birleşik Cümleler” şeklinde ayırmış ve bu cümlelere ayrıntılı şekilde yer vermiştir.⁴⁰⁷

Vecihe HATİBOĞLU Tümce Türleri dediği cümle çeşitlerini şu şekilde sıralamıştır:

1- Yapı Bakımından Tümce Türleri.

A- Yalın Tümce.

B- Birleşik Tümce.

Hatiboğlu Birleşik Tümcelerde Temel Cümle ve Yan Cümle bulunduğunu belirterek Yan tümceleri fonksiyonları bakımından:

a. Bağlaçlı Yan Tümce.

b. Dilekli Yan Tümce.

c. Koşullu Yan Tümce.

ç. İlgeçli Yan Tümce.

d. Olumsuzluk Koşacıyla Yan Tümce.

e. Sorulu Yan Tümce.

f. İkilemeli Yan Tümce.

g. Kalıplaşmış Yan Tümce.

C- Ara Tümce.

D- Tümcenin Ad Oluşu ve İç Cümle.

E- Girişik Tümce.

F- Sıralı Tümce.

a. Bağımlı Sıralı Tümce.

⁴⁰⁷ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.51-98.

b. Bağımsız Sıralı Tümce.

G- Devrik Cümle

H- Kesik Cümle.

2. Yargı Bakımından Tümce Türleri.

A- Olumlu Tümce

B- Olumsuz Tümce

C- Sorulu Tümce

3. Yüklem Bakımından Tümce Türleri

A- Ad Tümcəsi

B- Eylem Tümcəsi

a. Bildirme Tümceleri

b. İsteme Tümceleri

- İstek Tümcəsi
- Emir Tümcəsi
- Gereklilik Tümcəsi
- Ünlem Tümcəsi şeklinde gruplandırmıştır.⁴⁰⁸

Burhan PAÇACIOĞLU Cümle Çeşitlerini dört grupta toplamış ve bunları: 1. Yüklem Cinsine Göre Cümleler (İsim cümlesi, Fiil cümlesi). 2. Yapılarına Göre Cümleler (Basit cümle, Birleşik cümle, Bağımsız Birleşik cümle). 3. Yüklem Bulunduğu Yere Göre Cümleler (Kurallı cümleler, Devrik cümleler). 4. Anlamına Göre Cümleler (Olumlu cümle, Olumsuz cümle, Soru cümlesi, Ünlem cümlesi) şeklinde gruplandırmıştır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.143-179.

⁴⁰⁹ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.179-198.

Haydar EDİSKUN cümleleri “1. Anlamlarına Göre Cümleler (Olumlu, Olumsuz Cümleler ve Cümlecikler), 2. Yapılarına Göre Cümleler (Basit Cümleler, Birleşik Cümleler), 3. Biçimlerine Göre Cümleler (Sıra Cümleler, Bağlı Cümleler), 4. Ara Sözcükler, 5. Eksilteli Cümleler.” şeklinde gruplandırmıştır.⁴¹⁰

Rasim ŞİMŞEK Cümleleri şu şekilde gruplandırmıştır:

1. Yüklem Bakımından Tümce Türleri.

A- Yüklem Soyuna Göre Tümceler (Eylem Tümcesi, Ad Tümcesi).

B- Anlamca Tümce Türleri

a. Bildirme Tümceleri (Olumlu Tümce, Olumsuz Tümce, Soru Tümcesi).

b. Dilek Tümceleri (Dilek Tümcesi, Buyrum Tümcesi, Ünlem Tümcesi).

2. Yapıca Tümce Türleri.

A- Yalın Tümce.

B- Birleşik Tümce.

C- Sıralı Tümce.

D- İlgili Tümcesi.

E- Kesik Tümce.

F- Ara Tümce şeklinde gruplandırmıştır.⁴¹¹

Rasih ERKUL cümle çeşitlerini: 1. Kuruluşlarına Göre Cümleler (Düz/Kurallı Cümle, Devrik/Kuralsız Cümle, Eksilteli Cümle). 2. Yüklemine Göre Cümleler (İsim Cümlesi, Fiil Cümlesi). 3. Yapılarına Göre Cümleler (Basit/Yalın Cümle, Birleşik Cümle). 4. Biçimlerine Göre Cümleler (Sıralı Cümle, Bağlı Cümleler, Karmaşık Cümle) şeklinde gruplandırmıştır.⁴¹²

⁴¹⁰ Haydar EDİSKUN (1996), s.364-387.

⁴¹¹ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.165-320.

⁴¹² Rasih ERKUL (2007), s.50-76.

Nurettin DEMİR vd cümleleri üç grup altında değerlendirmiş ve şu şekilde gruplandırmıştır: 1. Yapılarına Göre (Basit ve Birleşik Cümle). 2. Anlamlarına Göre (Olumlu-Olumsuz Cümle). 3. Yüklemine Göre (Yüklemlerin Yerine Göre Kurallı, Devrik Cümle, Yüklemelerin Soyuna Göre İsim ve Fiil Cümlesi).⁴¹³

Süer EKER “Tümce Çeşitleri” başlığı altında cümleleri dört gruba ayırmıştır. Eker cümleleri: 1. Yapısına Göre (Basit Tümce, Birleşik Tümce, Sıralı ve Bağlı Tümce). 2. Yüklem Türüne Göre (Eylem Tümcesi, Ad Tümcesi). 3. Yüklem Yerine Göre (Düz/Kurallı Tümce, Devrik Tümce, Kesik Tümce). 4. Anlamına Göre (Olumlu Tümce, Olumsuz Tümce, Soru Tümcesi/Soru Sözcüsü, Emir Tümcesi) şeklinde gruplandırmıştır.⁴¹⁴

Ahmet BESEREK cümleleri: 1. Öğelerinin Dizilişine Göre Cümleler (Kurallı Cümle, Devrik Cümle). 2. Yüklemine Göre Cümleler (İsim cümlesi, Fiil cümlesi). 3. Anlamlarına Göre Cümleler (Olumlu Cümle, Olumsuz Cümle). 4. Yüklem Çatısına Göre Cümleler (Etken, Edilgen Cümle). 5. Yapılarına Göre Cümleler (Basit Cümle, Birleşik Cümle, Sıralı Cümleler) şeklinde gruplandırmıştır.⁴¹⁵

Tuncer GÜLENSOY cümle türlerini: 1. Yapı Bakımından Cümle Türleri (Yalın Cümle, Birleşik Cümle, Temel Cümle, Yan Cümle, Bağlaçlı Yan Cümle, Dilekli Yan Cümle, Şartlı Yan Cümle, Edatlı Yan Cümle, Sorulu Yan Cümle, İkilemeli Yan Cümle, Ara Cümle, Girişik Cümle, Sıralı Cümle, Devrik Cümle, Kesik Cümle). 2. Hüküm (Yargı) Bakımından Cümleler (Olumlu Cümle, Olumsuz Cümle, Sorulu Cümle). 3. Fiil (Yüklem) Bakımından Cümleler (İsim Cümlesi, Fiil (Eylem) Cümlesi) şeklinde gruplandırmıştır.⁴¹⁶

Hamza ZÜLFİKAR cümleleri: 1. Yapılarına Göre (Basit, Birleşik, Sıralı Cümleler), 2. Anlamlarına Göre (Olumlu, Olumsuz, Soru, Ünlem, Şart Cümleleri), 3. Dizilişlerine Göre (Kurallı, Devrik Cümleler), 4. Yüklemine Göre (Fiil ve İsim Cümleleri) şeklinde gruplandırmıştır.⁴¹⁷

⁴¹³ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.212-216.

⁴¹⁴ Süer EKER (2005), s. 480-494.

⁴¹⁵ Ahmet BESEREK (1991), s. 47, 52.

⁴¹⁶ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.435-443.

⁴¹⁷ Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR, vd. (2001), s.114-140.

Yukarıda verilen gruplandırmalardan da anlaşılıyor ki cümlenin gruplandırılmasında dilciler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. M. Ata Çatıkkaş, Leyla Karahan, M. Kaya Bilgegil, Burhan Paçacıoğlu, Rasih Erkul, Süer Eker cümleyi dört gruba ayırırken, Tuncer Gülensoy, Nurettin Demir vd, Vecihe Hatiboğlu üç gruba ayırmıştır. Rasim Şimşek cümleyi iki grupta incelerken, Ahmet Beserek ve Haydar Ediskun cümleyi beş grupta değerlendirmiştir.

Dilciler unsurların sıralanışı, yüklemine yerine ve yüklemine türüne göre cümle türlerinde aynı fikirdedirler. Ancak Anlamına Göre Cümleleri gruplarken olumlu, olumsuz, soru cümleleri ortak olarak kabul görmüş ancak bu cümle türlerinin yanında ünlem, istek, emir cümlelerine de yer verenler vardır.

Biz bu çalışmamızda cümleleri, 1- Unsurların Sıralanışına Göre, 2. Anlamına Göre, 3. Yüklemine Göre, 4. Yapılarına Göre Cümleler şeklinde gruplandırmayı uygun bulduk.

1. UNSURLARIN SIRALANIŞINA GÖRE CÜMLELER

Unsurların sıralanışına göre cümleler kurallı cümleler ve devrik cümleler olmak üzere iki başlıkta incelenir.

1.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Yüklemi sonda bulunan cümle, kurallı cümledir. Türkçede cümlenin ana unsuru yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı unsurdan ana unsura doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan unsurlar, yüklemine önünde sıralanır.⁴¹⁸

1.1.a. Kurallı (Düz) Cümlelerle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Çin Kağanı bugün çok iradesizdi. 7/24

Öldürülen ve başı kesilen Kür Şad'ın bile öldüğünden emin olamıyordu. 6/23

Nal sesleri çadırın kapısına kadar yaklaşmıştı. 15/22

Seni kaçırabilmem için ablan kendisini feda etti. 13/21

⁴¹⁸ Leyla KARAHAN (1995), s.70.

Binbaşı kılıcını çekerek dövüşenlerin arasına girdi. 28/20

Kağan kızı gözlerini Urungu'ya dikti. 30/12

Bu yolculuk aynı şekilde üç gün sürdü. 34/21

Yanlarında binbaşidan başka kimse yoktu. 38/7

Türk düğünü böyle olur. 52/31

Küçük çocukları öldürürken çok iyi kılıç kullanıyordun. 50/27

Bu demirleri oba oba dolaşarak topladım. 55/17

Buluç yerden fırlayıp gürültü etmemeğe çalışarak kılıçları aldı. 58/4

Bağa Tarkan'ın sesi erler arasında bir çalkalanma yaptı. 63/10

Tozu dumana katarak bir bölük atlı doludizgin geliyordu. 60/18

Doğulular bu genç güreşçinin pek yaman bir er olduğunu anlamışlardı. 126/7

Bir Tarkan kendisini ve Börü'yü İleriş Kağan'ın karşısına çıkardı. 131/12

Yüce Kağan'ın bütün buyrukları yerine gelecektir. 138/14

Şimdi yarım kalan dövüşümü daha büyük bir iştahla yaparım. 142/28

Urungu'nun gönlü bir kasırgaya tutulmuş gibiydi. 145/26

Çerimin onda birini kaybettim. 158/2

Gece inerken bozkırda delicesine koşturulan atların nal sesleri göğe yükseliyordu.
185/15

Başındaki yaradan sızan kanlar yüzünde, saçlarında pıhtılaşmıştı. 187/28

1.2. DEVRİK CÜMLE

Devrik cümle yüklemi sonda bulunmayan cümledir. Bu tür cümleler, daha çok şiir dilinde görülür. Çünkü şiirde, kelimelerin ses yapısı, her zaman ön plandadır.

Atasözlerinde, günlük konuşmalarda, günlük konuşmaların aksettirildiği veya konuşma, sohbet üslubunun hakim olduğu eserlerde devrik cümle kullanılmıştır.⁴¹⁹

1.2.a. Devrik Cümle İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Kimin kimden kurtulduğunu Tanrı bilir yüzbaşı. 88/9

Al bakalım pusatlarımı. 88/22

Belki de yine karşılaşırız yüzbaşı. 88/17

Buyruk senindir Ay Hanım. 87/27

Bizde böyle yavuz erler çoktur yüzbaşı. 86/9

Ne sandın ya onbaşı? 184/12

Güzel söyledin elçi. 164/18

Bu iyiliğimize layık olmaya çalışacağım efendim. 159/6

Biraz önce söylediklerimin doğru olduğu anlaşılıyor efendimiz. 158/26

Seni bekliyordum Karabuka. 150/22

Ben babamı tanımadım binbaşı. 139/11

2. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

Anlamlarına göre cümleler olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi olarak üç grupta toplanmıştır.

2.1. OLUMLU CÜMLELER

Yargının gerçekleştiğini anlatan cümle olumlu cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapma, yapıma veya olma bildirir. Yapı bakımından olumsuz görünen bazı cümleler anlamca

⁴¹⁹ Leyla KARAHAN (1995), s.70.

olumludur. Yükleminde olumsuzluk unsuru taşıyan bir cümle “değil” edatı ile birleşince olumlu bir anlam kazanır. İki olumsuz unsur, cümlenin anlamını olumlu yapar.⁴²⁰

2.1.a. Olumlu Cümlelerle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Sana bir yığın demir getirdim. 55/11

Babana benden selam söyleyip yarası için geçmiş olsun diyeceksin. 87/25

Uzaktan birkaç atlının görünmesi birden onları tetik bulunmaya davet etti. 108/24

Kendi yurdunda kimsesi olmadığı için Parsla birlikte Ötüken’e gelmeye razı olmuştu. 113/14

Deli Ersegün dünyada kimsenin kendini geçebileceğine akıl erdiremediği için atını sert vuruşlarla kamçılıyarak ilerliyordu. 118/32

Bir ulak daha önce giderek oraya dört tane yarış tuğu dikmişti. 118/22

Gök Türkler diz vurarak otağdan ayrıldılar. 138/8

Bu börk bir kağan börküne, bıçak kağan bıçağına benziyordu. 136/17

Başkumandan kararsızlık içinde çırpınıyordu. 158/28

Nöbetçinin biri elli adım uzaktaydı. 162/19

Tonyukuk ona yeni buyruklarını verdi. 161/4

Yumuşum gizli olduğu için Dokuz Oğuzlar’ın bile duymaması gerekti. 164/20

Gök Türk çayıtının sabrı tükenmişti. 170/19

Bu ölen Çinli kovalıyanların subayı idi. 175/28

Bilge Tonyukuk öteki tümenle duvarı tutmak, emniyetini sağlamak buyruğunu almıştı. 177/31

Ötüken ormanlarının en güzel günleriydi. 186/10

⁴²⁰ Leyla KARAHAN (1995), s.70-71.

Parsla oğulları kapının önünde bağdaş kurarak oturdular. 190/25

Yorucu bir düştten uyanmış gibiydi. 193/5

Şimdi kurultay savaş için karar verecekti. 197/8

Gök Türkler arasında bu savaşı onun kadar isteyen yoktu. 199/8

Urungu da aynı hedefe doğru at salmıştı. 200/12

Ölüm uçurumu her yıl bir erkekle bir kadını alır. 211/32

Binbaşı ölmüştü. 212/14

Ben bundan çok önce ölmüş sayılabilirdim. 11/21

O gece oba derin bir sessizliğe gömülmüştü. 16/1

Kağan kızının yüzü biraz sertleşmişti. 30/25

2.2. OLUMSUZ CÜMLELER

Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle, olumsuz cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapmama, yapılmama, olmama bildirir. “-ma, -me” olumsuzluk eki, “değil” edatı ve “yok” ismi, cümleyi olumsuz yapan unsurlardır. “değil” edatı, hem isim hem de fiil cümlesini olumsuz yapar.⁴²¹

Metnimizde 420 olumsuz cümle bulunmaktadır.

2.2.a. Olumsuz Cümleyle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler

“-ma” ekiyle yapılan olumsuz cümleyle örnekler

İşte Kadir Bağa bile hakkından gelemiyordu. 28/6

Bu yolculukta Baz Kağan’ın gizli bir maksadı olduğu da söyleniyordu ama kimse bunu bilmiyordu. 31/18

Yolda hep bunu düşünüyor. Kimseyle konuşmuyordu. 34/17

⁴²¹ Leyla KARAHAN (1995), s.71.

Artık gerileyecek yer kalmamıştı. 49/10

Bilge Tonyukuk bu haberi aldığı gece uyku uyumadı. 71/28

Ben sana yerini söylesem de bulamazsın. 95/17

Aralık doksan adıma çıkınca Ötükenliler bunu da vuramadılar. 120/32

Bu sert ve aksi adamın nasıl olup da böyle bir tenezzülde bulunduğunu anlıyamamışlardı. 149/23

Üzerinden hiçbir yazı çıkmadı. 151/25

Ay Hanım yanılmaz. 172/5

Onbaşı Yula babasının yüzündeki kederi okumakta gecikmedi. 188/9

Taçam'ın küçük bir oğlu olduğunu bilmiyordu. 192/4

Kağanlıklar bir güzel kızla yıkılmaz. 194/17

İlteriş Kağan, Bilge Tonyukuk gibi yakın bir tehlike görmüyordu. 195/6

Fakat yazıyı göremedi. 14/3

Urungu cevap vermedi. 15/6

Daha çoğunu o da anlıyamamıştı. 36/31

Sakın vurma. 48/30

Örpen hırsını alamıyordu. 50/23

Ven kalkmaya davranıyor, fakat kalkamıyordu. 50/25

“değil” ile yapılan olumsuz cümlelere örnekler

Fakat bahadırlığına, durumuna, bıçağına bakınca da şüphelenmemek kabil değildi.
36/26

Fakat iş, biter işlerden değildi. 127/29

Bütün bunlar olacak değildi. 135/32

Pars'ın ve Ersegün'ün uykuları da rahat değildi. 136/27

Malları, davarları da az değildi. 166/15

Hayır Hanım! Beğ değilim. 30/10

Yabancı değilim. 42/16

“yok” kelimesiyle yapılan olumsuz cümlelere örnekler

Hem burada kapı da yok. 43/8

üzerinde ok ve kılıç yarası yoktu 6/15

bundan sonraki hatıralarında artık karışıklık yoktu 18/11

yanlarında binbaşidan başka kimse yoktu 38/8

bu yüzde hayattan ayrılmanın hiçbir kederi yoktu 59/23

2.3. SORU CÜMLELERİ

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle, soru cümlesidir. Soru cümlesi olumlu veya olumsuz olabilir. Soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları, soru edatları ve soru eki –mı/-mi, bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır.⁴²²

Metnimizde 334 soru cümlesi bulunmaktadır.

2.3.a. Soru Cümleleri İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

mı ile yapılan soru cümlelerine örnekler

Kimsin? Bize anlatmaz mısın? 29/17

Bizi niçin ayırdın? 29/1

Gözüne bir şey mi kaçtı? 33/17

⁴²² Leyla KARAHAN (1995), s.72.

Börü! Yüzbaşı Ven'i tanımadın mı? 48/33

Senin canın akçaya değer mi? 52/3

Sana düğün var demedim miydi? 52/29

Demek onbaşısın ha? 71/1

Hiçbir yardım sağlayamadın mı? 83/21

Kiminle deniyeceğim? Burada deneme yapılır mı? 86/13

Kağan kızıyla bir daha mı vuruşacaktı? 133/11

Acı şeyler konuştuğumuz için gönlün mü bunaldı yüzbaşı? 135/8

Adımı da biliyor musun? 139/12

Ananı tanıdın, değil mi? 139/19

Yahşı, yaman bilmeden ok sallamak olur mu? 169/25

Sevgi mi üstündür, öç mü? 182/29

Ay Hanım, dedikleri kadar güzel mi? 194/12

Atlarımız varken böyle yaya vuruşu mu yapacağız? 91/10

soru zamiri ile yapılan soru cümlelerine örnekler

Bu belalı herif de nereden çıkmıştı? 28/6

Bahadır! Nereye gidiyorsun? 30/28

Demek ki yarın ayrılıyoruz. Benden ne dilersin? 39/30

Bu kimin? 62/27

Bana ne demek istiyorsun? 98/5

Fakat acaba nerede, ne zaman ölmüştü? 130/25

Ne? ... Ne dedin? ... Nasıl ihanet? 155/13

Çin sarayını basan Kür Şad'ın oğlu ne oldu? 167/3

Bu tılsım ne tılsımı idi? 191/12

Ay Hanım nerede? 203/2

soru zarfı ile yapılan soru cümlelerine örnekler

Bir Kağan kızı Karabudundan biriyle nasıl evlenir? 75/1

Ya yenilirsen? 143/1

Bunu niçin sakladın? 146/1

Ne duruyorsun? 155/17

Buna nasıl cüret edebilir? 156/5

Demek Onbaşı Urungu, Kür Şad'ın oğlu? 189/5

3. YÜKLEMİNE GÖRE CÜMLELER

Cümleler yüklemlerine göre fiil cümlesi ve isim cümlesi olarak ikiye ayrılır.

3.1. FİİL (Eylem) CÜMLESİ

Yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümlelerdir. Her türlü hareket, iş, oluş, fiil cümleleri ile karşılanır. Bu sebeple fiil cümleleri, isim cümlelerine göre daha fazla kullanılır. Geçişli fiil cümlelerinde cümle unsurlarının hepsi bulunabilir.⁴²³

3.1.a. Fiil Cümleleri İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Çadırda Urungu'nun hüzünlü sesi yükseldi. 74/19

Savaş göz kamaştırıcı bir oklaşma ile başladı. 72/20

Birden adımlarını hızlandırdı. 54/14

⁴²³ Leyla KARAHAN (1995), s.68.

Kaldırılan keçeden içeri akşam ışığı doldu. 13/11

Sen bahtı kara olarak doğdun. 12/5

Birisi elinde kılıçla kendisine saldırıyordu. 17/26

Bir gün bu obanın başına büyük bir felaket geldi. 21/1

İşte bu akşam obanın ruhu ölmüş, oba öksüz kalmıştı. 22/15

Öteki çadırlarda ilk kıpırdanışlar başlamıştı. 23/20

Kafile o gece ormanda, pınar başında konakladı. 31/3

İki Türk beği kılıç çekmişlerdi. 46/6

Yaralı olduğu için doludizgin yürüyüş onu sarsmıştı. 90/2

Taçam yere diz vurduktan sonra otağdan çıktı. 88/5

İlk rastladıkları yüzbaşı ona bir kılavuz verdi. 114/23

İki er karşılıklı bir çırpınmadan sonra dalaştılar. 124/21

Çalkara moraran gözüyle iyi göremiyordu. 128/13

Birkaç gün içinde bütün başkent halkı Türk eline sefer yapılacağını öğrenmişti. 147/25

Üzerinden hiçbir yazı çıkmadı. 152/25

Tonyukuk bu dokuz kişiden beşinin adını da öğrenmişti. 195/25

Sonsuz bozkırda Urungu tek başına at sürüyordu. 24/1

Sana söyleyeceklerimi çabuk söylemeliyim. 12/18

Gün kararırken atına atlayıp güneye doğru doludizgin at sürdü. 71/23

Birden anasını hatırladı. 68/17

3.2. İSİM (Ad) CÜMLESİ

Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları “-i” ek fiili ile görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. Geniş zaman çekiminin 3. şahıslarında kullanılan –dır/-dir eki, “durur” fiilinden ekleşmiştir. İsim cümlelerinde kip eki taşımayan yüklem de geniş zaman ifade ederler. En çok kullanılan isim cümlesi “var”, “yok” isimlerinin yüklem olduğu cümlelerdir.⁴²⁴

Metnimizde 594 Tane İsim Cümlesi Bulunmaktadır.

3.2.a. İsim Cümleleri İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler

Şu farkla ki bu yüz bu gözler karısının yüzünden, gözlerinden daha alımlı, daha güzel, daha başka türlü idi. 30/22

Bir kağan kızının gözlerine bu kadar ısrarla bakmak aklın alacağı iş değildi. 30/16

Onun değerli bir adam olduğu muhakkaktı. 36/30

O orduda çok ozan vardı. 35/7

Urungu arkada, artçı yüzbaşı ile yük atları arasında idi. 34/12

Onun da gözleri böyleydi. 31/28

Yalnız Ay Hanım daha güzeldi. 31/30

Bu küçük kız onun torunu, yani Taçam’ın kızıydı. 77/7

Tanrının ne anlaşılmaz işiydi. 23/6

Görünürde bir şey yoktu. 42/3

Buralarını iyi bilen birisi olduğu güvenle at sürüşünden belliydi. 42/8

Sizin Kür Şad’ınız çok keskin nişancı imiş. 26/27

⁴²⁴ Leyla KARAHAN (1995), s.68.

Bu gencin anasının dedesi olan bu ihtiyar adam, belki yüz yaşında bir demirciydi. 54/20

Sen ve bütün Çinliler davetlisiniz. 52/30

O gün Börü beğin buyruğundaki dört er nöbette idiler. 47/5

O gün toplantı günüydü. 46/12

Çünkü kağanları yiğit, veziri akıllıdır. 70/5

Kadır Bağa, yarım kalan vuruşunu tamamlayacağı için Urungu'nun sağ olmasından memnundu. 85/20

Gök Türk devletini dirilteceği için bahtiyarım. 55/29

Bununla övünmek hakkındır. 14/22

Talihsiz bir adamdı. 112/29

Binbaşı Pars biraz durgundu. 126/10

Buyruk senindir kağan! 131/18

Urungu'nun belindeki bıçak Kür Şad'ın bıçağı idi. 140/22

Genç yaverin tahminlerinde büyük bir isabet vardı. 158/29

Akşam olurken savaşın sonu belli olmuştu. 201/8

Urungu artık beyninin saplandığı tek düşünceden başka bir şey düşünmüyordu. 203/22

Seni yaşayıp büyötmek için bunları unutmaya mecburdum. 13/25

Savaş ne kutlu şeydi. 67/30

4. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

Yapılarına göre cümlelerin gruplandırılmasında dilciler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Bunların içerisinde görüş ayrılığının en çok yaşandığı konu birleşik cümlenin tarif ve tasnifinden kaynaklanmaktadır.

M. Metin KARAÖRS yapılarına göre cümleleri: 1. Fiil cümlesi, 2. İsim cümlesi, 3. Şartlı Birleşik cümle, 4. Ki'li Birleşik cümle, 5. İç İçe Birleşik cümle olmak üzere beş gruba ayırmıştır.⁴²⁵

M. Ata ÇATIKKAŞ kuruluşlarına göre cümleleri: 1. Basit Cümle, 2. Birleşik Cümle (a. Asıl Birleşik Cümle, b. Şartlı Birleşik Cümle, c. Ki'li Birleşik Cümle, d. İç İçe/Girişik Birleşik Cümle) şeklinde gruplandırmıştır.⁴²⁶

Leyla KARAHAN yapılarına göre cümleleri: 1. Basit Cümle, 2. Birleşik Cümle (Şartlı Birleşik Cümle, İç İçe Birleşik Cümle, Bağlı Cümleler, Sıralı Cümleler) şeklinde gruplandırmıştır.⁴²⁷

M. Kaya BİLGEGİL yapılarına göre cümleleri: a) Basit Cümle, b) Birleşik Cümle olarak ikiye ayırmıştır.⁴²⁸

Vecihe HATİBOĞLU yapısı bakımından tümce çeşitlerini: 1. Yalın Tümce, 2. Birleşik Tümce (a. Bağlaçlı Yan Tümce, b. Dilekli Yan Tümce, c. Koşullu Yan Tümce, d. İlgeçli Yan Tümce, e. Olumsuzluk Koşacıyla Yan Tümce, f. Sorulu Yan Tümce, g. İkilemeli Yan Tümce, h. Kalıplaşmış Yan Tümce) olarak gruplandırmıştır.⁴²⁹

Burhan PAÇACIOĞLU yapılarına göre cümleleri: 1. Basit Cümle, 2. Birleşik Cümle, 3. Bağımsız Birleşik Cümle olarak üç gruba ayırmıştır.⁴³⁰

Haydar EDİSKUN cümleleri yapılarına göre: 1. Basit Cümle, 2. Birleşik Cümle olarak iki gruba ayırmıştır.⁴³¹

Rasim ŞİMŞEK tümceleri yapıca: 1. Yalın Tümce, 2. Birleşik Tümce, 3. Sıralı Tümce, 4. İlgi Tümcesi, 5. Kesik Tümce, 6. Ara Tümce şeklinde gruplandırmıştır.⁴³²

⁴²⁵ M. Metin KARAÖRS (1993), s.44-45.

⁴²⁶ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.146.

⁴²⁷ Leyla KARAHAN (1995), s.60-72.

⁴²⁸ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.51-98.

⁴²⁹ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.143-179.

⁴³⁰ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.179.

⁴³¹ Haydar EDİSKUN (1996), s.379-384.

⁴³² Rasim ŞİMŞEK (1987), s.243-320.

Rasih ERKUL yapılarına göre cümleleri: 1. Basit/Yalın Cümle, 2. Birleşik Cümle olarak gruplandırmıştır.⁴³³

Nurettin DEMİR yapılarına göre cümleleri Basit ve Birleşik Cümle olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁴³⁴

Süer EKER yapılarına göre tümceleri: 1. Basit Tümce, 2. Birleşik Tümce, 3. Sıralı Tümce, 4. Bağlı Tümce olmak üzere dört grupta değerlendirmiştir.⁴³⁵

Ahmet BESEREK cümleleri, yapılarına göre Basit Cümle, Birleşik Cümle, Sıralı Cümle olarak üç gruba ayırmıştır.⁴³⁶

Hamza ZÜLFİKAR cümleleri yapılarına göre Basit, Birleşik ve Sıralı cümleler olmak üzere üç gruba ayırmıştır.⁴³⁷

Tuncer GÜLENSOY yapılarına göre cümleleri: 1. Yalın Cümle, 2. Birleşik Cümle, 3. Temel Cümle, 4. Yan Cümle, 5. Bağlaçlı Yan Cümle, 6. Dilekli Yan Cümle, 7. Şartlı Yan Cümle, 8. Edatlı Yan Cümle, 9. Sorulu Yan Cümle, 10. İkilemeli Yan Cümle, 11. Ara Cümle, 12. Girişik Cümle, 13. Sıralı Cümle, 14. Devrik Cümle, 15. Kesik Cümle şeklinde gruplandırmıştır.⁴³⁸

Tahir Nejat GENCAN yapılarına göre tümceleri: 1. Basit Tümce, 2. Bağımsız Tümceciklerden bileşmiş tümce, 3. Bileşik Tümce olarak üçe ayırmıştır.⁴³⁹

YAPILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkçenin grameri üzerine yapılan çalışmaları göz önüne aldığımızda dilcilerin cümlelerin tarifinde anlaştıkları halde, cümle yapısında bir fikir ayrılığına düştükleri gözlenmektedir. Dilciler özellikle birleşik cümlelerin tarifi ve tasnifinde fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir.

⁴³³ Rasih ERKUL (2007), s.59-60.

⁴³⁴ Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ (2003), s.212.

⁴³⁵ Süer EKER (2005), s.480.

⁴³⁶ Ahmet BESEREK (1991), s.47.

⁴³⁷ Zeynep KORKMAZ, Ahmet B. ERCİLASUN, Hamza ZÜLFİKAR, vd. (2001), s.114.

⁴³⁸ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.435.

⁴³⁹ Tahir Nejat GENCAN (1988), Dilbilgisi, İstanbul, s.67.

Bazı dilciler isim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu ve zarf-fiil grubu içeren cümleleri “basit cümle” bazıları da “birleşik cümle” olarak değerlendirmişlerdir. Bunlarla yapılan cümlelere M. Kaya Bilgegil, Haydar Ediskun, Jean Deny, Tuncer Gülensoy, Vecihe Hatiboğlu “birleşik/girişik birleşik cümle” demişlerdir. Halbuki Muharrem Ergin, M. Metin Karaörs, Mecdut Mansuroğlu, Hamza Zülfikar... vb. isimler ise bunları cümlenin bir ögesi olarak değerlendirmişlerdir.

M. Metin Karaörs “Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri” adlı çalışmasının değerlendirme kısmında: “Tek yargıdan ibaret ve tek yüklemli cümleler basit cümle, birden fazla yargıdan meydana gelen söyleyiş topluluğuna “birleşik cümle” adı verilmektedir. Banguoğlu’nun “çantasını alıp evden çıkmış” cümlesi Ergin’e göre fiil cümlesidir.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁴⁰

Biz de Ergin’in bu düşüncesine katılıyoruz. Fiilimsiler cümlede yargı bildirmezler; cümle içerisinde isim, sıfat, zarf görevinde kullanılırlar. Birleşik cümlenin temelinde iki çekimli fiilin bulunması gereklidir. Fiilimsiler çekimli fiil olmadıkları için, yüklem olamaz ve ayrı bir cümle olarak değerlendirilemezler. Yani Tahir Nejat Gencan’ın “birleşik tümce olarak gösterdiği “kartalın beğenmediğini kargalar kapışır” cümlesi basit bir cümledir.

Basit Sıralı Cümle ve Bağlı Cümle konusunda da bazı farklılıklar vardır. Bazı dilciler bunu yapı bakımından (Vecihe Hatiboğlu) cümlelere veya biçimlerine göre (Haydar Ediskun) cümlelere dahil ederken, bazı dilciler ise birleşik cümlenin bir çeşidi olarak kabul etmişlerdir. Leyla Karahan bu cümleleri birleşik cümle olarak değerlendirmiştir. M. Metin Karaörs ve Muharrem Ergin ise bu cümleleri bağımsız birer cümle olarak değerlendirmiştir.

İç içe birleşik cümle konusunda dilciler bu cümlenin hem tanımı hem de kuruluşu hakkında aynı görüştedirler ve bunu birleşik cümle olarak değerlendirmişlerdir. Meriç Harmancı bunu birleşik cümle grubuna dahil etmemiştir. Biz bu çalışmamızda iç içe birleşik cümleyi “birleşik cümle”nin bir çeşidi olarak değerlendirdik.

Ki’li cümleleri de genel olarak birleşik cümlenin bir çeşidi olarak değerlendirmişlerdir. Bize göre de ki’li birleşik cümle birleşik cümlenin bir çeşididir.

⁴⁴⁰ M. Metin KARAÖRS (1993), s.267-268.

4.1. BASİT CÜMLE

Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümle basit cümledir. Türkçede cümleler genellikle basit yapıli cümlelerdir. Basit cümleyi belirleyen, yüklem dışındaki unsurların varlığı ve sayısı değildir. İçinde birçok kelimenin yer aldığı cümleler, tek yüklem taşıdıkları için basit cümlelerdir. Yapısında zarf-fiil, sıfat-fiil, isim-fiil veya bu tür kelimelerden yapılmış bir kelime grubu bulunan cümleler de basit cümledir. Çünkü bu kelime ve kelime grupları yargı bildirmez.⁴⁴¹

Leyla KARAHAN “Türkçede Birleşik Cümle Problemi” başlıklı yazısında: “Cümle yapı bakımından başka cümlelere bağlantılı olsa da yapı bakımından müstakildir. Bu müstakil yapı bir yüklemde veya bir yüklem ile onu tamamlayan bir takım unsurlardan meydana gelir. Bu unsurlar şekil ve anlam bakımından yükleme bağıdır. Cümlede isim, sıfat ve zarf görevi yapan bu unsurlar, doğrudan veya dolaylı olarak yüklemde anlamını tamamlarlar. Bu unsurlar kelime veya kelime grubu halinde isimden veya fiilden yapılmış olabilirler. Yapıları ne olursa olsun, şekil ve anlam bakımından yükleme bağı olarak cümlede görev yaparlar. İşte bir yüklemde ve gerektiğinde onun etrafında kümelenen unsurlardan meydana gelen bu tek yargılı cümle, taşıdığı unsurların yapısı ne olursa olsun bir “basit cümle”dir. Basit cümlede yapılmış isim, sıfat ve zarflarla, fiilden yapılmış isim, sıfat ve zarflar bulunabilir.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁴²

Metnimizde 3254 basit cümle tespit edilmiştir.

4.1.a. Basit Cümleler İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Yüzbaşı Ezgene ile Onbaşı Yula şöyle bir bakıştılar. 188/25

O gece Ay Hanım’la Yüzbaşı Kadir Bağa başka başka sebeplerle Taçam’ı ve dolayısıyla Urungu’yu düşündüler. 85/18

Kür Şad’la en uzaktan ilgili bir haber onun yüreğini başka türlü çarptırdı. 80/11

Eski hatıralar birer birer canlanıyordu. 16/4

⁴⁴¹ Leyla KARAHAN (1995), s.61.

⁴⁴² KARAHAN, Leyla, Türkçede Birleşik Cümle Problemi, Türk Dili Dergisi, 505, Ocak 1994, s.21.

Anasının kendisine verdiği ilk okçuluk derslerini dünkü gibi hatırlıyordu. 18/12

Bu sabah kafiide her zamankinden daha erken uyanmıştı. 41/4

Bu gencin anasının dedesi olan bu ihtiyar adam, belki yüz yaşında bir demirciydi. 54/20

Urungu'nun içinden bir sevinç dalgası geçti. 78/29

Şehir kumandanının sarayında kılıçlarla kısa bir çarpışma oldu. 79/17

Çocuk olmasına rağmen bu sesin ahengi Ersegün'ün gönlünde çınladı. 98/7

Saygılı bir sessizlik içinde seyredilen vuruş kimin kazanacağı belli olmadan uzayıp gidiyordu. 99/23

Onun gönlündeki bu borayı Dokuz Oğuzlar arasında yalnız yaşlı bir kadın sezmişti. 103/13

Oba batıya doğru yola çıktığı zaman Ersegün de ata binmiş olduğu halde aralarında idi. 101/20

Bu Batılı yüzbaşı neredeyse şimdiye dek yere gelmemiş olan sırtını toprağa değdirecekti. 125/15

Pars Beğ, Kağan'ın bağışladığı yeni çadırda keçesine uzanarak derin derin düşünüyordu. 130/15

Kocamiş Binbaşı Pars bu üçünün arasında neler geçtiğine dair hiçbir şey bilmiyordu. 137/19

Çadırda bu sorunun cevabı kararsız bir sessizlik halinde uzayıp giderken dışarıda at sesleri ve gürültüler oldu. 157/1

Yarın veya öbür gün gelmesini beklediğimiz otuz bin kişilik kolordumuz gelince ordumuz yüz yirmi bin kişi olacak. 156/4

Kolordu kumandanı göğsünden bir ipek kumaş çıkardı. 158/14

Nöbetçilerin kendisinden en uzakta olduğu bir sırada gürültü etmemeğe çalışarak ağaçtan aşağı kayd. 162/13

4.2. BASİT SIRALI CÜMLELER

Dilcilerin üzerinde uzlaşamadıkları bir konu da basit sıralı cümlelerdir. Araştırmaların bir bölümü bu konuya değinirken, bir bölümü ise bu konu üzerinde hiç durmamışlardır. Bazıları ise farklı başlıklar altında konuya yer vermişlerdir.

Muharrem ERGİN yapı bakımından cümleleri isim, fiil, şartlı birleşik, ki’li birleşik ve iç içe birleşik cümle olarak beş bölüme ayırmış ve basit sıralı cümleden bahsetmemiştir.⁴⁴³

M. Metin KARAÖRS de cümleleri isim, fiil, şartlı birleşik, ki’li birleşik ve iç içe birleşik cümle olarak beş gruba ayırmış ve basit sıralı cümleden bahsetmemiştir.⁴⁴⁴

Leyla KARAHAN yapısına göre cümleler başlığı altında “Sıralı Cümleler” konusuna yer vermiştir. Leyla Karahan “Bir cümle yapı bakımından birleşik, bağlı ve sıralı cümle olma özelliklerinden ancak birine sahip olabilir. Böyle bir yapı içinde yer alan cümleler de basit, birleşik, bağlı, sıralı cümleler olabilir.” diyerek sıralı cümlelerin de olduğunu belirtmiştir. Karahan “Sıralı cümleler iki veya daha fazla cümle ile kurulur. Cümleler birbirinden virgül veya noktalı virgülle ayrılır.” şeklinde açıklama yaparak sıralı cümlelerin oluşum şekillerini de belirtmiştir.⁴⁴⁵

M. Ata ÇATIKKAŞ “Kuruluşlarına Göre Cümleler” başlığı altında “Sıralı (Tertipli) Cümleler” konusuna yer vermiş ve “Birbirinden ayrı bölümler ihtiva eden bir veya birden fazla cümlelerin muhtelif mana münasebetiyle bağlanmasından meydana gelen mürekkep cümlelere tertipli (sıralı) cümle denir.” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁴⁶

Tuncer GÜLENSOY yapı bakımından cümle türleri içerisinde sıralı cümleyi “Mana yakınlığı ile bağlanmış cümlelere denir.” şeklinde tanımlamış Bağımlı ve Bağımsız sıralı cümle olarak ikiye ayırmıştır.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Muharrem ERGİN (2005), s.412-416.

⁴⁴⁴ M. Metin KARAÖRS (1993), s.44-50.

⁴⁴⁵ Leyla KARAHAN (1995), s.66-67.

⁴⁴⁶ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.154.

⁴⁴⁷ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.438.

M. Kaya BİLGEGİL birleşik cümlenin çeşitleri arasında sıralı cümleye yer vermiş ve “Aynı unsur veya anlam ilgisinin ortak veya farklı görevle birden ziyade cümlede art arda yer alması sıralı cümleleri meydana getirir. Bu hali hem basit cümlede hem temel cümlede, hem yan cümleciklerde, hem de girişik ve şartlı cümlelerde görmek mümkündür.” şeklinde açıklamıştır. Bilgegil basit cümlelerden meydana gelen sıralı cümleleri “Bu cümlelerde özne ortaksa onun yerini tutan fiil zamiri, en son yüklemden sonra getirilir. Bu cümlenin yüklemeleri bileşik zamanlardan veya bileşik fiillerden meydana geliyorsa; ek fiil veya yardımcı fiil, son yüklemden sonra yer alır.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁴⁸

Vecihe HATİBOĞLU sıralı tümceyi “Anlam yakınlığıyla bağlanmış tümcelere denir.” şeklinde tanımlamış ve Bağımlı, Bağımsız Sıralı Tümce olarak ikiye ayırmıştır. Hatiboğlu “Sıralı tümcelerin bazıları yalın, bazıları birleşik, bazıları girişik, bazıları da kesik veya devrik tümce olabilir.” şeklinde açıklama yaparak basit sıralı tümcelerin varlığını belirtmiştir.⁴⁴⁹

Rasih ERKUL “Biçimlerine Göre Cümleler” başlığı altında sıralı cümleleri “Aralarında anlam ilişkisi bulunan basit ve birleşik cümlelerin birbirine bağlanıp sıralanmasıyla oluşan cümlelere sıra cümlesi denir. Bu tür cümleler, virgül veya noktalı virgülle birbirine bağlanır.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁵⁰

Haydar EDİSKUN “Biçimlerine Göre Cümleler” başlığı altında sıralı cümlelere yer vermiş ve “Aralarında her zaman belirli bir anlam ilgisi bulunmadığı halde söyleyişe bir kıvraklık, bir hareket ve bir duygusallık kazandırmak için, kimi basit ya da birleşik cümleler birbirlerine (,) (;) ile bağlanıp cümleler zinciri oluşturabilirler. Bu cümleler zincirine sıra cümleleri deriz.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁵¹

Kemal DEMİRAY sıra cümlesini “Anlam ilişkisi ile bağlanan cümlelere sıra cümlesi denir. Sıra cümlesini meydana getiren cümlelerde ortak özne bulunursa ikincisindeki

⁴⁴⁸ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.88.

⁴⁴⁹ Vecihe HATİBOĞLU (1972), s.155.

⁴⁵⁰ Rasih ERKUL (2007), s.71.

⁴⁵¹ Haydar EDİSKUN (1996), s.386.

atılarak gereksiz sözlerden temizlenir.” şeklinde açıklamış. Basit sıralı cümle ifadesine ise yer vermemiştir.⁴⁵²

Tahir Nejat GENCAN “Dilbilgisi” adlı çalışmasında “Sıra Tümcecikleri” başlığı içerisinde “Biçimce de anlamca da birbirlerine bağlı olmadıkları halde, aralarına virgöl veya noktalı virgöl konulan bağımsız tümceciklere sıra tümcecikler denir.” açıklamasını yapmıştır. Gencan sıra tümceciklerinin Bağımsız Tümcecik olduğunu belirtmiş ve “Başlı başına tam bir tümce olduğu halde sonlarına nokta konmadan bir bağlaçla ya da virgöl, noktalı virgöl gibi bir imle başka bir tümceye bağlananlara Bağımsız Tümcecik denir.” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁵³

Burhan PAÇACIOĞLU “Bağımsız Birleşik Cümle” başlığı altında sıralı cümlelere yer vermiş ancak basit sıralı cümle yapısından söz etmemiştir.⁴⁵⁴

Metnimizde 412 sıralı cümle tespit edilmiştir.

4.2.a. Sıralı Cümleler İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Deli Ersegün savaş naraları atıyor, otağa varmak için karşındakileri bırakarak sağa sola seğirtiyor, fakat Dokuz Oğuzlar ardını bırakmayınca ister istemez dönerek yine tutuşuyordu. 202/1

O Türkleri Çinlileştirmenin devlet için daha faydalı olacağını ileri sürüyor, bu milletin kabiliyetlerinden faydalanmanın Çin’e getireceği menfaatleri sayıp döküyordu. 7/19

Pars yüzünde hiçbir değişiklik olmadan Urungu’ya bakıyor, onun bakışlarından ve sözlerinden mana çıkarmağa uğraşiyor, onbaşının yüzündeki karışıklığa, sesindeki hırçınlığa aldırılmıyordu. 139/15

İkide bir uyanıyorlar, başka başka sebeplerle aynı sonucun tesirinde kalarak, yataklarında dönüyorlardı. 136/27

Çin kağanı bütün bunları düşünerek tedbirler almış, saray çerisini çoğaltmış, nöbet işlerini düzene koymuş, geceleri dışarıda gezmek adetini bir yana bırakmıştı. 6/20

⁴⁵² Kemal DEMİRAY (1979), Temel Dilbilgisi, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, s.239.

⁴⁵³ Tahir Nejat GENCAN (1988), s.68.

⁴⁵⁴ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.190.

Kendisine çarpan atlı da yere yıkılmış, sersemlemiş, fakat başka bir şey olmamıştı.
186/25

Ötükenliler bu güzel günleri tatmak istiyorlarmış gibi teker teker, yahut üçer beşer geziyorlar, av avlıyorlar, kuş kuşluyorlar, yarışıyorlardı. 186/10

Genç bir atlı bahtiyar bir gülümseme ile kuzeye doğru at koştururken geçkin bir atlı onun tam aksine uçuyor, mesafeleri yırtarak Ötüken'e doğru gidiyor, boyuna mahmuzlanan eşkin atın görülmemiş bir hızla ileriye atılışı gitgide daha korkunç ve daha tehlikeli bir hal alıyordu. 185/16

Ayakta kollarından yakalamaya uğraşarak ve itişerek güreşirlerken sert silkinişler yapıyorlar, bilmeden birbirlerinin yüzlerine kafa vurmuş oluyorlardı. 127/14

Ersegün boyuna at tepiyor, sağa yahut sola doğru dörtnala gidip ufuklara bakıyor, sonra geride kalarak art yanlarını gözetliyor, kimseyi göremeyince ötekilerine katılarak bir müddet beraber gidiyordu. 132/23

Buluç durmadan Çalkara'yı sürüyor, o da düz toprak üstünde tutunmaya çabalıyarak direniyordu. 126/22

Otağa çağrılmasının arası uzasa bun alıyor, üzüyor, dünyayı görmeyecek hale geliyordu. 103/10

Burada tutsakken kulağına çalındığı gibi Gök Türkler buraya çeri ile bir saldırış yapsalardı Ersegün için bayram olur, hiçbir şeye bakmadan Kağan kızının otağına saldırır, onu mutlaka tutsak eder, sonra da kendisini konçuy olarak alırdı. 133/28

Yula total olduğu halde hızlı adımlar atarak hasmının çevresinde dolaşiyor, yüzündeki sessizlik ve durukluk seyircilerin hoşuna gidiyordu. 124/9

Ezgene çatık kaşları ve asık yüzü ile savaşta düşman kovalıyormuş gibi uçuyor, Yula sanki çehresiyle eğlenceye çıkmış gibi yarışlıyordu. 118/27

Kağan kızı şahane duruşuyla Pars'ı ve oğullarını süzüyor, gözlerine bakarak gönüllerinden geçenleri okuyordu. 112/4

Gök Türklere ağır vergiler vermelerine rağmen kendilerini oldukça bolluk içinde yaşatıyor, sık sık yer değiştirerek yeni bir hücumu uğramalarının önüne geçiyordu. 109/12

Vaktiyle küçük bir erkek kardeşi güzel bir kıza gönül vermiş, alamamış, başı bin türlü belaya girmiş, sonra kan kusarak ölmüştü. 103/25

Dağlarda kurtlar ve ayılarla boğuşur, atını uçurumlara sürüp sığın avlar, tek başına Çin'e, Kıtay'a gidip mal çarpar, önüne gelenle güreş tutar, yenilmekten yılmaz, yenilmeği kabul etmezdi. 94/17

İkişer üçer dağılmış olan çeriler kendi başlarına çarpışıyor, vuruşuyor, dövüşüyor, boğuşuyorlardı. 73/20

Adı belli olmayan bu hayal, çok eskiden ölmüş olan karısıyla Kağan kızı Ay Hanım'ın karışık birleşmesinden doğuyor, ikiz gibi birbirine benzeyen bu iki kadın bir tek varlık halinde birleşerek Urungu'nun gözlerini ve gönlünü kavuruyordu. 67/21

4.3. BAĞLI CÜMLE

Aralarındaki ilgi bağlaçlar –nadiren de- bağlaç görevindeki fiilimsilerle sağlanan sıralı cümlelere, bağlı cümle diyeceğiz. Bağlı cümleler üç yolla kurulur:

1. Her iki cümle arasına bir bağlaç getirilerek,
2. İlk cümlelerin başına bir bağlaç getirilerek,
3. Birinci cümleyi ikinci cümleye, bağlaç yerini tutan bir fiilimsiyle bağlayarak veya bazı fiillerden sonra bağlaç getirerek.⁴⁵⁵

Metnimizde 513 bağlı cümle tespit edilmiştir.

4.3.a. Bağlı Cümleler İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler

Taçamın kılıcı Kıtay'ın sağ koluna çarptı ve kolu kana bulanana beriki, kılıcını elinde tutamıyarak düşürdü. 91/24

⁴⁵⁵ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.90-91.

Ay Hanım da sevinçliydi. Fakat bu sevincin sebebini pek anlayamıyordu. 85/21

Kunı Sengün yere diz vurarak onu selamladı ve önce baş sağlığında bulundu. 83/14

Tekrar yatağına uzandı ve başını kapıdan yana çevirdi. 80/27

“Kür Şad’ın oğluyum” diye haykırmak istedi fakat söyleyemedi. 75/3

Yüzbaşı Örlen, atının üstünde dikilerek vuruşmayı seyrediyor, fakat daha çok savaşa katılma buyruğunu bekliyordu. 72/23

Ay Hanım’ı görebileceğini aklı kesmediği için sıkılıyor, fakat elinden bir şey gelmiyordu. 72/13

Batı Kağanına kaçıyorum çünkü kendi kağanımın Kara Kağanın katunu İçing Katun beni öldürtecekti. 107/12

Dokuz Oğuz kağanının kızı insanları bir bakışta tanır, hatta yüreklerinden geçeni anlardı. 29/11

Bir onbaşı: “Seni Ay Hanım çağırıyor” dediği zaman Urungu kendine geldi ve o zaman bu sözün kendisine iki defa söylenmiş olduğunun farkına vardı. 38/1

Bu dünyanın acı, tatlı her şeyini görmüş fakat sonunda içinin üç büyük acıyla dolduğunu anlayarak talihe küsmüştü. 32/24

Sizin Kür Şad’ınız çok keskin nişancı imiş ama Kara Kağan çağında, yendiğimiz Tulu Han ordusunda o da olduğu halde okları bizi incitmemişti. 26/27

Bir şey diyordu ama Urungu bir türlü çıkaramıyordu. 17/12

Bozkurt soyunun yüce bir oğlusun çünkü Kür Şad’ın oğlusun. 14/21

Batı Türklerinden olduğu için de soyunu iyice inceliyemiyor ve ondan şüphe ediyorlar. 9/31

Kür Şad’ın kızını idam ettirmiş, fakat konçuyu ile oğlunu bulduramamıştı. 6/24

Bir an bile durmadan birer adım attılar ve aradaki açıklığı kapatarak görülmemiş bir sertlikte kılıçlaşmaya başladılar. 201/24

Çevresine çabuk bir göz fırlattı ve buradakilerden çoğunun da yaya olduğunu gördü. 200/33

Urungu Dokuz Oğuzlar tarafından zırhlı giyimler içindeki Binbaşı Kadır Bağa'yı tanıdı ve yarım kalmış dövüşü hatırladı. 201/1

4.4. BİRLEŞİK CÜMLELER

Bir asıl bir de yardımcı cümle olmak üzere en az iki cümleden meydana gelen bir cümle şeklindedir. Yardımcı cümle asıl cümlenin manasını tamamlayan onu destekleyen ve açıklayan bir durumda bulunur. Türkçede üç tip birleşik cümle vardır:

1. Şartlı Birleşik Cümle
2. Ki'li Birleşik Cümle
3. İç İçe Birleşik Cümle⁴⁵⁶

4.4.1. Şartlı Birleşik Cümle

Bir cümlenin, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar. Şart cümlesi genellikle ana cümlenin yüklemine zarf göreviyle bağlanır, ana cümlenin içinde ve başında bulunur.⁴⁵⁷

Metnimizde 133 şartlı birleşik cümle tespit edilmiştir.

4.4.1.a. Şartlı Birleşik Cümle İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler

Siz benimle birlik olursanız, Tanrı yardımı ile Gök Türk devletini yeniden kurar, Ötükenden dört yana ordular yürütürüz. 45/29

Tanrı dilerse Ötüken'de Türk töresi yürür. 46/1

⁴⁵⁶ M. Metin KARAÖRS (1993), s. 48.

⁴⁵⁷ Leyla KARAHAN (1995), s.61.

Yüzbaşı Kadir Bağa borkünü delmeseydi bu iş olmayacaktı. 40/4

Dokuz Oğuzlarla giderse Ötüken'e varamaz. 39/16

Sonra içi burkuluyor "O da yaşasaydı ne güzel olurdu" diye düşünüyordu. 32/11

Ven onu öldürmeseydi şimdi böyle evsiz, yuvasız bir gezginci olmayacaktı. 32/13

Şurada elli adım ilerdeki çadırda yatan Ay Hanım, Baz Kağan'ın kızı olmasaydı da kendi karısı olsaydı ne iyi olurdu. 32/15

Okçuluktaki ünü acunu tutan Kür Şad öleli kırk yıl olmasaydı, bu keskin nişancılığına bakarak sana Kür Şad'sın derdim. 29/31

Bugün Şandung seferinden dönecek olan ordu bir gelse, gelse de Börü'yü ve Taçam'ı görse belki can sıkıntısı biraz geçecek, sol küreğinde hala sızlıyan yaranın acısını biraz unutacaktı. 77/22

Bu demircinin gönlüne Tanrıdan bir ses gelmeseydi bunu yazmazdı. 62/21

Gök Türk devletini kurabilirsek sen İleriş Kağan olacaksın. 62/23

Kağan olursam Türk türesini yükselteceğime inanıyor musun? 65/13

Buyruk verirsen çerimize soralım. 63/6

Demek ki kötü şartlar altında da olsa Ay Hanım'ı tekrar görmek ihtimali vardı. 68/8

Bu üçü birleşip gelecek olurlarsa tehlikede kalacağız. 71/28

Yufka kalın olursa dermek güç olur. İnce yoğun olursa kırmak güç olur. 71/30-31

Sesi dışardan yarım yamalak da olsa, işitiliyordu. 71/17

Böyle giderse hepimiz için tehlike olacaktır. 70/4

Kendi halimize kalsak biz zindanı dünyada bulamazdık. 79/22

Artık ölsem de gam yemem. 80/8

Nice Çinli yakaladıksa boynunu vurdurdum. 80/10

Ben sana yerini söylesem de bulamazsın. 95/17

Fakat bir adım atarsa yıkılacağını sezinleyerek bundan caydı. 92/15

Ata binersen kaçarsın. 91/13

Baban da burada olsaydı da bir çırpıda ikinizi birden haklasaydım iyi oludu ama...
88/14

Oğul atayı geçmezse işler yürümez. 88/11

Vuruşmak istediye de yaralanıp tutuldu. 84/1

Kağanımız uçmağa vardıysa sen sağ ol 83/16

Talih biraz başka türlü gitseydi bu baygın yiğiti belki kağan olarak görecektiniz. 188/23

Buyruk verirsen güreş tutsun. 125/30

4.4.2. Ki’li Birleşik Cümle

Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan “ki” edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan “kim” edatıyla yapılan birleşik cümledir. “ki” ya iki fiili, iki cümleyi veya bir isimle bir fiili, bir isim unsuru ile onun izahı olan bir cümleyi birbirine bağlar. Her iki halde de ki’den sonra gelen cümle yardımcı cümledir. “ki” böylece kendisinden sonra gelen yardımcı cümleyi kendisinden önce gelen unsura bağlar.⁴⁵⁸

M. Metin KARAÖRS ki’li birleşik cümleye “Birleşik Cümle” başlığı altında yer vermiştir.⁴⁵⁹

M. Ata ÇATIKKAŞ ki’li birleşik cümleyi “Birleşik Cümle” başlığı altında değerlendirmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Muharrem ERGİN (2005), s.405.

⁴⁵⁹ M. Metin KARAÖRS (1993), s.49.

⁴⁶⁰ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.150.

Haydar EDİSKUN bunun bir bağılı cümle olduğunu belirtmiş ve “Ki’li Bağlı Cümleler” başlığı altında konuya yer vermiştir.⁴⁶¹

Leyla KARAHAN “Bağılı Cümle” başlığı altında “Ki’li Bağlı Cümle”den bahsetmiş ve bu cümlenin bağılı cümle olduğunu belirtmiştir.⁴⁶²

Tahir Nejat GENCAN “Bağılı Tümcecikler” içerisinde “Ki İle Bağlanan Tümcecikler” yan başlığına yer vermiştir.⁴⁶³

M. Kaya BİLGEGİL ayrı bir başlık altında “Ki Bağlacıyla Kurulan Cümleler” konusuna yer vermiştir.⁴⁶⁴

Burhan PAÇACIOĞLU “Birleşik Cümle” çeşitleri içerisinde “Ki’li Birleşik Cümle”ye yer vermiştir.⁴⁶⁵

Tuncer GÜLENSOY “Yapı Bakımından Cümle Türleri” ana başlığı altında ayrı bir başlık altında “Bağlaçlı (ki’li) Yan Cümle” adıyla konuya değinmiştir.⁴⁶⁶

Ki’li Birleşik Cümleyle İlgili Metnimizden 50 Cümle Tespit Edilmiştir.

4.4.2.a. Ki’li Birleşik Cümle İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler

Bilakis o kadar bahtiyar bir yüzdü ki, ömrün en sevinçli anında rüya gören yahut bahtiyarlığı damarlarının içinde duyan bir kimse de ancak bunun gibi gülümsiyebilir. 59/24

Fakat bu kahraman anaya öylesine bağılı idi ki onun sözünün dışına çıkacak gücü kendisinde bulamıyordu. 20/32

Fakat ne yazık ki bu güzel şeylerin hiçbirisi gerçekleşmiyecekti. 39/15

Sanıyordu ki her gün böyle birlikte gidecekler. 38/14

⁴⁶¹ Haydar EDİSKUN (1996), s.388.

⁴⁶² Leyla KARAHAN (1995), s.64.

⁴⁶³ Tahir Nejat GENCAN (1988), s.69.

⁴⁶⁴ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.94.

⁴⁶⁵ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.185.

⁴⁶⁶ Tuncer GÜLENSOY (2000), s.437.

Şimdi eski günleri düşünmek, onu hatırlamak o kadar tatlı idi ki bu tatlı hatıralara sebep olduğu için Ay Hanım'a içinden minnet duyuyordu. 32/10

Herhalde bu kahramanlar arasında kendi babası yatağında ölmüş biri olmalıydı ki anası onu söylemekten çekiniyor, Urungu'da daha ileri varamıyordu. 20/35

Hatta anası bile bir defa ona evlenmesini söylemiş fakat Urungu o kadar kesin olarak reddetmişti ki anası da bir daha bunu kurcalamamıştı. 32/3

Urungu ölen karısını o kadar severdi ki o öldükten sonra hiçbir kadını kendine eş etmemişti. 31/31

Bu o kadar güzel, o kadar yakın bir sesteki ki onu kendi içinde duyuyor, cevap veremiyordu. 29/19

O kadar güzel anlatırdı ki Urungu kendisinin de o 41 kişi arasında bulunmadığına yazıklanırdı. 18/25

Kaybettiği ana öyle bir ana idi ki kendi ölümüyle bile oğlunu bahtiyar ediyor, ona gizlice Kür Şad'ın oğlu olduğunu bildiriyordu. 23/3

Ona öyle geliyordu ki son çekiş sesinden kısa bir an sonra uyanmıştı. 57/12

Fakat o kadar yoksul düşmüştü ki at şöyle dursun, şimdi bir yayı, hatta belinde küçük bir bıçağı bile yoktu. 54/9

En büyük yarayı Onbaşı Örlen almıştı ki o da ona it dalaması kadar ehemmiyetsiz geliyordu. 53/4

O kadar hızlı saldırıyordu ki Ven'in çevresinde firdolayı dönüyor, onu şaşkına çeviriyordu. 49/8

Öyle vuruşlar yapıyordu ki Ven sanki kendisine birkaç kılıçla birden saldırılıyormuş gibi her yandan kılıçla kuşatılıyor, gerilemekten başka bir şey yapamıyordu. 48/21

Öyle sert bir hareket yapmıştı ki yüzbaşının kılıcı yere düşmüştü. 48/6

Neredeyse hüznlenecekti ki bir er kendisine bir çamçak kırmızı sundu. 69/27

Bu işler o kadar çabuk olmuştu ki Yüzbaşı Ven duvardan aşağıya bakınca ölü attan başka bir şey görmemiş. 45/7

Dokuz Oğuzlar şimdi büyük bir El değil ki bozkırda arayıp bulasın. 95/23

Öyle bir gayret sarfediyorlardı ki kemikleri çıtırdıyor, yüzleri kandan kıpkırmızı oluyordu. 125/1

4.4.3. İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE

Bir cümlenin başka bir cümlenin unsuru olması veya başka bir cümle içine girmesi sonunda meydana gelen birleşik cümle tipidir. Bil-, gör-, görün-, say-, sayıl-, san-, zannet-, addet-, hisset-, farz et-, duy-, işit-, um- gibi fiiller bir cümleyi kendilerine bir cümle unsuru olarak alabilirler.⁴⁶⁷

M. Ata ÇATIKKAŞ buna “İç İçe (Girişik) Birleşik Cümle” demiş ve “Bir cümlenin başka bir cümle içine girmesiyle meydana gelen birleşik cümledir.” şeklinde tanımlamış.⁴⁶⁸

Rasim ŞİMŞEK bu cümleye “Girişik Cümle” demiş ve “Girişik tümce: yan tümceciği, eylemlilik, ortaç ya da ulaç tümceciği olan bileşik tümce demektir. Bu öge oluş ya da ögelere katılıp çoğu kez karmaşık bir yapı içinde gerçekleşir; yan tümcecikler, iç içe girip örgülenerek baştümceye bağlanır.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁶⁹

M. Kaya BİLGEGİL “Girişik-Bileşik Cümleler” başlığı altında “Yan cümleciklerinin yüklemeleri fiilimsilerle onlar yerinden kullanılmış çekimli fiillerden meydana gelen cümlelere girişik-bileşik cümle diyoruz.” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ M. Metin KARAÖRS (1993), s.50.

⁴⁶⁸ M. Ata ÇATIKKAŞ (1993), s.150.

⁴⁶⁹ Rasim ŞİMŞEK (1987), s.253.

⁴⁷⁰ M. Kaya BİLGEGİL (1988), s.74.

Leyla KARAHAN iç içe birleşik cümleyi “Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümledir. Yardımcı cümle, ana cümlenin bir unsuru veya unsurun bir parçasıdır.” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁷¹

Haydar EDİSKUN “Yan Cümleciklerin Görevleri” ana başlığı altında girişik cümleye yer vermiş ve “Girişik cümle, yan cümleciği temel ya da başka bir yan cümleciğin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, edat tümleci ya da bu cümleciklerin öğelerinin niteleyeni, belirteni olan bir bileşik cümledir.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁷²

Burhan PAÇACIOĞLU iç içe birleşik cümle ve girişik birleşik cümleyi ayrı ayrı değerlendirmiştir. Paçacıoğlu iç içe birleşik cümleyi “Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı birleşik cümlelere iç içe birleşik cümle denir. İç içe birleşik cümlelerde kendi cümlemiz temel cümle, başkasına ait cümle ise yan cümle durumundadır.” şeklinde açıklamıştır.

Paçacıoğlu girişik birleşik cümleyi ise “Yan cümlesi temel cümleye veya başka bir yan cümleye özne, nesne, tümleç olan veya yan cümlesi temel cümlenin veya başka bir yan cümlenin öznesini, nesnesini, tümlecini tamamlayan, niteleyen birleşik cümlelere girişik birleşik cümle denir.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁷³

Muharrem ERGİN iç içe birleşik cümleyi “Bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir.” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁷⁴

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR “Girişik Cümle Sorunu” başlıklı yazısında T. Banguoğlu, Ahmet Cevat Emre, Tahir Nejat Gencan, Vecihe Hatiboğlu, Hikmet Dizdaroğlu, Rasim Şimşek, Nurettin Koç’un girişik cümle bahsine yer verdiklerini buna karşılık M. Ergin, Leyla Karahan ve M. Metin Karaörs’ün girişik cümleye çalışmalarında yer vermediklerini belirtmiştir. Ayrıca Terim sözlüğü olan Ahmet Topaloğlu’nun Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü ve Zeynep Korkmaz’ın Gramer Terimleri Sözlüğü’nde girişik cümle konusuna yer verilmediğini belirtmiştir.

H. Zülfikar “Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınırsa, bunlarla kurulan

⁴⁷¹ Leyla KARAHAN (1995), s.63.

⁴⁷² Haydar EDİSKUN (1996), s.382.

⁴⁷³ Burhan PAÇACIOĞLU (1997), s.187.

⁴⁷⁴ Muharrem ERGİN (2005), s.406.

gruplara yan cümle denemez. Dolayısıyla bu yapılar birleşik bir cümle diye gösterilmez.” demiş ve “Kirişin arasına iyice saklanan sivrisineği bir türlü yerinden sökmemiş. cümlesinde sivrisineği nesne, kirişin arkasına iyice saklanan sıfatıyla nitelendirilmektedir. Dolayısıyla –saklanan- sözünün sonuna bir dik çizgi koyup –kirişin arkasına iyice saklanan- sözüne “yan tümcecik” diyemeyiz. Bunu birleşik bir cümlenin “ortaç tümceciği” diye değerlendiremeyiz” demiştir.⁴⁷⁵

Metnimizden 250 iç içe birleşik cümle tespit edilmiştir.

4.4.3.a. İç İçe Birleşik Cümle İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler

“Vakit kaybetmeyelim” dedi. 75/32

“Kür Şad’ın öcü alındı” diye tekrarladı. 80/25

“Taçam! Seni yurduna gönderiyorum” dedi. 87/23

“Olmaz, sen yaralısın” dedi. 86/18

“Biz Kıtay’ız seni tutsak ettik” diye cevap verdi. 90/10

“Ay Hanım’ı görmeye geldim” dedi. 96/11

“Gök Türk beği! Sana diyeceklerim var” dedi. 103/31

“De bakalım koca ana” diye karşılık verdi. 103/33

“İşte ölüm uçurumu” dedi. 106/13

“Öyle ise biz akraba oluyoruz” dedi. 111/16

“Buyruk senindir” diye cevap verdi. 112/16

“İyi edersin Onbaşı Urungu” diye cevap verdi. 121/6

“Çok sert güreşiyorsun” dedi. 128/12

“Bu kadının adını hatırlıyor musun?” diye sordu. 134/25

⁴⁷⁵ Hamza ZÜLFİKAR (1995, “Girişik Cümle Sorunu”, Türk Dili, 522, Ankara, s.643-648.

“Ne diyorsun Kadir Bağa” diye haykırdı. 142/24

“Zaten ben de şüpheleniyordum” diyince hayretle bakışarak durdular. 155/27

“Bu yere batası adam bizim iç yüzümüzü nereden biliyor” diye bağırdı. 158/23

“Seni başyaver yapıyorum” diye ilave etti. 159/4

“Çin katunu Vu Katun’dan elçi olarak geliyorum” dedi. 163/28

“Gönlümdeki kör düğümü çözmek istiyorum” dedi. 183/23

“Sen yüce bir beğsin. İstedğin kızı alabilirsin” dedi. 184/4

“Taçamı son Çin akınında görmüştüm. Yaman vuruşuyordu. Ölürse yazık olacak” dedi.
188/11

“Size anlattıklarımı kimseye söylemeyeceğinize and verin” dedi. 192/13

“En güçlü yağıya gidiliyormuş gibi buyruk vereceğim” diye mukabele etti. 195/12

“Yazık! Seninle dövüşümüzü yapamadan öleceğim” dedi. 202/25

“Ölüm uçurumu her yıl bir erkekle bir kadını alır. Bu onun değişmez yarasıdır” dedi.
211/32

BÖLÜM III

CÜMLE TAHLİLLERİ

Atılganlıkları ve korkusuzlukları dolayısıyla: İsim-fiil grubunun zarfı (edat grubu)

Atılganlıkları ve korkusuzlukları: Bağlama grubu

Çin'in içinde: İsim-fiil grubunun yer tamlayıcısı

(Onların) Çin'in içinde kalmaları: Belirtili isim tamlaması

(onların) eski yurtlarına: Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)

eski yurtlar: Sıfat tamlaması

(onların) atılganlıkları: Belirtili İsim Tamlaması (iyelik grubu)

(onların) korkusuzlukları: Belirtili İsim Tamlaması (iyelik grubu)

2.

Yoksul kılıklı bahadır bunlu gözlerle ufku bir daha süzdükten sonra çıktığı çadıra girdi. 10/20

Cümlenin Öğeleri:

Yoksul kılıklı bahadır / bunlu gözlerle ufku bir daha süzdükten sonra / çıktığı çadıra /
özne zarf tümleci yer tamlayıcısı

girdi.
yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Yoksul kılıklı bahadır: Sıfat tamlaması

Yoksul kılık: Sıfat tamlaması

bunlu gözlerle ufku bir daha süzdükten sonra: Edat grubu

bunlu gözlerle: Edat grubu

bunlu göz: Sıfat tamlaması

bir daha süzdükten: Zarf-fiil grubu

bir daha: Zarf-fiil grubunun zarfı

(onun) çıktığı: İyelik grubu

3.

Elli yaşından beş yaşına kadar bütün obalılar olanca hızlarıyla ana kadına kımız bulmaya koşmuşlardı. 22/20

Cümlenin Öğeleri:

Elli yaşından beş yaşına kadar bütün obalılar / olanca hızlarıyla / ana kadına kımız
özne zarf yer tamlayıcısı

bulmaya / koşmuşlardı.
yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Elli yaşından beş yaşına kadar bütün obalılar: Sıfat tamlaması

Elli yaşından beş yaşına kadar bütün obalılar olanca hızlarıyla ana kadına kımız bulmaya: İsim-fiil grubu

ana kadına: İsim-fiil grubunun yer tamlayıcısı

ana kadına: Sıfat Tamlaması

Elli yaşından beş yaşına kadar: Edat grubu

(onun) elli yaşından: Belirtili isim tamlaması (İyelik grubu)

(onun) beş yaşına: Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)

elli yaş: Sıfat tamlaması

beş yaş: Sıfat tamlaması

olanca hızlarıyla: Edat Grubu

olanca hız: Sıfat Tamlaması

4.

Bir akşam uzun bir yolculuktan sonra rastladığı bir ormancıkta dinlenir ve yanı başında kaynayan suyun sesini dinlerken üç atlı pınarın başında atlarından indiler. 24/11

Cümlenin Öğeleri:

Bir akşam / uzun bir yolculuktan sonra rastladığı bir ormancıkta dinlenir ve yanı
zarf zarf

başında kaynayan suyun sesini dinlerken / üç atlı / pınarın başında atlarından / indiler.
tümleci özne yer tamlayıcısı yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Bir akşam: Sıfat Tamlaması

Uzun bir yolculuktan sonra rastladığı bir ormancıkta dinlenir ve yanı başında kaynayan suyun sesini dinlerken: Zarf-Fiil Grubu

Uzun bir yolculuktan sonra rastladığı: Sıfat-Fiil grubu

Uzun bir yolculuktan sonra: Sıfat-Fiil grubunun zarfı (Edat grubu)

Uzun bir yolculuk: “uzun yolculuk” Sıfat Tamlaması, “bir yolculuk” Sıfat Tamlaması

dinlenir ve yanı başında kaynayan suyun sesini dinlerken: “ve” Bağlama Grubu

yanı başında kaynayan suyun sesini dinlerken: Zarf-fiil grubu

yanı başında kaynayan suyun sesini: Zarf-fiil grubunun nesnesi

yanı başında kaynayan su: Sıfat-Fiil Grubu

(onun) yanı başında: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

suyun sesini: Belirtili İsim Tamlaması

üç atlı: Sıfat Tamlaması

pınarın başında: Belirtili İsim Tamlaması

(onların) atlarından: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

5.

Üçüncü günün akşamı yine bir su başında çadırlar kurulup herkes yerli yerine yerleştikten sonra Dokuz Oğuz çerilerinden biri kopuzunu çıkarıp çalmaya, deyişler söylemeye başladı. 34/21

Cümlenin Öğeleri:

Üçüncü günün akşamı / yine bir su başında çadırlar kurulup herkes yerli yerine
zarf zarf tümleci

yerleştikten sonra / Dokuz Oğuz çerilerinden biri / kopuzunu çıkarıp / çalmaya, deyişler
özne zarf yer

söylemeye / başladı.
tamlayıcısı yüklem

Cümlenin Çeşidi:**Unsurların sıralanışına göre:** Kurallı Cümle**Anlamına göre:** Olumlu Cümle**Yüklemine göre:** Fiil Cümlesi**Yapısına göre:** Basit Cümle**Kelime Grupları:****Üçüncü günün akşamı:** Belirtili İsim Tamlaması**Üçüncü günün akşamı yine bir su başında çadırlar kurulup:** Zarf-fiil grubu**Üçüncü günün akşamı:** Zarf-fiil grubunun zarfı**bir su başında:** Zarf-fiil grubunun yer tamlayıcısı**Üçüncü gün:** Sıfat Tamlaması**su başında:** Belirtisiz İsim Tamlaması**bir su başında:** Sıfat Tamlaması**çadırlar kurulup:** Zarf-Fiil Grubu**yerli yerine:** Tekrar Grubu**Dokuz Oğuz çerilerinden biri kopuzunu çıkarıp:** Zarf-Fiil Grubu**kopuzunu çıkarıp çalmaya, deyişler söylemeye:** İsim-fiil grubu**üçüncü günün akşamı yine bir su başında çadırlar kurulup herkes yerli yerine yerleştikten sonra:** İsim-fiil grubunun zarfı (Edat grubu)**Dokuz Oğuz:** Sıfat Tamlaması

Kadır Bağa'nın gözü: Belirtili İsim Tamlaması

7.

Tonyukuk ardına ok çekerek dörtnala ilerlerken Yüzbaşı Ven'in attığı oku sağrısına yiyen at şahlanarak acı acı kişnedi. 44/20

Cümlelerin Öğeleri:

Tonyukuk ardına ok çekerek dörtnala ilerlerken / Yüzbaşı Ven'in attığı oku sağrısına
zarf tümleci özne

iyen at / şahlanarak / acı acı / kışnedi.
zarf zarf yüklem

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Tonyukuk ardına ok çekerek dörtnala ilerlerken: Zarf-Fiil Grubu

ardına ok çekerek: Zarf-Fiil Grubu

(onun) ardına: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Yüzbaşı Ven'in attığı oku sağrısına yiyen at: Sıfat tamlaması

Yüzbaşı Ven'in attığı oku sağrısına yiyen: Sıfat-Fiil grubu

Yüzbaşı Ven: Unvan Grubu

Yüzbaşı Ven'in attığı ok: Sıfat tamlaması

Yüzbaşı Ven'in attığı: Sıfat-fiil grubu

Yüzbaşı Ven'in attığı: Belirtili İsim Tamlaması

Yüzbaşı Ven'in attığı oku sağrısına yiyen at şahlanarak: Zarf-Fiil Grubu

acı acı: Tekrar Grubu

8.

Çinliler ve Kıtaylarla yapılan savaşlarda çok yararlık gösterdiği için kendisine onbaşılık verilen Urungu hazin bir bahtiyarlık içinde ozanı dinliyordu. 67/13

Cümlenin Öğeleri:

Çinliler ve Kıtaylarla yapılan savaşlarda çok yararlık gösterdiği için kendisine onbaşılık
özne

verilen Urungu / hazin bir bahtiyarlık içinde / ozanı / dinliyordu.
zarf tümleci belirtili yüklem
nesne

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Çinliler ve Kıtaylarla yapılan savaşlarda çok yararlık gösterdiği için kendisine onbaşılık verilen Urungu: Sıfat tamlaması

Çinliler ve Kıtaylarla yapılan savaşlarda çok yararlık gösterdiği için kendisine onbaşılık verilen: Sıfat-fiil grubu

Çinliler ve Kıtaylarla yapılan savaşlarda çok yararlık gösterdiği için: Sıfat-fiil grubunun zarfı (Edat grubu)

Çinliler ve Kıtaylarla yapılan savaşlarda: Sıfat tamlaması

Çinliler ve Kıtaylarla yapılan: Sıfat-fiil grubu

Çinliler ve Kıtaylar: Bağlama Grubu

Çinliler ve Kıtaylarla: Edat Grubu

çok yararlık: Sıfat Tamlaması

(onun) kendisine: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

hazin bir bahtiyarlık içinde: Belirtisiz İsim Tamlaması

hazin bir bahtiyarlık: “hazin bahtiyarlık” Sıfat Tamlaması, “bir bahtiyarlık” Sıfat Tamlamasıdır

9.

Kağan kızının ışıklı ve keskin bakışları kendisini seven bu biri çocuk, biri geçkin iki erkeğin üzerinde bir an takıldı. 137/15

Cümlelerin Öğeleri:

Kağan kızının ışıklı ve keskin bakışları / kendisini seven bu biri çocuk, biri geçkin iki
özne yer tamlayıcısı

erkeğin üzerinde / bir an / takıldı.
zarf yüklem

Cümlenin Çeşidi:**UNSURLARIN SIRALANIŞINA GÖRE:** Kurallı Cümle**ANLAMINA GÖRE:** Olumlu Cümle**YÜKLEMINE GÖRE:** Fiil Cümlesi**YAPISINA GÖRE:** Basit Cümle**Kelime Grupları:****Kağan kızının ışıklı ve keskin bakışları:** Zincirleme İsim Tamlaması**ışıklı ve keskin:** “ve” bağlama edatıyla yapılmış bağlama grubu**ışıklı ve keskin bakış:** Sıfat tamlaması**kendisini seven bu biri çocuk, biri geçkin iki erkeğin üzerinde:** Sıfat tamlaması**kendisini seven:** Sıfat-fiil grubu**bu biri çocuk, biri geçkin iki erkeğin üzerinde:** Belirtili İsim Tamlaması**iki erkek:** Sıfat tamlaması**bu biri çocuk, biri geçkin iki erkek:** Sıfat Tamlaması**(onun) biri çocuk, biri geçkin:** Belirtili İsim Tamlaması (İyelik grubu)**bir an:** Sıfat Tamlaması

10.

Pars Beğ, Kağan'ın bağısladığı yeni çadırda keçesine uzanarak derin derin düşünüyordu. 130/14

Cümlenin Öğeleri:

Pars Beğ, / Kağan'ın bağısladığı yeni çadırda / keçesine uzanarak /
özne yer tamlayıcısı zarf tümleci

derin derin / düşünüyordu.
zarf yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Pars Beğ: Unvan Grubu

Kağan'ın bağısladığı yeni çadırda keçesine uzanarak: Zarf-Fiil Grubu

Kağan'ın bağısladığı yeni çadırda: Zarf-fiil grubunun yer tamlayıcısı

Kağan'ın bağısladığı yeni çadır: Sıfat tamlaması

Kağan'ın bağısladığı: Sıfat-fiil grubu

Kağan'ın bağısladığı: Belirtili İsim Tamlaması

(onun) keçesine: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

derin derin: Tekrar Grubu

11.

Daha ne otağ, ne de Ay Hanım görünmediği halde Dokuz Oğuzlar'ın direnişindeki sertlikten ve gözü peklikten dolayı, savaşı Ay Hanım'ın idare ettiğini Urungu anlamıştı. 200/20

Cümlenin Öğeleri:

Daha ne otağ, ne de Ay Hanım görünmediği halde Dokuz Oğuzlar'ın direnişindeki
zarf

sertlikten ve gözü peklikten dolayı / savaşı Ay Hanım'ın idare ettiğini /
tümleci belirtili nesne

Urungu / anlamıştı.
özne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Daha ne otağ, ne de Ay Hanım görünmediği halde: Edat Grubu

ne otağ, ne de Ay Hanım: “ne... ne de” Bağlama Grubu

Ay Hanım: Unvan Grubu

Dokuz Oğuzlar'ın direnişindeki sertlikten ve gözü peklikten dolayı: “-den dolayı” Edat Grubu

Dokuz Oğuzlar: Sıfat Tamlaması

Dokuz Oğuzlar'ın direnişi: Belirtili İsim Tamlaması

direnişindeki sertlik: "ki" Aitlik Grubu

direnişindeki sertlikten ve gözü peklikten: Bağlama Grubu

gözü pek: İsnat Grubu

savaşı Ay Hanım'ın idare ettiği: Sıfat-Fiil Grubu

Ay Hanım'ın idare ettiği: Belirtili İsim Tamlaması

idare ettiği: Birleşik Fiil

12.

Çulluk Kağan'ın öldüğü sırada yakalandıkları korkunç sağanağı ve Buğra'nın ölümünü, Çin duvarı üstündeki yaman vuruşmayı ve Arık Buka'nın vuruluşunu, zavallı Kara Budak'ın idamını ve anda oluşlarını, Almıla'yı sevişini, onu o kadar kişinin elinden nasıl kapıp aldığını adeta yeniden yaşadı. 109/26

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) Çulluk Kağan'ın öldüğü sırada yakalandıkları korkunç sağanağı ve Buğra'nın ölümünü, Çin duvarı üstündeki yaman vuruşmayı ve Arık Buka'nın vuruluşunu, zavallı Kara Budak'ın idamını ve anda oluşlarını, Almıla'yı sevişini, onu o kadar kişinin elinden nasıl kapıp aldığını / adeta yeniden / yaşadı.
belirtili nesne zarf tümleci yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Çulluk Kağan'ın öldüğü sırada yakalandıkları korkunç sağanak: Sıfat tamlaması

Çulluk Kağan'ın öldüğü sırada yakalandıkları: Sıfat-fiil grubu

Çulluk Kağan'ın öldüğü sırada: Sıfat-fiil grubunun zarfı

Çulluk Kağan: Unvan Grubu

Çulluk Kağan'ın öldüğü sıra: Sıfat tamlaması

Çulluk Kağan'ın öldüğü: Sıfat-fiil grubu

Çulluk Kağan'ın öldüğü: Belirtili İsim Tamlaması

korkunç sağanak: Sıfat Tamlaması

korkunç sağanak ve Buğra'nın ölümünü: Bağlama Grubu

Buğra'nın ölümü: Belirtili İsim Tamlaması

Çin duvarı üstündeki yaman vuruşma: İsim-Fiil Grubu

Çin duvarı üstünde: İsim-fiil grubunun yer tamlayıcısı

Çin duvarı üstünde: Zincirleme İsim Tamlaması

üstündeki: Aitlik Grubu

yaman vuruşma: Sıfat tamlaması

yaman vuruşmayı ve Arık Buka'nın vuruluşu: Bağlama Grubu

Arık Buka: Birleşik İsim

Arık Buka'nın vuruluşu: Belirtili İsim Tamlaması

zavallı Kara Buka'nın idamını ve anda oluşlarını: Bağlama Grubu

zavallı Kara Buka: Sıfat Tamlaması

Kara Buka: Birleşik İsim

Kara Buka'nın idamı: Belirtili İsim Tamlaması

(onların) anda oluşları: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(onun) Almıla'yı sevişi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Almıla'yı seviş: İsim-Fiil Grubu

anda oluş: İsim-fiil grubu

o kadar kişinin elinden: Belirtili İsim Tamlaması

o kadar kişi: Sıfat Tamlaması

o kadar kişinin elinden nasıl kapıp aldığı: Sıfat-fiil grubu

o kadar kişinin elinden: Sıfat-fiil grubunun yer tamlayıcısı

o kadar kişinin elinden nasıl kapıp: Zarf-Fiil Grubu

(onun) aldığı: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

14.

Duyduğu büyük ızdırapla dili açılan Taçam, babasının hayatındaki yenilmez kaderi anlamış olarak, onun nereye gittiğini bilerek, bunu önlemek isteyerek yarışıyordu. 207/14

Cümlenin Öğeleri:

Duyduğu büyük ızdırapla dili açılan Taçam, / babasının hayatındaki yenilmez kaderi
özne zarf

anlamış olarak, onun nereye gittiğini bilerek, bunu önlemek isteyerek / yarışıyordu.
tümleci yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Duyduğu büyük ızdırapla dili açılan Taçam: Sıfat tamlaması

Duyduğu büyük ızdırapla dili açılan: Sıfat-Fiil grubu

Duyduğu büyük ızdırapla: Sıfat-fiil grubunun zarfı (Edat grubu)

Duyduğu büyük ızdırap: Sıfat tamlaması

büyük ızdırap: Sıfat Tamlaması

(onun) dili: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

babasının hayatındaki yenilmez kaderi anlamış olarak: Zarf-Fiil Grubu

(onun) babasının hayatı: Zincirleme İsim Tamlaması

hayatındaki yenilmez kader: Sıfat Tamlaması

babasının hayatındaki: Aitlik Grubu

onun nereye gittiğini bilerek: Zarf-Fiil Grubu

onun nereye gittiğini: Zarf-Fiil Grubunun Nesnesi

onun gittiği: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

bunu önlemek isteyerek: Zarf-Fiil Grubu

bunu önlemek: İsim-Fiil Grubu

15.

Pars'ın gözlerinde Kara Kağan'ın kağanlık şenliğinde yapılan tören ve orada Kür Sad'la İşbara Alp'in ok atışı canlanmıştı. 121/16

Cümlenin Öğeleri:

Pars'ın gözlerinde / Kara Kağan'ın kağanlık şenliğinde yapılan tören ve orada Kür
 yer tamlayıcısı özne

Şad'la İşbara Alp'in ok atışı / canlanmıştı.
 yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların sıralanışına göre: Kurallı Cümle

Anlamına göre: Olumlu Cümle

Yüklemine göre: Fiil Cümlesi

Yapısına göre: Basit Cümle

Kelime Grupları:

Pars'ın gözlerinde: Belirtili İsim Tamlaması

Kara Kağan'ın kağanlık şenliğinde yapılan tören ve orada Kür Şad'la Işbara Alp'in ok atışı: “ve” bağlama grubu

Kara Kağan'ın kağanlık şenliğinde yapılan tören: Sıfat tamlaması

Kara Kağan'ın kağanlık şenliğinde yapılan: Sıfat-fiil grubu

Kara Kağan'ın kağanlık şenliğinde: Sıfat-fiil grubunun yer tamlayıcısı

Kara Kağan'ın kağanlık şenliği: Belirtili İsim Tamlaması

Kür Şad'la Işbara Alp'in ok atışı: İsim-fiil grubu

Kür Şad'la Işbara Alp'in ok atışı: Belirtili İsim Tamlaması

Kür Şad'la Işbara Alp: Bağlama Grubu

Kür Şad: Birleşik İsim

Işbara Alp: Unvan Grubu

B. BASİT SIRALI CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Kocamış Binbaşı Pars da aynı hızla at sürüyor, yorgun ve yıpranmış gövdesinin ne kadar dayanacağını düşünmeden olgunlar, gençler ve çocuklarla birlikte yıldırım gibi gidiyordu. 207/19

Cümlelerin Öğeleri:

Kocamış Binbaşı Pars / da / aynı hızla / at / sürüyor, (O:g.ö.) / yorgun ve yıpranmış
 özne c.d.u. zarf bltsz yüklem zarf
 nesne

gövdesinin ne kadar dayanacağını düşünmeden / olgunlar, gençler ve çocuklarla birlikte /
 zarf tümleci

yıldırım gibi / gidiyordu.
 zarf yüklem

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki cümle de Kurallı cümle

Anlamına Göre: İki cümle de Olumlu

Yüklemine Göre: İki cümle de Fiil cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

Kocamış Binbaşı Pars: Sıfat Tamlaması

Binbaşı Pars: Unvan Grubu

aynı hızla: Edat Grubu

Anlamına Göre: İki cümle de Olumlu

Yüklemine Göre: İki cümle de Fiil cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

İlteriş Kutluk Kağan'ın üç tuğu: Belirtili İsim Tamlaması

Üç tuğ: Sıfat Tamlaması

İlteriş Kutluk Kağan: Unvan Grubu

ara sıra işitilen keskin, sert buyruklarla atların nal sesleri: Bağlama Grubu

ara sıra işitilen keskin, sert buyruklar: Sıfat tamlaması

ara sıra işitilen: Sıfat-fiil grubu

ara sıra: Sıfat-fiil grubunun zarfı (Tekrar grubu)

keskin, sert buyruk: Sıfat Tamlaması

atların nal sesleri: Zincirleme İsim Tamlaması

3.

Yula total olduğu halde hızlı adımlar atarak hasmının çevresinde dolaşıyor, yüzündeki sessizlik ve durukluk seyircilerin hoşuna gidiyordu. 124/9

Cümlelerin Öğeleri:

Yula / Topal olduğu halde hızlı adımlar atarak / hasmının çevresinde /
özne zarf tümleci yer tamlayıcısı

dolaşıyor / yüzündeki sessizlik ve durukluk / seyircilerin hoşuna / gidiyordu.
yüklem özne yer tamlayıcısı yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Üç cümle de Kurallı

Anlamına Göre: Üç cümle de Olumlu

Yüklemine Göre: Üç cümle de Fiil cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

İlteriş Kağan'ın buyruğunda savaştıkça: Zarf-fiil Grubu

İlteriş Kağan'ın buyruğunda: Zarf-fiil grubunun yer tamlayıcısı

İlteriş Kağan'ın buyruğu: Belirtili İsim Tamlaması

İlteriş Kağan: Unvan Grubu

azlık budun: Sıfat Tamlaması

yoksul budun: Sıfat Tamlaması

Gök Türk: Birleşik İsim

Gök Türkler'in adı sanı: Belirtili İsim Tamlaması

adı sanı: Tekrar Grubu

5.

Kağan kızı şahane duruşuyla Pars'ı ve oğullarını süzüyor, gözlerine bakarak gönüllerinden geçenleri okuyordu. 12/4

Cümlenin Öğeleri:

Kağan kızı / şahane duruşuyla / Pars'ı ve oğullarını / süzüyor / (O:g.ö.) gözlerine
 özne zarf belirtili nesne yüklem zarf

bakarak / gönüllerinden geçenleri / okuyordu.
 tümleci belirtili nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

Kağan kızı: Belirtisiz İsim Tamlaması

şahane duruşuyla: Edat Grubu

şahane duruş: Sıfat Tamlaması

Parsı ve oğullarını: Bağlama Grubu

(Onun) oğulları: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

gözlerine bakarak: Zarf-fiil Grubu

(Onların) gözlerine: Belirtili İsim Tamlaması

gönüllerinden geçenler: Sıfat-fiil Grubu

(Onların) gönülleri: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

6.

Onun sesindeki ezgi, bakışlarındaki ışık, yüzündeki güzellik gönlünü oyar,
kendine geldiği zaman içinde sevinçli bir acılık yahut da acı bir tat diyebileceği bir
şeyin yerleşmiş olduğunu anlardı. 68/10

Cümlenin Öğeleri:

Onun sesindeki ezgi, bakışlarındaki ışık, yüzündeki güzellik / gönlünü / oyar / (O:g.ö.)
özne belirtili yüklem
nesne

kendine geldiği zaman / içinde sevinçli bir acılık yahut da acı bir tat diyebileceği bir
zarf tümleci belirtili

şeyin yerleşmiş olduğunu / anlardı.
nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

Onun sesindeki ezgi, bakışlarındaki ışık, yüzündeki güzellik: Bağlama Grubu

Onun sesindeki ezgi: Aitlik Grubu

Onun sesi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

bakışlarındaki ışık: Aitlik Grubu

(Onun) bakışları: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

yüzündeki güzellik: Aitlik Grubu

(Onun) yüzündeki: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(Onun) gönlünü: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

kendine geldiği zaman: Sıfat tamlaması

kendine geldiği: Sıfat-fiil grubu

(Onun) kendine: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(Onun) içinde: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

sevinçli bir acılık yahut da acı bir tat diyebileceği bir şeyin yerleşmiş olduğu: Sıfat-fiil Grubu

sevinçli bir acılık yahut da acı bir tat diyebileceği bir şeyin yerleşmiş olduğu: Belirtili İsim Tamlaması

sevinçli bir acılık yahut da acı bir tat diyebileceği bir şey: Bağlama Grubu

sevinçli bir acılık yahut da acı bir tat diyebileceği bir şey: Sıfat tamlaması

sevinçli bir acılık yahut da acı bir tat diyebileceği: Sıfat-fiil grubu

bir şey: Sıfat Tamlaması

acı bir tat: Sıfat Tamlaması

bir tat: Sıfat Tamlaması

diyebileceği: Birleşik Fiil

sevinçli bir acılık: Sıfat Tamlaması

bir acılık: Sıfat Tamlaması

7.

Pars yüzünde hiçbir değişiklik olmadan Urungu'ya bakıyor, onun bakışlarından ve sözlerinden mânâ çıkarmaya uğraşiyor, onbaşının yüzündeki karışıklığa, sesindeki hırçınlığa aldırmiyordu. 139/14

Cümlenin Öğeleri:

Pars / yüzünde hiçbir değişiklik olmadan / Urungu'ya / bakıyor / (O:g.ö.) onun
özne zarf tümleci yer yüklem yer
tamlayıcısı

bakışlarından ve sözlerinden mânâ çıkarmaya / uğraşiyor / (O:g.ö.) onbaşının yüzündeki
tamlayıcısı yüklem yer

karışıklığa, sesindeki hırçınlığa / aldırmiyordu.
tamlayıcısı yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Üç cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Birinci ve İkinci Cümle Olumlu, Üçüncü Olumsuz Cümle

Yüklemine Göre: Üç Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

yüzünde hiçbir değişiklik olmadan: Zarf-fiil Grubu

hiçbir değişiklik: Sıfat Tamlaması

(Onun) yüzünde: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Onun bakışlarından ve sözlerinden mânâ çıkarma: İsim-fiil Grubu

Onun bakışlarından ve sözlerinden: İsim-fiil grubunun yer tamlayıcısı

bakışlarından ve sözlerinden: Bağlama Grubu

Onun bakışlarından ve sözlerinden: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

onbaşının yüzü: Belirtili İsim Tamlaması

yüzündeki kırıışıklığa: Aitlik Grubu

sesindeki hırçınlık: Aitlik Grubu

(Onun) sesi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

8.

Örpenin hakkı tam Türk usulü olmuş, Çinli'nin başı gövdesinden ayrılarak Börü'nün önüne kadar yuvarlanmıştı. 52/13

Cümlenin Öğeleri:

Örpenin hakkı / tam Türk usulü / olmuş / Çinli'nin başı / gövdesinden ayrılarak /
özne zarf yüklem özne zarf tümleci

Börü'nün önüne kadar / yuvarlanmıştı.
yer tamlayıcısı yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümlede Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

Örpe'nin hakkı: Belirtili İsim Tamlaması

Türk usulü: Belirtisiz İsim Tamlaması

Çinlinin başı gövdesinden ayrılarak: Zarf-fiil grubu

Çinlinin başı: Belirtili İsim Tamlaması

(Onun) gövdesi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Börü'nün önüne kadar: Edat Grubu

Börü'nün önü: Belirtili İsim Tamlaması

9.

Genç bir atlı bahtiyar bir gülümseme ile kuzeye doğru at koştururken geçkin bir atlı onun tam aksine uçuyor, mesafeleri yırtarak ötükene doğru gidiyor, boyuna mahmuzlanan eşkin atın görülmemiş bir hızla ileriye atılışı gitgide daha korkunç ve daha tehlikeli bir hal alıyordu. 185/16

Cümlenin Öğeleri:

Genç bir atlı bahtiyar bir gülümseme ile kuzeye doğru at koştururken / geçkin bir atlı /
zarf tümleci özne

onun tam aksine / uçuyor / (O:g.ö.) mesafeleri yırtarak / ötükene doğru / gidiyor /
zarf yüklem zarf yer tamlayıcısı yüklem

boyuna mahmuzlanan eşkin atın görülmemiş bir hızla ileriye atılışı / gitgide /
özne zarf

daha korkunç ve daha tehlikeli bir hal / alıyordu.
belirtisiz nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Üç cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Üç Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Üç Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

Genç bir atlı bahtiyar bir gülümseme ile kuzeye doğru at koştururken:

Zarf-fiil grubu

kuzeye doğru: Zarf-Fiil Grubunun Yer Tamlayıcısı (Edat Grubu)

bahtiyar bir gülümseme ile: Zarf-fiil grubunun zarfı (Edat Grubu)

bahtiyar bir gülümseme: Sıfat Tamlaması

bir gülümseme: Sıfat Tamlaması

bir gülümseme: İsim-Fiil Grubu

genç bir atlı: Sıfat Tamlaması

bir atlı: Sıfat Tamlaması

geçkin bir atlı: Sıfat Tamlaması

bir atlı: Sıfat Tamlaması

onun tam aksine: Belirtili İsim Tamlaması

tam aksi: Sıfat Tamlaması

mesafeleri yırtarak: Zarf-fiil Grubu

Ötüken'e doğru: Edat Grubu

boyuna mahmuzlanan eşkin bir atın görülmemiş bir hızla ileriye atılışı:

İsim-fiil Grubu

görülmemiş bir hız: Sıfat Tamlaması

boyuna mahmuzlanan eşkin at: Sıfat tamlaması

boyuna mahmuzlanan: Sıfat-fiil grubu

eşkin at: Sıfat Tamlaması

gitgide: Tekrar Grubu (İlaveli Tekrar)

daha korkunç ve tehlikeli bir hal: Bağlama Grubu

daha korkunç ve tehlikeli bir hal: Sıfat Tamlaması

bir hal: Sıfat Tamlaması

10.

İyi giyimli, yavuz duruşlu bahadırlar kendisine bakıyorlar, genç ve çok güzel bir kız da atının üstünden kendisini süzüyordu. 28/25

Cümlenin Öğeleri:

İyi giyimli, yavuz duruşlu bahadırlar / kendisine / bakıyorlar / genç ve çok güzel bir
özne yer tamlayıcısı yüklem özne

kız / da / atının üstünden / kendisini / süzüyordu.
c.d.u. yer tamlayıcısı belirtili nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

İyi giyimli, yavuz duruşlu bahadırlar: Bağlama Grubu (virgül ile)

İyi giyimli, yavuz duruşlu bahadır: Sıfat Tamlaması

İyi giyim: Sıfat Tamlaması

yavuz duruş: Sıfat Tamlaması

(Onun) kendisine: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

genç ve güzel bir kız: Bağlama Grubu

çok güzel bir kız: Sıfat Tamlaması

bir kız: Sıfat Tamlaması

genç ve çok güzel bir kız da: Edat Grubu

atının üstünde: Belirtili İsim Tamlaması

(Onun) atı: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(Onun) kendisini: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

11.

Adı belli olmayan bu hayal çok eskiden, ölmüş olan karısıyla kağan kızı Ay Hanım'ın karışıp birleşmesinden doğuyor, ikiz gibi birbirine benzeyen bu iki kadın bir tek varlık halinde birleşerek Urungu'nun gözlerini ve gönlünü kavuruyordu. 67/21

Cümlelerin Öğeleri:

Adı belli olmayan bu hayal / çok eskiden, ölmüş olan karısıyla kağan kızı Ay Hanım'ın
özne zarf tümleci

karışıp birleşmesinden / doğuyor / ikiz gibi birbirine benzeyen bu iki kadın / bir tek
yüklem özne zarf

varlık halinde birleşerek / Urungu'nun gözlerini ve gönlünü / kavuruyordu.
tümleci belirtili nesne yüklem

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu

Yüklemine Göre: İki Cümlede Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

Adı belli olmayan bu hayal: Sıfat tamlaması

Adı belli olmayan: Sıfat-fiil grubu

bu hayal: Sıfat Tamlaması

çok eskiden, ölmüş olan karısıyla kağan kızı Ay Hanım'ın karışıp: Zarf-fiil Grubu

karısıyla kağan kızı Ay Hanım: Bağlama Grubu

Ay Hanım: Unvan Grubu

karısıyla kağan kızı Ay Hanım'ın karışık birleşmesi: Belirtili İsim Tamlaması

karısıyla kağan kızı Ay Hanım'ın karışık birleşmesi: İsim-Fiil Grubu

çok eskiden ölmüş olan karısı: Sıfat tamlaması

çok eskiden ölmüş olan: Sıfat-fiil grubu

çok eskiden: Sıfat-fiil grubunun zarfı

(Onun) karısı: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

ikiz gibi birbirine benzeyen bu iki kadın: Sıfat Tamlaması

ikiz gibi birbirine benzeyen: Sıfat-Fiil Grubu

bu iki kadın: Sıfat Tamlaması

iki kadın: Sıfat Tamlaması

birbirine: Kısaltılmış (Klişeleşmiş) Gruplar

ikiz gibi: Edat Grubu

bir tek varlık halinde birleşerek: Zarf-fiil Grubu

bir tek varlık halinde: Zarf-fiil grubunun zarfı

bir tek varlık: Sıfat Tamlaması

Urungu'nun gözlerini ve gönlünü: Bağlama Grubu

Urungu'nun gözleri: Belirtili İsim Tamlaması

Urungu'nun gönlü: Belirtili İsim Tamlaması

12.

İhtiyar demirci Kutluk Şad'ın tuğ kaldırdığını işitince canlanmış hiçbir zaman kaybetmediği inancıyla güçlenmiş bu kutlu savaşa kılıcıyla yapamadığı yardımı çekiciyle yapmak için insan gücü üstünde emek harcayarak bütün gece çalışmış gözleri iyi görmediği, geceleyin mağara daha çok karanlık olduğu halde yalnız ocaktan çıkan yalazla yetinerek üç kılıçla bir bıçak yapmış sonra büyük bit bahtiyarlık içinde, topraktan yatağına uzanarak bu dünyadan göçüp gitmişti.
59/34

Cümlenin Öğeleri:

İhtiyar demirci / Kutluk Şad'ın tuğ kaldırdığını işitince / canlanmış / (O:g.ö.) / hiçbir
özne zarf yüklem

zaman kaybetmediği inancıyla / güçlenmiş / (O:g.ö.) / bu kutlu savaşa kılıcıyla
zarf yüklem zarf

yapamadığı yardımı çekiciyle yapmak için / insan gücü üstünde emek harcayarak /
tümleci zarf tümleci

bütün gece / çalışmış (O:g.ö.) / gözleri iyi görmediği geceleyin mağara daha çok
zarf yüklem zarf

karanlık olduğu halde yalnız ocaktan çıkan yalazla yetinerek / üç kılıçla bir bıçak /
tümleci belirtisiz nesne

yapmış / (O:g.ö.) / sonra / büyük bit bahtiyarlık içinde, topraktan yatağına uzanarak /
yüklem zarf zarf tümleci

bu dünyadan / göçüp / gitmişti.
yer tamlayıcısı zarf yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Beş cümle de Kurallı

Anlamına Göre: Beş Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Beş Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

İhtiyar demirci: Sıfat Tamlaması

Kutluk Şad'ın tuğ kaldırdığını işitince: Zarf-fiil Grubu

Kutluk Şad'ın tuğ kaldırdığını: Sıfat-fiil grubu

Kutluk Şad: Birleşik İsim

Kutluk Şad'ın tuğ kaldırdığı: Belirtili İsim Tamlaması

hiçbir zaman kaybetmediği inancıyla: Edat Grubu

hiçbir zaman kaybetmediği inanç: Sıfat tamlaması

hiçbir zaman kaybetmediği: Sıfat-fiil grubu

hiçbir zaman: Sıfat-Fiil Grubunun Zarfi

hiçbir zaman: Sıfat Tamlaması

kaybetmediği: Birleşik Fiiller

bu kutlu savaşa kılıcıyla yapamadığı yardımı çekiciyle yapmak için: Edat Grubu

kılıcıyla yapamadığı yardımı: Sıfat tamlaması

kılıcıyla yapamadığı: Sıfat-fiil grubu

çekiciyle yapmak: İsim-fiil grubu

bu kutlu savaş: Sıfat Tamlaması

kutlu savaş: Sıfat Tamlaması

insan gücü üstünde emek harcayarak: Zarf-fiil Grubu

insan gücü üstünde emek: Sıfat Tamlaması

insan gücü üstünde: Zincirleme İsim Tamlaması

bütün gece: Sıfat Tamlaması

gözleri iyi görmediği, geceleyin mağara daha çok karanlık olduğu halde:
Edat Grubu

(Onun) gözleri: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

daha çok karanlık: Sıfat Tamlaması

yalnız ocaktan çıkan yalazla yetinerek: Zarf-fiil Grubu

ocaktan çıkan yalazla: Zarf-fiil grubunun zarfı (Edat Grubu)

ocaktan çıkan yalaz: Sıfat tamlaması

ocaktan çıkan: Sıfat-fiil grubu

üç kılıçla bir bıçak: Bağlama Grubu

üç kılıç: Sıfat Tamlaması

bir bıçak: Sıfat Tamlaması

büyük bir bahtiyarlık içinde topraktan yatağına uzanarak: Zarf-fiil Grubu

büyük bir bahtiyarlık içinde: Zarf-fiil grubunun zarfı

topraktan yatağına: Zarf-fiil grubunun yer tamlayıcısı

(Onun) topraktan yatağına: Belirtili İsim Tamlaması

topraktan yatak: Sıfat Tamlaması

büyük bir bahtiyarlık içinde: Belirtisiz İsim Tamlaması

bir bahtiyarlık: Sıfat Tamlaması

bu dünyadan göçüp: Zarf-fiil Grubu

bu dünyadan: Zarf-fiil grubunun yer tamlayıcısı

bu dünya: Sıfat Tamlaması

13.

Anası onu ciddi bir yüzle karşılaşmış, vazifesini yaptığı için alnından öpmüş, başarısızlıkta suçu olmadığını söylemiş, bugün yapılamıyan bu işin yarın mutlaka yapılacağını yapılması gerektiğini anlatmıştı. 19/33

Cümlenin Öğeleri:

Anası / onu / ciddi bir yüzle / karşalamış / (O:g.ö.) / vazifesini yaptığı için / alnından /
özne belirtili zarf yüklem zarf yer
nesne tamlayıcısı

öpmüş, / (O:g.ö.) / başarısızlıkta suçu olmadığını / söylemiş / (O:g.ö.) / bugün
yüklem belirtili nesne yüklem

yapılamıyan bu işin yarın mutlaka yapılacağını yapılması gerektiğini / anlatmıştı.
belirtili nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Dört Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Dört Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Dört Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Basit Sıralı Cümle

Kelime Grupları:

(Onun) anası: Belirtili İsim Tamlaması

ciddi bir yüzle: Edat Grubu

ciddi bir yüz: Sıfat Tamlaması

bir yüz: Sıfat Tamlaması

vazifesini yaptığı için: Edat Grubu

(Onun) vazifesi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(Onun) alından: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

başarısızlıkta suçu olmadığı: Sıfat-Fiil Grubu

bugün yapılamayan bu işin yarın mutlaka yapılacağı: Belirtili İsim Tamlaması

bugün yapılamıyan bu iş: Sıfat tamlaması

bugün yapılmayan: Sıfat-fiil grubu

yapılması gerektiği: Sıfat-fiil grubu

yapılması gerektiği: Belirtisiz İsim Tamlaması

(Onun) yapılması: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

C. BAĞLI CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Dört parçaya ayrılarak giden on dört kişi dört çamçak kımızla dönmüşler, fakat ana ilk gelen kımızı bile içemedi ölmüştü. 22/26

Cümlenin Öğeleri:

Dört parçaya ayrılarak giden on dört kişi / dört çamçak kımızla / dönmüşler / fakat
özne zarf yüklem c.d.u.

ana / ilk gelen kımızı bile içemedi / ölmüştü.
özne zarf yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Her İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Her İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Her İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

Dört parçaya ayrılarak giden on dört kişi: Sıfat Tamlaması

Dört parçaya ayrılarak giden: Sıfat-fiil grubu

Dört parçaya ayrılarak: Zarf-Fiil Grubu

Dört parça: Sıfat Tamlaması

on dört kişi: Sıfat Tamlaması

on dört: Sayı Grubu

dört çamçak kımızla: Edat Grubu

dört çamçak kımız: Sıfat Tamlaması

dört çamçak: Sıfat Tamlaması

ilk gelen kımızı bile içmeden: Zarf-Fiil Grubu

ilk gelen kımızı bile: Edat Grubu

ilk gelen kımız: Sıfat tamlaması

ilk gelen: Sıfat-fiil grubu

2.

Gözleri çevresini dumanlı görüyor, hatta Dokuz Oğuzların gerisinden yaklaşmakta olan atlıları bile seçemiyordu. 27/22

Cümlenin Öğeleri:

Gözleri / çevresini / dumanlı / görüyor / hatta / (O: g.ö.) / Dokuz Oğuzların gerisinden
özne belirtili zarf yüklem c.d.u. belirtili nesne
nesne

yaklaşmakta olan atlıları / bile / seçemiyordu.
c.d.u. yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Birinci Cümle Olumlu, İkinci Cümle Olumsuz Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

(onun) gözleri: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(onun) çevresi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Dokuz Oğuzların gerisinden yaklaşmakta olan atlılar bile: Edat Grubu

Dokuz Oğuzların gerisinden yaklaşmakta olan atlılar: Sıfat tamlaması

Dokuz Oğuzların gerisinden yaklaşmakta olan: Sıfat-fiil grubu

Dokuz Oğuzların gerisi: Belirtili İsim Tamlaması

Dokuz Oğuzlar: Sıfat Tamlaması

Dokuz Oğuzlar: Birleşik İsim

3.

Aralarında beğler, çeriler ve at uşaklarından başka bir de genç kız bulunuyor ve kendisine gösterilen saygıdan bunun kabile başkanı olduğu anlaşılıyordu. 28/9

Cümlenin Öğeleri:

Aralarında / beğler, çeriler ve at uşaklarından başka bir de genç kız / bulunuyor /
yer tamlayıcısı özne yüklem

ve / kendisine gösterilen saygıdan / bunun kabile başkanı olduğu / anlaşılıyordu.
c.d.u. zarf tümleci özne (sözde özne) yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

(onların) aralarında: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

beğler, çeriler ve at uşaklarından başka: Edat Grubu

beğler, çeriler ve at uşakları: Bağlama Grubu

at uşakları: Belirtisiz İsim Tamlaması

genç kız: Sıfat Tamlaması

(onun) kendisi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

kendisine gösterilen saygı: Sıfat tamlaması

kendisine gösterilen: Sıfat-fiil grubu

kafile başkanı: Belirtisiz İsim Tamlaması

bunun kafile başkanı olduğu: Sıfat-fiil grubu

bunun kafile başkanı olduğu: Belirtili İsim Tamlaması

4.

Babasının ve anasının ölümleri Tanrının buyruğuna uygun olduğu için buna yanmıyor ama ötekiler Tanrı yasası olmadığı için gönlünü sızlatıyordu. 32/29

Cümlelerin Öğeleri:

(O:g.ö.) Babasının ve anasının ölümleri Tanrının buyruğuna uygun olduğu için /
zarf tümleci

buna / yanmıyor / ama / ötekiler / Tanrı yasası olmadığı için / gönlünü / sızlatıyordu.
yer yüklem c.d.u. özne zarf belirtili yüklem
tamlayıcısı nesne

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Her İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Birinci Cümle Olumsuz, İkinci Cümle Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Her İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

Babasının ve anasının ölümleri: Belirtili İsim Tamlaması

Babasının ve anasının ölümleri: Bağlama Grubu

Tanrının buyruğuna uygun olduğu için: Edat Grubu

Tanrının buyruğuna uygun olduğu: Sıfat-fiil grubu

Tanrının buyruğuna: Sıfat-fiil grubunun yer tamlayıcısı

Tanrının buyruğu: Belirtili İsim Tamlaması

Tanrı yasası olmadığı için: Edat Grubu

Tanrı yasası olmadığı: Sıfat-fiil grubu

Tanrı yasası: Belirtisiz İsim Tamlaması

(onun) gönlünü: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

5.

Urungu, yüzbaşından aldığı buyruğu yerine getirmek için ilerlerken Ay Hanım'ın yayı gerilerek vınladı ve fırlayan ok, Urungu'nun yüreğiyle küreğinin arasını delerek onu yere serdi. 75/23

Cümlelerin Öğeleri:

Urungu, yüzbaşından aldığı buyruğu yerine getirmek için ilerlerken / Ay Hanım'ın yayı /
zarf tümleci özne

gerilerek / vınladı / ve / fırlayan ok / Urungu'nun yüreğiyle küreğinin arasını delerek /
zarf yüklem c.d.u. özne zarf

onu / yere / serdi.
belirtili yer yüklem
nesne tamlayıcısı

Cümlelerin Çeşidi

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

yüzbaşından aldığı buyruğu yerine getirmek için ilerlerken: Zarf-Fiil Grubu

yüzbaşından aldığı buyruğu yerine getirmek için: Zarf-fiil grubunun zarfı
(Edat Grubu)

yüzbaşından aldığı buyruğu yerine getirmek: İsim-Fiil Grubu

yüzbaşından aldığı buyruk: Sıfat tamlaması

yüzbaşından aldığı: Sıfat-fiil grubu

(onun) yüzbaşından aldığı buyruk: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Ay Hanım'ın yayı gerilerek: Zarf-Fiil Grubu

Ay Hanım'ın yayı: Belirtili İsim Tamlaması

Ay Hanım: Unvan Grubu

fırlayan ok: Sıfat tamlaması

Urungu'nun yüreğiyle küreğinin arasını delerek: Zarf-Fiil Grubu

yüreğiyle küreğinin arası: Bağlama Grubu

Urungu'nun yüreği: Belirtili İsim Tamlaması

(onun) küreğinin arası: Zincirleme İsim Tamlaması

6.

Onbaşı Urungu'ya talih güler yüz göstermemiştir. Çünkü o da ordunun en gerisinde ihtiyatı teşkil eden ve Yüzbaşı Örpen'in buyruğunda olan yüz kişi arasında bulunuyordu. 72/8

Cümlenin Öğeleri:

Onbaşı Urungu'ya / talih / güler yüz / göstermemiştir / Çünkü / o / da / ordunun en
 yer tamlayıcısı özne belirtisiz nesne yüklem c.d.u. özne c.d.u.

gerisinde ihtiyatı teşkil eden ve Yüzbaşı Örpen'in buyruğunda olan yüz kişi arasında /
 yer tamlayıcısı

bulunuyordu.
 yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Her İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Birinci Cümle Olumsuz, İkinci Cümle Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

Onbaşı Urungu: Unvan Grubu

güler yüz: Sıfat Tamlaması

ordunun en gerisinde ihtiyatı teşkil eden ve Yüzbaşı Örpen'in buyruğunda olan yüz kişi: Sıfat Tamlaması

ordunun en gerisinde ihtiyatı teşkil eden ve Yüzbaşı Örpen'in buyruğunda olan: Sıfat-Fiil Grubu

yüz kişi arasında: Belirtisiz İsim Tamlaması

yüz kişi: Sıfat tamlaması

Yüzbaşı Örpen'in buyruğu: Belirtili İsim Tamlaması

Yüzbaşı Örpen: Unvan Grubu

ordunun en gerisinde ihtiyatı teşkil eden: Sıfat-Fiil Grubu

ordunun en gerisi: Belirtili İsim Tamlaması

teşkil eden: Birleşik Fiil

7.

İlteriş Kağanla yaptığı savaşta ölen Dokuz Oğuz kağanı Baz Kağan, Gök Türkler'e karşı ittifak yapmak için Tungra Semi Kıtaylara göndermiş fakat Gök Türkler tetik davranarak Dokuz Oğuzlar'ı, Kıtayları ve Çinlileri ayrı ayrı yenmişlerdi.
92/31

Cümlelerin Öğeleri:

İlteriş Kağanla yaptığı savaşta ölen Dokuz Oğuz kağanı Baz Kağan / Gök Türkler'e
özne zarf

karşı ittifak yapmak için / Tungra Semi / Kıtaylara / göndermiş / fakat / Gök Türkler /
tümleci belirtili nesne yer yüklem c.d.u. özne
tamlayıcısı

tetik davranarak / Dokuz Oğuzlar'ı, Kıtayları ve Çinlileri / ayrı ayrı / yenmişlerdi.
zarf belirtili nesne zarf yüklem

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

İlteriş Kağanla yaptığı savaşta ölen Dokuz Oğuz kağanı Baz Kağan: Sıfat tamlaması

İlteriş Kağanla yaptığı savaşta ölen: Sıfat-fiil grubu

Dokuz Oğuz kağanı: Belirtisiz İsim Tamlaması

Dokuz Oğuz: Sıfat Tamlaması

Baz Kağan: Unvan Grubu

İlteriş Kağanla yaptığı savaş: Sıfat tamlaması

İlteriş Kağanla yaptığı: Sıfat-fiil grubu

İlteriş Kağanla: Sıfat-fiil grubunun zarfı (Edat Grubu)

İlteriş Kağan: Unvan Grubu

Gök Türklere karşı ittifak yapmak için: Edat Grubu

Gök Türklere karşı ittifak yapmak: İsim-Fiil Grubu

Gök Türklere karşı: İsim-Fiil Grubunun Zarfı (Edat Grubu)

Gök Türk: Birleşik İsim

Tungra Sem: Birleşik İsim

Gök Türkler tetik davranarak: Zarf-Fiil Grubu

Dokuz Oğuzları, Kıtayları ve Çinlileri: Bağlama Grubu

ayrı ayrı: Tekrar Grubu

8.

Bütün eski Ötükenliler gibi Pars da bu bıçağı tanır, hatta onun üstündeki yazının güneş doğarken yahut batarken görüldüğünü de bilirdi. 136/20

Cümlenin Öğeleri:

Bütün eski Ötükenliler gibi Pars / da / bu bıçağı / tanır / hatta / (O:g.ö.) onun üstündeki
 özne c.d.u. belirtili nesne yüklem c.d.u.

yazının güneş doğarken yahut batarken görüldüğünü / de / bilirdi.
 belirtili nesne c.d.u. yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

Bütün eski Ötükenliler gibi: Edat Grubu

Bütün eski Ötükenliler: Sıfat Tamlaması

eski Ötükenliler: Sıfat Tamlaması

bu bıçağı: Sıfat Tamlaması

onun üstündeki yazı: Aitlik Grubu

onun üstü: Belirtili İsim Tamlaması

güneş doğarken yahut batarken: Zarf-Fiil Grubu

doğarken yahut batarken: Bağlama Grubu

üstündeki yazının güneş doğarken yahut batarken görüldüğü: Sıfat-fiil grubu

güneş doğarken yahut batarken: Sıfat-fiil grubunun zarfı

üstündeki yazının güneş doğarken yahut batarken görüldüğü: Belirtili İsim Tamlaması

9.

Tonyukuk, kararlaştırılan şekilde işaretler verilip tasarlanan bütün işler pürüzsüzce başarıldıktan sonra Karabuka'nın ölmüş olacağını pek sanmıyordu ama bu kadar araştırmadan sonra bulunmayışını da iyiye yoramıyordu. 178/12

Cümlelerin Öğeleri:

Tonyukuk / kararlaştırılan şekilde işaretler verilip tasarlanan bütün işler pürüzsüzce
özne belirtili nesne

başarıldıktan sonra Karabuka'nın ölmüş olacağını / pek / sanmıyordu / ama / (O:g.ö.) /
zarf yüklem c.d.u.

bu kadar araştırmadan sonra bulunmayışını / da / iyiye / yoramıyordu.
belirtili nesne c.d.u. yer yüklem
tamlayıcısı

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle**Kelime Grupları:**

kararlaştırılan şekilde: Sıfat tamlaması

kararlaştırılan şekilde işaretler verilip: Zarf-Fiil Grubu

kararlaştırılan şekilde: Zarf-fiil grubunun zarfı

tasarlanan bütün işler pürüzsüzce başarıldıktan sonra: Edat Grubu

tasarlanan bütün işler: Sıfat Tamlaması

bütün işler: Sıfat Tamlaması

Karabuka'nın ölmüş olacağını: Belirtili İsim Tamlaması

bu kadar araştırmadan sonra bulunmayışı: İsim-Fiil Grubu

bu kadar araştırmadan sonra: İsim-fiil grubunun zarfı (Edat Grubu)

bu kadar araştırma: Sıfat Tamlaması

(onun) bulunmayışı: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

yoramıyordu: Birleşik Fiil (Olumsuz)

(onun) okunu: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

inanılmaz bir çabuklukla gezleyip atarak: Zarf-Fiil Grubu

inanılmaz bir çabuklukla gezleyip: Zarf-fiil grubu

inanılmaz bir çabuklukla: Zarf-fiil grubunun zarfı (Edat Grubu)

inanılmaz bir çabukluk: Sıfat Tamlaması

bir çabukluk: Sıfat Tamlaması

üç Çinli: Sıfat Tamlaması

kuleden gelen ateşin ışığı altında: Zincirleme İsim Tamlaması

kuleden gelen ateş: Sıfat tamlaması

kuleden gelen: Sıfat-fiil grubu

tek yağısıyla: Edat Grubu

tek yağ: Sıfat Tamlaması

baş başa: Tekrar Grubu

11.

Tonyukuk yaptığı soruşturmalarla öğreneceklerini öğrenmiş ve derin derin düşünerek gündüz oturmayıp gece uyumayarak kararını vermişti. 194/30

Cümlenin Öğeleri:

Tonyukuk / yaptığı soruşturmalarla / öğreneceklerini / öğrenmiş / ve / (O:g.ö.) / derin
özne zarf belirtili nesne yüklem c.d.u.

derin düşünerek gündüz oturmayıp gece uyumayarak / kararını / vermişti.
zarf belirtili yüklem nesne

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

yaptığı soruşturmalarda: Edat Grubu

yaptığı soruşturma: Sıfat tamlaması

(onun) öğrenecekleri: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

derin derin düşünerek: Zarf-Fiil Grubu

derin derin: Zarf-Fiil Grubunun Zarfı (Tekrar Grubu)

gündüz oturmayıp: Zarf-Fiil Grubu

gece uyumayarak: Zarf-Fiil Grubu

(onun) kararını: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

12.

Dokuz Oğuz kağanın kızı insanları bir bakışta tanır, hatta yüreklerinden geçeni anlardı. 29/11

Cümlelerin Öğeleri:

Dokuz Oğuz kağanın kızı / insanları / bir bakışta / tanır / hatta / (O:g.ö.) / yüreklerinden
özne belirtili zarf tümleci yüklem c.d.u. belirtili
nesne

geçeni / anlardı. 29/11
nesne yüklem

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: İki Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: İki Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: İki Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Bağlı Cümle

Kelime Grupları:

Dokuz Oğuz kağanın kızı: Zincirleme İsim Tamlaması

Dokuz Oğuz: Sıfat Tamlaması

bir bakışta: Sıfat Tamlaması

(onların) yürekleri: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

yüreklerinden geçeni: Sıfat-Fiil Grubu

D. ŞARTLI BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Kendisinden otuz beş kırk adım ilerde bulunan yedi Çinliyi, onlar kendisine yaklaşmadan önce okla öldürebilirse kurtulacaktı. 176/15

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / Kendisinden otuz beş kırk adım ilerde bulunan yedi Çinliyi / onlar kendisine
belirtili nesne zarf

Yardımcı Cümle

yaklaşmadan önce / okla / öldürebilirse / (O:g.ö.) / kurtulacaktı.
tümleci zarf yüklem yüklem

Yardımcı Cümle

Asıl Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

Kendisinden otuz beş kırk adım ilerde bulunan yedi Çinli: Sıfat tamlaması

Kendisinden otuz beş kırk adım ilerde bulunan: Sıfat-fiil grubu

(onun) kendisi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

otuz beş kırk adım: Sıfat Tamlaması

otuz beş: Sayı Grubu

yedi Çinli: Sıfat Tamlaması

onlar kendisine yaklaşımadan önce: Edat Grubu

onlar kendisine yaklaşımadan: Zarf-fiil grubu

(onun) kendisine: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

öldürebilirse: Birleşik Fiil

2.

Bağırarak konuşursa kendi içindeki korku dağılacakmış gibi bir kuruntuya kapılarak haykırdı. 155/5

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / Bağırarak / konusursa / (O:g.ö.) / kendi içindeki korku dağılacakmış gibi bir
zarf yüklem zarf tümleci

Yardımcı Cümle

Asıl Cümle

kuruntuya kapılarak / haykırdı.
yüklem

Asıl Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

kendi içindeki korku dağılacakmış gibi bir kuruntuya kapılarak: Zarf-Fiil Grubu

kendi içindeki korku dağılacakmış gibi bir kuruntuya: Zarf-fiil grubunun yer tamlayıcısı

kendi içindeki korku dağılacakmış gibi bir kuruntu: Sıfat tamlaması

kendi içindeki korku dağılacakmış gibi: Edat Grubu

kendi içindeki korku dağılacakmış: Sıfat-fiil grubu

kendi içindeki: Belirtisiz İsim Tamlaması

içindeki korku: Aitlik Grubu

3.

Kür Şad'ın öldüğünü bilirse, Urungu'nun Kür Şad olduğunu iddia edebilirdi.
122/9

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) Kür Şad'ın öldüğünü / bilirse / (O:g.ö.) / Urungu'nun Kür Şad olduğunu /
belirtili nesne yüklem belirtili nesne

Yardımcı Cümle

Asıl Cümle

iddia edebilirdi.
yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Asıl Cümle Olumlu, Yardımcı Cümle Olumsuz Cümle

Yüklemine Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

Kür Şad'ın öldüğü: Sıfat-Fiil Grubu

Kür Şad'ın öldüğünü: Belirtili İsim Tamlaması

Kür Şad: Birleşik İsim

Urungu'nun Kür Şad olduğu: Sıfat-fiil grubu

Urungu'nun Kür Şad olduğu: Belirtili İsim Tamlaması

iddia edebilirdi: Birleşik Fiil

edebilirdi: Birleşik Fiil

4.

Kendi yağları olan Dokuz Oğuzlar'ın çerisiyle birlik olursa Kür Şad'ın da konçuyunun da ruhları incinirdi. 39/18

Cümlelerin Öğeleri:

(O:g.ö.) Kendi yağları olan Dokuz Oğuzlar'ın çerisiyle / birlik olursa /
zarf yüklem

Yardımcı Cümle

Kür Şad'ın da konçuyunun da ruhları / incinirdi.
özne yüklem

Asıl Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl Cümle de, Yardımcı Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Asıl Cümle de, Yardımcı Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Asıl Cümle de, Yardımcı Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

Kendi yağları olan Dokuz Oğuzlar'ın çerisiyle: Edat Grubu

Kendi yağları olan Dokuz Oğuzlar'ın çerisi: Sıfat tamlaması

Kendi yağları olan: Sıfat-fiil grubu

Dokuz Oğuzlar'ın çerisi: Belirtili İsim Tamlaması

Dokuz Oğuz: Sıfat Tamlaması

Kendi yağları: Belirtisiz İsim Tamlaması

birlik olursa: Birleşik İsim

Kür Şad'ın da konçuyunun da ruhları: Belirtili İsim Tamlaması

Kür Şad'ın da konçuyunun da: Bağlama Grubu

Kür Şad: Birleşik İsim

5.

Dediklerimi yapacağına, babana yaraşır bir oğul olacağına and içersen bahtiyar öleceğim. 15/8

Cümlenin Öğeleri:

(Sen: g.ö.) / Dediklerimi yapacağına, babana yaraşır bir oğul olacağına / and içersen
 yer tamlayıcısı yüklem

Asıl Cümle

(Ben: g.ö.) / bahtiyar / öleceğim.
 zarf yüklem

Yardımcı Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

(Benim) dediklerimi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(Senin) yapacağın: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

babana yaraşır bir oğul: Sıfat tamlaması

babana yaraşır: Sıfat-fiil grubu

babana yaraşır: Datif Grubu

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Beş Cümle de Kurallı Cümledir.

Anlamına Göre: Beş Cümle de Olumlu Cümledir.

Yüklemine Göre: Beş Cümle de Fiil Cümlesidir.

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle (Asıl cümle de kendi içinde Sıralı Cümledir)

Kelime Grupları:

Burada tutsakken kulağına çalındığı gibi: Edat Grubu

Burada tutsakken kulağına çalındığı: Sıfat-fiil grubu

Burada tutsakken: Sıfat-fiil grubunun zarfı

(onun) kulağına: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Gök Türkler: Birleşik İsim

buraya çeri ile bir saldırış: İsim-Fiil Grubu

buraya çeri ile bir saldırış: Edat Grubu

bir saldırış: Sıfat Tamlaması

Ersegün için: Edat Grubu

hiçbir şeye bakmadan: Zarf-Fiil Grubu

hiçbir şeye: Zarf-fiil grubunun yer tamlayıcısı

hiçbir şey: Sıfat Tamlaması

Kağan kızının otağına: Zincirleme İsim Tamlaması

tutsak eder: Birleşik Fiil

(onun) kendisini: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Konçuy olarak: Zarf-Fiil Grubu

7.

Bir kılıçla bahtiyar olan sen, acaba Gök Türk devleti dirilse sevincinden delirecek misin?

Cümlenin Öğeleri:

Bir kılıçla bahtiyar olan sen / acaba / Gök Türk devleti / dirilse / sevincinden /
özne c.d.u. özne yüklem zarf tümleci

Asıl Cümle

Yardımcı Cümle

Asıl

delirecek misin?
yüklem

Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle soru cümlesi, yardımcı cümle fiil cümlesi

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle (Yardımcı cümle Asıl cümlenin ortasında yer almıştır.)

Kelime Grupları:

Bir kılıçla bahtiyar olan sen: Sıfat tamlaması

Bir kılıçla bahtiyar olan: Sıfat-fiil grubu

Bir kılıçla: Edat Grubu

Bir kılıç: Sıfat Tamlaması

Gök Türk devleti: Belirtisiz İsim Tamlaması

Gök Türk: Birleşik İsim

(senin) sevincinden: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

8.

Ay Hanım ölecekse Ersegün'ün kılıcıyla ölmeliydi. 209/10

Cümlenin Öğeleri:

Ay Hanım / ölecekse / (O:g.ö.) Ersegün'ün kılıcıyla / ölmeliydi.
 özne yüklem zarf yüklem

Yardımcı Cümle

Asıl Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

Ay Hanım: Unvan Grubu

Ersegün'ün kılıcıyla: Edat Grubu

Ersegün'ün kılıcı: Belirtili İsim Tamlaması

9.

Kür Şad'ın oğlu sağ ise kağanlığı isteyebilir, İleriş Kağan'a karşı çıkabilir, böylelikle de Türkeli parçalanabilirdi. 167/25

Cümlenin Öğeleri:

<u>Kür Şad'ın oğlu</u>	/	<u>sağ ise</u>	/	(O:g.ö.)	/	<u>kağanlığı</u>	/	<u>isteyebilir</u>	/	<u>İleriş Kağan'a</u>
özne		yüklem				belirtili nesne		yüklem		yer tamlayıcısı

Yardımcı Cümle

Asıl

<u>karşı çıkabilir</u>	/	<u>böylelikle de</u>	/	<u>Türkeli</u>	/	<u>parçalanabilirdi.</u>
yüklem		c.d.u.		özne		yüklem

Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Dört cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Dört cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Yardımcı cümle isim cümlesi, temel cümledeki üç cümle fiil cümlesi

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle (Asıl cümlesi kendi içinde Bağlı Cümledir)

Kelime Grupları:

Kür Şad'ın oğlu: Belirtili İsim Tamlaması

Kür Şad: Birleşik İsim

isteyebilir: Birleşik Fiil

İlteriş Kağan: Unvan Grubu

karşı çıkabilir: Birleşik Fiil

çıkabilir: Birleşik Fiil

Türkeli: Birleşik İsim

parçalanabilir: Birleşik Fiil

10.

Bugün Şandung seferinden dönecek olan ordu bir gelse, gelse de Börü'yü ve Taçam'ı görse belki can sıkıntısı biraz geçecek, sol küreğinde hala sızyardımcı yaranın acısını biraz unutacaktı. 77/21

Cümlenin Öğeleri:

Bugün Şandung seferinden dönecek olan ordu / bir / gelse / (O:g.ö.) / gelse / de /
 özne zarf yüklem yüklem c.d.u.

Yardımcı

(O:g.ö.) / Börü'yü ve Taçam'ı / görse / belki / can sıkıntısı / biraz / geçecek / (O:g.ö.) /
 belirtili nesne yüklem zarf özne zarf yüklem

Cümle

Asıl

sol küreğinde hala sızlayardımcı yaranın acısını / biraz / unutacaktı.
 belirtili nesne zarf yüklem

Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Beş cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Beş cümle de olumlu cümledir

Yüklemine Göre: Beş cümle de fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: Şartlı Birleşik Cümle (Asıl cümle kendi içinde sıralı cümledir)

Kelime Grupları:

Bugün Şandung seferinden dönecek olan ordu: Sıfat Tamlaması

Bugün Şandung seferinden dönecek olan: Sıfat-fiil grubu

Şandung seferinden: Sıfat-fiil grubunun yer tamlayıcısı

Şandung seferi: Belirtisiz İsim Tamlaması

Börü'yü ve Taçam'ı: Bağlama Grubu

can sıkıntısı: Belirtisiz İsim Tamlaması

(onun) sol küreğinde: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

sol küreğinde hala sızlayardımcı yaranın acısı: Sıfat Tamlaması

sol küreğinde hala sızlayardımcı: Sıfat-fiil grubu

sol küreğinde: Sıfat-fiil grubunun yer tamlayıcısı

yaranın acısı: Belirtili İsim Tamlaması

E. Kİ'LI BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Ana! Ben bu denli kötü bir oğul muyum ki adım unutmaya uğraştın, sonunda da unuttun? 12/31

Cümlenin Öğeleri:

Ana! / Ben / bu denli kötü bir oğul muyum / ki / (Sen:g.ö.) / adımı unutmaya / uğraştın,
c.d.u. özne yüklem c.d.u. yer tamlayıcısı yüklem

Asıl Cümle

Yardımcı

(Sen:g.ö.) sonunda / da / unuttun? 12/31
zarf tamlacı c.d.u. yüklem

Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Üç cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle soru cümlesi, yardımcı cümledeki iki cümle olumlu cümledir.

Yüklemine Göre: Asıl cümle isim cümlesidir, yardımcı cümledeki iki cümle de fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle (Yardımcı cümle kendi içinde sıralı cümledir)

Kelime Grupları:

Bu denli kötü bir oğul: Sıfat Tamlaması

bir oğul: Sıfat Tamlaması

adımı unutmaya: İsim-Fiil Grubu

(benim) adımı: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(onun) sonunda: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

sonunda da: Edat Grubu

2.

Urungu ölen karısını o kadar severdi ki o öldükten sonra hiçbir kadını kendine eş etmemişti. 31/31

Cümlenin Öğeleri:

Urungu / ölen karısını / o kadar / severdi / ki / (O:g.ö.) / o öldükten sonra /
 özne belirtili nesne zarf yüklem c.d.u. zarf tümleci

Asıl Cümle

Yardımcı

hiçbir kadını / kendine / eş etmemişti.
 belirtili nesne yer yüklem
 tamlayıcısı

Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle olumlu, yardımcı cümle olumsuz cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

ölen karısını: Sıfat Tamlaması

(onun) karısını: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

o kadar: Edat Grubu

öldükten sonra: Edat Grubu

hiçbir kadını: Sıfat Tamlaması

(onun) kendini: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

eş etmemiști: Birleşik Fiil

3.

Çalkara'nın çok canı yardımcımış olacak ki ulur gibi homurdandığı, homurdandığı değil adeta kükrediği işitildi. 128/4

Cümlenin Öğeleri:

Çalkara'nın / çok / canı / yardımcımış olacak / ki / ulur gibi homurdandığı,
homurdandığı
özne zarf özne yüklem c.d.u. özne (sözde özne)

Asıl Cümle

Yardımcı

değil adeta kükrediği / işitildi.
yüklem

Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle olumlu, yardımcı cümle olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle

Kelime Grupları**Çalkara'nın canı:** Belirtili İsim Tamlaması**yardımcımuş olacak:** Birleşik Fiil**ulur gibi homurdandığı:** Sıfat-Fiil Grubu**ulur gibi:** Sıfat-Fiil Grubunun Zarfı (Edat Grubu)**homurdandığı değil:** Edat Grubu**(onun) homurdandığı:** Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)**(onun) kükrediği:** Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)**4.**

**Başkumandan o kadar şaşkındı ki bu ziyaretten dolayı sevinmek mi kızmak mı
lazım geldiğini bile kestiremiyor, çadırın içinde hala gezinip duruyordu. 157/10**

Cümlelerin Öğeleri:

Başkumandan / o kadar / şaşkındı / ki / (O:g.ö.) bu ziyaretten dolayı sevinmek mi
özne zarf yüklem c.d.u. belirtili nesne

Asıl Cümle

kızmak mı lazım geldiğini / bile / kestiremiyor / (O:g.ö.) çadırın içinde / hala /
c.d.u. yüklem yer tamlayıcısı zarf

Yardımcı Cümle

gezinip duruyordu.
yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Üç cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle olumlu cümle, yardımcı cümlenin birinci cümlesi olumsuz, ikinci cümlesi olumlu cümledir.

Yüklemine Göre: Asıl cümle isim cümlesi, yardımcı cümledeki iki cümle fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle (Yardımcı cümle kendi içinde sıralı cümledir)

Kelime Grupları:

bu ziyaretten dolayı: Edat Grubu

bu ziyaret: Sıfat Tamlaması

o kadar: Edat Grubu

sevinmek mi kızmak mı lazım geldiğini bile: Edat Grubu

sevinmek mi kızmak mı: Bağlama Grubu

çadırın içinde hala gezinip: Zarf-Fiil Grubu

gezinip duruyordu: Birleşik Fiil

çadırın içinde: Zarf-Fiil Grubunun Yer Tamlayıcısı

çadırın içinde: Belirtili İsim Tamlaması

5.

Bu iş o kadar çabuk olmuştu ki şöyle birden yüze kadar sayacak bir zaman geçmeden Gök Türk ordusu Çin duvarının dibine varmış ve açık bir kapıdan içeriye dalmıştı. 173/36

Cümlelerin Öğeleri:

Bu iş / o kadar çabuk / olmuştu / ki / şöyle birden yüze kadar sayacak bir zaman
 özne zarf yüklem c.d.u. zarf tümleci

Asıl Cümle

geçmeden / Gök Türk ordusu / Çin duvarının dibine / varmış / ve / (O:g.ö.) / açık bir
 özne yer tamlayıcısı yüklem c.d.u. yer

Yardımcı Cümle

kapıdan içeriye / dalmıştı.
 tamlayıcısı yüklem

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümledir.

Anlamına Göre: Asıl cümle de yardımcı cümle de olumlu cümledir.

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle (Yardımcı cümle kendi içinde bağlı cümledir)

Kelime Grupları:

Bu iş: Sıfat Tamlaması

O kadar çabuk: Sıfat Tamlaması

o kadar: Edat Grubu

birden yüze kadar sayacak bir zaman geçmeden: Zarf-Fiil Grubu

birden yüze kadar sayacak bir zaman: Sıfat tamlaması

birden yüze kadar sayacak: Sıfat-fiil grubu

birden yüze kadar: Edat Grubu

birden yüze: Ablatif Grubu

Gök Türk ordusu: Belirtisiz İsim Tamlaması

Gök Türk: Birleşik İsim

Çin duvarının dibine: Zincirleme İsim Tamlaması

açık bir kapı: Sıfat Tamlaması

bir kapı: Sıfat Tamlaması

kapıdan içeriye: Ablatif Grubu

6.

Gök Türk ordusu o kadar yaklaşmıştı ki artık kapıyı kapamanın imkanı yoktu.

174/17

Cümlenin Öğeleri:

Gök Türk ordusu / o kadar / yaklaşmıştı / ki / artık / kapıyı kapamanın imkanı / yoktu.
 özne zarf yüklem c.d.u. zarf özne yüklem

Asıl Cümle

Yardımcı Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle fiil cümlesi, yardımcı cümle isim cümlesidir.

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

Gök Türk ordusu: Belirtisiz İsim Tamlaması

Gök Türk: Birleşik İsim

o kadar: Edat Grubu

kapıyı kapamanın imkanı: Belirtili İsim Tamlaması

kapıyı kapama: İsim-Fiil Grubu

7.

Dokuz Oğuz çerilerinin göz kırpmadan ölüme öyle bir atılışları, ses çıkarmadan öyle bir düşüşleri ve inlemeden öyle bir ölüşleri vardı ki bunun gizli manasını ancak Urungu anlayabilirdi. 200/24

Cümlenin Öğeleri:

Dokuz Oğuz çerilerinin göz kırpmadan ölüme öyle bir atılışları, ses çıkarmadan öyle bir
özne

Asıl Cümle

düşüşleri ve inlemeden öyle bir ölüşleri / vardı / ki / bunun gizli manasını / ancak /
özne yüklem c.d.u. belirtili nesne zarf

Yardımcı

Urungu / anlayabilirdi.
özne yüklem

Cümle

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle isim cümlesi, yardımcı cümle fiil cümlesi

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

Dokuz Oğuz: Sıfat Tamlaması

Dokuz Oğuz çerilerinin göz kırpmadan ölüme öyle bir atılışları: İsim-Fiil Grubu

Dokuz Oğuz çerilerinin atılışları, düşüşleri, ölüşleri: Zincirleme İsim Tamlaması

bir atılışları: Sıfat Tamlaması

göz kırpmadan: Zarf-Fiil Grubu

ses çıkarmadan: Zarf-Fiil Grubu

öyle bir düşüşleri: İsim-Fiil Grubu

bir düşüş: Sıfat Tamlaması

inlemeden öyle bir ölüşleri: İsim-Fiil Grubu

bir ölüş: Sıfat Tamlaması

bunun gizli manasını: Belirtili İsim Tamlaması

gizli mana: Sıfat Tamlaması

anlayabilirdi: Birleşik Fiil

8.

Kaybettiği ana öyle bir ana idi ki kendi ölümüyle bile oğlunu bahtiyar ediyor, ona gizlice Kür Şad'ın oğlu olduğunu bildiriyordu. 23/3

Cümlenin Öğeleri:

Kaybettiği ana / öyle bir ana idi / ki / (O:g.ö.) kendi ölümüyle bile / oğlunu / bahtiyar
 özne yüklem c.d.u. zarf belirtili yüklem
 nesne

Asıl Cümle**Yardımcı**

ediyor / (O:g.ö.) ona / gizlice / Kür Şad'ın oğlu olduğunu / bildiriyordu.
 yer zarf belirtili nesne yüklem
 tamlayıcısı

Cümle**Cümlenin Çeşidi:**

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle isim cümlesi, yardımcı cümle fiil cümlesi

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle (Yardımcı cümle kendi içinde sıralı cümle)

Kelime Grupları:

Kaybettiği ana: Sıfat tamlaması

kaybettiği: Sıfat-Fiil Grubu

(onun) kaybettiği: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Kaybettiği: Birleşik Fiil

öyle bir ana: Sıfat Tamlaması

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle isim cümlesi, yardımcı cümle fiil cümlesi

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

eski günleri düşünmek: İsim-Fiil Grubu

eski günleri: İsim-Fiil Grubunun nesnesi

eski gün: Sıfat Tamlaması

eski günleri: Belirtisiz İsim Tamlaması

onu hatırlamak: İsim-Fiil Grubu

o kadar tatlı: Sıfat Tamlaması

bu tatlı hatıralara sebep olduğu için: Edat Grubu

bu tatlı hatıralara sebep olduğu: Sıfat-Fiil Grubu

bu tatlı hatıralara: Sıfat-Fiil Grubunun yer tamlayıcısı

bu tatlı hatıra: Sıfat Tamlaması

tatlı hatıra: Sıfat Tamlaması

Ay Hanım: Unvan Grubu

(onun) içinden: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

sebep olduğu: Birleşik Fiil

10.

Dedesı Bögü Alp'in cesaret ve kuvveti onda tecelli etmiş, gözünü daldan budaktan sakınmamayı o kadar ileri götürmüş ve bu hususta babasıyla dedesini o kadar geçmişti ki nihayet Gök Türkler arasında Deli Ersegün diye anılmaya başlamıştı.
94/13

Cümlenin Öğeleri:

Dedesı Bögü Alp'in cesaret ve kuvveti / onda / tecelli etmiş / (O:g.ö.) gözünü daldan
özne yer yüklem belirtili
tamlayıcısı

budaktan sakınmamayı / o kadar ileri / götürmüş / ve / (O:g.ö.) bu hususta / babasıyla
nesne zarf yüklem c.d.u. zarf tümleci belirtili

dedesini / o kadar / geçmişti / ki / (O:g.ö.) / nihayet / Gök Türkler arasında Deli Ersegün
nesne zarf yüklem c.d.u. zarf yer tamlayıcısı

Asıl Cümle**Yardımcı Cümle**

diye anılmaya / başlamıştı.
yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Dört cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Dört cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Dört cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

(onun) dedesi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Bögü Alp'in cesaret ve kuvveti: Belirtili İsim Tamlaması

cesaret ve kuvveti: Bağlama Grubu

Böğü Alp: Unvan Grubu

tecelli etmiş: Birleşik Fiil

gözünü daldan budaktan sakınmamayı: İsim-Fiil Grubu

daldan budaktan: İsim-Fiil Grubunun Yer Tamlayıcısı

(onun) gözünü: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

daldan budaktan: Tekrar Grubu

daldan budaktan sakınmama: Ablatif Grubu

bu hususta: Sıfat Tamlaması

babasıyla dedesini: Bağlama Grubu

(onun) babasıyla: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

(onun) dedesini: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Gök Türkler arasında: Belirtisiz İsim Tamlaması

Gök Türk: Birleşik İsim

Deli Ersegün: Unvan Grubu

Deli Ersegün diye anılma: İsim-Fiil Grubu

Deli Ersegün diye: İsim-Fiil Grubunun Zarfı (Edat Grubu)

11.

En büyük yarayı Onbaşı Örpen almıştı ki o da ona it dalaması kadar ehemmiyetsiz geliyordu. 53/4

Cümlenin Öğeleri

<u>En büyük yarayı</u>	<u>Onbaşı Örpen</u>	<u>almıştı</u>	<u>ki</u>	<u>/</u>	<u>o</u>	<u>/</u>	<u>da</u>	<u>/</u>	<u>ona</u>	<u>/</u>	<u>it dalaması kadar</u>
belirtili nesne	özne	yüklem	c.d.u.		özne	c.d.u.	yer				zarf
							tamlayıcısı				
Asıl Cümle							Yardımcı				

<u>ehemmiyetsiz</u>	<u>/</u>	<u>geliyordu.</u>
		yüklem
Cümle		

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışa Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Kurallı Cümle

Anlamına Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Olumlu Cümle

Yüklemine Göre: Asıl Cümle de Yardımcı Cümle de Fiil Cümlesi

Yapısına Göre: Ki'li Birleşik Cümle

Kelime Grupları

En büyük yara: Sıfat tamlaması

Onbaşı Örpen: Unvan grubu

it dalaması kadar ehemmiyetsiz: Edat grubu

it dalaması: Belirtisiz isim tamlaması

F. İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

“Önce benim erlerimle boy ölçüşünler” dedi. 118/16

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.)	“ <u>Önce benim erlerimle boy ölçüşünler</u> ”	<u>dedi.</u>
	belirtisiz nense	yüklem
A.C.	Yardımcı Cümle	A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

(Onlar:g.ö.)	<u>Önce</u> / <u>benim erlerimle</u> / <u>boy ölçüşünler</u>
	zarf / zarf / yüklem

Cümlenin Çeşidi

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

benim erlerimle: Edat Grubu

benim erlerim: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

boy ölçüş-: Birleşik Fiil

2.

“Hemen yola çıkacaksınız ve yaz sonunda Gök Türk karargâhında birleşmek üzere harekete geçmelerini sağlayacaksınız” dedi. 71/2

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / “Hemen yola çıkacaksınız ve yaz sonunda Gök Türk karargâhında birleşmek üzere harekete geçmelerini sağlayacaksınız” / dedi.
belirtisiz

A.C.	Yardımcı
<u>üzere harekete geçmelerini sağlayacaksınız” / dedi.</u> nesne	<u>dedi.</u> yüklem
Cümle	A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

(Siz:g.ö.) / Hemen / yola / çıkacaksınız / ve / (Siz:g.ö.) yaz sonunda Gök Türk
zarf yer yüklem c.d.u. belirtili
tamlayıcısı

karargâhında birleşmek üzere harekete geçmelerini / sağlayacaksınız
nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümle (Yardımcı cümle kendi içinde bağlı cümledir)

Kelime Grupları:

yaz sonunda: Belirtisiz İsim Tamlaması

Gök Türk karargahında birleşmek üzere: Edat Grubu

Gök Türk karargahında birleşmek: İsim-Fiil Grubu

Gök Türk karargahında: İsim-Fiil Grubunun Yer Tamlayıcısı

Gök Türk karargahı: Belirtisiz İsim Tamlaması

Gök Türk: Birleşik İsim

(onların) harekete geçmeleri: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

harekete geçme: Datif Grubu

harekete geçme: İsim-Fiil Grubu

3.

“Oğullarım Yüzbaşı Ezgene ile Onbaşı Yula da senin orduna katılmak için geldiler. İkisi de sınanmış erlerdir” dedi.

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / “Oğullarım Yüzbaşı Ezgene ile Onbaşı Yula da senin orduna katılmak için
Belirtisiz

A.C.

Yardımcı Cümle

geldiler. İkisi de sınanmış erlerdir” / dedi.
 nesne yüklem

A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

1. Cümle: Oğullarım Yüzbaşı Ezgene ile Onbaşı Yula / da / senin orduna katılmak için
 özne c.d.u. zarf

geldiler. /
 yüklem

2. Cümle: İkisi de / sınanmış erlerdir
 özne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Üç cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Üç cümle de olumlu cümledir.

Yüklemine Göre: İkinci cümle isim cümlesi, diğerleri fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümledir (Yardımcı cümle iki basit cümleden oluşmaktadır)

Kelime Grupları:

(Benim) oğullarım: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Yüzbaşı Ezgene ile Onbaşı Yula: Bağlama Grubu

Yüzbaşı Ezgene: Unvan Grubu

Onbaşı Yula: Unvan Grubu

senin orduna katılmak için: Edat Grubu

senin orduna katılmak: İsim-Fiil Grubu

senin orduna: İsim-Fiil Grubunun Yer Tamlayıcısı

senin ordun: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

İkisi de: Edat Grubu

(onun) ikisi: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

ikisi de sınanmış erlerdir: Sıfat Tamlaması

ikisi de sınanmış: Sıfat-Fiil Grubu

4.

“Yardımcınıza gereken erleri alarak yarın yola çıkacak ve bir ayı aşırmadan burada bulunacaksınız. Ay Hanım’a armağan olarak götüreceğiniz on top Çin ipeği ile altın kakmalı bir bıçağı Tarkan size verecektir” dedi. 132/4

Cümlenin Öğeleri:

(Siz:g.ö.) / “Yardımcınıza gereken erleri alarak yarın yola çıkacak ve bir ayı aşırmadan
belirtisiz

A.C.

Yardımcı

burada bulunacaksınız. Ay Hanım’a armağan olarak götüreceğiniz on top Çin ipeği ile

altın kakmalı bir bıçağı Tarkan size verecektir” / dedi.
nesne yüklem

Cümle

A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

1. Cümle

(Siz:g.ö.) Yardımcınıza gereken erleri alarak / yarın / yola / çıkacak(sınız) / ve /
(Siz:g.ö.) /

zarf tümleci

zarf

yer

yüklem

c.d.u.

tamlayıcısı

bir ayı aşırmadan / burada / bulunacaksınız.

zarf

yer

yüklem

tamlayıcısı

2. Cümle

Ay Hanım'a armağan olarak götüreceğiniz on top Çin ipeği ile altın kakmalı bir bıçağı
belirtili nesne

Tarkan / size / verecektir
özne yer yüklem
tamlayıcısı

Cümlelerin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Dört cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Dört cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Dört cümlede fiil cümlesi

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümle (Yardımcı cümle kendi içinde bir bağlı,
bir de basit cümleden meydana gelmiştir)

Kelime Grupları:

Yardımcınıza gereken erleri alarak: Zarf-Fiil Grubu

gereken erleri: Zarf-Fiil Grubunun Nesnesi

gereken erleri: Sıfat Tamlaması

(sizin) yardımcınıza: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

bir ayı aşırmadan: Zarf-Fiil Grubu

bir ayı: Zarf-Fiil Grubunun Nesnesi

bir ay: Sıfat Tamlaması

**Ay Hanım'a armağan olarak götüreceğiniz on top Çin ipeği ile altın
kakmalı bir bıçağı:** Sıfat Tamlaması

Ay Hanım'a armağan olarak götüreceğiniz: Sıfat-Fiil Grubu

Ay Hanım'a armağan olarak: Sıfat-Fiil Grubunun zarfı

(sizin) götüreceğiniz: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Ay Hanım'a: Sıfat-Fiil Grubunun Yer Tamlayıcısı

Ay Hanım: Unvan Grubu

on top Çin ipeği ile altın kakmalı bir bıçağı: Bağlama Grubu

on top Çin ipeği: Sıfat Tamlaması

on top: Sıfat Tamlaması

Çin ipeği: Belirtisiz İsim Tamlaması

altın kakmalı bir bıçak: Sıfat Tamlaması

bir bıçak: Sıfat Tamlaması

altın kakma: Sıfat Tamlaması

5.

“Kağanım sana on top Çin İpeklisini armağan olarak gönderdi” dedi. 137/8

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) “Kağanım sana on top Çin İpeklisini armağan olarak gönderdi” dedi.
 _____ belirtisiz nesne _____ yüklem

A.C.

Yardımcı Cümle

A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

Kağanım / sana / on top Çin İpeklisini / armağan olarak / gönderdi
 özne yer belirtili nesne zarf yüklem
 tamlayıcısı

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümle

Kelime Grupları:

(benim) Kağanım: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

on top Çin İpeklisini armağan olarak: Zarf-Fiil Grubu

on top Çin İpeklisi: Sıfat Tamlaması

Çin İpeklisi: Belirtisiz İsim Tamlaması

on top: Sıfat Tamlaması

6.

“Pars Beğ! Belimdeki bıçağı kemeriyle birlikte alır mısın” dedi. 204/12

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) “Pars Beğ! Belimdeki bıçağı kemeriyle birlikte alır mısın” dedi.
 A.C. ————— belirtisiz nesne ————— yüklem
 A.C. **Yardımcı Cümle** A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

Pars Beğ! (Sen:g.ö.) / belimdeki bıçağı / kemeriyle birlikte / alır mısın
 c.d.u. belirtili isim tam. zarf tümleci yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Asıl cümle olumlu, yardımcı cümle soru cümlesidir.

Yüklemine Göre: Asıl cümle de, yardımcı cümle de fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümledir.

Kelime Grupları:

Pars Beğ: Unvan Grubu

Belimdeki bıçağı: Aitlik Grubu

(Benim) belimdeki: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

kemeriyle birlikte: Edat Grubu

(onun) kemeriyle: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

7.

“Taçam” dedi, “Sen Ay Hanım’ın yardımcıda epey kaldın. Onun bir Gök Türk teginine gönül verdiği hakkında bir şey işittin mi?”

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / “Taçam” / dedi, / “Sen Ay Hanım’ın yardımcıda epey kaldın. Onun bir Gök Türk

_____ bltsz. n. yüklem _____ belirtisiz _____
A.C. Y.C. A.C. Yardımcı

teginine gönül verdiği hakkında bir şey işittin mi?”

_____ nesne _____

Cümle

Yardımcı Cümlenin Tahlili:**1. Cümle:**

Taçam / Sen / Ay Hanım'ın yardımcısında / epey / kaldın /
 c.d.u. özne yer tamlayıcısı zarf yüklem

2. Cümle

(Sen:g.ö.) / Onun bir Gök Türk teginine gönül verdiği hakkında bir şey / ışittin mi?"
 belirtili nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Üç cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: İkinci cümle soru cümlesi, diğerleri olumlu cümle

Yüklemine Göre: Üç cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümle (Yardımcı cümle iki ayrı basit cümleden oluşmuştur)

Kelime Grupları:

Ay Hanım'ın yardımcısında: Belirtili İsim Tamlaması

Ay Hanım: Unvan Grubu

onun bir Gök Türk teginine gönül verdiği hakkında bir şey: Sıfat Tamlaması

onun bir Gök Türk teginine gönül verdiği: Sıfat-Fiil Grubu

Gök Türk teginine: Sıfat-Fiil Grubunun Yer Tamlayıcısı

bir şey: Sıfat Tamlaması

bir Gök Türk tegini: Sıfat Tamlaması

Gök Türk teginine: Belirtisiz İsim Tamlaması

gönül ver-: Birleşik Fiil

gönül verdiği hakkında: Belirtisiz İsim Tamlaması

8.

“Bana ün verdin Ay Hanım! Yarın sabah bunu giyecek ve ölünceye kadar başımda bir şeref hatırası diye tutacağım” dedi. 40/9

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / “Bana ün verdin Ay Hanım! Yarın sabah bunu giyecek ve ölünceye kadar
belirtisiz

A.C.

Yardımcı

başımda bir şeref hatırası diye tutacağım”/ dedi.
nesne yüklem

Cümle

A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

1. Cümle

(Sen:g.ö.) Bana / ün / verdın / Ay Hanım! /
yer belirtisiz yüklem c.d.u.
tamlayıcısı nesne

2. Cümle

(Ben:g.ö.) Yarın sabah / bunu / giyecek (im) / ve / (Ben:g.ö.) / ölünceye kadar / başımda
zarf belirtili yüklem c.d.u. zarf tümleci yer
nesne tamlayıcısı

bir şeref hatırası diye / tutacağım
zarf yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Birinci cümle devrik, diğerleri kurallı cümle

Anlamına Göre: Dört cümle de olumlu cümle

Yüklemine Göre: Dört cümle de fiil cümlesi

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümle (Yardımcı cümle bir basit ve bir bağlı cümleden meydana gelmiştir)

Kelime Grupları:

Ay Hanım: Unvan Grubu

yarın sabah: Sıfat Tamlaması

ölünceye kadar: Edat Grubu

(benim) başımda: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

bir şeref hatırası: Sıfat Tamlaması

şeref hatırası: Belirtisiz İsim Tamlaması

9.

“Beni bağışla! Baban kağanın çerisine katılamam. Ama bundan başka her buyruğunu cana minnet bilirim” dedi. 39/22

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / “Beni bağışla! Baban kağanın çerisine katılamam. Ama bundan başka her
belirtisiz

A.C.

Yardımcı

buyruğunu cana minnet bilirim” / dedi.
nesne yüklem

Cümle

A.C.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

1. Cümle

(Sen:g.ö.) beni / bağışla /
 belirtili yüklem
 nesne

2. Cümle

(Ben:g.ö.) Baban kağanın çerisine / katılamam / ama / (Ben:g.ö.) bundan başka her
 yer tamlayıcısı yüklem c.d.u. belirtili nesne

buyruğunu / cana / minnet / bilirim”
 nesne yer belirtisiz yüklem
 tamlayıcısı nesne

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Dört cümle de kurallı cümle

Anlamına Göre: Yardımcı cümlenin 2. cümlesi olumsuz, diğer cümleler olumlu cümledir.

Yüklemine Göre: Dört cümle de fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümle (Yardımcı cümle bir basit, bir de bağlı cümleden meydana gelmiştir)

Kelime Grupları:

(senin) baban: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

Baban kağanın çerisi: Belirtili İsim Tamlaması

katılamam: Birleşik Fiil (olumsuz)

bundan başka: Ablatif Grubu

her buyruğunu: Sıfat Tamlaması

(senin) buyruğunu: Belirtili İsim Tamlaması (İyelik Grubu)

cana minnet: Datif Grubu

10.

“Kutluk Şad” dedi, “Bu demircinin gönlüne Tanrıdan bir ses gelmeseydi bunu yazmazdı. Gök Türk devletini kurabilirsek sen İtleriş Kağan olacaksın”. 62/21

Cümlenin Öğeleri:

(O:g.ö.) / Kutluk Şad / dedi. / “Bu demircinin gönlüne Tanrıdan bir ses gelmeseydi
 _____ belirtisiz nesne yüklem _____ belirtisiz

A.C.

Y.C.

A.C.

Yardımcı

bunu yazmazdı. Gök Türk devletini kurabilirsek sen İtleriş Kağan olacaksın.”
 _____ nesne _____

Cümle

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

1. Cümle

Kutluk Şad / bu demircinin gönlüne / Tanrıdan bir ses / gelemeseydi / (O:g.ö.) / bunu /
 c.d.u. yer tamlayıcısı özne yüklem belirtili nesne

yalmazdı.
 yüklem

2. Cümle

(Biz:g.ö.) / Gök Türk devletini / kurabilirsek / sen / İtleriş Kağan / olacaksın
 belirtili nesne yüklem özne belirtisiz nesne yüklem

Cümlenin Çeşidi:

Unsurların Sıralanışına Göre: Beş cümle de kurallı cümledir.

Anlamına Göre: Birinci cümle olumsuz diğerleri olumlu cümledir.

Yüklemine Göre: Beş cümle de fiil cümlesidir.

Yapısına Göre: İç İçe Birleşik Cümledir. (Cümlenin yardımcı cümlesi iki ayrı şartlı birleşik cümleden meydana gelmiştir)

Kelime Grupları:

Kutluk Şad: Birleşik İsim

Bu demircinin gönlüne: Sıfat Tamlaması

demircinin gönlü: Belirtili İsim Tamlaması

Tanrıdan bir ses: Ablatif Grubu

bir ses: Sıfat Tamlaması

Gök Türk devletini: Belirtisiz İsim Tamlaması

Gök Türk: Birleşik İsim

İlteriş Kağan: Unvan Grubu

kurabilirsek: Birleşik Fiil

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hüseyin Nihal Atsız'ın "Bozkurtlar Diriliyor" romanı 213 sayfa olup toplam 30 bölümden oluşmaktadır. Biz bu çalışmamızda romanın tamamını, romandaki kelime grupları, cümle ve türleri ile cümle tahlilleri şeklinde üç bölümde inceledik.

"Bozkurtlar Diriliyor" romanında toplam 4612 cümle bulunmaktadır. Bu cümlelerden 3254 basit cümle, 412'si sıralı cümle, 513'ü bağlı cümle, 133'ü şartlı birleşik cümle, 50'si Ki'li birleşik cümle, 250'si iç içe birleşik cümledir. Ayrıca romandaki cümlelerin 594'ü isim cümlesi, 334'ü soru cümlesi, 420'si olumsuz cümledir.

Romandaki cümlelerin toplam cümleye oranları ise şu şekildedir:

Basit Cümlenin toplam cümleye oranı % 70.555

Basit Sıralı Cümlenin toplam cümleye oranı % 8.933

Bağlı Cümlenin toplam cümleye oranı % 11.123

Şartlı Birleşik Cümlenin toplam cümleye oranı % 2.883

Ki'li Birleşik Cümlenin toplam cümleye oranı % 1.084

İç İçe Birleşik Cümlenin toplam cümleye oranı % 5.420

Tüm cümlelerin birbirlerine oranları ise şu şekildedir:

Ki'li Birleşik Cümlenin İç İçe Birleşik Cümleye oranı: 50/250: % 20

Ki'li Birleşik Cümlenin Şartlı Birleşik Cümleye oranı: 50/133: % 37.5939

Ki'li Birleşik Cümlenin Bağlı Cümleye oranı: 50/513: % 9.7465

Ki'li Birleşik Cümlenin Sıralı Cümleye oranı: 50/412: % 12.1359

Ki'li Birleşik Cümlenin Basit Cümleye oranı: 50/3254: % 1.53657

İç İçe Birleşik Cümlelerin Bağlı Cümleye oranı: 250/513: % 48.7329

İç İçe Birleşik Cümlelerin Sıralı Cümleye oranı: 250/412: % 60.6796

İç İçe Birleşik Cümlelerin Basit Cümleye oranı: 250/3254: % 7.6828

Şartlı Birleşik Cümlelerin Bağlı Cümleye oranı: 133/513: % 25.9259

Şartlı Birleşik Cümlelerin Sıralı Cümleye oranı: 133/412: % 32.2815

Şartlı Birleşik Cümlelerin Basit Cümleye oranı: 133/3254: % 4.0872

Bağlı Cümlelerin Basit Cümleye oranı: 513/3254: % 15.7652

Sıralı Cümlelerin Basit Cümleye oranı: 412/3254: % 12.661

Sıralı Cümlelerin Bağlı Cümleye oranı: 412/513: % 80.311

Romadaki cümleleri istatistiksel olarak değerlendirildiğinde basit cümlelerin diğer cümlelere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Böylece eserin okunması daha kolay olmuş ve eser daha canlı, akıcı bir hâl almıştır. Ancak yazar sıralı cümlelere de oldukça yer vermiştir. Rakam olarak 412 cümle tespit etmemize rağmen bazı sıralı cümlelerin en az beş cümlelerin sıralanmasından meydana geldiği de olmuştur. Fakat Hüseyin Nihal Atsız sıralama esnasında kelimeleri o kadar dikkatli kullanmıştır ki sıralı cümleler birer şiirsel ifade kazanmış ve okuyucuyu yormayarımcı, canlı, akıcı bir ifade şekli kazandırmıştır. Yazar ayrıca devrik yapıya da çok az yer vermiştir. Devrik yapılarca “Buyruk senindir Kağan!” gibi ünlem ifadelerinin sona getirildiği yapılarca. Bunlar dışında yazar kurallı cümleler kullanmaya özen göstermiştir. Eser, tarihî bir olayın farklı yönleriyle anlatımına dayarımcıdır. Bir devletin yeniden kuruluş mücadelesinde yıllarca gizli kalmış bir olayın yeniden duyulup, yayılması ve bir insanın yıllarca gizli

kalmış vasfıyla yüceltilmesi gibi, Gök Türk Devleti'nin uzun bir sessizlikten sonra yeniden kendine gelip, dirilmesi ve yücelmesinin hikâyesi merak uyandıracak bir şekilde ele alınmıştır. Tarihin gerçekleriyle yoğrulmuş olan bu eser yazarın da iyi bir tarihçi, iyi bir edebiyatçı ve Türkçü bir yazar olduğunu da bize göstermiştir.

Biz bu çalışmamızda kelime gruplarını belli başlı başlıklar altında ele aldık. Ancak roman incelendiğinde kelime gruplarının işlevlerinin daha fazla olduğunu gördük ve çalışmamızda bunlara da yer verdik. Roman hemen hemen bütün kelime grupları örneklerinin bolca bulunduğu bir çalışmadır. Türkçenin fiilimsi ve bunların kullanımı bakımından zengin bir dil olduğunu romanda kullanılan fiilimsilerin bolluğundan da anlamaktayız. Sıfat-fiil, isim-fiil ve zarf-fiil, eserde oldukça fazla yer almaktadır. bunun dışında sıfat tamlaması, isim tamlaması (iyelik grubu), tekrar grubu, bağlama grubu, edat grubu kullanımlarının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. ancak eserde isnat grubu, akuzatif grubu, datif grubu, ablatif grubu ve lokatif grubu ve birleşik isim kullanımlarının azalması dikkat çeken bir özelliktir. İncelememizde İlgi Grubuyla ilgili hiçbir örneğe rastlamayıp da önemli bir konudur. Yazar ünlem cümlelerine çok fazla olmasa da yer vermiştir.

Bu çalışmamızda dikkatimizi çeken önemli bir konu da Türkçenin söz dizimi üzerinde çalışan dilcilerin kelime grubu, cümle ve cümle çeşitleri konusunda farklı değerlendirmeler yapmış olmalarıdır. Dilciler kelime gruplarının en az iki kelimedenden oluştuğu, yapı, mana, kullanım bakımından bütün olduğu, grubu oluşturan kelimelerin birbirini tamamladığı ve bu sebeple cümle içinde tek kelimeymiş gibi değerlendirildikleri konusunda birleşmeler de kelime gruplarının adlandırılmasında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu çalışmamızda dilcilerin kelime grubuna “kelime grubu, belirtme öbeği, belirtme grubu ve takımlar” gibi farklı isimler verdiklerine de yer verdik. Ayrıca dilcilerin kelime grubu, cümle ve cümle türleriyle ilgili farklı düşüncelerini, ilgili konuların sonlarında ayrıca değindik. Benzer ve farklı kullanımları belirttik. Bunları yaparken de Prof. Dr. M. Metin Karaörs'ün “Türkçe'nin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri” adlı eserinin – Sonuç ve Genel Değerlendirme – bölümünden faydalandık.

Biz bu çalışmamızı hazırlarken özellikle Prof. Dr. Muharrem Ergin'i temel aldığımız için “kelime grupları” başlığını kullanarak, kelime gruplarını;

1. Tekrarlar
2. Bağlama Grubu
3. Sıfat Tamlaması
4. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması
5. Aitlik Grubu
6. Birleşik İsim
7. Birleşik İsim
8. Unvan Grubu
9. Ünlem Grubu
10. Sayı Grubu
11. Edat Grubu
12. İsnat Grubu
13. Genetif, Datif, Lokatif, Ablatif Grupları
14. Fiil Grubu
15. Partisip Grubu
16. Gerundium Grubu
17. Kısaltma Grupları şeklinde 17 grupta ele aldık.

M. Ergin'in "kısaltma grupları" dediği konuyu M. Metin Karaörs "kısaltmış (klişeleşmiş) gruplar" başlığı altında ele almıştır. Genetif, datif, lokatif, ablatif grupları da birer kısaltma grubu olduğu için başlıkların karışmaması sebebiyle M. Ergin'in "kısaltma grupları" dediği başlığı biz, M. Metin Karaörs'ün "kısaltmış (klişeleşmiş) gruplar" başlığıyla ele almayı daha uygun bulduk.

Cümle konusunda, cümlenin tanımında bütün dilciler ortak görüştedirler. Cümlenin bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu bir hüküm halinde ifade eden kelime grubu olduğu konusunda hemfikirdirler. Cümlenin unsurlarında zarf ve zarf tümleci konusunda bazı farklılıklar vardır. Kelime veya kelime grubu zarf-fiil ekini taşıyordancı kelimeye, ismin yönelme, bulunma, ayrılma eklerinden herhangi biriyle bağlanıyorsa zarf tümleci, bağlanmıyorsa zarftır.

Cümlenin incelenmesinde unsurların sıralanışına göre, yüklemine göre cümlelerde aynı fikirde olan dilciler, cümleleri yapı bakımından incelediklerinde farklı düşünceler öne sürmüşlerdir. Bu farklılık özellikle birleşik cümlenin tanımı ve tasnifinde görülmektedir.

Birleşik cümle en az iki çekimli fiilden oluşur. Bazı dilciler fiilimsilerle kurulan cümleleri de birleşik cümle olarak değerlendirmiştir. Oysa fiilimsiler yargı bildirmez cümle içinde özne, nesne, tümleş ve zarf görevi yaparlar. Doğrudan çekimli fiil olmadıkları için de cümle olarak değerlendirilmez.

Birleşik cümle konusundaki bu farklı değerlendirmelere de ilgili konunun sonunda yer verdik.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde de yapısına göre cümleler konusunda, romandan seçtiğimiz cümleleri öğelerine ayırarak, unsurların sıralanışına göre, anlamına göre, yüklemine göre ve yapısına göre açıklayıp, cümlelerde bulunan kelime gruplarını da yazarak, bir cümleyi her yönüyle genel olarak değerlendirdik.

Biz bu çalışmamızda kelime grupları, cümle ve cümle türlerine örneklerle beraber değişik şekillerde değerlendirerek yapıları, işlevleri ve bunların cümlelerde kullanımlarının zenginliğini göstermeye çalıştık. Ancak değişik eserler üzerinde bu konular tekrar tekrar incelendikçe bunların değişik yapısı ve işlevleri tespit edilecektir. Biz kelime grupları cümle ve cümle türleriyle ilgili farklı birtakım yapılar ortaya koyabildiysek kendimizi amacımıza ulaşmış sayabileceğimizi düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

- AK, Coşkun (2005), “Türk Dili”, Ankara
- AKSAN, Doğan (1997). “Türkçe’nin Gücü”, Bilgi Yayınevi, Ankara
- ATABAY, Neşe – ÖZEL, Sevgi – KUTLUK, İbrahim (2003), “Sözcük Türleri”, Papatya Yayıncılık, İstanbul
- ATABEY, İbrahim (2007), “Cümle Bağlayıcıları ve Türkiye Türkçesindeki Kullanımı”, Turcology in Turkey, MTA – SZTE TURKOLOGIAI KUTATOC SOPORT
- BANGUOĞLU, Tahsin (1986). “Türkçe’nin Grameri”, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara
- BARIN, Erol - DEMİR, Celal (Ekim 2006). “Türk Dil Bilgisi”, Öncü Kitap, Ankara
- BAYDAR, Turgut (2001). “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Huzur İsimli Romanında Kelime Grupları”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- BESEREK, Ahmet (1991). “Türkçe’de Cümle Yapısı”, İstanbul
- BİLGEGİL, M. Kaya (1988). “Türkçe Dilbilgisi”, Dergah Yayınları, İstanbul
- ÇATIKKAŞ, M. Ata (1993). “Türk Dili Kılavuzu”. Ankara
- DEMİR, Celal (2007), “Türkiye Türkçesi’nde İsim Tamlamasını Oluşturan Öğelerin Söz Dizimsel ve Anlamsal Özellikleri”, http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt/sayı_6/5
- DEMİR, Nurettin – YILMAZ, Emine (2003). “Türk Dili El Kitabı”, Ankara
- DEMİRAY, Kemal (1979), “Asıl Dilbilgisi”, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul
- DENY, Jean (1941). “Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)”, Tercüme: Ali Ulvi Elöve, İstanbul
- EDİSKUN, Haydar (1996). “Türk Dil Bilgisi”, Remzi Kitabevi, İstanbul
- EKER, Süer (2005), “Çağdaş Türk Dili”, Ankara

ERGİN, Muharrem (2005). “Türk Dil Bilgisi”, İstanbul

ERKUL, Rasih (2007). “Cümle ve Metin Bilgisi”, Ankara

GENCAN, Tahir Nejat (1988), “Dilbilgisi”, İstanbul

GÖKDAYI, Hürriyet (2007), “Takısız Ad Tamlaması”, Turcology in Turkey, MTD, SZTE TURKOLOGIAI

GÜL, Halil (2007), “Peyami Safa’nın MAHŞER Adlı Eseri Üzerine Cümle (Sentaks) Çalışması”, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GÜLENSOY, Tuncer (2000), “Türkçe El Kitabı”, Akçağ Yayınları, Ankara

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), “Türk Dilinde Edatlar”, M.E.B., İstanbul

HARMANCI, Meriç (2001). “Muhlis İbnü’l – Hafızu’l – Kadi’ya Ait Bir Cami’l ü’l – Hikayat Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HATİBOĞLU, Vecihe (1972), “Türkçe’nin Söz Dizimi”, Ankara Üniversitesi Basımevi

HATİBOĞLU, Vecihe (1981). “Türk Dilinde İkileme”, Ankara

KABAKLI, Ahmet (2002), “Nihal Atsız”, Türk Edebiyatı III, Onbirinci Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul

KARAHAN, Leyla (1995). “Türkçe’de Söz Dizimi”, Akçağ Yay., Ankara

KARAHAN, Leyla (1994), “Türkçe’de Birleşik Cümle Problemi”, Türk Dili Dergisi (505)

KARAÖRS, M. Metin (1993). “Türkçe’nin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri”, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri

KOÇ, Nurettin (1996). “Yeni Dilbilgisi”, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul

KORKMAZ, Zeynep – ZÜLFİKAR, Hamza – AKALIN, Mehmet – ERCİLASUN, Ahmet B – PARLATIR, İsmail – GÜLENSOY, Tuncer – BİRİNCİ, Necat (2001), “Türk Dili ve KOMPOZİSYON Bilgileri”, Yargı Yayınevi, Ankara

KORKMAZ, Zeynep (1992) “Gramer Terimleri Sözlüğü”, Ankara

KORKMAZ, Zeynep (2003), “Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)”, Ankara

ÖZKIRIMLI, Atilla (1982), “Atsız, Hüseyin Nihal”, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul

PAÇACIOĞLU, Burhan (1997), “Türk Dili ve Kompozisyon”, Sivas

ŞİMŞEK, Rasim (1987). “Örneklerde Türkçe Söz Dizimi”, Trabzon

TOPALOĞLU, Ahmet (1989), “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü”, Ötüken Yayınları, İstanbul

TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT ANSİKLOPEDİSİ, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler (1977), “ATSIZ, Hüseyin Nihal”, Cilt 1, Dergah Yayınları

YALÇIN, Süleyman (1985), “Hocam Nihal Atsız”, Türk Edebiyatı, sayı 146.

ZÜLFİKAR, Hamza (1995), “Girişik Cümle Sorunu”, Türk Dili, Sayı 522, Ankara

ZÜLFİKAR, Hamza (1995), “Takısız Ad Tamlaması Sorunu”, Türk Dili Dergisi, Sayı 523, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

02.02.1980 tarihinde Çermik’te doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana’da tamamladı. 2000 yılında Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı. 2003 yılında aynı bölümünden mezun oldu. 2004 yılında Niğde Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Bölümü tarafından açılan sınava girerek Türk Dili okutmanı oldu. Halen Niğde Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Bölümünde Türk Dili Okutmanı olarak görevini sürdürmektedir. 2006-2007 öğretim yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans yapmaya başladı. Halen Hüseyin Nihal Atsız’ın “Bozkurtlar Diriliyor” Romanında Söz Dizimi konulu tez üzerinde çalışmaktadır. Evli olup, bir çocuk sahibidir.

Adres _____ :

Mehtap YAMAN NAKİBOĞLU

mhtp.nakiboglu@hotmail.com

Niğde Üniversitesi Rektörlüğü, Türk Dili Bölümü Okutmanı

NİĞDE

Tel: 0505 590 37 68

0537 469 54 48

0388 225 21 32